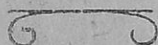

ΔΗΜ. Π. ΜΑΓΟΥ

ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΜΕΤΕΚΠΑΙΔΕΥΘΕΝΤΟΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

≡ ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ≡
ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ

ΤΥΠΟΣ

ΟΙΚΟΥ Μ. Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ Α.Ε.
ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΓΟΥ
ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

Βιβλίο
ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ
ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ

18969

ΕΚΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ
ΟΙΚΟΥ ΜΙΧ. Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ Α. Ε.
ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

“Ολα τὰ γνήσια ἀντίτυπα ἔχουν τὴν ἰδιόχειρο
ὕπογραφή τοῦ Συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ
Ἐκδότης.

Γ. Π. Μ. Γ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ἐρβαρτιανὸ σύστημα παρουσιάζει στὴν ἐφαρμογή του μιὰ τάξη ἀξιοζήλευτη καὶ εὐκολύνει πολὺ τὸ δάσκαλο στὴ δουλειά του, γιατί τοῦ δίνει λεπτομερεῖς ὁδηγίες στὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας καὶ στὴν ἐκλογή καὶ στὴ διάταξη τῆς ὕλης. Ἄλλ' ὅσο εἶναι τοῦτο σωστό, εἶναι ἀκόμη σωστότερο, πὼς τὸ ἐρβαρτιανὸ παιδαγωγικὸ οἰκοδόμημα εἶναι ἐντελῶς ξένο καὶ ἀντίθετο πρὸς τὴ παιδικὴ ψυχικὴ κατάσταση. Τοῦτο τὸ εἶδαν οἱ νεώτεροι παιδαγωγοὶ καὶ τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες κατέβαλαν μεγάλες καὶ εὐγενικὲς προσπάθειες, γιὰ νὰ τὸ ἀντικαταστήσουν μ' ἓνα καινούργιο τύπο σχολείου, σύμφωνα μὲ τὴ ψυχικὴ κατάσταση τοῦ παιδιοῦ καὶ μὲ τὰ πορίσματα τῆς Νέας Ψυχολογίας καὶ τῆς Νέας Παιδαγωγικῆς. Ἀπὸ τὶς προσπάθειες αὐτὲς βγῆκε τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ποὺ ὠνομάσθηκε «Σχολεῖον Ἑργασίας» ἢ καλλίτερα «Νέο Σχολεῖο».

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διδακτικῶν ἀρχῶν τοῦ Νέου Σχολείου, ἂν εἶναι ἀναγκαῖα στὰ ἀνώτερα σχολεῖα, εἶναι ἀπαραίτητη στὸ Δημοτικόν, γιατί, ὅταν τὰ παιδιὰ φοιτοῦν σ' αὐτό, περνοῦν τὰ περισσότερα στάδια καὶ τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τους ἐξελίξεως. Ἐχει δὲ ἀποδειχθεῖ ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν παιδιῶν ὑποβοηθεῖται πολὺ καλλίτερα στὸ Νέο Σχολεῖο παρὰ στὸ Ἑρβαρτιανόν. Γιὰ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ λόγο πρέπει ἀπαραίτητα νὰ ἐφαρμοσθεῖ καὶ στὰ δικά μας σχολεῖα τὸ σύστημα

τούτο, ὅπως ἐφαρμόσθηκε καὶ στὰ σχολεῖα ἄλλων χωρῶν.

Ἔως τώρα ἔχουν ἐκδοθεῖ πολλὰ βιβλία, στὸ ὁποῖα ἐξετάζεται μὲ λεπτομέρεια τὸ περιεχόμενο τοῦ Νέου Σχολείου. Ἀλλὰ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ δὲ συμφωνοῦν μεταξύ τους στὸ τρόπο τῆς ἐφαρμογῆς του κι' ἔτσι ἐπικρατεῖ σήμερα μιὰ παρεξήγηση καὶ μιὰ παρερμηνεία πάνω στὶς ἀρχές του, στὸ πρόγραμμά του καὶ στὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας.

Στὸ μικρὸ αὐτὸ βιβλιαράκι προσπαθήσαμε νὰ ἐξετάσουμε μὲ λίγα μὲν λόγια, ἀλλὰ καὶ μὲ σαφήνεια, τὶς διαφορὲς τῶν δύο ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, γιὰ νὰ φανεῖ χωρὶς παρερμηνεία, πῶς ἐφαρμόζεται τὸ Νέο Σχολεῖο καὶ ποιά εἶναι τὰ ψυχολογικὰ του θεμέλια, οἱ διδακτικὲς ἀρχές του, τὸ πρόγραμμά του καὶ ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας. Ὁ συναδελφικὸς κόσμος θὰ κρίνει, ἂν τὸ πετύχαμε. Ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη δὲ αὐτοῦ θὰ ἐξαρτηθεῖ καὶ ἡ ἔκδοση νέου βιβλίου, συμπληρωματικοῦ τοῦ παρόντος, τὸ ὁποῖον θὰ περιέχει πρακτικὰ ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου συστήματος στὸ σχολεῖο μας, γιὰ νὰ φανεῖ, ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τούτου στὰ Δημοτικὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος μας.

ΔΗΜ. Π. ΜΑΓΟΣ

Καπανδρίτι - Μαγαθῶνος Μάρτιος 1935

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'.

ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Μέχρι της εμφάνισεως της σχολής του Herbart ή εργασία του σχολείου γινότανε χωρίς να είναι στηριγμένη πάνω σὲ ἐπιστημονικὰ ψυχολογικὰ πορίσματα καὶ διδάγματα. Πρώτη ἡ σχολὴ αὐτὴ ἐκήρυξεν ὅτι τὸ ἔργο τοῦ σχολείου γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ φύση τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ εἶναι ὀρθὸ καὶ ἀσφαλὲς πρέπει ἀπαραίτητα νὰ στηρίζεται πάνω σὲ ψυχολογικὰ θεμέλια. Ἡ ἴδια σχολὴ πρώτη παρούσασεν ἐκπαιδευτικὸ σύστημα στηριγμένο πάνω σὲ ψυχολογικὰς βάσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι γνωστὲς καὶ γιὰ τοῦτο μὲ λίγα λόγια θὰ τις παρσθέσουμε ἐδῶ, γιὰ νὰ ἰδοῦμε τὴ διαφορὰ τοὺς μὲ τὸ νέο σχολεῖο.

Κατὰ τὸν Herbart ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία μονάδα καὶ ἔχει ὅλες ἐκεῖνες τὰς ιδιότητες, ποὺ ἔχουν ὅλες οἱ ἄλλες μονάδες. Ἐχει δὲ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὴ φύση τάση καὶ ιδιότητα νὰ αὐτοσυντηρηθεῖ καὶ γιὰ τοῦτο ἀντιδρᾷ ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ πιέσεων, οἱ ὁποῖες ἔρχονται νὰ διαταράξουν τὴν κατάστασίν της. Ἡ ψυχὴ ἀπαντᾷ στοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς μὲ ἀντιδράσεις. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς λέγονται στὴ

ψυχολογία παραστάσεις (στον ὅρο τοῦτο συμπεριλαμβάνονται καί τὰ αἰσθήματα) Ἡ παράσταση κατὰ τὴ θεωρίαν τοῦ Herbart εἶναι ἡ πρώτη καὶ μοναδικὴ ἐκδήλωση τῆς ψυχικῆς λειτουργίας. Οἱ παραστάσεις ἔρχονται σὲ πολλές καὶ σὲ διάφορες σχέσεις μεταξύ τους καὶ ἔτσι γεννιῶνται ὅλα τὰ ἄλλα ψυχικὰ φαινόμενα. Ἐχουν δὲ ὅλες τὶς ιδιότητες, ποὺ ἔχουν οἱ ἄλλες μονάδες. Κάθε παράσταση ἅμα γεννηθεῖ ἔχει τάση νὰ αὐτοσυντηρηθῇ καὶ θέλει νὰ μείνῃ στὴ συνείδηση. Γι' αὐτὸ ἀγωνίζεται ἐναντίον τῶν ἄλλων παραστάσεων, οἱ ὁποῖες προσπαθοῦν νὰ τὴν ἐκτοπίσουν ἀπὸ τὴ συνείδηση.

Ἐτσι μεταξύ τῶν παραστάσεων γίνεται ἀγῶνας, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἰσχυρότερες ἐπικρατοῦν καὶ μένουν πάνω-πάνω στὴ συνείδηση δηλ. ὑπὲρ τὸ κατώφλιον τῆς συνειδήσεως, οἱ δὲ ἀσθενέστερες κάτω στὴ συνείδηση, δηλ. ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς συνειδήσεως. Ἐκεῖ οἱ παραστάσεις περιμένουν τὴν εὐκαιρίαν ἢ μὲ τὴ δική τους δύναμιν ἢ μὲ τὴ βοήθειαν ἄλλων συγγενικῶν παραστάσεων, νὰ ἀνέβουν πάνω στὴ συνείδηση. Τότε γίνεται τὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο, ποὺ λέγεται ἀνάπλαση τῶν παραστάσεων. Τώρα ἂν ἡ ἀνάπλαση ᾔτο ἀμετάβλητος, τὸ φαινόμενο λεγότανε μνήμη καὶ ἂν εἶχε πάθει μεταβολὴ τὸ φαινόμενο λεγότανε φαντασία. Ὅταν οἱ παραστάσεις βρίσκονται στὴ συνείδηση σὲ ἀρμονίαν γίνεται τὸ εὐάρεστο συναίσθημα καὶ ὅταν σὲ ἀγῶνα, γίνεται τὸ δυσάρεστο συναίσθημα. Ἡ τάση κάθε παραστάσεως, γιὰ νὰ ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὰ ἐμπόδια γεννᾷ τὴ ψυχικὴ κατάσταση, ποὺ λέγεται ὁρμὴ ἢ ὄρεξις. Ὑστερὰ ἀπὸ τὴν ὁρμὴν, ὅταν προσθέσουμε καὶ τὴ παράσταση, πῶς ἡ τάση γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἡ παράσταση ἀπὸ τὰ ἐμπόδια μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὰ συνειδητὰ μέσα, γίνεται τὸ ψυχικὸ φαινό-

μενο ή βούληση. Μὲ ἀνάλογο τρόπο γίνονται καὶ τὰ ἄλλα ψυχικὰ φαινόμενα. Αὐτὴ εἶναι κατὰ τὸν Herbart ἡ αὐστηρὴ ἐνότης ὧν ἀνεξαίρετως τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἔφτιανεν ἀπὸ τῆς παραστάσεως, πὺς τῆς θεωροῦσεν ὡς πρώτη καὶ μοναδικὴ ἀρχὴ ὅλου τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου.

Μ' ἄλλα λόγια οἱ Ἑρβαρτιανοί, γιὰ νὰ κατασκευάσουν τὰ ψυχολογικὰ θεμέλια τοῦ παιδαγωγικοῦ τῶν οἰκοδομήματος ἐχρησιμοποίησαν μόνον τῆς παραστάσεως καὶ γιὰ νὰ συνδέσουν αὐτὲς μεταξὺ τῶν μεταχειρισθῆκανε μόνον τῇ συγγένειά τους. Ἀπ' τῇ πετυχημένῃ σύνδεσιν τῶν συγγενῶν παραστάσεων μεταξὺ τῶν θὰ ἐρχότανε ἡ ἀνάπτυξις τοῦ συναισθήματος, δηλ. τῆς χαρᾶς καὶ τῶν διαφόρων διαφερόντων (ἠθικοῦ, καλαισθητικοῦ, τεχνικοῦ, γνωστικοῦ κ.λ.π.) Πάνω στὴ θεωρίαν αὐτὴν τοῦ Herbart στηρίχθηκε τὸ ἔρβαρτιανὸν σύστημα. Σύμφωνα δὲ μὲ αὐτὸ τὸ σχολεῖο ἔχει ἔργον νὰ βάζει στὴ συνείδησιν τῶν παιδιῶν πολλὰς παραστάσεις καὶ μάλιστα τῆς περισσότερες θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς μὲ τὸ σκοπὸ νὰ συνδεθοῦν αὐτὲς μὲ τῆς συγγενικὰς, πὺς ὑπῆρχαν ἀπὸ πρωτότερα στὴ συνείδησιν, καὶ μὲ τῇ σύνδεσιν αὐτὴ νὰ γεννιέται ἡ ἐπιθυμία τῶν παιδιῶν γιὰ ἠθικὰς πράξεις.

Εἶναι πραγματικὰ ἀξιοθαύμαστες οἱ ψυχολογικὲς βάσεις τῆς Ἑρβαρτιανῆς σχολῆς, γιὰ τὴν ωραιότητα καὶ τὴν ἀκριβῆ καὶ τέλεια τῶν μερῶν τοῦ προσαρμογῆ. Δυστυχῶς ὅμως τὰ ψυχολογικὰ θεμέλια τοῦ Ἑρβαρτιανοῦ συστήματος δὲν εἶναι στερεά. Αὐτὰ πὺς λέει ὁ Herbart ὅτι γίνονται μέσα στὴ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἀληθινά. Δὲν γίνεται ἔτσι στὴ πραγματικότητα. Ἡ θεωρία τοῦ Ἑρβάρτου, πὺς φαντάστηκε τῆς παραστάσεως σὰν μοναδικὴ ἀρχὴ τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ σὰν μο-

νάδες, πού ἀγωνιζόντουσαν νά αὐτοσυντηρηθοῦν εἶναι θεωρία πού δὲν εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ πραγματικότητα τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πού εἶναι βγαλμένη ἀπ' τὴ φαντασία τῶν Ἑρβατιανῶν καὶ ξένη πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Συνεπῶς τὰ θεμέλια τοῦ Ἑρβατιανοῦ συστήματος ἔχουν τὸ μέγα μειονέκτημα νά μὴν εἶναι σύμφωνά μὲ τὴ φύση, μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ μὲ τὴ πραγματικὴ λειτουργία τῆς ψυχῆς.

Τὰ ψυχολογικὰ θεμέλια τοῦ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, πού καλεῖται «Σχολεῖο Ἑργασίας» ἢ καλύτερα «Νέο Σχολεῖο» (1) «ἢ Σχολεῖο Ἑνεργείας», εἶναι διαφορετικὰ καὶ ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ τὴ θεωρίαν καὶ τίς ἀντιλήψεις τοῦ Ἑρβάρτιου. Τὸ νέο σχολεῖο εἶναι στηριγμένο πάνω σὲ τέσσερα νέα διδάγματα τῆς νεωτέρας ψυχολογίας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ ψυχολογικὰ θεμέλια καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι : α) ἡ ἔννοια τῆς ἐνιαίας ἐμφάνισεως τῆς ψυχῆς, β) ἡ ἔννοια τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου, γ) ἡ ἔννοια τῆς ἀτομικότητος καὶ δ) ἡ ἔννοια τῆς διαρκοῦς ἐξελιξεως. Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ἕνα - ἕνα τὰ ψυχολογικὰ αὐτὰ θεμέλια.

1. Ἡ ἐνιαία ἐμφάνιση τῆς ψυχῆς.

Τὴν ἔννοια τῆς ἐνιαίας ἐμφάνισεως τῆς ψυχῆς πρῶτος τὴν ἐδίδαξεν ὁ πατέρας τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς Γερμανὸς παιδαγωγὸς Ε. Meumann.

Ὁ Herbart πίστευε πὼς ἡ ψυχὴ εἶναι ἕνα ἄ-

1. Ν. Σ. συγκεκριμένα=«Νέο Σχολεῖο» ἢ «Σχολεῖο Ἑργασίας».

Π. Σ. συγκεκριμένα=«Ἑρβαρτιανὸ Σχολεῖο» ἢ «Παλιὸ Σχολεῖο».

θροισμα από παραστάσεις και πώς είναι μόνο μνήμη και νόηση. Ἐνῶ ὁ Meumann διδάσκει τοῦτο: Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι μόνον οἱ δύο σπουδαῖες ἰδιότητές της ἡ μνήμη καὶ ἡ νόηση. Ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖται ὄχι μόνον ἀπὸ τὶς παραστάσεις, τὴ μνήμη καὶ τὴ νόηση, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς σκέψεις, ἀπὸ τὰ συναισθήματα, ἀπὸ τὶς ὁρμές της, ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες της. Κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη, ποῦ ἔχει γιὰ δράση καὶ ἐνέργεια, ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ζωντάνια της.

Τὰ μέρη ἑνὸς φυτοῦ, ὁ κορμός, ἡ ρίζα, οἱ κλάδοι, τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποὶ εἶναι ἀλληλένδετα ἐνωμένα, ἀναπτύσσονται συγχρόνως ὅλα μαζί καὶ παρουσιάζονται με ἐνιαία ἐμφάνιση. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ με τὴ ψυχὴ. Οἱ σκέψεις, τὰ διανοήματα, οἱ παραστάσεις, τὰ αἰσθήματα, οἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὶς παραστάσεις, οἱ ὁρμές, οἱ ἐπιθυμίες, τὰ συναισθήματα, ἡ μνήμη, ἡ νόηση, ἡ βούληση, ὅλες οἱ πνευματικὲς δεξιότητες, ἡ ἐσωτερικὴ δύναμη γιὰ δράση, ἡ ἐσωτερικὴ ἐνεργητικότητα καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ζωντάνια τῆς ψυχῆς ἐνώνονται μαζί στερεὰ καὶ ἀλληλένδετα σ' ἓνα ἀδιάλυτο σύνολο, ἀναπτύσσονται ὅλα μαζί καὶ ἐμφανίζονται σὰν μία ἐνιαία ψυχικὴ ὁλότητα. Αὐτὴ ἡ ἰδιαίτερη ἔκφραση τοῦ συμπλέγματος αὐτῶν τῶν στοιχείων μαζί ἀποτελεῖ τὴν ἔννοια τῆς ἐνιαίας ἐμφανίσεως τῆς ψυχῆς.

2. Ἡ ἔννοια τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ ἐσωτερικὴ ζωντάνια τοῦ ἀνθρώπου ποῦ εἶναι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, παρουσιάζεται στὰ μικρὰ παιδιὰ κατὰ τὴν νεανικὴ τους ἡλικία σὰν ὁρμὴ πρὸς διαρκὴ κινητικότητα καὶ δράση. Παρατηρήσατε τὸ μικρὸ παιδί. Ποτὲ δὲ μπορεῖ νὰ μείνει ἀ-

κίνητο. Ἀμέσως ἀπὸ τῇ πρώτῃ στιγμή τῆς ζωῆς του κινεῖ, χωρὶς ὀρισμένο σκοπό, τὰ χέρια του, τὰ πόδια του, τὸ κεφάλι του καὶ ὅλο του τὸ σῶμα. Ἔτσι τὸ ἀναγκάζει ἡ φύση.

Ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς εἶναι δεμένη καὶ συνυφασμένη μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ σώματος. Μέσα στὴν κινητικότητα τοῦ παιδιοῦ εἶναι περιπλεγμένες καὶ σκεπασμένες ὅλες του οἱ πνευματικὲς ἱκανότητες. Σὰν περάσουν λίγα χρόνια ἀρχίζει νὰ ξεχωρίζεται κάπως ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ἐλευθερώνεται ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴ συνύφανσίν τῆς μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ σώματος. Ἀλλὰ τὸ τέλει ἐλευθέρωμα καὶ ξεσκέπασμα τῶν πνευματικῶν δυνάμεων γίνεται σιγὰ-σιγὰ μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴ διαρκῆ ἐνέργεια, κίνηση καὶ δράση τοῦ παιδιοῦ.

Χωρὶς τὴν κινητικότητα καὶ τὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου δὲν μποροῦν νὰ ξεφυτρώσουν, δὲν μποροῦν ν' ἀνθίσουν, δὲ μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν οἱ πνευματικὲς ἱκανότητες, παρὰ θὰ μαραθοῦν. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν πορίσματα τῆς νεωτέρας ψυχολογίας εἶναι μεγάλη καὶ σπουδαιότατη ἡ ἀξία τῆς δράσεως καὶ τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ ἀνθρώπου. Τόσο δὲ σπουδαία εἶναι, ὥστε ὅ,τι γίνεται στὸ παιδί τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς ὠριμοὺς ἀνθρώπους. Ἄν δηλαδὴ σταματήσει ἡ ἀδιάκοπη ἐνέργεια καὶ δράση τῶν πνευματικῶν δεξιοτήτων ἐνὸς ἀνθρώπου θὰ σταματήσει ἡ ἀνάπτυξή του καὶ θὰ ἐπέλθῃ ὁ μαρasmus καὶ ὁ θάνατος. Ἀπὸ τὸ δέκατο περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζουν οἱ πνευματικὲς λειτουργίαι νὰ γίνωνται περισσότερο ἀνεξάρτητες. Ἀπὸ τότε ἡ σκέψις ἀρχίζει νὰ γίνεται βαθύτερα καὶ πλουσιωτέρα. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει νὰ διευθύνεται τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ πνεῦμα κι' ἀπὸ τὸ λογικόν.

Τὸ Ν.Σ. δίνει ἀξία μεγάλη στὴν ἐνεργητικότητα τοῦ παιδιοῦ, δὲ πρέπει νὰ τὸ βάζει νὰ κάθεται ἀκίνητο στὰ θρανία, ἀλλ' ὀφείλει νὰ δίνει πολλές, πάρα πολλές εὐκαιρίες καὶ ἄφθονη τροφή σ' αὐτή. Φρονεῖ ἀκόμη ὅτι στὶς πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲ πρέπει νὰ γίνεται κατάχρηση στὴ διδασκαλία μὲ τὰ λόγια, ἡ ὁποία εἶναι ἀκατάλληλη γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ, γιατί δὲν ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἀκόμη τὸ μυαλό τους, παρὰ πρέπει ν' ἀσχολοῦνται τὶς περισσότερες ὥρες μὲ τὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες, οἱ ὁποῖες δίνουν τροφή στὴ φυσικὴ κινητικότητα.

Τὸ Ν. Σ. μὲ τὴ μικρὴ βιβλιοθήκη τῆς τάξεως, μὲ τὸ σχολικὸ κῆπο, μὲ τὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες, μὲ τὰ παιγνίδια στὴν αὐλή, μὲ τὸ γυμναστήριο, μὲ τὴ διοργάνωση τῶν ἐκδρομῶν κ.λ.π. δίνει ἄφθονη τροφή στὴ φυσικὴ δράση τοῦ παιδιοῦ κι' ἀναπτύσσει ἔτσι τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα του. Συνιστᾷ δὲ στὶς πρῶτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ τὰ 4)5 τῆς ἡμέρας νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὶς παραπάνω χειροτεχνικὲς ἐργασίες καὶ τὸ 1)5 στὴ διδασκαλία μὲ τὰ λόγια. Ἀπὸ τὴ τρίτη τάξη κι' ἀπάνω σιγά-σιγά γίνεται περισσότερη διδασκαλία μὲ τὰ λόγια.

3. Ἡ ἔννοια τῆς ξεχωριστῆς ἀτομικότητος

"Αν θελήσει κανεὶς νὰ βρεῖ στὴ γῇ δυὸ ἀνθρώπους, ποὺ νὰ μοιάζουν ἀκριβῶς στὴ μορφὴ δὲ θὰ μπορέσει. Ποτὲ δυὸ ἄνθρωποι δὲ μοιάζουν ἀκριβῶς στὸ σῶμα, στὸ πρόσωπο καὶ γενικὰ στὴ μορφὴ. Κάποια διαφορὰ θὰ ἔχει ὁ ἓνας ἀπ' τὸν ἄλλο. Ἡ φύση οὔτε ἔπλασε, οὔτε θὰ πλάσει δυὸ ἀνθρώπους ἢ δυὸ ὄντα ἐντελῶς ὅμοια καὶ τέτοια, ποὺ νὰ μὴν ἔχουν καμμιά διαφορὰ. Ὁ Θεὸς δὲν

έκανε κανένα, πού νά μοιάζει απόλυτα· ούτε δυό φυτά· ούτε δυό αντικείμενα· ούτε ακόμα, δυό σταγόνες νερό. "Ο,τι συμβαίνει για τὸ σῶμα, τὸ ἴδιο γίνεται για τὸ πνεῦμα καί τή ψυχή. Οἱ πνευματικές, ἠθικές καί ψυχικές λειτουργίες (ἀντίληψη, παρατήρηση, κατανόηση, μνήμη, προσοχή, βούληση, φαντασία, συναίσθημα, κριτική ἱκανότης, ἱκανότης πρὸς ὑπακοήν κ.λ.π). τοῦ κάθε ἀνθρώπου λειτουργοῦν ἐντελῶς διαφορετικά καί μέ ξεχωριστὸ ρυθμὸ ἀπὸ τίς λειτουργίες ὅλων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων." Ἔτσι ἄλλοι ἀντιλαμβάνονται γρήγορα καί ἄλλοι ἄργά. "Ἄλλοι ἔχουν τὴν ἱκανότητα νά κρατοῦν συγκεντρωμένη τὴ προσοχή τους σ' ἓνα αντικείμενο ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα χωρὶς νά κουράζονται, ἐνῶ ἄλλοι κουράζονται εὐκόλα." Ἄλλοι παίρνουν γρήγορα ἀποφάσεις καί τίς ἐκτελοῦν κι' ἄλλοι ἀμφιταλαντεύονται καί δὲν ἔχουν τὸ θάρρος νά παίρνουν γρήγορα ἀποφάσεις. Τὸ ἴδιο γίνεται καί μέ τίς ἄλλες λειτουργίες. Τώρα ὅ,τι συμβαίνει στὸν ἡλικιωμένο ἄνθρωπο τὸ ἴδιο συμβαίνει καί στὸ παιδί. "Ἐνα παιδί π.χ. για νά ἀπομνημονεύσει ἓνα ποίημα θέλει πολὺ χρόνο, ἐνῶ ἓνα ἄλλο θέλει λιγώτερο χρόνο." Ἄλλα παιδιὰ βγάζουν εὐκόλα τὰ πορίσματα καί ἄλλα δύσκολα.

Ἡ Ἀτομικὴ Ψυχολογία ἔδειξεν ὅτι τὸ κάθε παιδί ἔχει δικό του ρυθμὸ στὴ δουλειά, πού κάνει, κι' ὅτι ἔχει ξεχωριστὲς ἱκανότητες καί ξεχωριστὸ τρόπο ἀντιλήψεως. Ποτὲ δυὸ ἄνθρωποι ἢ δυὸ παιδιὰ δὲν ἔχουν τὸ ἴδιο μυαλό. Μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ κάθε παιδιοῦ καί τοῦ κάθε ἀνθρώπου ὑπάρχουν διαφορετικὰ πράγματα. "Ὅπως τὸ ἓνα παιδί μέ τὸ ἄλλο δὲν μοιάζει στὴ μορφή, ἔτσι δὲ μοιάζει καί στὴ ψυχή. "Ὅσα παιδιὰ φοιτοῦν σὲ μιὰ τάξη τόσες διαφορετικὲς ψυχὲς ὑπάρχουν.

Γενικά κάθε ἄνθρωπος ἔχει διαφορὰ στὸ τρόπο

τῆς συνθέσεως καὶ στὸ ρυθμὸ τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν δεξιοτήτων. Ἐχει διαφορετικὴ ὀξύτητα στὰ αἰσθητήρια ὄργανα, διαφορετικὴ διάρκεια καὶ ἔνταση στὰ συναισθήματα (λύπη καὶ χαρά), διαφορετικὴ νευρικὴ κατάσταση, διαφορετικὸ ρυθμὸ στὴν ἐσωτερικὴ δράση καὶ ἐνέργεια, ξεχωριστὴ νοητικὴ ἱκανότητα, ξεχωριστὴ φυσιογνωμία, ξεχωριστὸ χαρακτήρα, ἐντελῶς ξεχωριστὴ πνευματικὴ κατάσταση, ἰδιαίτερη ψυχὴ, τέτοια ποὺ δὲν ἔχει κανένας ἄνθρωπος στὴ γῆ καὶ ποὺ δὲ θὰ ἐπαναληφθεῖ ποτέ. Τὴν ξεχωριστὴ αὐτὴ λειτουργία τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δεξιοτήτων, τὴν ξεχωριστὴ αὐτὴ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ κάθε ἀνθρώπου τὴν ὀνομάζει ἡ ψυχολογία ἀτομικότητα. Αὐτὸ εἶναι τὸ δίδαγμα τῆς ξεχωριστῆς ἀτομικότητος τὸ ὁποῖον κατενόησε καὶ ἐκήρυξε πρῶτος ὁ Γερμανὸς S. Stern.

5. Ἡ ἐννοία τῆς διαρκοῦς ἐξελίξεως.

Ὁ Herbart καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἐθεωροῦσαν τὸ παιδί σὰν μικρογραφία τοῦ ἡλικιωμένου. Ἐδίδαν δὲ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ἦταν ἴδια μὲ τὴ ψυχὴ τοῦ ἡλικιωμένου ἀνθρώπου, ὅτι ἔχει τὶς ἴδιες ιδιότητες καὶ ἱκανότητες, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς τὸ παιδί, ἐπειδὴ εἶναι μικρό, ἔχει τὶς ἱκανότητες, (μνήμη, φαντασία, νόηση, βούληση, ἱκανότης πρὸς πειθαρχίαν καὶ ὑπακοὴν κτλ.) σὲ μικρότερο ποσὸ ἀπὸ τὸν ὥριμο ἄνθρωπο. Ἐχει π. χ. ὁ ὥριμος ἄνθρωπος νόηση, ἔχει καὶ τὸ παιδί στὸν ἴδιον βαθμό, ἀλλὰ σὲ μικρότερο ποσόν. Ἐχει ὁ μέγας τὴν ἱκανότητα νὰ πειθαρχεῖ στοὺς νόμους καὶ στοὺς ἀνωτέρους θὰ ἔχει καὶ τὸ παιδί τὴν ἱκανότητα αὐτὴ στὸν ἴδιον βαθμό, ἀλλὰ λιγώτερη. Πίστευαν

πώς τις γνώσεις, πού μπορεί νά κατανοήσει ὁ ὄριμος ἄνθρωπος μπορεί νά τις κατανοήσει καί τὸ παιδί. Πίστευαν ἀκόμη ὅτι οἱ πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ παιδιοῦ λειτουργοῦν σὰν τοῦ ἐνήλικος. Ἐκάναν δὲ καὶ σύγκριση τοῦ ἐνήλικος πρὸς τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ὡς πρὸς ὅλες τις πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς λειτουργίες. Κι' ἀφοῦ ἐθεωροῦσαν τὸ παιδί, σὰν μικρὸν ἐνήλικον, παρεδέχοντο πὼς ὅ,τι πορίσματα ἢ διδάγματα ὑπάρχουν στὴν ψυχολογία γιὰ τὴ ψυχὴ τῶν ἐνηλίκων τὰ ἴδια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ παιδικὴ ψυχὴ.

Ἡ νέα ψυχολογία δὲ συμφωνεῖ μὲ τις παραπάνω γνώμες τῶν Ἑρβαρτιανῶν. Ἀπὸ τις ἔρευνες, πού ἔκανε, ἀπέδειξεν ὅτι ἡ λειτουργία τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ διαφέρει ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς ψυχῆς τοῦ ἐνήλικος. Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἐντελὼς διάφορη ἀπὸ τὴ ψυχὴ τοῦ ἡλικιωμένου ἀνθρώπου καὶ δὲ μπορεί νά συγκριθεῖ μ' αὐτή. Ἐχει ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες, πού δὲν ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ ὀρίμου, ὅπως καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ὀρίμου ἔχει ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες πού δὲν ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἐξελιχθεῖ ἀκόμη. Καὶ γιὰ ἀπόδειξη τούτου θὰ φέρουμε τὸ ἐξῆς παράδειγμα. Κατὰ τὴ παιδικὴ ἡλικία ὑπερσχύει στὴ παιδικὴ ψυχὴ τὸ συναίσθημα καὶ ἡ φαντασία. Ὁ συναισθηματικὸς βίος καὶ ἡ πνευματικὴ λειτουργία τῆς φαντασίας παρουσιάζονται ἐνωρίτατα στὸ παιδί καὶ πρὸ τοῦ νοητικοῦ βίου καὶ εἶναι ἐντοτώτερα ἀπὸ τοῦ ἡλικιωμένου. Παρατηρήσατε τὰ παιδιὰ στὰ παιγνίδια τους, στὴ συναναστροφὴ τους, στίς σχέσεις τους μὲ τοὺς οἰκέλους καὶ τοὺς φίλους. Θὰ δῆτε ὅτι ἔχουν ἰσχυρότατα συναισθήματα καὶ ὑπερβολικὴ φαντασία. Ἡ ψυχὴ τους πέφτει εὐκόλα ἀπὸ τὴ λύπη στὴ χαρὰ. Ἄν τὰ μαλώσεις θὰ λυπηθοῦν καὶ θὰ κλάψουν. Κι' ἂν ἀμέσως τοὺς δώσεις ἓνα γλύκισμα θὰ γελάσουν.

Εἶναι δὲ καὶ ὑπερβολικὰ εὐφάνταστα. Φαντάζονται καὶ πιστεύουν τὴν ὕπαρξιν τῶν δράκων, τῶν φαντασμάτων, τῶν τελωνείων καὶ τῶν γυάλινων παλατιῶν. Γενικὰ τίς πράξεις τοῦ παιδιοῦ τίς διευθύνει τὸ συναίσθημα καὶ ἡ φαντασία καὶ ὅχι τὸ λογικὸ καὶ ἡ νόησις, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ἀργότερα.

Κι' ἐνῶ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τὸ συναίσθημα, ἡ φαντασία καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς κινητικότητα βρίσκονται σὲ ἔντασι, ἡ βούλησις, ἡ προσοχή, ἡ κριτικὴ ἱκανότης, ἡ ἱκανότης γιὰ ἔλεγχον τῶν πράξεων, ἡ νόησις καὶ ἄλλες ἀκόμη πνευματικὲς λειτουργίαι βρίσκονται σὲ ἀσθενέστατον βαθμὸν καὶ μόλις ἀρχίζουν νὰ φανερῶνται στὴ παιδικὴ ψυχὴ.

Οἱ πνευματικὲς λοιπὸν καὶ ψυχικὲς λειτουργίαι τοῦ παιδιοῦ δὲν λειτουργοῦν ὅσων τίς λειτουργίαι τοῦ ἡλικιωμένου καὶ γι' αὐτὸ δὲ μποροῦμε νὰ συγκρίνουμε τὴν παιδικὴν ψυχὴ πρὸς τὴν ψυχὴ τοῦ ὠρίμου ἀνθρώπου. Τίς γνώσεις δέ, πού μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ καὶ ν' ἀπομνημονεύσῃ ὁ ἡλικιωμένος ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ τίς καταλάβῃ καὶ τίς μάθῃ καὶ τὸ παιδικὸ μυαλό, ὅσο κι' ἂν τὸ πιέσουμε. Συνεπῶς ὅ,τι ἰσχύει στὴ ψυχολογία γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ὠρίμου ἀνθρώπου, δὲν ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ παιδικὴ ψυχὴ θέλει ξεχωριστὴ καὶ βαθειὰ μελέτη. Τὴ μελέτη αὐτὴ τὴ κάνει ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ψυχολογία δὲ τοῦ παιδιοῦ ἀπέδειξεν ὅτι οἱ πνευματικὲς λειτουργίαι, ἀντίληψις, παρατήρησις, κατανόησις, ἀφαιρετικὴ ἱκανότης, προσοχή, μνήμη, βούλησις, κριτικὴ ἱκανότης κλπ. δὲν ἔχουν ὠριμάσει ἀκόμη. Περνοῦν διάφορα στάδια τῆς ἐξελίξεως γιὰ νὰ φθάσουν στὸ βαθμὸν καὶ στὸ σημεῖον ἐκεῖνο, πού ἔχει προκαθορίσῃ ἡ φύσις γιὰ τὸ κάθε παιδί. Οἱ πνευματικὲς αὐτὲς λειτουργίαι

γίες τοῦ κάθε παιδιοῦ, ἡ ξεχωριστὴ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ κάθε ἀνθρώπου δὲ μένει στάσιμη ποτέ, οὔτε μιὰ στιγμή. Διαρκῶς ἀλλάζει, διαρκῶς προχωρεῖ, διαρκῶς αὐξάνει. Ἀπὸ τῆ φύση καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ποτὲ δὲν μένουν στάσιμα, παρὰ διαρκῶς μεταβάλλονται. Κάθε μέρα ἢ ὥρα, ποὺ περνάει, ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος περισσότερες ἀντιλήψεις, περισσότερες παραστάσεις, περισσότερα καὶ διαφορετικώτερα συναισθήματα καὶ περισσότερες γνώσεις. Ὅλες οἱ σωματικὲς, πνευματικὲς, ψυχικὲς καὶ ἠθικὲς δεξιότητες τοῦ ἀνθρώπου, ὁλόκληρη ἡ ἐσωτερικὴ ἔμφυτη δύναμη καὶ ζωντάνια του, ὁλόκληρη ἡ ἐνεργητικότητά του διαρκῶς μεταβάλλεται, διαρκῶς ἐξελίσσεται. Τοῦτο εἶναι τὸ δίδαγμα τῆς διαρκοῦς ἐξελιξεως.

Μὲ λίγα λόγια τὸ νέο μεγάλο δίδαγμα τῆς ψυχολογίας περὶ διαρκοῦς ἐξελιξεως εἶναι: «Ἡ ἰδιαίτερη ἀτομικότης τοῦ κάθε ἀνθρώπου διαρκῶς ἀναπτύσσεται, μεταβάλλεται καὶ ἐξελίσσεται».

Τὰ τέσσαρα αὐτὰ διδάγματα τῆς ἐνιαίας ἐμφανίσεως τῆς ψυχῆς, τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ξεχωριστῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς διαρκοῦς ἐξελιξεως εἶναι οἱ τέσσερες μεγάλες ψυχολογικὲς ἀλήθειες τῆς Νέας Ψυχολογίας, ποὺ εἶναι σύμφωνες μὲ τὴ φύση καὶ τὴ πραγματικότητα καὶ ποὺ εἶναι τὰ ψυχολογικὰ θεμέλια τοῦ Ν. Σ. Πάνω σ' αὐτὲς μὲ χωρὶς συμβιβασμούς, εἶναι χτισμένο ὁλόκληρο τὸ νέο ἐκπευδευτικὸ οἰκοδόμημα. Αὐτὲς κυριαρχοῦν σ' ὅλο τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ πάνω σ' αὐτὲς στηρίζεται κάθε ἐνέργεια τοῦ δασκάλου στὸ Ν. Σ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ἄν ρίξει κανεὶς ἀναδρομικὸ βλέμμα στὴν ἱστορία τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης θὰ παρατηρήσει πὼς ὅλοι οἱ παιδαγωγοὶ ἐτόνισαν τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν σημασία τῆς διατυπώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Ἐκήρυξαν δὲ ὅτι ὁ δάσκαλος ὀφείλει νὰ γνωρίζει σαφῶς καὶ νὰ θυμᾶται σὲ κάθε στιγμή, ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου του, γιατί ἡ ἄγνοια τοῦ σκοποῦ τὸν κάνει νὰ ταλαντεύεται διαρκῶς, νὰ ἐπιδιώκει πράγματα ἀντίθετα καὶ νὰ γίνεται ἔρμαιον τῆς τύχης. Ὁ σκοπὸς δίνει τὴ κατεύθυνση σ' ὅλη τὴν ἐνέργεια τοῦ δασκάλου καὶ κάνει δυνατὴ τὴν ἐξεύρεση τῶν καταλλήλων μέσων τῆς ἀγωγῆς. Κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ ἀναλάβει τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν, ἂν δὲ γνωρίζει σαφῶς γιὰ ποῖο σκοπὸ ἐργάζεται στὸ σχολεῖο.

Κατὰ τοὺς διαφόρους καιροὺς ἴσχυσαν διάφοροι σκοποὶ τῆς ἀγωγῆς, γιὰ τοὺς ὁποίους λεπτομερῶς ὁμιλοῦν πολλὰ παιδαγωγικὰ συγγράμματα. Ἐμεῖς ἐδῶ θὰ περιορισθοῦμε νὰ ἐξετάσουμε τὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς τοῦ Ἑρβαρτιανοῦ σχολείου καὶ τοῦ σχολείου ἐργασίας, γιὰ νὰ ἰδοῦμε τίς διαφορὰς ποὺ ἔχουν μεταξύ τους.

Ὁ Herbart ὥρισε τὸ ἐξῆς σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς: «Ἡ ἀγωγή ἔχει σκοπὸ νὰ φτιάξει τὰ παιδιά χαρακτηριστὴς ἠθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς».

Οἱ Διαφορὰς τοῦ Π. καὶ Ν. Σχολείου

Καὶ ἀφοῦ καθώρισεν αὐτὸν τὸν ἕνα σκοπὸν γιὰ τὴν ἀγωγή, ἤθελε καὶ ξεχωριστοὺς σκοποὺς γιὰ τὴ διδασκαλία κάθε μαθήματος. "Ἐτσι διατύπωσε ἐννιά μακροσκελεῖς σκοποὺς γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν μαθημάτων στὸ δημοτικὸ σχολεῖο. "Ἐναν δηλαδὴ γιὰ κάθε μάθημα. Καὶ δὲν ἔφτανε αὐτὸ μόνο. Ἐνῶ γιὰ κάθε μάθημα εἶχε χωριστὸ σκοπὸ, χῶριζε τὸ σκοπὸ τοῦτο σὲ κύριο καὶ σὲ δευτερεύοντες. Τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς παραλείπουμε νὰ τοὺς ἀναφέρουμε ἐδῶ, γιατί εἶναι πολὺ γνωστοί σ' ὅλο τὸ δασκαλικὸ κόσμο.

"Ἄλλ' εἶπαμε παραπάνω πῶς ὁ δάσκαλος ὀφείλει νὰ γνωρίζει σαφῶς τὸ σκοπὸ τοῦ ἔργου του καὶ νὰ τὸν θυμᾶται σὲ κάθε στιγμή. Ἀλλὰ μπορεῖ τὸ μυαλὸ τοῦ δασκάλου νὰ θυμηθεῖ τόσο μακροσκελεῖς σκοποὺς καὶ ἔτσι πού νὰ τοὺς ἔχει χειροπιαστοὺς καὶ πρόχειρους σὲ κάθε στιγμή; "Ὅση καλὴ θέληση κι' ἂν ἔχει δὲ μπορεῖ νὰ συγκρατήσει στὸ μυαλὸ του ὅλους αὐτοὺς τοὺς σκοποὺς τοῦ Π. Σ., γιατί ζαλίζεται καὶ παθαίνει σύγχυση. Συνεπῶς ὁ δάσκαλος δὲ πρέπει νὰ ἐπιδιώκει πολλοὺς σκοποὺς, κύριους καὶ δευτερεύοντες, γιατί ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς συγκρούσεως τῶν σκοπῶν, γιατί ὅταν ἐπιδιώκει τὸν ἕνα λησμονάει τὸν ἄλλον, γιατί ζαλίζεται καὶ παθαίνει σύγχυση καὶ γιατί εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λάβει διάφορα μέτρα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν πολλῶν σκοπῶν, τὰ ὁποῖα ἀλληλοσυγκρούονται.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ν. Σ. εἶδαν πῶς οἱ πολλοὶ σκοποὶ φέρνουν σύγχυση στὸ κεφάλι τοῦ δασκάλου καὶ διακηρύσσουν ὅτι ἕνας πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ γιὰ τὴν ἀγωγή καὶ γιὰ τὴ διδασκαλία ὅλων τῶν μαθημάτων. Ὁ σκοπὸς δὲ αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀπλοῦς, σαφὴς καὶ χειροπιαστός, ὥστε νὰ τὸν θυμᾶται ὁ δάσκαλος σὲ κάθε στιγμή. Διετύπωσαν δὲ ἕνα σκοπὸ ἀπλοῦν καὶ

χειροπιαστόν γιά τήν άγωγή καί γιά τή διδασκαλία όλων τών μαθημάτων, τόν έξής:

Ἡ άγωγή καί ἡ διδασκαλία όλων τών μαθημάτων έχει σκοπόν νά υποστηρίξει καί νά υποβοηθήσει τήν αὐθόρμητη καί βαθμιαία ανάπτυξη όλων τών σωματικῶν, ἡθικῶν, ψυχικῶν καί πνευματικῶν δεξιότητων καί δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ.

1 Ἀνάλυση τοῦ σκοποῦ τοῦ Ν. Σ.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ανθρώπου, όταν ἔρχεται στό κόσμο δέν φέρνει ἑτοιμες τίς πνευματικές καί ψυχικές λειτουργίες. Φέρνει μόνο τήν ἀρχική αἰτία, τὰ σπέρματα, ἀπό τὰ ὁποῖα θά ξεφυτρώσουν, θά ἀναπτυχθοῦν καί θά ὠριμάσουν οἱ λειτουργίες αὐτές. Τὰ σπέρματα αὐτά, ἀπό τὰ ὁποῖα θά φανοῦν οἱ δεξιότητες, τὰ ὀνομάζουμε προδιαθέσεις. Ἐτοι ὁ ἄνθρωπος, όταν γεννιέται, ἔχει προδιαθέσεις ὄχι μόνο γιά τίς σωματικές, ἀλλά καί γιά τίς πνευματικές καί τίς ψυχικές λειτουργίες. Ἐχει προδιαθέσεις γιά τὸ συναίσθημα, τὴ βούληση, τὴ νόηση, τὴν εὐγνωμοσύνη, τὸν σεβασμό, τὴν φιλαλήθεια, τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον κλπ.

Οἱ προδιαθέσεις αὐτές ἐξελίσσονται μέχρι τῆς δυνατῆς σ' αὐτές τελειότητος καί γίνονται δεξιότητες καί λειτουργίες μόνον, όταν τίς βοηθήσουν ὠρισμένες ἐξωτερικές ἐπιδράσεις, ὠρισμένοι ὄροι. Χωρὶς τὴν ἐξωτερική αὐτὴ βοήθεια δὲ μποροῦν ν' ἀναπτυχθοῦν. Γιά τὴν ἐξέλιξή τους πρέπει νὰ ὑπάρξουν πολλές αἰτίες καί πολλοὶ παράγοντες. Τέτοιοι παράγοντες μεταξὺ τών ἄλλων εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ στὴν οἰκογένεια, στὴ κοινωνία καί στὴν ἐκκλησία. Ἐνας δὲ ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους παράγοντες εἶναι ἡ ἐπίδραση τοῦ σχολείου καί τοῦ δασκάλου.

Γι' αὐτό καί τὸ Ν. Σ. γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ φύση παραδέχεται τὸ κάθε παιδί σὰν ξεχωριστὴ ὕπαρξη, σὰν ἄτομο καὶ καθορίζει γιὰ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς τὴν ὑποστήριξη καὶ ὑποβοήθηση τῶν προδιαθέσεων, γιὰ νὰ γίνουν σωματικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις. Μ' ἄλλα λόγια ὁ δάσκαλος μέσα στὸ σχολεῖο μὲ τίς γνώσεις, ὡς μέσο, μὲ τὴ γυμναστικὴ, τίς ἐκδρομὲς, μὲ τὴ γνήσια, τὴν ἀνιδιοτελεῖ, τὴ πλήρη καὶ πατρικὴ ἀγάπη τοῦ πρὸς τὰ παιδιά, μὲ τὸ παράδειγμά του καὶ μὲ ἄλλα παιδαγωγικὰ μέσα θὰ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ ὑποστηρίξει καὶ νὰ βοηθήσει τίς προδιαθέσεις, ποὺ ἔχουν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματός των. Θὰ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ βοηθήσει τὸ κάθε παιδί γιὰ νὰ ἀνθοφορήσῃ κάθε δεξιότητά, κάθε δύναμη καὶ κάθε καλὴ κλίση, ποὺ βρίσκεται μέσα τοῦ σὰν σπóρος ἀκαλλιέργητος καὶ νὰ φθάσῃ στὴ τέλειά μορφή του. Τέτοιες δυνάμεις εἶναι ἡ παρατηρητικότητά, ἡ βούληση, ἡ κρίση, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία, ἡ προσοχή, ἡ ἀντοχή καὶ ἡ εὐλυγισία τοῦ σώματος καὶ ἄλλες. Θὰ ἔχει δηλ. ὡς σκοπὸ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἀτομικότητα τοῦ κάθε παιδιοῦ ξεχωριστά.

Ἄλλ' ἐδῶ ὀφείλουμε νὰ τονίσουμε, ὅτι κανένας δάσκαλος δὲ μπορεῖ ν' ἀναπτύξῃ ἓνα παιδί. Ὁ δάσκαλος μὲ τίς ἐξωτερικὲς ἐπεμβάσεις θὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ ἴδιο τὸ παιδί μὲ τὰ δικά του ὄργανα ἐπεξεργάζεται τὴν ἐπέμβαση αὐτή. Γιὰ νὰ δείξουμε τοῦτο παραστατικώτερα μποροῦμε νὰ μεταχειρισθοῦμε τοῦτο τὸ παράδειγμα. Ὁ γεωργὸς σκάβει τὸ ἄμπέλι, τὸ καλλιεργεῖ καὶ τοῦ ρίχνει λίπασμα καὶ τὸ κλῖμα παίρνει μόνο του τὸ νερὸ καὶ τὸ λίπασμα, τὸ ἐπεξεργάζεται μὲ τὰ δικά του ὄργανα, δυναμώνει μόνο του καὶ δίνει περισσότερο εἶσodημα. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὸ παιδί. Ὁ δάσκα-

λος με την επέμβασή του τὸ βοηθάει κι' αὐτὸ μόνο του ἐντελῶς φυσικὰ καὶ αὐθόρμητα ἐπεξεργάζεται με τὰ δικά του ὄργανα τὴν επέμβαση αὐτή, ἐξελίσσεται καὶ προοδεύει. Κανένας δάσκαλος δὲ μπορεῖ ν' ἀναπτύξει ἔστω καὶ ἓνα παιδί. Τὸ παιδί μόνο του αὐθόρμητα σχηματίζει τὴν προσωπικότητά του.

Πολλές φορές τὸ σχολεῖο με τὸ καταναγκασμὸ καὶ τὴ βία ποὺ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ ἀναγκάσει τὰ παιδιά νὰ ὑπακούουν στὴ τυφλὴ πειθαρχία καὶ ν' ἀπομνημονεύουσιν ἓνα πλῆθος γνώσεων, ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματός του τὴν ἐμποδίζει σὲ βαθμὸ μεγάλο. "Ἐτσι ἀντὶ νὰ τὰ ὠφελήσει τὰ ζημιώνει. Γι' αὐτὸ ὁ δάσκαλος ὀφείλει νὰ προσέξει πολὺ καὶ νὰ μὴν ἐμποδίζει με τίς ἐνέργειές του τὴν κανονικὴ ἐξέλιξη τῶν λειτουργιῶν τοῦ παιδιοῦ. Νὰ γιατί τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι πολὺ δύσκολο ! Νὰ γιατί ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ ξέρει καλὰ τὰ διδάγματα τῆς νέας ψυχολογίας καὶ τῆς νέας παιδαγωγικῆς !

Κι' ἀφοῦ τὸ παιδί μέσα στὸ σχολεῖο ἀναπτύξει ὅλες τίς σωματικὲς καὶ πνευματικὲς του δυνάμεις, σὲ ἄκρο δυνατό ὄριο καὶ σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ γίνῃ τέλει καὶ πλήρης προσωπικότητα, τέλειος ἄνθρωπος, ὥστε, ὅταν βγεῖ στὴ κοινωνία, θὰ τὴν χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν πρόδότης. Εἶναι δὲ δυνατό νὰ μὴ προοδεύει μιὰ κοινωνία, ὅταν ὅλα τὰ μέλη τῆς ἔχουν ἀνεπτυγμένο τὸ σῶμα τους καὶ τὸ πνεῦμα τους ; Εἶναι δυνατόν ἄνθρωποι, ποὺ ἔγιναν τέλειες προσωπικότητες μέσα στὸ σχολεῖο νὰ μὴ φανοῦν χρήσιμοι στὴν οἰκογένειά τους, στὴ κοινωνία, στὸ ἔθνος καὶ σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα ; Βέβαια ὄχι. Γι' αὐτὸ μόνον ὅταν θέσουμε ὡς σκοπὸ τὴν υποβοήθηση τῆς ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν καὶ

πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ θά δημιουργήσουμε σιγά-σιγά τῇ τέλει κοινωνίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς δικαιοσύνης ὥστε σὸ δημοτικὸ σχολεῖο δὲν θά ἔχουμε σκοπὸ νὰ μεταδώσουμε γνώσεις ἀλλὰ νὰ βοηθήσουμε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀτομικότητος τοῦ κάθε παιδιοῦ.

Τὸ Π. Σ. νόμιζεν ὅτι στὴ ψυχῇ τοῦ παιδιοῦ βρίσκεται χωριστὰ κάθε πνευματικὴ δεξιότης (φαντασία, προσοχή, βούλησις, μνήμη κλπ.) καί χωριστὰ κάθε διαφέρον (ἠθικόν, θρησκευτικόν, καλλιτεχνικόν, πατριωτικόν, γνωστικόν, κλπ.) Γιὰ νὰ ἀναπτύξει δὲ τίς πνευματικὰς ἱκανότητες καί τὰ διαφέροντα μετέδιδε στὰ παιδιὰ μὲ τὴ διδασκαλίαν τίς ἀνάλογας γνώσεις. Ἀλλὰ, ὅταν ἔκανε ἓνα μάθημα στὰ παιδιὰ τὸ ἔκανε μὲ σκοπὸ νὰ καλλιέργησιν καί νὰ ἀναπτύξιν μίαν μόνον πνευματικὴν λειτουργίαν ἢ ἓνα μόνον διαφέρον. Ἐδίδασκε π. χ. ὁ δάσκαλος Ἱστορίαν καί εἶχε σκοπὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὴ φιλοπατρίαν καί τὴν ἠθικότητα. Ἐδίδασκε Γεωγραφίαν γιὰ νὰ ἀναπτύξῃ μόνον τὴ φιλοπατρίαν, τὸ καλαισθητικὸν καί τὸ τεχνικὸν διαφέρον. Μετέδιδεν ὠρισμένες γνώσεις γιὰ τὴ καλλιέργειαν καί τὴν ἀνάπτυξιν ὠρισμένων δεξιοτήτων, διαφερόντων καί συναισθημάτων.

Ἀλλ' ὥς ἰδοῦμε ἂν αὐτὰ εἶναι σωστά, ἂν αὐτὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τὴ ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ. Τὸ παιδί εἶναι ἓνας ὁργανισμός, ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα ὅργανα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὠρισμένους σκοποὺς καί ὠρισμένες λειτουργίας, κι' ἀπὸ διάφορες πνευματικὰς καί ψυχικὰς δεξιότητες. Ὅλα τὰ ὅργανα τοῦ παιδιοῦ κι' ὅλες οἱ πνευματικὰς καί ψυχικὰς δεξιότητές του, ὅπως εἶπαμε, εἶναι ἀδιάρρηκτα ἐνωμένες καί ἀποτελοῦν ἓναν ἐνιαῖον ψυχοφυσικὸν ὁργανισμόν. Αὐτὸς ὁ ψυχοφυσικὸς ὁργανισμὸς αὐξάνεται ὅλος μαζύ. Ταυτόχρονα μὲ τὰ σωματικὰ ὅργανα, μεγαλώνουν, ἐξελίσ-

σονται καὶ ὠριμάζουσι κι' ὅλες μαζὺ οἱ πνευματικὲς λειτουργίαι καὶ δεξιότητες. "Όταν π. χ. γυμνάζεται τὸ παιδί γιὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ σῶμα του, ταυτόχρονα, αὐθόρμητα καὶ φυσικὰ καὶ ἀβίαστα δυναμώνει καὶ τὸ πνεῦμα του ὁλόκληρο. "Όταν διδάσκουμε θρησκευτικὰ δὲν καλλιεργεῖται μόνο τὸ θρησκευτικὸ διαφέρον, ἀλλὰ κι' ὅλα τὰ ἄλλα μαζὺ κι' ὁλόκληρο τὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ. "Όταν ἀναπτύξουμε τὴ νόηση καὶ τὴ γνωστικὴ ἱκανότητα τοῦ παιδιοῦ αὐτόματα ἀναπτύσσονται καὶ τὰ διαφορὰ διαφέροντα τὸ θρησκευτικόν, τὸ καλαισθητικόν, τὸ πατριωτικόν κλπ.

Τὸ Π. Σ. ὅμως τί ἤθελε ; "Ηθελε χωριστὰ ν' ἀναπτύξουμε τὴ νόηση καὶ τὴ γνωστικὴ ἱκανότητα καὶ χωριστὰ τὰ διαφέροντα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἀδύνατο ἀπὸ αὐτὴ τὴ φύση, ἀπὸ αὐτὴ τὴ ψυχολογικὴ σύνθεση τοῦ παιδιοῦ, γιὰτὶ ἡ ψυχὴ του εἶναι ἐνιαία, εἶναι ἀδιάσπαστος. "Ωστε οἱ πνευματικὲς δεξιότητες καὶ τὰ διαφορὰ διαφέροντα δὲν καλλιεργοῦνται χωριστὰ, ἀλλὰ ὅλες μαζὺ σὰν ἓνα ἀδιάλυτο σύνολο ὅπως καλλιεργοῦνται καὶ αὐξάνουσι ταυτόχρονα ὅλα μαζὺ τὰ μέρη ἐνὸς φυτοῦ, ἡ ρίζα του, ὁ κορμὸς του, τὰ φύλλα του καὶ τὰ ἄνθη του.

Ἐναντίον τοῦ σκοποῦ τούτου ἀκουσθήκανε πολλὰς ἀντιρρήσεις. Πρῶτοι διαφωνοῦσι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Π. Σ. καὶ λέγουσι. «Τὸ σχολεῖο δὲν εἶναι ὀρθόν νὰ ἐπιδιώξῃ τέτοιο σκοπόν, γιὰτὶ θὰ φτιάξῃ ἀνθρώπους ἐγωῖστας καὶ γιὰτὶ παραλείπει τὴ κοινωνικότητα τῶν παιδιῶν. "Εἴσι φροντίζουμε μόνο γιὰ τὸ ἄτομον τοῦ παιδιοῦ καὶ ἀδιαφοροῦμε τελείως γιὰ τὴς ὑποχρεώσεις, ποὺ ἔχει τὸ ἄτομον στὴ κοινωνία».

Τὸ Ν. Σ. ἀπαντᾷ στίς ἐπικρίσεις αὐτὰς ὡς ἑξῆς : Ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῆς λέξεως ἐγωῖσμός καὶ τῆς λέξεως ἀτομικότητα.

Ἐγώισμός σημαίνει νὰ τὰ θέλει ὁ ἄνθρωπος ὅλα γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἀτομικότητα σημαίνει ὁ ξεχωριστὸς ρυθμὸς στὴ λειτουργία τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ. Τὸ Ν. Σ. δὲ ζητάει νὰ κάνει ἀνθρώπους ἐγώιστάς. Ζητάει νὰ καλλιεργήσῃ τὸ σχολεῖο τὴν ἀτομικότητα τοῦ κάθε παιδιοῦ, χωρὶς νὰ τὸ κάνει ἐγώιστῃ, ἐνῶ συγχρόνως θὰ στρέψῃ τὶς δυνάμεις του πρὸς τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας. Στὸ στρατὸ ὅλα τὰ ὄπλα (πεζικό, πυροβολικό, ἀεροπορία, μηχανικὸ κ.λ.π.) ἐργάζονται γιὰ τὸ κοινὸ σκοπὸ τοῦ στρατεύματος. Τὸ ἴδιο γίνεται μὲ τὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο καλλιεργεῖ τὶς δυνάμεις τοῦ κάθε παιδιοῦ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ μπορέσῃ νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ αὐτό, σὰν μέλος τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας καὶ γιὰ τὸ καλὸ τῆς. Συνεπῶς ἡ ἀτομικότης καὶ ὁ κοινωνισμὸς συνυπάρχουν καὶ συγκαλλιεργοῦνται.

Ἄλλοι πάλι λένε, πῶς μὲ τὸ σκοπὸ αὐτὸ δὲν θὰ γνωρίσουν τὰ παιδιὰ τὸ πολιτισμὸ καὶ δὲ θὰ μάθουν ὠρισμένες γνώσεις, ποὺ τοὺς χρειάζονται στὴ ζωὴ. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ. Ἡ ἐργασία καὶ ἡ διδασκαλία στὸ Ν. Σ. γίνεται ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ Π. Σ. καὶ μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ὄχι μόνον γνωρίζουν τὸ πολιτισμὸ καλύτερα ἀπὸ τὸ Π. Σ., ἀλλὰ καὶ μπαίνουν πραγματικὰ μέσα σ' αὐτόν, γιατί θὰ ἀγαπήσουν τὰ βιβλία, τὶς γνώσεις, καὶ τὰ πνευματικὰ προϊόντα, θὰ σουνθηθίσουν νὰ αἰσθάνονται τὶς αἰσθητικὰς καὶ τὶς πνευματικὰς ἀπολαύσεις καὶ θὰ γίνουν ἱκανὰ νὰ ψάχνουν στὰ βιβλία, γιὰ νὰ λύουν τὶς ἀπορίες τοὺς καὶ νὰ βρίσκουν τὶς γνώσεις ποὺ θὰ τοὺς χρειασθοῦν. Δὲ βάζει ὅμως τὸ Ν. Σ. ὡς σκοπὸ τὴν μετάδοση τῶν γνώσεων καὶ τὴν εἰσαγωγή στὸ πολιτισμὸ, γιατί χρησιμοποιεῖ τὶς γνώσεις ὡς μέσο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ

ὄχι ὥς σκοπό. Ἀλλὰ γι' αὐτό μιλάμε ἐκτενέστερα
στό ἐπόμενο κεφάλαιο.

Οἱ διαφορὲς λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο σχολείων
στή διατύπωση τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς εἶναι οἱ
ἀκόλουθες. 1) Τὸ Π. Σ. θέλει πολλοὺς σκοποὺς,
χωριστὸ σκοπὸ γιὰ τὴν ἀγωγή καὶ χωριστὸ γιὰ
τὴ διδασκαλία κάθε μαθήματος. Τὸ Ν. Σ. ἀντί-
θετα θέλει ἓναν ἀπλοῦν, κύριον, οὐσιώδη καὶ χει-
ροπιαστὸ σκοπὸ καὶ γιὰ τὴν ἀγωγή καὶ γιὰ τὴ δι-
δασκαλία ὅλων τῶν μαθημάτων. 2) Τὸ Π. Σ. ἔχει
γιὰ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς τὴν ἠθικοθρησκευτικὴ μόρ-
φωση τῶν μαθητῶν. Ἐνῶ τὸ Ν. Σ. ἔχει γιὰ σκο-
πὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τὴν ὑποστή-
ριξη καὶ ὑποβοήθηση τῆς αὐθόρμητης ἀναπτύξεως
τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ
παιδιοῦ. Θέλει δὲ νὰ θυμᾶται ὁ δάσκαλος τὸ σκο-
πὸ τοῦτο σὲ κάθε στιγμή. 3) Τὸ Ν.Σ. διδάσκει ὅτι
οἱ πνευματικὲς δεξιότητες, τὰ διαφέροντα καὶ τὰ
συναισθήματα, ὁλόκληρος δηλαδή ὁ ψυχοφυσικὸς
ὀργανισμὸς τοῦ παιδιοῦ, καλλιεργοῦνται καὶ ἀ-
ναπτύσσονται ὅλες μαζὺ καὶ ὄχι χωριστά, ὅπως
πίστευε τὸ Π. Σ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Γ'.

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ ΣΤΑ ΔΥΟ ΣΧΟΛΕΙΑ

Μέσα στὸ σχολεῖο ἔχουμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ
τὸ παιδί κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τίς γνώσεις. Στὸ Ν. Σ.
οἱ γνώσεις χρησιμοποιοῦνται ὥς μέσα γιὰ τὴν ἐπι-
τυχία τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, γιατί, ὅταν τὰ μα-
θήματα διδάσκονται μεθοδικά, ἀσκοῦνται ὅλες οἱ
ψυχικὲς δεξιότητες τῶν μαθητῶν.

Οἱ Ἑρβαρτιανοὶ ὅμως δὲ χρησιμοποιοῦν τίς
γνώσεις ὥς ἀπλᾶ μέσα ἀγωγῆς, ἀλλὰ τοὺς δι-
νουν μεγαλύτερη ἀξία. Τίς θεωροῦν ὥς σκοπὸ

τῆς διδασκαλίας. Θεωροῦν ὅτι τὸ παιδικὸ μυαλὸ εἶναι μιὰ ἀποθήκη στὴν ὁποία πρέπει νὰ μποῦν ὅπωςδῆποτε οἱ ὠρισμένες γνώσεις, ποὺ ἀναγράφει τὸ πρόγραμμα. Θεωροῦν τὸ παιδί ὡς ὄργανο, ὡς μέσο, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ πάρει καὶ νὰ χωνέψει τίς γνώσεις. Ὁ Herbart ἔλεγε : «Ποιὲς γνώσεις θὰ μάθει τὸ παιδί θὰ τίς καθορίσω ἐγὼ ὁ παιδαγωγὸς χωρὶς νὰ ρωτήσω τὴ θέληση καὶ τὴν ἐπιθυμία του, κι' αὐτὸ εἶναι ὑποχρεωμένο, θέλει δὲ θέλει, νὰ τίς μάθει. Ἐγὼ ὁ παιδαγωγὸς θὰ προκαθορίσω ποιὲς γνώσεις ἠθικὲς θὰ μάθει γιὰ νὰ γίνει ἠθικὸ, ποιὲς γνώσεις τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ μπεῖ στὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ποιὲς γνώσεις τοῦ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴ ζωὴ».

Ξεκινῶντες ἀπ' τὴ γνώμη αὐτὴ ἔφτιαξαν τὰ προγράμματα καὶ καθώρισαν ποιά μαθήματα διδάσκονται σὲ κάθε τάξη καὶ ποιά κεφάλαια κάθε μαθήματος διδάσκονται στὴ σειρά, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουν τὴ παιδικὴ ψυχὴ, χωρὶς νὰ σκεφθοῦν, ἂν ἡ βαθεῖα κατανόηση τῶν γνώσεων καὶ ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἐννοιῶν, ποὺ ζητᾶνε, εἶναι δυνατὴ ἀπὸ τὸ παιδικὸ μυαλὸ, χωρὶς νὰ σκεφθοῦν ἂν μπορεῖ τὸ παιδικὸ μυαλὸ νὰ κρατήσῃ τὸ βάρος τοῦ πλήθους τῶν γνώσεων τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος.

Καὶ οἱ δάσκαλοι φιλότιμα καὶ μὲ μεγάλο ζῆλο προσπαθοῦν νὰ βροῦν τὴ πιὸ κατάλληλη μέθοδο τῆς διδασκαλίας, γιὰ νὰ μεταδώσουν τίς γνώσεις καὶ ν' ἀναγκάσουν τὰ παιδιὰ ν' ἀπομνημονεύσουν ὅλα τὰ κεφάλαια τῶν μαθημάτων, ποὺ ὀρίζει τὸ πρόγραμμα, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὰ νὰ τὰ θυμῶνται σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ καὶ νὰ μποροῦν νὰ δίνουν ὀρθὲς ἀπαντήσεις στίς ἐρωτήσεις τοῦ ἐπιθεωρητοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπιθεώρηση τὰ ἐξετάζει, γιὰ νὰ ἴδῃ, ἂν ἐδιδάχθῃ ὅλη ἡ ὕλη τοῦ προγράμματος

κι' ἂν θυμοῦνται ὅλα τὰ διδαχθέντα μαθήματα. Μ' ἄλλα λόγια οἱ δάσκαλοι ἔχουν ὥς σκοπὸ νὰ μεταδώσουν τὶς γνώσεις, ποὺ ὀρίζει τὸ πρόγραμμη, μέσο δὲ ποὺ θὰ πάρει τὶς γνώσεις τὸ παιδί.

Τώρα ὅμως γεννιοῦνται οἱ ἀπορίες : Εἶναι ἐπιστημονικὰ ὀρθὸ νὰ ἔχουμε γιὰ σκοπὸ νὰ μεταδώσουμε γνώσεις, γιὰ μέσο δὲ ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ πάρει αὐτὲς τὶς γνώσεις νὰ ἔχουμε τὸ παιδί ; Μποροῦν νὰ θυμηθοῦν τὰ παιδιὰ σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ ὅλες τὶς γνώσεις, ποὺ παίρνουν ἔτοιμες ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου ; Ποιὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῶν τόσων κόπων, τῶν τόσων προσπαθειῶν, πιέσεων καὶ καταναγκασμῶν τῶν δασκάλων τοῦ Π. Σ. ;

Τὰ περισσότερα παιδιὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι πλασμένα γιὰ θεωρητικὲς γνώσεις. Λίγα εἶναι ἀπὸ τὴ φύση γεννημένα νὰ κατανοοῦν τὶς δύσκολες ἔννοιες καὶ τὶς θεωρητικὲς γνώσεις καὶ νὰ γίνουν ἐπιστήμονες. Τὰ περισσότερα εἶναι πλασμένα νὰ γίνουν τεχνίτες, γεωργοί, ἐργάτες καὶ χειρώνακτες. Ὁ δάσκαλος πιέζει ὅλα τὰ παιδιὰ νὰ μάθουν ὀρισμένες γνώσεις τοῦ προγράμματος, γιατί οὐσιαστικὰ καὶ παρ' ὅλα, ὅσα λέει ἡ παιδαγωγικὴ γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας, στὴ πραγματικότητά ὁ σκοπὸς καὶ ὅλες οἱ προσπάθειές του στρέφονται στὸ νὰ μεταδώσουν πολλὲς γνώσεις. Λίγα ὅμως παιδιὰ εἶναι ἱκανὰ νὰ καταλάβουν καὶ νὰ μάθουν τὶς γνώσεις. Τὰ περισσότερα μόνον λέξεις θυμοῦνται καὶ παρακολουθοῦν τὴ διδασκαλία χωρὶς ζωηρὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ ἀπὸ ὑποχρέωση. Κι' ὁ δάσκαλος ἀγωνίζεται προσπαθεῖ μὲ ἐρωτήσεις νὰ τὰ ἀναγκάσει νὰ χωνέψουν τὶς γνώσεις· κάνει πολλὰς ἐπαναλήψεις γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς ὕλης. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι κουράζονται πολὺ καὶ μισοῦν τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία,

“Επειτα τὸ καταναγκαστικὸ φόρτωμα τοῦ μυαλοῦ τοῦ παιδιοῦ μὲ γνώσεις φέρνει μεγάλη ζημίαν. “Αν στὸ στομάχι δώσουμε πολλές τροφές θ’ ἀρρωστήσει καὶ θὰ καταστραφεῖ. “Ετσι καὶ τὸ παιδικὸ μυαλό, ἂν τὸ φορτώσουμε μὲ πολλές πνευματικὲς τροφές ἀσφαλῶς θὰ ἀρρωστήσει. Ἀπὸ αὐτὰ βγάζουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν εἶναι ἐπισημονικὰ ὀρθὸ νὰ βάζουμε γιὰ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τὴ μετάδοση τῶν γνώσεων καὶ γιὰ μέσο, ποῦ θὰ πάρει τίς γνώσεις τὸ παιδί, γιατί θὰ ἐμποδίσουμε τὴν κανονικὴ ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν δυνάμεων του, θὰ καταστρέψουμε τὴ πνευματικὴ του ὑγείαν καὶ θὰ τὸ κάνουμε νὰ μισήσῃ τίς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία.

Ἄλλ’ ἐκτὸς τούτου τὰ ἀποτελέσματα τῶν κόπων καὶ τῶν προσπαθειῶν τῶν δασκάλων γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιά πολλές γνώσεις μὲ τὴ διδασκαλίαν τους εἶναι μηδαμινά. Τοῦτο ὅμως δὲν προέρχεται οὔτε ἀπὸ τὴ κακὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας τοῦ δασκάλου, οὔτε ἀπὸ τὴ τεμπελιά τῶν παιδιῶν. Εἶναι γέννημα τῆς ἴδιας φύσεως. Εἶναι νόμος φυσικὸς καὶ ἀπαράβατος νὰ λησμονοῦν τὰ παιδιά τίς γνώσεις, ποῦ ἔμαθαν στὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Λήθη εἶναι ἡ ἐξαφάνιση ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν παραστάσεων, οἱ ὁποῖες δὲ μποροῦν ν’ ἀναπλασθοῦν καὶ οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ εἶναι κάθε εἶδους γνώσεις, λέξεις, γεγονότα, εἰκόνες καὶ μορφές. “Οποῖες παραστάσεις δὲ συνδέονται συναισθηματικὰ μὲ τὸ ἐγὼ μας λησμονιοῦνται εὐκολώτερα. Τὸ Π. Σ. γιὰ νὰ μὴ λησμονοῦν τὰ παιδιά τίς γνώσεις κάνει πολλές ἐπαναλήψεις. Παρ’ ὅλα αὐτὰ ὅμως τίποτε τὸ θετικὸ δὲ μπορεῖ νὰ πετύχει, γιατί οἱ γνώσεις δὲ συνδέονται μὲ τὴ χαρὰ, μὲ τὴ λύπη καὶ μὲ τὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς μερικοὶ μαθηταὶ κατορθώνουν νὰ μάθουν λίγες γνώσεις καὶ νὰ τίς συγκρα-

τήσουν μέχρι της ημέρας, πού περνάει ὁ Ἐπιθεωρητής ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἢ ἕως τὸ τέλος της χρονιάς. Ὅταν ὅμως φύγουν ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ δὲν ἀκολουθήσουν ἀνώτερες σπουδές, παρὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα, θὰ τὶς λησμονήσουν. Κι' ἂν τοὺς μείνουν μερικὲς θὰ τὶς ἔχουν στὸ μυαλό τους ἀνακατεμένα καὶ ἀκαθόριστα. Τοῦτο τὸ ἀπέδειξαν τὰ πειράματα, πού ἔκανε ὁ Kersectheiner καὶ μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ ὅποιος δάσκαλος θέλει ἀρκεῖ νὰ κάνει τοῦτο τὸ πείραμα : Νὰ δώσει στοὺς καλλίτε-
ρους μαθητὰς του, πού ἀπεφοίτησαν πρὸ τριετίας ἀπὸ τὸ σχολεῖο του μερικὲς γραπτὲς ἐρωτήσεις σχετικὲς μὲ τὰ μαθήματα, πού τοὺς ἐδίδασκε καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσει νὰ τοῦ ἀπαντήσουν, χωρὶς νὰ κυττάξουν σὲ βιβλία. Ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις των θὰ δεῖ ὅτι μόνον ὀλίγα ψυχία γνώσεων ἔμειναν στὸ μυαλό τους.

Κανένας δάσκαλος, καμμιά μέθοδος δὲν ὑπάρχει οὔτε θὰ ὑπάρξει, πού νὰ φέρει ἀντίδραση κατὰ τῆς λησμοσύνης τῶν παιδιῶν. Καὶ ὅχι μόνον χάνονται οἱ γνώσεις, ἀλλὰ δὲ γίνεται καὶ καμμιά ξεχωριστὴ ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ των.

Ἀκόμη καὶ ὁ καταναγκασμός, πού μεταχειρίζεται ὁ δάσκαλος γιὰ νὰ κατανοήσουν βαθειὰ καὶ γιὰ ν' ἀποστηθίσουν τὰ παιδιὰ τὶς γνώσεις φέρνει τὸ μῖσος, τὴν ἀνία καὶ τὴν ἀποστροφή τους πρὸς αὐτὲς καὶ πρὸς τὰ βιβλία. Ποιὸ παιδί, ὅταν φύγει ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ἀνοίγει ποτὲ βιβλίον, ἂν δὲν ἀκολουθήσει ἀνώτερες σπουδές ; Δυστυχῶς κανένα. Τὰ περισσότερα σχίζουν κι' αὐτά, πού ἔχουν καὶ ποτὲ δὲν ἀγοράζουν ἄλλα, γιὰτὶ τὸ Π. Σ. δὲ φροντίζει ν' ἀναπτύξει τὴν ἀγάπη τῶν παιδιῶν πρὸς τὰ βιβλία. Συνεπῶς οἱ κόποι καὶ οἱ προσπάθειες τῶν δασκάλων τοῦ Π. Σ. γιὰ νὰ γεμίσουν τὸ παιδικὸ μυαλὸ μὲ πολλὰς γνώσεις, ὅχι μόνον φέρνουν ἰσχνὰ καὶ πτωχὰ ἀποτε-

λέσματα, ἀλλὰ καὶ καταστρέφουν τὴ πνευματικὴ ὑγεία τῶν παιδιῶν καὶ τὰ κάνουν νὰ μισήσουν τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία.

Ἡ θέση τῶν γνώσεων στὸ Ν. Σ. εἶναι διαφορετικὴ. Τὸ Ν. Σ. δὲ περιφρονεῖ τὶς γνώσεις. Ἀντίθετα τὶς θεωρεῖ ὡς πολὺτιμες γιὰ τὸ παιδί, γιατί κι' αὐτὸ ἔχει ἀπὸ τὴ φύση ὁρμὴ, ὄρεξη καὶ ἐνδιαφέρο νὰ μάθει διάφορες γνώσεις καὶ πρέπει τὸ σχολεῖο νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ὁρμὴ αὐτῇ. Τὶς θεωρεῖ ὅμως ὅχι γιὰ σκοπὸ, ἀλλὰ γιὰ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἀναπτύξῃ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα του. Γι' αὐτὸ δὲ βιάζεται νὰ μεταδώσῃ πολλὰς γνώσεις. Δὲ προκαθορίζει μὲ προγράμματα ποιὰς γνώσεις εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ μάθῃ. Δὲ δίνει ἔτοιμες τὶς γνώσεις μὲ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου. Δὲ πιέζει, δὲν ἀναγκάζει τὰ παιδιὰ νὰ μάθουν γνώσεις, παρὰ κάνει τοῦτο : Πρῶτα μὲ κατάλληλες ἐνέργειες ἐρεθίζει τὴ ψυχὴ τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ ἀγαπήσουν τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία μέχρι τέτοιου βαθμοῦ, ὥστε μόνον τοὺς νὰ ζητήσουν νὰ μάθουν γνώσεις. Ἐπειτα τοὺς δείχνει, ποῦ θὰ τὶς βροῦν γραμμένες. Καὶ τέλος τὰ ἀφίνει ἐλεύθερα ν' ἀσχοληθοῦν μ' αὐτές. Ἐνῶ δηλ. στὸ Π. Σ. ἔχουμε τὴ μάθηση μὲ τὴν αὐθόρμητον ἐρευνα τῶν ἰδίων τῶν παιδιῶν. Ἀλλ' αὐτὰ ὅλα θὰ γίνουν σαφέστερα, μ' ὅσα θὰ ἐκθέσουμε παρακάτω.

Οἱ ὅπαδοι λοιπὸν τοῦ Ν. Σ. δὲ θέλουν ν' ἀποκτήσῃ τὸ παιδί μὲ βία πολλὰς γνώσεις. Θέλουν, ὅταν θὰ ἀποφοιτήσῃ ἀπὸ τὸ δημοτικὸν σχολεῖο, νὰ ἔχει ἀνθοφορήσῃ κάθε δύναμη καὶ κάθε κλίση, ποῦ βρίσκεται στὸ σῶμα καὶ στὴ ψυχὴ τοῦ σὰν ἀκαλλιέργητος σπόρος. Θέλουν νὰ ἔχει ἀναπτυχθεῖ καὶ ἐξελιχθεῖ στὸ δυνατὸ ὅριο ἡ εὐλυσία καὶ ἡ ἀντοχὴ τοῦ σώματος, ἡ προσοχή, ἡ παρατηρητικότητα, ἡ θέληση, ἡ φαντασία, ἡ κρίση, ἡ

μνήμη, ἡ ἀγάπη στὴ φύση καὶ στὰ τεχνικὰ ἔργα, ἡ αἴσθησις γιὰ τὴ φιλία κι' οἱ ἄλλες σωματικὲς καὶ πνευματικὲς ἱκανότητες. Θέλουν νὰ εἶναι ἔξυπνο, ἐργατικό, φιλότιμο καὶ νὰ ἔχει θάρρος καὶ βούλησις δυνατὴ καὶ ἠθικὴ καὶ ὄχι ἀνήθικη. Θέλουν νὰ ἔχει ἀγαπήσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία. Νὰ ξαίρει σὲ ποιά βιβλία θὰ ψάξει γιὰ νὰ βρεῖ τὴ λύση τῶν ἀποριῶν, ποὺ θὰ τοῦ παρουσιασθοῦν κατὰ τὴ ζωὴ του. Ἀπὸ τὶς γνώσεις θέλουν νὰ ξαίρει λογικὴ καὶ ἄπταιστη ἀνάγνωσις, καλὴ γραφὴ, νὰ λύνει τὰ ἀριθμητικὰ προβλήματα, ποὺ θὰ συναντήσῃ στὴ ζωὴ, καὶ λίγες γνώσεις ἀπὸ τ' ἄλλα μαθήματα. Τὸ παιδί τοῦ Ν. Σ. εἶναι πιθανὸ νὰ ξαίρει ὀλιγώτερες γνώσεις ἀπὸ τὴ Φυσικὴ, τὴ Γεωγραφία, τὰ Θρησκευτικὰ καὶ τὴν Ἱστορίαν, ἀπὸ τὸ παιδί τοῦ Π. Σ. Τοῦτο δὲ θὰ μᾶς ἀπαγοητεύει, γιατί τὸ παιδί τοῦ Π. Σ. ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ θὰ τὶς ξεχάσῃ τὶς πολλὰς γνώσεις καὶ δὲ θὰ ἀνοίξῃ ποτὲ βιβλίον, ἐνῶ τοῦ Ν. Σ. θὰ θυμᾶται τὶς λίγες γνώσεις, γιατί θὰ εἶναι σταθερὲς καὶ θὰ ἔχει ἀναπτυγμένη σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀγάπην πρὸς αὐτές. Ἀλλὰ στὸ Ν. Σ. γίνεται καὶ τοῦτο : Μερικὰ παιδιὰ εἶναι πλασμένα ἀπὸ τὴ φύσιν νὰ κατανοοῦν τὶς ἐννοίας καὶ νὰ μαθαίνουν τὶς θεωρητικὰς γνώσεις. Τὸ Ν. Σ. δὲν ἐμποδίζει τὴ φυσικὴ αὐτὴ προδιάθεσιν τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ τὴν ὑποβοηθεῖ καὶ δίνει πολλὰς εὐκαιρίας, ὥστε νὰ μάθουν αὐτὰ πολλὰς θεωρητικὰς γνώσεις, ἂν θέλουν, γιατί πρέπει νὰ λείπει πάντοτε ὁ καταναγκασμὸς καὶ ἡ βία γιὰ νὰ ἀπομνημονεύσουν γνώσεις. Ὡστε ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ποὺ θὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ Ν. Σ. ἄλλα θὰ ξαίρουν περισσότερες γνώσεις ἀπὸ τὴ Γεωγραφία, τὴ Φυσικὴ, τὰ Θρησκευτικὰ καὶ τὴν Ἱστορίαν, κι' ἄλλα λιγώτερες. Ὅλα ὅμως ἀπαραίτητα ὀφείλουν νὰ ξαίρουν Ἀνάγνωσις, Γραφὴ καὶ Ἀριθ-

μητική, τὴν ὁποία θὰ μάθουν. μὲ κατάλληλες ἐνέργειες εὐχάριστα, φυσικὰ καὶ ἀβίαστα.

Ὁ δάσκαλος τοῦ Ν. Σ. ὀφείλει νὰ θυμᾶται σὲ κάθε στιγμή ὅτι θὰ χρησιμοποιεῖ τίς γνώσεις ὡς μέσο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ψυχοφυσικοῦ παιδικοῦ ὀργάνισμοῦ κι' ὅχι ὡς σκοπὸ τῆς διδασκαλίας του. Ἡ γνώση τῆς θέσεως τῶν γνώσεων ἔχει σπουδαιοτάτη σημασία γιὰ τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου. Γιατί, ἂν θὰ ἔχει ὡς σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τὴ μετάδοση τῶν γνώσεων, ὅπως θέλει τὸ Π. Σ., ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσει τὸ Ἑρβαρτιανὸ σύστημα, νὰ διδάξει μὲ τὰ Ἑρβαρτιανὰ στάδια, νὰ πιέζει, νὰ βιάζει καὶ ν' ἀναγκάζει τὰ παιδιὰ νὰ μάθουν πολλές γνώσεις. Καὶ τότε θὰ κάνει τοὺς μαθητὰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ πνευματικὴ ὀκνηρία, ἄβουλους, ἐπιπόλαιους καὶ μὲ χωρὶς δύναμη καὶ ἐσωτερικὴ ἐνεργητικότητα καὶ δράση. Ἄν ὅμως θὰ χρησιμοποιεῖ τίς γνώσεις, ὡς μέσον γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ὑποβοήθηση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ, ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσει τίς ἀρχές τοῦ Ν.Σ., τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα χωρὶς παρεξήγηση καὶ παρερμηνεία. Καὶ νὰ εἶναι τότε βέβαιος ὅτι δὲν θὰ κάνει μὲν τοὺς μαθητὰς τοὺς ἀνθρώπους λογάδες, σοφοὺς καὶ γραμματισμένους, ἀλλὰ θὰ τοὺς κάνει ἀνθρώπους μὲ εὐρωστο σῶμα καὶ μυαλό, μὲ ἐσωτερικὴ δράση, μὲ πρωτοβουλία καὶ μὲ βούληση ἠθική, τέλειους χαρκτηῖρας καὶ τέλειες προσωπικότητες.

Τονίζουμε ὅμως ἐδῶ ὅτι μιλάμε μόνον γιὰ τὸ παιδί τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, γιατί πρέπει νὰ γίνεται διάκριση μεταξὺ τῶν σχολείων. Τὰ σχολεῖα χωρίζονται σὲ παιδαγωγοῦντα καὶ σὲ ἐπαγγελματικά. Παιδαγωγοῦντα εἶναι τὰ σχολεῖα, ποὺ ἔχουν ὡς σκοπὸ νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν ἀνά-

πτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ παιδιοῦ. Ἐνῶ ἐπαγγελματικὰ εἶναι αὐτά, ποῦ θὰ μάθουν στὰ παιδιὰ ἓνα ἐπάγγελμα. Τέτοια εἶναι τὰ βιοτεχνικὰ σχολεῖα, τὰ Πανεπιστήμια, οἱ Παιδαγωγικὲς Ἀκαδημίαι, οἱ διάφορες σχολὲς κλπ. Στὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ τρόφιμος νὰ μάθει ὅλες τὶς γνώσεις, γιατί τοῦ εἶναι ἀπαραίτητες στὴν ἐξάσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐνῶ στὰ παιδαγωγοῦντα εἶναι διαφορετικὸς ὁ σκοπὸς καὶ μπορεῖ νὰ μάθει τὸ παιδί λιγώτερες, ἀρκεῖ ὅμως νὰ ἀναπτύξει τὸ σῶμα του καὶ τὸ μυαλό του.

Ἀνακεφαλαιώνοντες τάνωτέρω βλέπουμε ὅτι τὸ Π. Σ. ἔχει ἀπὸ τὴ μιά μεριά τὸ πρόγραμμα μὲ τὸ ὠρισμένο ποσὸ τῶν γνώσεων κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὸ παιδί, ὡς μέσο γιὰ νὰ μάθει τὶς γνώσεις αὐτές. Ἐχει δηλαδὴ ὡς σκοπὸ νὰ καταναλωθοῦν οἱ γνώσεις καὶ νὰ τελειώσει ἡ διδασκαλία ὅλης τῆς ὕλης τοῦ προγράμματος καὶ ὡς μέσο γιὰ τὴ κατανάλωση αὐτὴ τὸ μυαλό τοῦ παιδιοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ χωνέψει τὶς γνώσεις. Ἐνῶ τὸ Ν. Σ. θέλει νὰ μὴν ἔχουμε ὡς σκοπὸ νὰ καταναλώσουμε τὶς γνώσεις καὶ νὰ τελειώσουμε τὴν ὕλη, ἀλλὰ νὰ ἔχουμε ὡς μοναδικὸ σκοπὸ τὴν ὑποβοήθηση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ παιδιοῦ καὶ μέσο διὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τούτου τὶς γνώσεις. Θέλει δὲ νὰ παίρνει τόσο ποσὸ καὶ τέτοιο εἶδος γνώσεων, ὥστε ν' ἀντέχει ἡ πνευματικὴ του ὑγεία. Στὸ Π. Σ. οἱ γνώσεις ἔχουν τὴν ἐξῆς θέση. Εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ παιδί τὸ μέσον τῆς διδασκαλίας. Ἐνῶ στὸ Ν. Σ. τὸ παιδί εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας καὶ οἱ γνώσεις τὸ μέσον.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ἡ μεγάλη σπουδαιότητα τοῦ προβλήματος τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας φαίνεται, ἂν σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ἀπὸ τῆ κατὰλληλου μεθόδου ἐξαρτᾶται ἡ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Τὸ πιδὺ δύσκολο μέρος τοῦ δασκαλικοῦ ἔργου εἶναι ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας, γιατί ἀπὸ αὐτῇ κυρίως κρίνεται ἡ ἀξία τοῦ δασκάλου. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὁ δασκαλικὸς κόσμος μὲ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἀσχολεῖται μὲ τῇ μεθόδῳ τῆς διδασκαλίας, παρὰ μὲ τὰ ἄλλα παιδαγωγικὰ προβλήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1. Διαφορὰς στὸ τρόπο τῆς μεταδόσεως τῶν γνώσεων.

Κατὰ τὸ Π. Σ. μέθοδος τῆς διδασκαλίας εἶναι ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ θὰ διδάξῃ ὁ δάσκαλος τὶς γνώσεις, ὥστε νὰ μπόρουν οἱ μαθηταὶ νὰ τὶς καταλάβουν καὶ νὰ τὶς ἀπομνημονεύουν, ὅσο τὸ δυνατό εὐκολώτερα. Εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ μέθοδος ἢ ὁ δρόμος, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ τὸ Π. Σ. γιὰ τὴ μετάδοσιν τῶν γνώσεων. Τὰ παιδιὰ παίρνουν τὶς γνώσεις ἑτοιμὰ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου ἢ μὲ τὴ διαλογικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας ἢ μὲ τὴ διήγησιν. Ὁ δάσκαλος διηγεῖται, ἐρωτᾷ, διαβάζει, ἐνεργεῖ, ἐργάζεται. Τὸ

παιδί παρακολουθεῖ, ἀκούει, ἀπαντᾷ στίς ἐρωτήσεις του κι' ἀπὸ ὑποχρέωση προσπαθεῖ νὰ θυμηθεῖ τὰ λόγια τοῦ δασκάλου κι' ὅχι τὸ περιεχόμενον τῶν λόγων. Ὁ δάσκαλος κάθεται στὴν ἔδρα του καὶ λέει μιὰ ἢ δυὸ φορές κατὰ τμήματα τὸ κεφάλαιο, ποὺ καθορίζει τὸ πρόγραμμα, ἐνῶ τὰ παιδιά τὸν ἀκοῦνε ἀκίνητα, γιὰ νὰ μάθουν, ὅσα τοὺς λέει, χωρὶς νὰ καταβάλουν καμμιά ἐνέργεια. Ἀφίνουμε δὲ ὅτι τίς περισσότερες φορές, ἐνῶ τὰ μάτια τοὺς κυττάζουν τὸ δάσκαλο τὸ μυαλό τοὺς βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴ τάξη.

Κρίνοντας τὸ τρόπο αὐτὸν τῆς διδασκαλίας ὀφείλουμε νὰ τονίσουμε μὲ δύναμη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ ἐξῆς σημαντικό: *Τὰ παιδιά ζημιώνονται πάρα πολὺ ὅταν παίρνουν τίς γνώσεις* ἑτοιμες ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου. Ζημιώνονται, γιατί συνηθίζουν στὴ παθητικότητα καὶ στὴ πνευματικὴ τεμπελιά καὶ γίνονται νωθρὰ καὶ ἀνίκανα γιὰ τὸ μετασχολικὸ κοινωνικὸ βίον. Ζημιώνονται, γιατί στραγγαλίζεται καὶ καταπνίγεται κάθε αὐτόβουλη ἐνέργεια καὶ δημιουργικὴ δράση τοὺς, ὅταν δέχονται παθητικὰ καὶ χωρὶς συζήτησιν καὶ ἐνέργεια τίς γνώσεις καὶ τίς ξένες ἰδέες. Ζημιώνονται, τέλος, γιατί συνηθίζουν νὰ δέχονται ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἑτοιμες τίς σκέψεις καὶ νὰ μὴ βάζουν σὲ κίνησιν καὶ σὲ ἐνέργεια τίς δικές τοὺς δυνάμεις γιὰ ἔρευνα καὶ γιὰ λύσιν τῶν δικῶν τοὺς παρατηρήσεων καὶ ἀποριῶν. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ δρόμος τῆς παθητικῆς μαθήσεως ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ Π. Σ. στὴ μετάδοσιν τῶν γνώσεων δὲν εἶναι ὀρθὸς καὶ παιδαγωγικός.

2. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τοῦ Ν. Σ.

Τὸ Ν. Σ. γιὰ νὰ μὴ πάθει τὸ παιδί τίς ζη-

μιές αυτές παίρνει άλλο καινούργιο δρόμο για να αποκτήσουν τα παιδιά γνώσεις. Στο Ν. Σ. η έννοια της μεθόδου της διδασκαλίας είναι διαφορετική. Είναι η ακόλουθη: Μέθοδος της διδασκαλίας είναι ο τρόπος με τον όποιον θα μπορέσει ο δάσκαλος να κεντρίσει και να έρεθίσει τη ψυχή των παιδιών για να αγαπήσουν και να θαυμάσουν, όσο το δυνατό περισσότερο τα ποιήματα, τα παραμύθια, τα θρησκευτικά και ιστορικά διηγήματα, τα λογοτεχνικά έργα και όλες τις γνώσεις και τα μαθήματα (θρησκευτικά, φυσική, γεωγραφία, ιστορία) και έπειτα ο τρόπος με τον όποιον θα του δείξει, πώς θα μπορέσουν μόνοι τους να ψάχνουν στα βιβλία, να βρίσκουν και να μαθαίνουν τις σχετικές γνώσεις. Η μέθοδος αυτή της διδασκαλίας του Ν. Σ. λέγεται τρόπος της αποκτήσεως των γνώσεων με την αυθόρμητη έρευνα του παιδιού.

Στο Π. Σ. θεωρείται ως έπιτυχοῦσα μιὰ διδασκαλία όταν κατανοήσουν και απομνημονεύσουν οί μαθηταί τὸ μάθημα, πὺ ἐδίδαξεν ὁ δάσκαλος, γιατί, παρ' ὅσα λέγει ἡ παιδαγωγική, κυρία φροντίδα τοῦ δασκάλου εἶναι νὰ μεταδώσει γνώσεις.

Στο Ν. Σ. ἡ ἀξία μιᾶς διδασκαλίας δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων πὺ ἔμαθαν οί μαθηταί, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ποσὸν τῆς ἐνέργειας καὶ τῆς δράσης πὺ κατέβαλαν κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας. Γιατί, ὅσο πὺ πολὺ ἐνέργεια καταβάλλουν οί μαθηταί κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας τόσο περισσότερο δυναμώνει τὸ μυαλό τους καὶ τόσο πὺ πολὺ ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα σήμερα ὀρθὴ ἐπιστημονικὴ γνώμη μιὰ διδασκαλία στὸ Ν. Σ. θεωρεῖται ὡς ἐπιτυχοῦσα ὅταν δουλεύουν ὅλα τὰ παιδιά σὲ πραγματικὰ αὐτενεργὸ ἐλευθέρῳ πνευματικῇ ἐργασίᾳ ἀνάλογη μὲ τὸ χαρακτήρα του.

Τὸ ἔργο τῆς μαθήσεως τὸ Ν. Σ. τὸ μεταφέρει

ἀπὸ τὸ δάσκαλο στὸ παιδί, γιατί κατὰ τὴν διδασκαλία δουλεύει, κινεῖται, ἐρευνᾷ, διαβάζει, μιλάει, ἐρωτᾷ, γράφει, σκέπτεται, κρίνει, ἰχνογραφεῖ, μαθαίνει καὶ ἐνεργεῖ ὁ μαθητὴς ἐνῶ ὁ δάσκαλος εἶναι ὁ βοηθὸς του. Οἱ Ἑρβαρτιανοὶ θέλουν νὰ δίνει ὁ δάσκαλος στὰ παιδιὰ γνώσεις γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν τὰ συναισθήματά τους. Διδάσκει π.χ. ἓνα ἱστορικὸ μάθημα γιὰ νὰ τὸ μάθουν. Μὲ τὴ μάθηση δὲ αὐτὴ νομίζουν ὅτι γεννιέται τὸ πατριωτικὸ συναισθημα, δηλαδὴ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει στὴ πραγματικότητα. Ἡ παιδικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι κουρδιστῆρι ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ κουρδίσει ὁ δάσκαλος, ὅποτε θέλει μὲ τὴν βίαιη μετάδοση τῶν γνώσεων καὶ νὰ γεννήσει, ὅποιο συναισθημα θέλει (καλαισθητικὸ, τεχνικὸ, θρησκευτικὸ, στρατιωτικὸ κ.λ.π.). Τὰ συναισθήματα δὲν ἐξεγείρονται, ὅταν παίρνουν τὰ παιδιὰ γνώσεις. Γεννιοῦνται μὲ ἄλλες ἐνέργειες ἀπὸ τίς ὁποῖες βρίσκεται μακριὰ κάθε πίεση. Ἐπειτα γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ γνώσεις σταθερὲς καὶ μόνιμες πρέπει νὰ ὑπάρχει πιὸ μπροστὰ ἡ ψυχικὴ διάθεση καὶ ἡ ὄρεξη. Χωρὶς ἐνδιαφέρο, χωρὶς ψυχικὴ διάθεση δὲ πετυχαίνει τὸ ἔργο τῆς ἀποκτίσεως τῶν γνώσεων.

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ν. Σ. θέλουν πρῶτα νὰ ἀναπτύσσονται τὰ συναισθήματα κι' ἔπειτα νὰ γίνεται ἡ ἀπόκτηση τῶν γνώσεων. Θεωροῦν ὡς κύριο, ὡς πρῶτο, ὡς ἀπαραίτητο καθῆκον τοῦ δασκάλου νὰ καλλιεργήσῃ τὴ ψυχικὴ διάθεση τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ μάθουν γνώσεις καὶ νὰ ἀναπτύξῃ μὲ κατάλληλες ἐνέργειες τὸν θαυμασμόν τους πρὸς τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰ θρησκευτικὰ πρόσωπα, πρὸς τὰ ποιήματα, τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, πρὸς τίς γνώσεις τῆς ζωῆς τῶν φυτῶν, τῶν ζώων, τῶν κατόικων τῶν ξένων χωρῶν καὶ πρὸς ὅλα τὰ μαθήματα (φυσικὴ, γεωγραφία, θρησκευτικὰ, ἱστορία).

Κι' όταν ἰδεῖ ὅτι ἔχουν θαυμάσει καὶ ἀγαπήσει τὶς γνώσεις, ἔπειτα τοὺς δείχνει τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἐργασθοῦν, γιὰ νὰ τὶς βροῦν στὰ βιβλία καὶ νὰ τὶς μάθουν.

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητη καὶ ἔχει μεγάλη παιδαγωγικὴ ἀξία. Τὸ παιδί ἀπὸ τῆ φύση εἶναι περίεργο. Ὅταν λοιπὸν τὸ σχολεῖο ἀναπτύσσει τὸν θαυμασμὸν τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις τοὺς γεννάει τὴ περιέργεια καὶ πολλὰς ἀπορίες καὶ τὰ σπρώχνει νὰ ἐνεργήσουν καὶ νὰ φροντίσουν νὰ τὶς λύσουν. Ἡ δύναμη τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς περιέργειας εἶναι μεγάλη. Ὁ θαυμασμός, τὸ ψυχολογικὸ αὐτὸ γεγονός, εἶναι τὸ σπουδαιότερο τοῦ ἀνθρώπου βίου. Ἀπὸ αὐτὸν ξεκινοῦν ὅλες οἱ ὑψηλές σκέψεις καὶ ὅλα τὰ ὑψηλὰ φρονήματα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ αὐτὰ παρακινοῦνται νὰ ἐνεργήσουν, νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ δουλέψουν.

Ἔτσι καὶ τὸ σχολεῖο, ὅταν ἀναπτύσσει τὸ θαυμασμὸ τῶν παιδιῶν πρὸς τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ἐρεθίζει τὴν ψυχὴ τους νὰ ἀγαπήσουν τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας καὶ νὰ ζητήσουν μόνον τοὺς νὰ διαβάσουν μὲ ὄρεξη καὶ μὲ ζῆλο ἱστορικὰ διηγήματα. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὰ ἄλλα μαθήματα.

Ἀκόμη κι' ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις καλλιεργεῖ τὴν ψυχικὴ τους ὄρεξη καὶ τὰ σπρώχνει, ὥστε κατὰ τὸ μετασχολικὸ τοὺς βίον νὰ διαβάζουν διάφορα βιβλία. Μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ τὸ Ν. Σ. φυτεύει μέσα στὴ παιδικὴ ψυχὴ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ βιβλία. Ἀντίθετα τὸ Π. Σ. καμμιὰ ἐνέργεια δὲν κάνει γιὰ ν' ἀγαπήσουν τὰ παιδιὰ τὶς γνώσεις, παρὰ μὲ τὸ νὰ ἀναγκάζει ν' ἀπομνημονεύουν τὰ μαθήματα, καλλιεργεῖ τὸ μί-

σος, τὴν ἀηδία αὐτῶν πρὸς αὐτές καὶ πρὸς τὰ βιβλία.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἂν δὲν ἀκολουθήσουν ἀνώτερες σπουδές, νομίζουν πὼς ἔμαθαν ὅλες τὶς γνώσεις στὸ σχολεῖο καὶ δὲν μένει τίποτε ἄλλο σπουδαῖο γιὰ νὰ διαβάσουν. Κι' ἐνῶ πολὺ λίγοι πιάνουν στὸ χέρι τοὺς βιβλίο κατὰ τὸ μετασχολικὸ τοὺς βίο, ποτὲ σχεδὸν δὲν ἀγοράζουν λογοτεχνικὰ ἔργα ἢ ἄλλα χρήσιμα βιβλία. Τὰ περισσότερα παιδιὰ, μόλις φύγουν ἀπὸ τὸ σχολεῖο, σχίζουν τὰ βιβλία ποὺ εἶχαν, γιατί τὰ εἶχαν συχαθεῖ ἀπὸ τοὺς κόπους, ποὺ τράβηξαν νὰ τὰ ἀποστηθίσουν, γιὰ νὰ τὰ ποῦν στὸ δάσκαλο. Ἀφαιροῦμε δὲ πὼς καὶ οἱ περισσότεροι γραμματισμένοι, καὶ ἐπιστήμονες ἀκόμη, ποτὲ σχεδὸν δὲν αἰσθάνθηκαν τὴν ἐπιθυμία νὰ διαβάσουν ἓνα ποίημα ἢ νὰ ἀγοράσουν ἓνα λογοτεχνικὸ ἔργο. Σ' αὐτὸ δὲ φταῖνε αὐτοὶ παρὰ τὸ σχολεῖο, ποὺ δὲ τοὺς συνήθισε στὴ θεία, στὴ μεγαλειώδη καὶ ἀνυπέρβλητη πνευματικὴ ἀπόλαυση, καὶ δὲν ἔβαλε στὴν ψυχὴ τοὺς τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ πνευματικὰ προϊόντα, πρὸς τὴ λογοτεχνία καὶ πρὸς τὰ βιβλία· γι' αὐτὸ δὲ πρέπει νὰ ἀπορεῖ κανεὶς, ὅταν ἀκούει ἐπιστήμονα νὰ λέει ὅτι δὲν τοῦ προξενεῖ καμμιὰ ἐντύπωση ἢ εὐχαρίστηση τὸ διάβασμα τῶν ποιημάτων καὶ τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων.

Τὸ παιδί τοῦ Ν. Σ. φεύγει ἀπὸ τὸ δημοτικὸ γνωρίζοντας ὅτι ὑπάρχουν κι' ἄλλες πολὺ ὠραῖες, πολὺ σπουδαῖες καὶ περίεργες γνώσεις τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ διαβάσει στὰ βιβλία. Μπορεῖ νὰ φύγει χωρὶς νὰ ξαίρει, ὅσες γνώσεις ξαίρει τὸ παιδί τοῦ ἑρβάρτιανοῦ σχολείου καὶ νὰ τὶς ξεχάσει ἔπειτα ἀπὸ λίγο καιρό, θὰ ἔχει ὅμως στὴ συνείδησή του γνώσεις μόνιμες καὶ σταθερές καὶ θὰ φύγει ἔχοντας στὴν ψυχὴ ριζωμένη τὴν ἀγά-

πη καὶ τὸ θαυμασμὸ πρὸς τὰ ποιήματα, πρὸς τὰ πνευματικὰ προϊόντα, πρὸς ὅλες τὶς γνώσεις καὶ πρὸς τὰ βιβλία, γιατί τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτο καὶ κύριο μέλημα τοῦ δασκάλου στὸ Ν.Σ.

Τρεῖς εἶναι λοιπὸν οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει παιδαγωγικὴ ἀξία ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία, ὁ πρῶτος ὅτι τὰ σπρώχνει νὰ ἐνεργήσουν καὶ νὰ δράσουν γιὰ νὰ μάθουν γνώσεις, ὁ δεύτερος ὅτι φέρνει τὴ ψυχικὴ διάθεση, τὴ χαρὰ καὶ τὴ θέλησή τους γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν γνώσεων καὶ ὁ τρίτος ὅτι φέρνει τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ πνευματικὰ προϊόντα καὶ τὰ βιβλία καὶ τοὺς ριζώνει στὴν ψυχὴ τὴν ὄρεξη νὰ μάθουν καὶ ἄλλες γνώσεις κατὰ τὸ μετασχολικὸ βίον. Ποιὲς τώρα εἶναι οἱ κατάλληλες ἐνέργειες γιὰ τὴν ἐξέγερση τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία θὰ φανεῖ μ' ὅσα θὰ ποῦμε παρακάτω.

"Ἐπειτα ἀπ' αὐτά, ἂν ὁ δάσκαλος ἀκολουθεῖ τὸ Ν.Σ., ὅταν κλείνει τὸ βράδυ τὸ σχολεῖο του, πρέπει νὰ κάνει ἀπολογισμὸ τῆς δουλειᾶς, ποὺ ἔκανε τὴν ἡμέρα καὶ νὰ σκέπτεται ἂν ἀνέπτυξε τὴν ἀγάπη καὶ τὸ θαυμασμὸ τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις μὲ τὶς ἐνέργειες ποὺ ἔκανε. Καὶ ἂν πέτυχε τοῦτο νὰ μένει εὐχαριστημένος, γιατί ἡ δουλειά του ἔφερε καλὰ ἀποτελέσματα· ἂν ὅμως δὲν τὸ πέτυχε νὰ μὴν ἡσυχάζει παρὰ νὰ σκέπτεται τί πρέπει νὰ κάνει γιὰ νὰ τὸ πετύχει. "Ἄν ὅμως ἀκολουθεῖ τὸ Π. Σ. πρέπει νὰ σκέπτεται ἂν κατάλαβαν καὶ ἂν ἔμαθαν τὰ παιδιὰ τὰ μαθήματα ποὺ ἐδίδαξε. Αὕτῃ εἶναι μία ἀπὸ τὶς βασικὲς διαφορὰς τῶν δύο σχολείων, τοῦ σχολείου ἐργασίας καὶ τοῦ ἐρβαρτιανοῦ.

Ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ὑπάρχει κι' ἄλλη διαφορὰ τοῦ τρόπου τῆς μεταδόσεως τῶν γνώ-

σεων. Τὸ Ν. Σ. πιστεύει ὅτι τὸ παιδί γιὰ νὰ μάθει γνώσεις ἢ ἔπρεπε νὰ τὶς ἀκούσει ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου ἢ νὰ τὶς μάθει πάλι ἀπὸ τὸ δάσκαλο, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐρωτηματικὴ μορφή. Τὸ Ν. Σ. πιστεύει ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς αὐθόρμητης ἔρευνας ἀποκτᾷ τὸ παιδί γνώσεις καὶ ὅταν ἐργάζεται μέσα σὲ κάθε εἶδους ἐργασία. Ὡς φέρουμε ἓνα παράδειγμα: Τὸ Π. Σ. γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί τὰ ὀνόματα τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν ἐργαλείων τοῦ κήπου ἔκανε εἰδικὸ μάθημα λεκτικῶν ἀσκήσεων. Τὸ Ν.Σ. καταργεῖ τὶς λεκτικὲς ἀσκήσεις, γιατί ἡ διδασκαλία μὲ λόγια εἶναι ἀκατάλληλη στὴν ἡλικία τῆς Α'. Β'. δημοτικοῦ καὶ ἐρεθίζει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ νὰ ἐργασθεῖ μέσα στὸ σχολικὸ κήπο καὶ νὰ περιποιηθεῖ τὶς γλάστρες μὲ τὰ λουλούδια ποὺ πρέπει νὰ ἔχει τὸ σχολεῖο. Ἐκεῖ μέσα στίς δουλειὲς αὐτὲς χωρὶς νὰ ἀνακατευθεῖ ὁ δάσκαλος καὶ χωρὶς νὰ γίνῃ εἰδικὸ μάθημα, ἐντελῶς φυσικὰ κι' ἀβίαστα θὰ μάθει τὸ παιδί τὰ ὀνόματα, τὸ χρῶμα, τὰ φύλλα κ.λ.π. τῶν φυτῶν.

Ὡστε μέσα στίς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ, τὶς ὁποῖες τόσο πολὺ ἐπαινεῖ καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ Ν.Σ. ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καλὰ, ποὺ γίνονται στὸ παιδί, μαθαίνει καὶ λογίων λογίων γνώσεις χωρὶς βία καὶ καταναγκασμό.

Παραπάνω εἴπαμε ὅτι δύο εἶναι τὰ καινούργια, ποὺ μᾶς παρουσιάζει τὸ Ν.Σ. Πρῶτον μεταφέρει τὸ ἔργο τῆς μαθήσεως τῶν γνώσεων στὸ ἴδιο τὸ παιδί μὲ τὴ δική του αὐθόρμητη ἔρευνα καὶ δεύτερον ἀποκτᾷ γνώσεις, ὅταν ἐργάζεται μέσα στίς ἐργασίες τὶς διανοητικὲς καὶ τοῦ χεριοῦ. Ἀλλὰ μ' ὅλα αὐτὰ δὲ θέλουμε νὰ ποῦμε πῶς τὸ στόμα τοῦ δασκάλου θὰ εἶναι κλεισμένο στὸ Ν.Σ. Ἀπεναντίας, ὅταν τὰ παιδιὰ ἔχουν μιὰ ἀπορία καὶ δὲ μποροῦν νὰ βροῦν τὴ λύση τῆς μέσα στὰ

βιβλία, θά τὴν λύσει ὁ δάσκαλος. "Όταν ζητήσουν νὰ τοὺς ἐξηγήσει κάτι θά τὸ ἐξηγήσει. "Όταν ζητήσουν νὰ τοὺς πεῖ πῶς γράφουν ὀρθογραφικὰ μιὰ λέξη θά τοὺς πεῖ. Γενικὰ θά παρακολουθεῖ τὴν ἐργασία τῶν παιδιῶν, θά τὰ βοηθεῖ, ὅταν τὸ ζητήσουν καὶ θά συμπληρώνει μὲ τὴ δική του διδασκαλία τὰ χάσματα, ποὺ ἄφισε ἢ ἔρευνα τῶν παιδιῶν στὸ ὑπὸ ἐξέταση θέμα. Πάντα ὅμως θά ἔχει ὑπ' ὄψιν του, πῶς δὲν πρέπει νὰ φεύγει καθόλου ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς αὐθόρμητης ἔρευνας. Κι' ἀφοῦ ἀναπτύξει ὁ δάσκαλος τὸν ἔρωτα τῶν παιδιῶν πρὸς τίς γνώσεις θά τοὺς ὀρίζει τὰ σχέδια μὲ τὰ ὁποῖα θά ἐπεξεργάζονται τὰ θέματα τῆς διδασκαλίας. Ἄλλ' ἢ δείξη τῶν σχεδίων τούτων, οἱ μορφές, ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας, ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ὁργάνωσις τῆς ζωῆς μέσα σιὸ Ν.Σ. στηρίζονται πάνω σὲ πέντε βασικὲς διδακτικὲς ἀρχές, πάνω σὲ πέντε βασικὰ ἀξιῶματα, τὰ ὁποῖα πρέπει πρωτύτερα νὰ ἐξετάσουμε. Τὰ πέντε θεμελιώδη αὐτὰ ἀξιῶματα εἶναι ἡ ἀρχὴ «ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί», ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργασίας τοῦ χεριοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρου πνευματικῆς ἐργασίας καὶ αὐτενέργειας, ἡ ἀρχὴ τῆς καλλιιεργείας τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας.

Ἀνακεφαλαιώνοντες τὰ παραπάνω βλέπουμε τίς ἐξῆς διαφορές. 1) Τὸ Π.Σ. ἔχει ἀναθέσει τὸ ἔργο τῆς μαθήσεως τῶν γνώσεων στὸ δάσκαλο. Ἀντίθετα τὸ Ν.Σ. μεταφέρει καὶ ἀναθέτει τὸ ἔργο τῆς μαθήσεως στὰ ἴδια τὰ παιδιά, 2) Τὸ Π.Σ. δίνει γνώσεις γιὰ νὰ καλλιιεργήσῃ τὰ συναισθήματα. Τὸ Ν.Σ. καλλιιεργεῖ πρῶτα τὴ ψυχικὴ διάθεση τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ μάθουν γνώσεις καὶ ἔπειτα τοὺς δείχνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θά τίς βροῦν στὰ βιβλία καὶ θά τίς μάθουν μόνα τοὺς. 3) Τὸ Ν.Σ. ἐρεθίζει τὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ ἀγαπήσουν τίς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία, ἐνῶ τὸ

Π.Σ. καλλιεργεῖ τὸ μῖσος αὐτῶν πρὸς τὰ βιβλία.
4) Τὸ Ν.Σ. πιστεύει ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων τρόπων μαθαίνει τὸ παιδί γνώσεις καὶ ὅταν ἐργάζεται σὲ κάθε εἶδους ἐργασία (τοῦ χεριοῦ ἢ διανοητική). Τὸ Π.Σ. πιστεύει ὅτι τὸ παιδί μαθαίνει γνώσεις μόνον ὅταν τις ἀκούει ἀπὸ τὸ δάσκαλο. 5) Στὸ Π.Σ. ὁ δρόμος τῆς ἀποκτήσεως τῶν γνώσεων εἶναι ἡ παθητικὴ μάθηση, ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Στὸ Ν.Σ. ὁ δρόμος τῆς ἀποκτήσεως τῶν γνώσεων εἶναι ἡ μάθηση, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν αὐθόρμητη ἔρευνα τῶν ἴδιων τῶν παιδιῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΙΣ ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Δυὸ εἶναι οἱ θεμελιώδεις ἀρχές ἢ τὰ βασικά ἀξιώματα, τὰ ὅποια ἐκήρυξαν οἱ Ἑρβαρτιανοί. Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενέργειας καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας.

Τις ἀρχές αὐτές τις θεωρεῖ, ὡς πολὺ ὀρθές καὶ βασικές καὶ τις ἀκολουθεῖ καὶ τὸ Νέο Σχολεῖο. Ἐχει ὅμως ἀρκετὲς διαφορὲς σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν ἀρχῶν τούτων.

Ἐκτὸς ἀπὸ τις ἀρχές τῆς αὐτενέργειας καὶ τῆς ἐποπτείας τὸ Ν.Σ. ἐκήρυξε καὶ ἐδίδαξε καὶ τρεῖς ἄλλες ἐντελῶς νέες θεμελιώδεις ἀρχές. Τὴν ἀρχὴ «Ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί». Τὴν ἀρχὴ τῆς ἐργασίας (ἐργασίας τοῦ χεριοῦ καὶ ἐλευθέρου πνευματικῆς ἐργασίας) καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς καλλιέργειας τῆς ἀτομικότητος.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα μία μία τις ἀρχές αὐτές.

Ἡ ἀρχὴ «Ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί»

Ὁ Herbart καὶ οἱ μαθηταὶ του διετύπωσαν τοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας χωρὶς νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τοὺς, ἂν οἱ σκοποὶ αὐτοὶ εἶναι κατορθωτοί, ἂν εἶναι ἀνώτεροι τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῶν παιδιῶν κι' ἂν εἶναι σύμφωνοι μετὰ τὴ ψυχὴ τοὺς.

Καθώρισαν τὴ διδακτέα ὕλη καὶ προσποθοῦν νὰ δώσουν πολλὰς γνώσεις στὰ παιδιά, ἀδιαφοροῦν ὅμως, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ κατανοήσουν τίς γνώσεις αὐτὲς ἢ ἂν τίς λησμονοῦν ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

Ἐφτιαναν διάφορα προγράμματα χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται, ἂν ταιριάζουν στὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ κι' ἂν φέρουν καλὰ ἀποτελέσματα.

Ἐδιναν λεπτομερεῖς ὁδηγίες γιὰ τὴ μεθοδικὴ διδασκαλία κάθε μαθήματος τέτοιες ποὺ βάζουν σὲ διαρκὴ δράσιν τὸ δάσκαλο καὶ ἀφίνανε τὸ παιδί σὲ ἀδράνεια, σὲ παθητικὴ κατάστασιν, σὲ μαρασμό.

Γενικὰ οἱ Ἑρβαρτιανοὶ καθώρισαν τὸ σκοπὸ, τὰ προγράμματα, τίς γνώσεις καὶ τὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν καθολικὴν τὴν ψυχικὴν κατάστασιν καὶ τίς ἐπιθυμίες τοῦ παιδιοῦ.

Τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴ τακτικὴ καὶ τίς ἐνέργειες αὐτὲς εἶναι οἰκτρά, οἰκτρότατα. Τὰ παιδιά δὲν ἀγαποῦν τὸ σχολεῖο. Τὸ δάσκαλο τὸν ὑποφέρουν ἀπὸ ἀνάγκη. Ἡ εἰλικρινής, ἡ ἀνιδιοτελής, ἡ γνησίᾳ καὶ θερμῇ ἀγάπῃ τοῦ παιδιοῦ στὸ δάσκαλο λείπει ὁλότελα ἀπὸ τὸ Π.Σ. Τὰ μάτια τῶν παιδιῶν κυττάζουν τὸ δάσκαλο, ποὺ διδάσκει ἀλλὰ τὸ μυαλό τοὺς εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ ἀκόμη μακρύτερα ἀπὸ τὸ μάθημα καὶ μετὰ ἀνυπο-

μονησία περιμένουν τη λήξη του, για να βγούν έξω από τη τάξη, για να αναπνεύσουν ελεύθερον αέρα. Περιμένουν πότε να αποφοιτήσουν από το σχολείο για να φύγουν από τα δεσμά. Απόδειξη τούτου μᾶς δίνει τὸ γεγονός ὅτι τὰ παιδιά οὐδέποτε ἀνοίγουν βιβλίο κατὰ τὸ μετασχολικὸ τους βίο, ἂν δὲν ἀκολουθήσουν ἀνώτερες σπουδές.

Τὴν κατάστασι αὐτὴν τὴν ἔβλεπαν οἱ παιδαγωγοὶ καὶ οἱ δάσκαλοι τοῦ Π. Σ. ἀλλὰ δὲν ἤξευραν ποῦ νὰ ἀποδώσουν τὴν αἰτίαν.

Οἱ νεώτεροι παιδαγωγοὶ μὲ ἀνήσυχο βλέμμα παρακολουθοῦσαν τὴν κατάστασι αὐτὴ καὶ μὲ εὐγενικὰς προσπάθειες ἀγωνιζόντουσαν γιὰ τὴ διόρθωσίν της.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δυὸ μεγάλοι Γάλλοι παιδαγωγοὶ Ferriere καὶ Bonet εἶδαν ὅτι ὀλόκληρο τὸ Ἑρβαρτιανὸ σύστημα εἶναι ὠρισμένο καὶ ἀπαράβατο καὶ ὅτι παρουσιάζει μιὰ ζηλευτὴ ἁρμονία, μιὰ μηχανικὴ τάξι καὶ συμμετρίαν. Εἶδαν ὅτι τὸ σύστημα εὐκολύνει τὸ δάσκαλο γιατί ξεύρει τί θὰ διδάξει σὲ κάθε ὥρα καὶ πῶς θὰ κάμει τὴ διδασκαλίαν του. Ἀλλὰ εἶδαν ἀντίθετα ὅτι παρὰ τὰ φαινομενικὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα στήριζεται πᾶνω σὲ ἐσφαλμένα ψυχολογικὰ πορίσματα καὶ εἶναι ἐντελῶς ξένο πρὸς τὴ παιδικὴ ψυχὴ, καὶ γιὰ τοῦτο τὸ λόγο ἔχει οἰκτρὰ ἀποτελέσματα.

Τότε οἱ παιδαγωγοὶ αὐτοὶ διεκήρυξαν μιὰ νέα παιδαγωγικὴ ἀρχή, ἓνα νέο παιδαγωγικὸ ἀξίωμα «Ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί».

Διακηρύσσοντες αὐτοὶ «Ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί» ἐννοοῦν ὅτι ἡ Παιδαγωγικὴ καὶ ἡ Διδακτικὴ ὀφείλει νὰ ἔχει ὡς κέντρο καὶ ὡς ἀφετηρίαν τῶν προσπαθειῶν της αὐτὸ τοῦτο τὸ παιδί.

Ἐννοοῦν ὅτι πρέπει νὰ δίνουμε στὸ παιδί τίς γνώσεις ποῦ τοῦ ἀρέσουν, ποῦ εἶναι σύμφωνες

μέ την ψυχή του, καί μέ την ὅλη ἀγωγή καί ἀνάλογες μέ τίς πνευματικές του δυνάμεις. Νά δι-
νουμε πνευματική τροφή τέτοια, πού νά ἐξεγεί-
ρει τόν ἐνθουσιασμό, τήν ἀγάπη, τή χαρά καί
τήν ἐπιθυμία τοῦ παιδιοῦ, νά ἀσχολεῖται μέ τήν
ἐξέταση τῆς ὕλης, μέ ὅλη τή ψυχή του.

Ἐννοοῦν ἀκόμη, ὅτι ὅταν καθορίζουμε τά
προγράμματα, τή μέθοδο τῆς διδασκαλίας, τή δι-
δακτέα ὕλη πρέπει νά λαβαίνουμε ὑπ' ὄψιν μας
πρῶτον τήν ὄρεξη, τή θέληση καί τίς ἐπιθυμίες
τοῦ παιδιοῦ, ὅτι τά διάφορα παιδικά βιβλία πρέ-
πει νά εἶναι ἔτσι γραμμένα, ὥστε νά ἀρέσουν ὑ-
περβολικά στά παιδιά καί νά εἶναι σύμφωνα καί
στή γλῶσσα καί στό περιεχόμενο μέ τή παιδική
ψυχή κι ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα καί τὸ περιβάλλον
τοῦ σχολείου πρέπει νά εἶναι φαιδρό, χαρούμενο
καί τέτοιο, πού νά ἐνθουσιάζει τὸ παιδί.

Ἐννοοῦν ὅτι ἡ διδακτέα ὕλη πρέπει νά καθο-
ρίζεται ἀπό τίς ἐπιθυμίες τῶν παιδιῶν κι' ὄχι τοῦ
δασκάλου, ὅπως γίνεται σήμερα. Νά ρωτάει ὁ
δάσκαλος τὰ παιῖα μέ τί δουλειά θέλουν νά ἀ-
σχολοῦνται.

Ἐννοοῦν τέλος ὅτι τόσο ἡ ὁργάνωση τῆς δι-
δασκαλίας, ὅσο κι' ὅλη ἡ ζωή τοῦ σχολείου νά
μεταρρυθμισθεῖ μέ τέτοιο τρόπο, πού νά τραβάει
τά παιδιά καί νά τά κάνει νά ἀγαποῦν τὸ σχο-
λεῖο καί τὸ δάσκαλο.

Ἡ διαφορὰ λοιπὸν μεταξὺ παλίου καί νέου
σχολείου εἶναι ὅτι, ἐνῶ τὸ Π.Σ. καθώρισε τὸ σύ-
στημά του χωρὶς νά λογαριάσει τήν παιδική ψυχή,
τὸ Ν.Σ. στήριγμα, βάση καί ἀφετηρία τῶν προ-
σπαθειῶν του, γιὰ τή διατύπωση τοῦ σκοποῦ τῆς
ἀγωγῆς καί τῆς διδασκαλίας γιὰ τή σύνταξη τοῦ
προγράμματος, γιὰ τήν ὁργάνωση τοῦ σχολείου,
γιὰ τὸ καθορισμὸ τῶν μεθόδων τῆς διδασκα-

λίας καὶ τῶν γενικῶν ὁδηγιῶν γιὰ τὸ δασκαλικὸ ἔργο, βάζει τὴ παιδικὴ ψυχή.

Πάνω στὴν ἀρχὴ «Ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί» στηρίζονται σήμερα οἱ προσπάθειες, ποὺ κάνουν οἱ παιδαγωγοί, γιὰ τὴ βελτίωση καὶ τὴ πρόοδο τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, κι' οἱ ἐνέργειες τοῦ δασκάλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργασίας τοῦ χειριοῦ.

Ἔννοια. Εἶναι γνωστὴ καὶ στὸ Π.Σ. ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργασίας τοῦ χειριοῦ. Στὸ ἰσχύον ἀναλυτικὸ πρόγραμμα εἶναι ὑποχρεωτικὴ ἡ διδασκαλία τῶν ἐργασιῶν τοῦ χειριοῦ καὶ ὁρίζεται σ' αὐτὸ ὅτι θὰ διδάσκεται ἡ ἰχνογραφία, ἡ χειροτεχνία, ἡ κεντητικὴ κλπ.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας εἶναι διαφορετικὴ στὰ δυὸ σχολεῖα. Λέγοντας τὸ Π.Σ. ἐργασία τοῦ χειριοῦ ἐννοεῖ ὅτι ὅλα τὰ παιδιὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ φτιάξουν τὸ ἔργο, ποὺ θὰ τοὺς ὀρίσει ἡ ὀρεξὴ τοῦ δασκάλου. Λέγοντας ὁμῶς τὸ Ν.Σ. ἐργασία τοῦ χειριοῦ ἐννοεῖ ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ φτιάξουν τὸ ἔργο ποὺ θέλει ὁ δάσκαλος, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ θέλει ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία καθενὸς καὶ ὅποτε θέλει. Στὸ Π.Σ. ὅλα τὰ παιδιὰ π.χ. τῆς Β' τάξεως ἰχνογραφοῦν τὸ ἔργο, ποὺ ὀρίζει ὁ δάσκαλος καὶ τὸ ἔχει φτιάξει στὸ πίνακα, γιατί εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ τὸ κάνουν. Ἐνῶ στὸ Ν.Σ. ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς Β' τάξεως τὴν ἴδια ὥρᾳ ἄλλα ἰχνογραφοῦν, ὅ,τι θέλουν, ἄλλα φτιάχνουν ἔργα μὲ πηλό, ἄλλα μὲ χαρτοκολλητικὴ, μὲ χαρτοκεντητικὴ, ἄλλα διαβάζουν, ἄλλα γράφουν κ.ο.κ.

Δέν κάνουν ὅλα τὴν ἴδια δουλειὰ ἀλλὰ τὴ δου-
λειὰ πού τοὺς ἀρέσει.

Ἔργασία στὸ Ν.Σ. εἶναι ἡ δουλειὰ πού βγαίνει
μέσα ἀπὸ τὴν ὄρεξη, τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴ ψυχὴ
τοῦ κάθε παιδιοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ θέληση καὶ τὴν
πίεση τοῦ δασκάλου. Τὸ Ν.Σ. δὲν ἀναγκάζει μὲ
τὴ βία τὰ παιδιὰ νὰ ἐργασθοῦν, ἀλλὰ τοὺς πα-
ρουσιάζει λογιῶν λογιῶν δουλειές τοῦ χεριοῦ κι
αὐτὰ διαλέγουν καὶ παίρνουν μιὰ πού θὰ τοὺς
ἀρέσει. Ὅλα δὲ τὰ παιδιὰ παίρνουν καὶ δου-
λεύουν μὲ τίς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ, γιατί ἀπὸ τίς
δοκιμές πού ἔγιναν, βγῆκε τὸ πόρισμα, πὼς κάθε
παιδί, πού εἶναι πνευματικῶς ὁμαλό, ἐργάζεται
μὲ τὴ θέλησή του στὶς δουλειές τοῦ χεριοῦ.

Εἶδη τῶν ἐργασιῶν τοῦ χεριοῦ. Πολλές καὶ
πικίλες εἶναι οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ μὲ τίς
ὁποῖες μποροῦν νὰ δουλέψουν τὰ παιδιὰ τοῦ δη-
μοτικοῦ σχολείου. Γιὰ τίς κατώτερες τάξεις κα-
τάλληλες εἶναι οἱ ἐργασίες τοῦ σχολικοῦ κήπου,
ἡ ἰχθυογραφία, ἡ πηλοπλαστική, οἱ ἐργασίες μὲ
τοὺς κύβους, οἱ ἀσκήσεις τῆς ὁράσεως, τῆς ἀφῆς
καὶ τῆς ὁσφρήσεως, ἡ χαρτοκοπτική, ἡ χαρτο-
διπλωτική, ἡ χαρτοπλεκτική καὶ τὸ κέντημα. Γιὰ
δὲ τίς ἀνώτερες ἐκτὸς ἀπ' αὐτές καὶ ἡ ξυλουργ-
ική, ἡ σιδηροτεχνία, ἡ γυψοτεχνία καὶ ἡ συρμα-
τοπλεκτική.

Ὁ σχολικὸς κήπος εἶναι ἀναγκαῖος σὲ κάθε
Ν.Σ., γιατί μὲ τὴ δουλειά, πού κάνουν μέσα σ' αὐ-
τὸν τὰ παιδιὰ, μαθαίνουν ὄχι μόνον τὴ καλλιέρ-
γεια τῶν φυτῶν, ἀλλὰ καὶ πολλές γνώσεις μὲ
τρόπο φυσικὸ καὶ ἀβίαστο καὶ ἀναπτύσσουν πολὺ
τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα των. Ὁ κήπος χωρίζεται
σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ κάθε ὁμάδα παιδιῶν ἀνα-
λαμβάνει τὴν καλλιέργειαν ἑνὸς ἀπ' αὐτά. Τὸ
χωρισμὸ τῶν ὁμάδων δὲ τὸν κάνει ὁ δάσκαλος,
ἀλλὰ ἀφίνει ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ νὰ διαλέξουν

τούς συντρόφους των καὶ ἐπεμβαίνει μόνον, ὅταν ὑπάρχουν διαφωνίες. Σὲ ὅσα σχολεῖα ὑπάρχουν τὰ μέσα καὶ ὁ κατάλληλος τόπος, καλὸν εἶναι νὰ συντηροῦνται διάφορα ζῶα (κόττες, πάπιες, κουνέλια, περιστέρια κλπ.)

Παιδαγωγικὴ ἀξία. Ἡ σημασία τοῦ ἀξιώματος τούτου ἔχει κατανοηθεῖ κι' ἀπὸ τοὺς παλιοὺς παιδαγωγούς, ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ὅμως τονίσθηκε περισσότερο καὶ ἐφαρμόσθηκε καὶ στὴ πράξη. Ὁ πρῶτος ποὺ κήρυξε τὴν ἀξία τῶν χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν γιὰ τὰ σχολεῖα εἶναι ὁ Κομένιος κατὰ τὸν ΙΣΤ αἰῶνα. Κατὰ δὲ τοῦ ΙΗ καὶ ΙΘ αἰῶνα ἡ σημασία τούτων ὡς μέσου ἀσκήσεως τοῦ μυαλοῦ τῶν παιδιῶν τονίσθηκε περισσότερο ἀπὸ τὸ Πεσταλότζι καὶ τὸ Fröbel, τὸ πατέρα τῶν νηπιακῶν κήπων, ὁ ὁποῖος περιωρίσθηκε νὰ τὴν ἐφαρμόσει μόνον στοὺς νηπιακοὺς κήπους, ἐνῶ οἱ νεώτεροι παιδαγωγοὶ τὴν ἐφαρμόσανε σὲ ὅλα τὰ παιδαγωγοῦντα σχολεῖα.

Ἡ σημασία τῆς ἀρχῆς τῆς ἐργασίας τοῦ χειριοῦ εἶναι σπουδαία γιὰ ὅλα τὰ παιδαγωγοῦντα σχολεῖα. Περισσότερο ὅμως σπουδαία εἶναι γιὰ τὸ δημοτικόν, γιατί, ὅταν φοιτοῦν σ' αὐτό, περνοῦν τὸ δρόμο τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τους ἐξελιξεως.

Ἐχουν δὲ σπουδαιοτάτη παιδαγωγικὴ ἀξία οἱ χειροτεχνικὲς καὶ κηπουρικὲς ἐργασίες, γιατί δίνουν τροφή στὴ φυσικὴ ὁρμή, ποὺ ἔχει γιὰ κίνηση καὶ ἐνέργεια τὸ παιδί (στὴ κινητικότητα), γιατί ἀρέσουν πάρα πολὺ στὰ παιδιά, γιατί συνηθίζουν στὴν ἀκρίβεια, στὴν ἀντοχή, στὴ μεθοδικότητα καὶ στίς ἄλλες ἀρετὲς καὶ τὸ σημαντικώτερο, γιατί οἱ πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ ἀναπτύσσονται περισσότερο καὶ καλύτερα μὲ τίς ἐργασίες τοῦ χειριοῦ παρὰ μὲ τὴ θεωρητικὴ διδασκαλία καὶ μάθηση.

Οἱ Διαφορὲς τοῦ Π. καὶ Ν. Σχολείου.

4

Τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν εὐρεῖα ἐφαρμογὴ τῶν ἐργασιῶν τοῦ χεριοῦ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι μεγάλα. Μ' αὐτὴ δυναμώνει ὁ σωματικὸς ὀργανισμὸς, ἀναπτύσσεται ἡ ὑγεία καὶ ἡ εὐστροφία στὰ ὄργανα καὶ στὰ αἰσθητήρια, ἀσκεῖται ἡ βούληση, ἡ κρίση, ἡ νόηση, καὶ ἡ παρατηρητικότητα καὶ ἐμποδίζεται τὸ παιδί νὰ γίνῃ ὀνειροπόλο καὶ χιμαιρικό.

Τὸ παιδί ἀπὸ τὴ φύση εἶναι πλασμένο ἔτσι ποὺ θέλει διαρκῶς νὰ κινεῖται. Γενικὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι ἡ ὁρμὴ γιὰ δράση, γιὰ ἐνέργεια καὶ γιὰ κίνηση. Τοῦτο φαίνεται σαφέστερα, ἂν παρακολουθήσει κανεὶς τὰ παιδιὰ στὸ παιγνίδι τους. Θὰ δεῖ πὼς ποτὲ δὲ θέλουν νὰ καθίσουν ἤσυχά. Τοὺς ἀρέσει πάντα νὰ κινουῖνται, πάντα νὰ τρέχουν. Ἡ ὁρμὴ αὐτὴ πρὸς κίνηση ἐξακολουθεῖ κι' ὅταν τὸ παιδί φοιτᾷ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο μέχρι 14 ἔτους τῆς ἡλικίας του κι' ἴσως καὶ πρὸ πέρα. Οἱ κινήσεις αὐτὲς δὲ γίνονται ἄσκοπα. Αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ φύση ὀδηγεῖ τὸ παιδί νὰ κινιέται διαρκῶς, γιατί μετὰ τὴς κινήσεις αὐτὲς βοηθάει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν του, καὶ ἐλευθερώνει τὴ νόηση τοῦ ἀπὸ τὸ συναίσθημα, καὶ τὴ κινητικότητα, ποὺ κυριαρχοῦν στὴ παιδικὴ ἡλικία.

Εὐνόητο λοιπὸν εἶναι πὼς τὸ σχολεῖο δὲ πρέπει νὰ ἀνακόπτει τὸ σπουδαῖο τοῦτο ἔργο τῆς φύσεως. Ἀπεναντίας ἔχει μάλιστα ὑποχρέωση νὰ τὸ ὑποβοηθεῖ, ὅσο μπορεῖ περισσότερο καὶ νὰ μὴ ἐμποδίζει τὴ φυσικὴ αὐτὴ ὁρμὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἀκίνησις, στὴν ὁποία ἀναγκάζει τὰ παιδιὰ τὸ Π.Σ. νὰ στέκονται, βλάπτει καὶ ὑποσκάπτει τὴ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ τους ὑγεία. Τὰ παραγγέλματα τοῦ Π. Σ. «συμπλέξατε τὰς χεῖρας», «ἀκίνητοι» εἶναι ἐπιζήμια στὸ παιδί.

Γιὰ νὰ ἀποφύγουμε τὸ κίνδυνον αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐργάζονται στὸ σχολεῖο τὰ παιδιὰ μὲ τὶς χειροτεχνικὰς ἐργασίας, γιατί αὐτὲς βάζουν σὲ κίνηση ὁλόκληρον τὸ ψυχοφυσικὸ ὄργανισμὸν τοὺς.

Ἐπειτα οἱ χειροτεχνικὰς ἐργασίας ἀρέσουν ὑπερβολικὰ στὰ παιδιὰ. Ὅποιος δάσκαλος δώσει στὰ παιδιὰ του χαρτὶ μπριστόλ, πηλὸ, χαρτόνι, ψαλίδι καὶ γόμα, καὶ τὰ ἀφήσει ἐλεύθερα νὰ φτιάξουν ὅ,τι θέλουν, θὰ παρατηρήσει πῶς ἐργάζονται μὲ ὅλη τὴ ψυχὴ τοὺς καὶ μὲ ξεχωριστὴ εὐχαρίστηση.

Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἀρέσουν πολὺ δουλεύουν μέσα σ' αὐτὲς μὲ ὄρεξη καὶ βάζουν σὲ ἐνέργεια καὶ σὲ κίνηση ὅλες τὶς πνευματικὰς καὶ τὶς σωματικὰς τοὺς λειτουργίας, γιατί μ' αὐτὲς δὲν ἐργάζονται μόνο τὰ χέρια, ἀλλὰ καὶ τὸ μυαλὸ μὲ τὶς συγκρίσεις ποὺ κάνει τὸ παιδί, ὅταν φτιάχνει τὰ ἔργα. Καὶ τότε μέσα στὴ δουλειὰ αὐτὴ γίνεται ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ σώματος. Τοῦτο τὸ διδάσκει καὶ ἡ ψυχολογία, ἡ ὁποία λέει: Ἡ δουλειὰ ποὺ γίνεται μὲ τὶς μισὲς πνευματικὰς λειτουργίας καὶ ἀνόρεκτα δὲ δυναμώνει παρὰ μαράζωνει τὸ παιδικὸ μυαλὸ. Ἀντίθετα ἡ δουλειὰ ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ παιδί μὲ ὄρεξη καὶ μὲ ὅλες τὶς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ δυναμώνει πολὺ τὸ μυαλὸ του.

Τὸ παιδί, ὅταν φοιτᾷ στὸ δημοτικὸν σχολεῖον βρίσκεται στὴν ἐποχὴ, ποὺ ἐξελλίσσεται ὁ ὄργανισμός του καὶ εἶναι περισσότερο κινητικὸς παρὰ πνευματικὸς ὄργανισμός. Τὸ μυαλὸ του δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένο, δὲν ἔχει ξυπνήσει ἀκόμη ὁλότελα. Εἶναι δεμένο καὶ περιπλεγμένο μὲ τὰ συναισθήματα καὶ τὶς κινήσεις. Εἶναι θωλὸ καὶ μουντὸ καὶ δὲν ἔχει τὴ διαύγεια, ποὺ ἔχει τὸ μυαλὸ τοῦ ἐνήλικος. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ παιδί κατὰ τὶς πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι κα-

τάλληλο γιά πνευματική ἐργασία. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἢ προφορική διδασκαλία δὲν τοῦ ἀρέσει, γιατί δὲν ἐννοεῖ τὸ περιεχόμενό της. Πολλὲς φορὲς γνωρίζει τὰ πράγματα χωρὶς νὰ ξέρει τὰ νόματα. Γνωρίζει τὰ χρώματα καὶ δὲν ξεύρει πῶς τὰ λένε. Λέει λέξεις καὶ δὲν ξέρει τὸ περιεχόμενο. Γενικά ὁ προφορικός λόγος εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐκφράσει τίς ἐπιθυμίες καὶ τίς σκέψεις τοῦ παιδιοῦ.

Γι' αὐτὸ ὅταν ἀναγκάσουμε τὸ παιδί μὲ βία νὰ μάθει ἀπ' ἔξω διάφορα ποιήματα, προσευχὲς καὶ γνώσεις δὲν κάνουμε τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ κλονίζουμε τὸ νευρικό του σύστημα.

Καὶ ἐνῶ ἡ προφορική διδασκαλία εἶναι ἀκατάλληλη γιά τὰ παιδιά τῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ εἶναι πολὺ κατάλληλες, γιατί προσαρμόζονται καὶ ἀνταποκρίνονται ἄριστα πρὸς τὴ φύση καὶ τίς κλίσεις τους.

Πρέπει νὰ προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι τὸ Ν. Σ. μὲ τίς χειροτεχνικὲς ἐργασίες δὲν ζητάει νὰ κάνει τὰ παιδιά καλλιτέχνες, ἀλλὰ ζητάει μὲ αὐτὲς ὡς μέσον νὰ βοηθήσει τὴν ἀνάπτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματός των :

Ἡ θέση τῶν ἐργασιῶν τοῦ χεριοῦ στὰ δύο σχολεῖα.

Στὸ Π. Σ. ἡ προφορική διδασκαλία κατέχει τὴν πρώτη θέση. Ἀπὸ τὴν Α' τάξη γίνεται ἄφθονη διδασκαλία μὲ τὰ λόγια, γιατί εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθει τὸ παιδί πολλὲς γνώσεις καὶ μάλιστα ἠθικὲς γιά νὰ γίνεῖ ἠθικό, καὶ γιά νὰ ἀναπτύξει τὴ νόηση. Οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ θεωροῦνται ὅτι δὲν ἔχουν σπουδαίαν ἀξία καὶ κατέχουν ἐντελῶς δευτερεύουσα θέση στὸ ἰσχύον πρόγραμμα.

Τὸ Ν. Σ. ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ἡ διδασκαλία μὲ τὰ λόγια δὲν εἶναι κατάλληλη γιὰ τὰ παιδιὰ τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἐνῶ οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ εἶναι πολὺ κατάλληλες γιὰ τὶς τάξεις αὐτές. Σύμφωνα δὲ μὲ τὴν γνώμη του αὐτὴ θεωρεῖ τὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ ὡς κύριον καὶ πρωτεῖον μάθημα γιὰ τὴ Α'. Β'. Γ'. καὶ Δ'. τάξη καὶ τὴ προφορικὴ διδασκαλία ὡς δευτερεῖον. Γιὰ τὴν Ε' καὶ ΣΤ' τάξη θεωρεῖ τὴν προφορικὴ διδασκαλία ὡς πρωτεῖον μάθημα καὶ τὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ ὡς δευτερεῖον.

Ἐπειτα στὸ Π. Σ. ἡ χειροτεχνία διδάσκεται λίγες ὥρες τὴν ἑβδομάδα, δύο ἢ τρεῖς, καὶ σὲ πολλὰ σχολεῖα μία. Ἐνῶ στὸ Ν. Σ. ἡ Α' Β' Γ' καὶ Δ' τάξη ἐργάζεται κάθε μέρα περισσότερες ὥρες μὲ τὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ καὶ λιγώτερες μὲ τὶς θεωρητικὲς διδασκαλίες. Μόνον ἡ Ε' καὶ ΣΤ' τάξη ἐργάζεται περισσότερες ὥρες μὲ τὴ προφορικὴ διδασκαλία. Καὶ κάθε μέρα τὸ πρῶτ' 11-12 γίνονται οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ (χειροτεχνία, ἰχνογραφία, ζωγραφικὴ) μαζὶ μὲ τὴν ὠδικὴ καὶ τὸ ἀπόγευμα 3-4 γίνονται κηπουρικὲς ἐργασίες, γυμναστικὴ καὶ παιγνίδια.

Στὸ Π. Σ. ἡ ἰχνογραφία καὶ χειροτεχνία ἐδιδάσκοντο σὲ ξεχωριστὲς ὥρες. Ἀντίθετα στὸ Ν. Σ. οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ εἶναι κεντρικὸ μάθημα γιὰ τὴν Α' Β' Γ' καὶ Δ' τάξη. Γύρω δὲ ἀπὸ αὐτὲς ξεκινᾶνε τὰ ἄλλα μαθήματα, δηλαδὴ ἡ ἀνάγνωση, ἡ ἔκθεση, ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ γραμματικὴ, τὰ διηγήματα, οἱ ἱστορίες καὶ τὰ παραμύθια. Πῶς τώρα ἐφαρμόζεται τὸ νέο προοδευτικὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ποὺ λέγεται ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία θὰ ἐξετάσουμε παρακάτω.

Στὴν Ε' καὶ στὴν ΣΤ' τάξη οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ διδάσκονται μὲν ὡς ξεχωριστὸ μάθημα, ἀλλὰ ἐνυφαίνονται καὶ μέσα σὲ κάθε ἄλλο μά-

θημα. Στη Γεωγραφία π. χ. κατὰ τὴν ἐξέταση μιᾶς Χώρας ἰχνογραφοῦν ἢ φτιάχνουν μὲ πηλό τὸν χάρτην ἢ φτιάχνουν ἔκτυπους χάρτες μὲ γύψο. Στὴν Ἱστορίᾳ ἰχνογραφοῦν τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο, στὴ Φυσικῇ ἰχνογραφοῦν ἢ φτιάχνουν μὲ χρωματιστὸ χαρτί, μὲ πηλό, μὲ χαρτόνι, μὲ ξύλο ἢ μὲ πλαστικὴν τὴν τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ζωο, φυτὸ ἢ ὀρυκτὸ καὶ καλλιεργοῦν στὸ σχολικὸ κῆπο κάθε εἶδους φυτό.

Στὸ Ν. Σ. δὲ φτιάχνουν ὅλα τὰ παιδιὰ τὸ ἴδιο ἔργο· εἶναι ἐλεύθερα ὅχι μόνον νὰ φτιάχνουν ὅ,τι ἔργο θέλουν ἀλλὰ καὶ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ὅ,τι εἶδους ἐργασία τοῦ χεριοῦ θέλουν. Τὴν ἴδια ὥρα ἄλλα παιδιὰ ἐργάζονται μὲ χαρτί, ἄλλα μὲ πηλό, ἄλλα μὲ χαρτόνι, ἄλλα στὸ κῆπο κι' ἄλλα διαβάζουν.

Ἀνακεφαλαίωση. Οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ ἔχουν μεγάλη ἀξία γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, γιατί ἔχουν τὴ δύναμη νὰ βοηθοῦν πολὺ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πνευματικῶν δεξιοτήτων. Ἐφαρμόσαντες καὶ ἐμεῖς στὸ σχολεῖο μας τὴν ἀρχὴ τῆς ἐργασίας τοῦ χεριοῦ, ἔπειτα ἀπὸ σχετικὴ σύσταση τοῦ σεβαστοῦ μας καθηγητοῦ καὶ ἀρίστου παιδαγωγοῦ κ. Ν. Καραχρίστου, εἶδαμε ὅτι οἱ ἐργασίες αὐτὲς φέρουν πραγματικὸ ξύπνημα στὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν. Γι' αὐτὸ συσταίνουμε μὲ ὅλη τὴ δύναμιν τῆς ψυχῆς μας στοὺς συναδέλφους νὰ περιορίσουν τὴν διδασκαλίαν μὲ τὰ λόγια στίς τέσσαρες πρῶτες τάξεις, νὰ παρακάμψουν κάθε τυχόν παρουσιαζόμενον ἐμπόδιο, νὰ δώσουν στοὺς μαθητὰς τῶν ἀφθονο χειροτεχνικῶ ὑλικῶ καὶ νὰ τοὺς ἀφίσουν ἐλεύθερους νὰ φτιάξουν ὅ,τι ἔργα θέλουν καὶ ὅπως τὰ θέλουν. Στὴν ἀρχὴ δὲν θὰ φτιάξουν καλὰ ἔργα. Μὰ σιγὰ—σιγὰ μόνοι τους θὰ τὰ διορθώσουν. Ἐπειτα ἀπὸ λίγους μῆνες θὰ δοῦν φανερά πόσο ξύπνημα τοῦ μυαλοῦ φέρνουν οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Έννοια. Ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας δὲ περιορίζεται μόνον στὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ στὴν ἐλευθέρα πνευματικὴ ἢ διανοητικὴ ἐργασία.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρας πνευματικῆς ἐργασίας ἦταν τελείως ἄγνωστη στὸ Π. Σ. Πρῶτος τὴν ἐκήρυξεν ὁ μεγάλος Γερμανὸς παιδαγωγὸς Gaudig καὶ ὕστερα τὴν ἐτόνισαν ὅλοι οἱ σύγχρονοι παιδαγωγοί.

Λέγοντας ὁ Gaudig ἐλευθέρα πνευματικὴ ἐργασία ἐννοεῖ ὅτι ὁ δάσκαλος μέσα στὴν τάξη δὲν πρέπει νὰ δίνει στὰ παιδιά ἑτοιμες τὶς γνώσεις μὲ τὴ διδασκαλίαν του, παρὰ πρέπει νὰ ἀφίνει ἐλεύθερο τὸ μαθητὴ νὰ ἀποκτᾷ τὶς γνώσεις μόνος μὲ τὴ δική του ἔρευνα, μὲ τὴ δική του μελέτη. Ἐννοεῖ ὅτι ὅπως ἐργάζονται τὰ παιδιά μέσα στὸ σχολεῖο σὲ χειροτεχνικὲς ἐργασίες ἔτσι πρέπει νὰ ἐργάζονται καὶ σὲ διανοητικὲς.

Κατὰ τὴν ἀρχὴ αὕτῃ ἀληθινὴ μάθηση τότε μόνον μποροῦμε νὰ ἐπιτύχουμε, ὅταν ὁ μαθητὴς αἰσθάνεται ἐσωτερικὴ ὁρμὴ πρὸς μάθηση καὶ ἐργάζεται ἐλεύθερα καὶ αὐτενεργά, χωρὶς νὰ δέχεται παθητικὰ τὶς γνώσεις ἀπὸ τὸ δάσκαλο, οὔτε νὰ χειραγωγεῖται ἀπὸ αὐτόν, ὅπως ἔκανε τὸ Π. Σ. Γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε τοῦτο πρέπει τὰ παιδιά νὰ αἰσθάνονται ἐσωτερικὴ ὁρμὴ, ὀρεξὴ καὶ

ένδιαφέρον για μάθηση και να εργάζονται ελεύθερα και αύτενεργά. Κατά την αρχήν αυτήν το πρόσωπο, πού θα ένεργει μέσα στην τάξη όχι μονάχα στις εργασίες του χεριού, αλλά και στις διανοητικές, δέν θα είναι ό δάσκαλος παρὰ ό μαθητής, ό όποιος θεωρεΐται ως αναπτυσσομένη προσωπικότητα.

Έλευθέρα πνευματική εργασία είναι αύτενέργεια, είναι δημιουργική μάθηση, λέγει ό Gaudig. Μέ άλλα λόγια πρέπει τό κάθε παιδί μόνο του να έπεξεργάζεται τό θέμα, πού ώρισεν ό δάσκαλος ή ή τάξη και να μαθαίνει τις σχετικές γνώσεις ψάχνοντας και βρίσκοντας στα διάφορα βιβλία, ό,τι είναι σχετικό μέ τό υπό συζήτηση θέμα.

Άλλ' έδω πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερα ότι έλευθέρα πνευματική εργασία δέν είναι εκείνη, πού επιβάλλεται από τό δάσκαλο, παρὰ εκείνη, πού βγαίνει μέσα από την όρεξη και την επιθυμία του ίδιου του παιδιού. Δέ πρέπει δηλαδή να πει ό δάσκαλος «νά, πάρε αυτό τό βιβλίο, διάβασέ το άπ' έδω έως εκεί και μάθε το άπ' έξω» παρὰ πρέπει να κάνει τό παιδί να αγαπήσει τις γνώσεις, τά βιβλία, έπειτα να του δείξει που και πως θα βρísκει τις γνώσεις τις σχετικές μέ τό θέμα (1), πως θα τις μαθαίνει, πως θα τις παρουσιάζει και τέλος, θα τό άφίσει ελεύθερο να άσκηθει μέ τον τρόπο αυτό. Στη ζωή, όταν λέμε εργασία έννοοΰμε την υποχρέωση του άτόμου να κάνει μια ώρισμένη δουλειά. Στο σχολείο όμως εργασία έννοοΰμε τη δουλειά, πού κάνει μέ τη θέλησή του τό παιδί. Έννοοΰμε ότι πρώτα πρέπει να έ-

1. Για τις ενέργειες αυτές του δασκάλου θα μιλήσουμε σε άλλο μέρος του βιβλίου.

ρεθίσει ὁ δάσκαλος τῇ ψυχῇ τῶν παιδιῶν νὰ ἀγαπήσουν τὴ δουλειά, καὶ ἔπειτα αὐτὰ νὰ θελήσουν νὰ δουλέψουν καὶ σὲ διανοητικὲς καὶ σὲ χειροτεχνικὲς ἐργασίες. Μάλιστα δὲ σήμερα οἱ παιδαγωγοὶ θέλουν νὰ ἀλλάξει ὁ ὅρος τοῦ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος καὶ νὰ γίνῃ, ἀπὸ «σχολεῖο ἐργασίας» «νέο σχολεῖο» ἢ «σχολεῖο ἐνεργείας», γιατί μέσα στὴ λέξη ἐργασία συμπεριλαμβάνεται ἡ ἔννοια τῆς ὑποχρεωτικῆς καὶ ἀναγκαστικῆς ἐργασίας καὶ οἱ δασκάλοι νομίζουν ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ στὴ δουλειὰ ποὺ θὰ ὀρίσουν αὐτοί.

Παιδαγωγικὴ ἀξία. Οἱ παιδαγωγικὲς ὀφέλειες ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή στὴ διδασκαλία τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθέρως πνευματικῆς ἐργασίας εἶναι πολὺ μεγάλες.

1. Πρῶτα-πρῶτα οἱ γνώσεις ποὺ ἀποκτᾷ τὸ παιδί μὲ τὴν ἐλευθέρως πνευματικὴν ἐργασία θὰ τοῦ μείνουν σταθερές, μόνιμες καὶ ἀνεξάλειπτες. Τοῦτο μᾶς τὸ διδάσκει ἡ ψυχολογία, ἀλλὰ μᾶς τὸ δείχνει καὶ ἡ σχολικὴ πράξις. Τὶς γνώσεις ποὺ ἀποκτοῦν τὰ παιδιὰ ὕστερα ἀπὸ κόπο, ἀπὸ ἔρπυνα καὶ ἀπὸ ἐντασὴ τῆς προσοχῆς τοὺς καὶ μὲ τὴ δική τους παρατήρηση, ἐνέργεια, καὶ ἐργασία, τὶς ἐντυπώνουν βαθύτερα στὴ συνείδησή τους καὶ τὶς διατηροῦν σταθερώτερα στὴ μνήμη.

2. Ἡ βιολογία καὶ ἡ ψυχολογία μᾶς διδάσκουν ὅτι γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν τὰ ὄργανα τοῦ σώματος τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ μπαίνουν σὲ κίνηση. Γι' αὐτὸ βλέπουμε τὸ παιδί νὰ παίζει διαρκῶς. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὸ μυαλό. Γιὰ νὰ ἐξελιχθοῦν καὶ διαμορφωθοῦν οἱ πνευματικὲς δεξιότητες πρέπει νὰ ἐργάζονται ἐπανειλημμένα καὶ κανονικά. Ὅταν τὸ παιδί παίρνει ἕτοιμες τὶς γνώσεις ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου βρίσκεται σὲ μιὰ παθητικὴ κατάστασις, ἐργάζεται μηχανικὰ καὶ συνηθί-

ζει στη πνευματική όκνηρία. Όταν όμως εργάζεται μόνο του ελεύθερο σέ διανοητική εργασία, βρίσκεται σέ διέγερση, σέ κίνηση και σέ λειτουργία ολόκληρος ό πνευματικός όργανισμός του και έτσι χωρίς βία ξυπνούν όλες οι αισθήσεις και άσκοούνται όλες οι δεξιότητες, και περισσότερο ή βούληση, ή προσοχή, ή διανόηση και ή ικανότητα πρός έρευνα, και συνηθίζει στην επίμέλεια και στη πνευματική εργασία.

Τέλος μέ την ελεύθερα πνευματική εργασία γεμίζει από χαρά και από ικανοποίηση ή παιδική ψυχή, γιατί όταν έπεξεργασθεϊ τό παιδί τό θέμα και τελειώσει τη δουλειά του άτενίζει μέ άγάπη τό άποτέλεσμα της εργασίας του.

Η ελεύθερα λοιπόν πνευματική εργασία έχει παιδαγωγική αξία, γιατί άσκεϊ πάρα πολύ τις πνευματικές ικανότητες, γιατί δίνει στο παιδί λίγες μέν αλλά σταθερές και μόνιμες γνώσεις, και γιατί τό κάνει νά αγαπήσει τά βιβλία και κατά τό μετασχολικό του βίο νά άσχολεϊται μ' αυτά και νά καταφεύγει σ' αυτά, για νά λύσει τις άπορίες που θά συναντήσει.

Πώς εφαρμόζεται ή άρχή της ελεύθερας πνευματικής εργασίας στο δημοτικό σχολείο.

Η άρχή της ελεύθερας πνευματικής εργασίας εφαρμόζεται πρώτα - πρώτα σέ κάθε ηλικία από τη πρώτη σχολική ήμέρα έως τη τελευταία. Έπειτα εφαρμόζεται στη διδασκαλία όλων των μαθημάτων και σέ όλη τη σχολική ζωή.

Ο δάσκαλος που θά θελήσει νά εφαρμόσει τη σπουδαία αύτή άρχή της ελεύθερας πνευματικής εργασίας στο δημοτικό σχολείο, όφείλει νά έχει ύπ' όψιν του α) ότι από τό Ν. Σ. λείπει ολότελα ό καταναγκασμός και ή βία και τό παιδί έχει και αυτό δικαιώματα και όχι μόνον υποχρεώσεις β) ότι στο Ν. Σ. ό μαθητής θά είναι τό κύριο πρό-

σωπο καὶ ὁ δάσκαλος τὸ δευτερεῖον. Ὁ μαθητὴς θὰ ἀπευθύνει ἐρωτήσεις, θὰ ἰχνογραφεῖ, θὰ περιγράφει, θὰ διηγῆται, θὰ ἐρευνᾷ στὰ βιβλία νὰ βρίσκει τίς γνώσεις, θὰ ἐξηγεῖ τίς ἀπορίες τῶν ἄλλων συμμαθητῶν του, καὶ γενικὰ αὐτὸς θὰ ἐνεργεῖ, αὐτὸς θὰ ἐργάζεται, αὐτὸς θὰ δρᾷ. Ὁ δάσκαλος θὰ εἶναι ὁ βοηθὸς τοῦ παιδιοῦ στὴν ἐργασία. γ) Ὅτι στὸ Ν. Σ. ὁ μαθητὴς δὲ παίρνει ἔτοιμες τίς γνώσεις ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου ἀλλὰ τίς μαθαίνει μὲ τὴ δική του ἔρευνα μὲ τὴ δική του μελέτη. δ) Ὅτι ἡ κυρία προσπάθεια τοῦ Ν. Σ. δὲ στρέφεται στὴ μετάδοση τῶν γνώσεων, ἀλλὰ στὴ καλλιέργεια καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικότητος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν μαθητῶν. Στὸ Ν. Σ. ὁ μαθητὴς μαθαίνει λιγώτερες γνώσεις ἀπὸ τὸ παλιό, ἀλλὰ ἀναπτύσσει στὸ δυνατὸ ὅριο τὸ σῶμα του καὶ τὸ πνεῦμα του. Ἀποκτᾷ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ὑγεία. Γιὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ τὸ ἀξίωμα τῆς ἐλευθέρου πνευματικῆς ἐργασίας εἶναι ἀνάγκη νὰ διαρρυθμισθεῖ ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ σχολείου μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κυριαρχεῖ μέσα σ' αὐτὴ ἡ ἐλευθέρου διανοητικὴ ἐργασία τῶν παιδιῶν, νὰ ἐφαρμοσθεῖ ὁ ἐλεύθερος διδακτικὸς διάλογος, νὰ διαρρυθμισθεῖ ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας ὅλων τῶν μαθημάτων κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ σὲ πραγματικὰ ἐλεύθερη διανοητικὴ ἐργασία, καὶ νὰ ἐφαρμοσθεῖ στίς τέσσαρες κοτώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς ἐνιαίας αὐθόρμητης διδασκαλίας. Γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ μιλήσουμε μὲ λεπτομέρεια στὰ παρακάτω κεφάλαια.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν βασικῶν τούτων μεταρρυθμίσεων γίνονται καὶ ἄλλες, ποὺ δὲν εἶναι βασικές. Ἀναλαμβάνουν οἱ μαθηταὶ τὴν καθαριότητα, τὴ φύλαξη, καὶ τὴ διανομὴ τῶν βιβλίων τῆς βιβλιο-

θήκης, ἐκλέγονται ἐπιμεληταὶ καὶ φροντίζουν γιὰ τὴ καθαριότητα τοῦ διδασκηρίου καὶ τῶν πινάκων, γιὰ τὸν ἀερισμὸ τῶν αἰθουσῶν τῆς διδασκαλίας, γιὰ τὴ φύλαξη τῶν πραγμάτων τῶν συμμαθητῶν τῶν κατὰ τὰ διαλείμματα, γιὰ τὸ πότισμα τῶν λουλουδιῶν, γιὰ τὴ φύλαξη τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἐποπτικῶν ὀργάνων, καὶ γιὰ ἄλλες παρόμοιες ἐργασίες. Φροντίζουν γιὰ τὴν ἀγορὰ τῆς κιμωλίας, τῶν εἰδῶν τῆς χειροτεχνίας καὶ τῶν εἰδῶν τῆς καθαριότητος, φέρνουν καὶ παρουσιάζουν στὴν τάξη τίς εἰκόνες καὶ τὰ ἐποπτικὰ μέσα τῆς διδασκαλίας καὶ διοργανώνουν διάφορες ἐορτὲς χάριν τοῦ ἑαυτοῦ τῶν καὶ τῶν γονέων τῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χορὸς, ἡ γυμναστική, οἱ πολλὲς ἐκδρομὲς, τὸ παιγνίδι, ἡ ἐκτέλεση πειραμάτων φυσικῆς ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν ὀργάνων γιὰ φυσικὰ πειράματα ἀνταποκρίνονται ἄριστα πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΥΤΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Ἔννοια. Τὸ Π. Σ. νομίζει πὼς αὐτενέργεια εἶναι ἡ μηχανικὴ ἐκμάθησις τῶν γνώσεων καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ μαθητοῦ στίς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου. Τὰ περισσότερα μαθήματα στὸ Π. Σ. διδάσκονται μὲ τὴν ἐρωτηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας. Ὁ δάσκαλος λέει στὰ παιδιὰ νὰ παρατηρήσουν λ. χ. τὸ κεφάλι ἑνὸς ζώου καὶ νὰ τοῦ ποῦν τί εἶδαν ἢ τὰ ἐρωτᾷ καὶ τὰ φέρνει νὰ σκεφθοῦν καὶ νὰ τοῦ ἀπαντήσουν. Νομίζει δηλαδὴ ὅτι μὲ τὸ νὰ σκεφθοῦν τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ δώσουν τὴν

ἀπάντησιν οἷς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου εἶναι αὐτενέργεια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ ἡ μηχανικὴ ἐκμάθησις τῶν γνώσεων καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ παιδιοῦ στὴν ἐρώτησιν τοῦ δασκάλου εἶναι ἀδύνατον χωρὶς αὐτενέργεια, ἔστω καὶ μικρή. Ἀλλὰ ἡ αὐτενέργεια αὕτη δὲν εἶναι πλήρης. Μὲ τὴν αὐτενέργεια αὕτη δὲ δουλεύουν ὅλες οἱ πνευματικὲς λειτουργίαι τοῦ παιδιοῦ, παρὰ μόνον ἓνα μέρος ἀπ' αὐτῆς, μόνον ἡ νόησις.

Τὸ Π. Σ. χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον αὐτενέργεια. Σὲ καμμιά ὅμως διδασκαλία ἡ ἐργασία δὲ γίνεται πραγματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ χρῆσις τοῦ ὄρου τούτου. Ἐποῖ σὲ Π. Σ. ὁ δάσκαλος εἶναι τὸ πρόσωπον, ποὺ αὐτενεργεῖ. Αὐτὸς διαλέγει τὴν διδασκαλίαν ὅλην, καὶ ὁρίζει τὴν πορείαν τῆς διδασκαλίας. Αὐτὸς διδάσκει, αὐτὸς ὁρᾷ, αὐτὸς ἐργάζεται. Ὁ μαθητὴς ἀκούει, ἀπαντᾷ οἷς ἐρωτήσεις του, παίρνει ἔτοιμες τὶς γνώσεις καὶ βρίσκειται σὲ μιὰ παθητικὴ κατάστασις.

Στὸ Ν. Σ. ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενέργειας ἐννοεῖται κατὰ διαφορετικὸν τρόπον. Πρῶτα πρῶτα ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενέργειας ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρου πνευματικῆς ἐργασίας. Ἐλευθέρου πνευματικῆς ἐργασίας εἶναι αὐτενέργεια. Στὸ Ν. Σ. σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὰς αὐτῆς ὁ μαθητὴς εἶναι τὸ πρωτεῖον πρόσωπον καὶ ὁ δάσκαλος τὸ δευτερεῖον. Ὁ μαθητὴς δὲ παίρνει ἔτοιμες τὶς γνώσεις ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου παρὰ τὶς μαθαίνει μόνος του ψάχνοντας στὰ βιβλία καὶ ταξινομώντας τὸ ὕλικόν, ποὺ βρίσκει καὶ ποὺ εἶναι σχετικὸν μὲ τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα. Αὐτὸς ἐργάζεται, αὐτὸς ὁρᾷ καὶ μόνος ἐλέγχει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας του. Ἐπειτα αὐτενέργεια θὰ πεῖ νὰ ἔχει ὁρεξὶν νὰ δουλεύει καὶ σὲ πνευματικὰ καὶ σὲ χειροτεχνικὰ ἐργασίαι, οἱ ὁποῖαι δὲ πρέπει νὰ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὸν δάσκαλον παρὰ πρέπει νὰ βγαί-

νουν από τη θέληση του.

Αυτενέργεια λοιπόν κατά το Ν. Σ. θά πεί νά ἐνεργεῖ ὄχι μόνον ἡ νόηση τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ ὁλόκληρο τὸ μυαλό του δηλ. ἡ προσοχή, ἡ κρίση, ἡ βούληση, ἡ παρατηρητικότητα, οἱ ἱκανότητες γιὰ ἔρευνα, καὶ γιὰ ἔλεγχον τῶν πράξεων κ.λ.π. Καὶ ὄχι μόνο νά ἐνεργεῖ τὸ μυαλό, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα. Μὲ λίγα λόγια κατὰ τὶς ἀντιλήψεις ποῦ ἐπικρατοῦν σήμερα αὐτενέργεια σημαίνει νά χρησιμοποιεῖ συνειδητὰ τὸ παιδί ὅλες τὶς σωματικὰς καὶ τὶς πνευματικὰς του δυνάμεις. Ἡ χρησιμοποίησις ὅμως αὐτῇ νά μὴν ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ δάσκαλον παρὰ νά βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ὁρεξὶν τοῦ παιδιοῦ.

Κανεὶς σήμερα δὲ μπορεῖ νά ἀμφισβητήσῃ τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτενέργειας. Ἐπειδὴ στὸ Ν. Σ. ἡ αὐτενέργεια ταυτίζεται μὲ τὴν ἐλευθέραν πνευματικὴν ἐργασίαν, ὅ,τι εἶπαμε γιὰ τὴν παιδαγωγικὴν τῆς ἀξίας καὶ γιὰ τοὺς τρόπους ἐφαρμογῆς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτενέργειας. Προσθέτουμε μόνον ἐδῶ ὅτι χάριν τοῦ ἀξιώματος τῆς αὐτενέργειας πρέπει νά δίδεται ἐλευθερία στὰ παιδιὰ κατὰ τὰ παιγνίδια καὶ τὶς ἐκδρομὰς καὶ ὅτι πρέπει νά μεταρρυθμισθῇ ἡ πειθαρχία τοῦ σχολείου, ὥστε νά μὴν ὑποτάσσονται αὐτὰ τυφλὰ στὸ δάσκαλον παρὰ στοὺς νόμους, ποῦ τοὺς καθορίζουν μόνον τῶν, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴν συζήτησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

Η ΑΡΧΗ

ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΟΤΗΤΑΣ

Έννοια. Όπως ανάπτυξαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο ατομικότητα είναι ή ξεχωριστή πνευματική κατάσταση κάθε ανθρώπου, τήν όποίαν δέν έχει κανείς άλλος άνθρωπος και ή όποία δέ θά έπαναληφθει ποτέ. Σύμφωνα μέ τήν έννοια αύτή, ή όποία είναι μία από τά βασικά θεμέλια τοῦ Ν. Σ., σέ μία τάξη υπάρχουν τόσες ατομικότητες, όσα είναι και τά παιδιά. Πενήντα είναι τά παιδιά, πενήντα είναι και οί υπάρχουσες ξεχωριστές ατομικότητες. Κάθε ατομικότητα, κάθε παιδί έχει προδιαθέσεις από τίς όποιες θά φυτρώσουν, θ' άνθίσουν και θά ώριμάσουν οί πνευματικές λειτουργίες, και τίς όποιες όφείλει ό δάσκαλος νά υποστηρίξει και νά υποβοηθήσει νά έξελιχθοῦν σέ λειτουργίες. Λέγοντες λοιπόν «καλλιιεργήσατε τήν ατομικότητα» έννοοῦμε ότι πρέπει νά προσέχει ό δάσκαλος ιδιαίτερα και ξεχωριστά ένα ένα παιδί, και όχι όλη τή τάξη μαζί, και μέ τά μέσα τής άγωγής νά βοηθήσει τήν εξέλιξη του.

Παιδαγωγική άξία. Το νά καλλιεργεί τό σχολείο τήν ατομικότητα ενός-ένός παιδιοῦ χωριστά έχει μεγάλη άξία, γιατί τότε τό έργο του θα είναι σύμφωνο μέ τή φύση, μέ τή πραγματικότητα και μέ τή παιδική ψυχολογική κατάσταση και γιατί μέ τό τρόπο αυτό γίνεται καλλιτέρα και

χωρίς εμπόδια και ζημίες ή πνευματική εξέλιξη του κάθε παιδιού.

Σε κάθε άνθρωπο ή φύση έχει δώσει ώρισμα δώρα, και ιδιαίτερες κλίσεις για ώρισμένες ασχολίες και επαγγέλματα. Έτσι ένας έχει κλίση να γίνει έμπορος, άλλος γιατρός, άλλος γεωργός κ.ο.κ.ε. Στη δουλειά δέ, που ο καθένας μας έχει κλίση και αγάπη, αφιερώνει ολόκληρο το είναι του και αφοσιώνεται με όλη του τη ψυχή. Αντίθετα, αν ένας από διάφορες ανάγκες κάνει δουλειά που δεν του αρέσει, αισθάνεται θλίψη και απογοήτευση. Δέ θα εργάζεται με όρεξη και θα τη θεωρεί ως αγγαρία.

Έτσι και μέσα στο σχολείο, όταν το κάθε παιδί δουλεύει σε δουλειά, που του αρέσει και που είναι σύμφωνη με την ατομικότητά του, εργάζεται πάντα μ' όλες τις αισθήσεις του, μ' όλες τις δυνάμεις του και μ' όλη τη ψυχή του. Και τότε μέσα στη τέτοιου είδους εργασία, γίνεται ή ανάπτυξη των πνευματικών δεξιοτήτων έντελώς άβιαστα. Τουτό μ'ας τό διδάσκει ή Νέα Ψυχολογία, ή όποία λέει : «Ή εργασία που γίνεται με όλες τις πνευματικές λειτουργίες και με όλη τη ψυχή του παιδιού αυτή δυναμώνει τό σωμα του και τό μυαλό του».

Έπειτα ή φύση έχει πλάσει έτσι τά παιδιά, ώστε τό κάθε ένα νά έχει ιδιαίτερη σωματική και πνευματική κατάσταση, ξεχωριστό μυαλό, και ξεχωριστή ψυχή. Τουτό φάνηκε από τις έπιστημονικές έρευνες. Τουτό τό έδίδαξε πρώτη ή ατομική ψυχολογία. Τουτό είναι όλοφάνερο, σαν φυσικός νόμος. Κανείς δέ μπορεί ν' άρνηθει την ύπαρξη της ξεχωριστής ατομικότητας κάθε παιδιού. Όταν λοιπόν τό Ν. Σ. διακηρύττει νά καλλιεργούμε τη ξεχωριστή ατομικότητα του κάθε παιδιού δέν κάνει τίποτα άλλο παρά νά ζητάει από

τὸ δάσκαλο νὰ κάνει τὴ δουλειά του σύμφωνα με τὴ φύση, τὴ πραγματικότητα καὶ τὴ παιδικὴ ψυχὴ.

Τρόποι ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς καλλιέργειας τῆς ἀτομικότητος

Στὸ Ν. Σ. παρουσιάστηκε ἓνα νέο καὶ μεγάλο, μὰ πολὺ μεγάλο, πρόβλημα: «Πῶς θὰ βρεθεῖ ὁ τρόπος νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἰδιαίτερη, ἡ ἀτομικὴ κατάστασις τοῦ κάθε παιδιοῦ».

Τὸ πρόβλημα τοῦτο τὸ ἔλυσε ἡ Ἰταλίδα παιδαγωγὸς κ. Μοντεσσόρι κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο. Ἀφίνει τελειῶς ἐλεύθερα τὰ παιδιά. Μέσα στὴ τάξη ἔχει παιγνίδια, ἐργαλεῖα, κάθε εἶδους χειροτεχνικὸ ὑλικὸ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα βιβλία. Τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ τὸ ἓνα παιδί παίζει βόλους, τὸ ἄλλο κολλάει χρωματιστὰ χαρτιά, τὸ ἄλλο φτιάνει διάφορα ἀντικείμενα με πηλό, τὸ ἄλλο διαβάζει διηγήματα κ.τ.λ. Ὁ δάσκαλος παρακολουθεῖ τί κάνουν τὰ παιδιά καὶ τὰ βοηθεῖ, ἂν τὸ ζητήσουν.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς με τὸ σύστημα τῆς κ. Μοντεσσόρι ἀντιμετωπίζεται ἡ ἀτομικότης τοῦ παιδιοῦ. Ἀλλὰ τότε πρέπει νὰ καταργηθεῖ ἡ σχολικὴ διδασκαλία καὶ νὰ γίνεται ἀτομικὴ διδασκαλία. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἀδύνατο στὴ πραγματικότητα. Ἀλλωστε καὶ τέτοια ἀπόλυτη ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει οὔτε στὴ Κοινωνία. Συνεπῶς δὲ μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὡς δυνατὴ καὶ πραγματικὴ τὴ λύση τῆς κ. Μοντεσσόρι.

Τὸ Ν. Σ. ἀντιμετωπίζει κατὰ διάφορο τρόπο τὸ πρόβλημα τοῦτο.

Πρῶτα-πρῶτα δὲν ἔχει γενικοὺς παιδαγωγικοὺς νόμους καὶ δὲ δίνει γενικὲς ὁδηγίες, ποὺ

Οἱ διαφορὰς τοῦ Π. καὶ Ν. Σχολείου.

5

νά ισχύουν για όλα τὰ παιδιά. Δίνει μόνο πα-
ρορμήσεις στο δάσκαλο. τέτοιες που νά μπορέ-
σει νά κατανοήσει βαθειά τὰ παιδαγωγικά προ-
βλήματα καί νά παίρνει στη δουλειά του μέτρα
ανάλογα για τὸ κάθε παιδί χωριστὰ καί ὄχι γιὰ
ὁλόκληρη μαζί τὴ τάξη.

Τὸ Π. Σ. ἀγνοεῖ τὴν ἀτομικότητα καί ἔχει
γενικά καί ὁμοιόμορφα μέτρα καί σχέδια ἰσχύον-
τα γιὰ ὅλα τὰ παιδιά. Ἔχει τὴν ἴδια μέθοδο—τὰ
Ἑρβαρτιανὰ στάδια—γιὰ ὅλες τὶς τάξεις ἀπὸ τῆς
Α' τοῦ δημοτικοῦ ἕως τὴν ἕκτη Γυμνασίου. Ἔχει
τὴν ἴδια ἐξωτερικὴ ὀργάνωση καί τὴν ἴδια πειθαρχία
γιὰ ὅλες τὶς τάξεις. Ὁ δάσκαλος στὸ Π. Σ.
δὲν ἔχει μπροστὰ του ἓνα—ἓνα μαθητὴ, ἀλλὰ
μιὰ τάξη ἢ μιὰ ομάδα παιδιῶν.

Καί ἐνῶ τὸ Π. Σ. δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν
ἀτομικότητα τοῦ κάθε παιδιοῦ, τὸ Ν. Σ. τὴν ἔχει
ὡς ἔμβλημα καί σημαία του. Δὲν ἔχει τὴν ἴδια
μέθοδο τῆς διδασκαλίας σὲ ὅλες τὶς τάξεις. Δὲν
ἔχει τὸ ἴδιο σχέδιο τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας
γιὰ ὅλες τὶς ἡλικίες. Ἔχει κι' αὐτὸ σχέδια γιὰ
τὴ πορεία τῆς διδασκαλίας. Ἀλλὰ τὰ σχέδια
αὐτὰ δὲν εἶναι τὰ ἴδια γιὰ ὅλες τὶς ἡλικίες τῶν
παιδιῶν. Ἀλλο ἔχει γιὰ τὴ Α', καί τὴ Β', τάξη,
ἄλλο γιὰ τὴ Γ', καί τὴ Δ', ἄλλο γιὰ τὴ Ε', καί
ΣΤ', καί ἄλλο γιὰ τὴν Ζ', καί Η'. τάξη, ὅπου
ὕπάρχει. Καί τοῦτο γίνεται, γιατί, ὅπως ἀναπτύσ-
σεται καί ἀλλάζει ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ
παιδιοῦ σὲ κάθε ἡλικία, ἔτσι πρέπει νὰ ἀλλάζῃ
καί τὸ σχέδιο τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας.

Ἀλλὰ καί ἡ ἀλλαγὴ τοῦ σχεδίου τῆς πορείας
τῆς διδασκαλίας σὲ κάθε ἡλικία δὲν εἶναι ἀρκετὴ
γιὰ νὰ γίνεται σωστὴ ἡ καλλιέργεια τῆς ἀτομι-
κότητας. Πρέπει ἀκόμη ἡ πορεία τῆς διδασκα-
λίας σὲ κάθε ἡλικία νὰ γίνεται μὲ τέτοιο τρόπο,
ὥστε μέσα σ' αὐτὴ νὰ δίδεται εὐκαιρία στὸ κάθε

παιδί νά διαλέγει καί νά δουλεύει μέ μιὰ δουλειά, πού θέλει. Ὅριζει δηλαδή ὁ δάσκαλος ἢ ἡ τάξη τὸ θέμα καί φροντίζει τὸ γενικὸ τοῦτο θέμα νά ἔχει ἄλλα μερικώτερα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διαλέγει τὸ παιδί κοί ἐργάζεται μέ ἓνα. Ἐπειτα ἡ στάση τοῦ δασκάλου μέσα στὴ τάξη πρέπει νά εἶναι διαφορετικὴ σὲ κάθε ἓνα παιδί.

Ὁ δάσκαλος ὀφείλει νά ξέρει τὴ διαφορετικὴ κατάσταση κάθε παιδιοῦ νά ξέρει σὲ ποιοὶ σημείω ἐξελιξέως βρίσκεται ἡ νόησή του καί πότε πρέπει νά κατευθύνεται πρὸς αὐτήν. Ὅφειλει νά παρακολουθεῖ ἓνα—ἓνα τὰ παιδιά, γυρίζοντας ἀπὸ θρανίω σὲ θρανίω καί δίνοντας στὸ κάθε ἓνα τὴ βοήθεια, πού χρειάζεται. Στὰ πνευματικῶς ἀδύνατα θὰ δίνει μεγαλυτέρα βοήθεια. Τώρα, ποῖο δρόμο παίρνει ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας στὸ Ν.Σ., ὥστε νά ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα τοῦ τρόπου τῆς καλλιέργειας τῆς ἀτομικότητος, ἐκθέτουμε στὸ Δ'. μέρος τοῦ βιβλίου «Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Ἡ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ

Ἔννοια Ἐποπτεία εἶναι ἡ ἀκριβὴς εἰκόνα, πού σχηματίζει ὁ ἄνθρωπος στὴ ψυχὴ του ἀπὸ τὴ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη (ὄραση, ἀκοή, ἀφή, ὄσφρηση, κ.λ.π.) Στὴν ἐποπτεία ἀνήκει ὅχι μόνο ἡ ὄψη τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καί ὁ ἦχος, ἡ ἀφή, ἡ ὁσμὴ καί γεύση. Ἡ ἐποπτεία δὲν ἀφορᾷ μόνον τὸ χρῶμα, ἀλλὰ καί τὴ λάμψη, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, τὴ μορφή, τὸν ἦχο, τὴ σκληρότητα, τὴ λειότητα, τὴ τραχύτητα, τὴ γεύση, τὴν ὁσμὴ καί τὴ θερμότητα. Ἀλλὰ, γιὰ νά εἶναι τελεία ἡ ἐποπτεία, μέσα σ' αὐτὰ πρέπει νά προσθέσουμε ἀκόμη τὴ σύν-

θεση τῶν μερῶν τοῦ ἀντικειμένου, τὴν ὕλη, τὸ ποιό, τὴ χρησιμοποίηση, καί, τελευταῖα, τὴ σύγκριση τοῦ ἀντικειμένου πρὸς ἄλλα συγγενῇ

Στὴ παιδικὴ ἡλικία ἀναπτύσσονται, πρῶτες οἱ ἐμπειρικὲς γνώσεις καὶ ὕστερα, ὅταν ὁ ἄνθρωπος φθάσει στὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, οἱ λογικὲς καὶ ἱστορικὲς γνώσεις. Τοῦτο τὸ ἀπέδειξε ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ. Μὲ κατάλληλα πειράματα ἀνέλυσε τὸ περιεχόμενο τῶν παιδικῶν παραστάσεων καὶ βρῆκεν ὅτι τὸ παιδί μέχρι τῆς ἡλικίας τοῦ 13ου ἔτους ἔχει στὴ συνείδησή του παραστάσεις πραγμάτων καὶ ὄχι λέξεων καὶ ἐννοιῶν. Ἀργότερα σιγὰ—σιγὰ σχηματίζει ἀφηρημένες παραστάσεις μὲ τίς λέξεις. Ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὠρμήθηκε ὁ Πεσταλότζι καὶ ἐτόνισε τὸ ἀξίωμα «Δίδασκε ἐποπτικῶς».

Ἐποπτικὴ εἶναι ἡ διδασκαλία αὐτὴ κατὰ τὴν ὁποῖαν μαθαίνουν οἱ μαθηταὶ τὰ πράγματα, ὄχι ἀπλῶς ἀκούοντες ἢ διαβάζοντες τὰς περιγραφὰς αὐτῶν ἀλλὰ βλέποντες, μυρίζοντες καὶ πιάνοντες αὐτά. Κατὰ τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν οἱ γνώσεις ποὺ μαθαίνουν τὰ παιδιά παράγονται ἀπὸ ὅλες τίς αἰσθήσεις, καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ἄκουσμα ἢ διάβασμα τῆς περιγραφῆς τοῦ πράγματος. Κατ' αὐτὴν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ καὶ νὰ παρατηροῦν τὸ φυσικὸν ἀντικείμενον ἢ τὸ τεχνικὸν ἀποτύπωμα αὐτοῦ (εἰκόνα, διάγραμμα, σκίτσο, ἐκμαγεῖο).

Παιδαγωγικὴ ἀξία. Τὴ σημασία τῆς ὑπάρξεως πλουσίων ἐποπτικῶν παραστάσεων στὴ συνείδησίν τοῦ ἀνθρώπου εὐκόλα μπορεῖ νὰ τὴ κατανοήσῃ κανεὶς, ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι μόνη αὐτὴ δίνει στὸν ἄνθρωπο ἀληθινὴ μὀρφωση. Ὅλες οἱ πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς λειτουργίαι βασιζονται στὴν

ὑπαρξη πλουσίων καὶ ἀκριβῶν ἀντιλήψεων καὶ ἐποπτειῶν.

Ἡ πνευματικὴ δεξιότης τῆς μνήμης καὶ τῆς ἀνάπλασης προϋποθέτει τὴν ὑπαρξη στὴ συνείδηση πλουσίων καὶ ἀκριβῶν ἐποπτειῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ νόηση βάσις ἔχει τὴν ἐποπτεία. Οἱ ἐποπτείες εἶναι τὰ θεμέλια τῆς συνειδήσεως. Τὰ θεμέλια τοῦ ἀνθρωπίνου ψυχικοῦ βίου. Γι' αὐτὸ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας εἶναι σπουδαιοτάτη γιὰ τὴν ἀγωγή.

Πῶς ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐφαρμόζεται ὄχι μόνον στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἀλλὰ καὶ στὰ ἀνώτερα σχολεῖα, γιὰτὶ ἔννοιες χωρὶς τὶς ἐποπτείες εἶναι ἄδεις ἀπὸ περιεχόμενο.

1. Τὸ Π. Σ. γιὰ νὰ ἐφαρμόσει τὴν ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας, φροντίζει νὰ ἀποκτοῦν οἱ μαθηταὶ σαφεῖς ὀπτικὰ παραστάσεις. Ὁ δάσκαλος, ὅταν ἐδίδασκεν γιὰ ἓνα ἀντικείμενο, τὸ παρουσίαζε στὰ παιδιὰ αὐτούσιο ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ καὶ προσπαθοῦσε νὰ πάρουν ὅσο τὸ δυνατό σαφέστερες ἐποπτείες. Ἦθελε νὰ νοιώσουν βαθειὰ ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀντικειμένου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι σωστό; Μποροῦν ὅλα τὰ παιδιὰ κάθε ἡλικίας νὰ γνωρίσουν ὅλα τὰ γνωρίσματα ἐνὸς πράγματος; Ἀπὸ τὶς ἔρευνες ποὺ ἔκαναν οἱ μεγάλοι ψυχολόγοι καὶ παιδαγωγοὶ Stern, Meumann, Bobertag ἀποδείχθηκεν ὅτι τὸ παιδί μέχρι τῆς ἡλικίας 14 ἐτῶν δὲ μπορεῖ νὰ παρατηρήσει ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μόνον ὀλίγα ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία, ποὺ βρίσκεται. Ἡ ἀκρίβεια στὶς ἐποπτείες ἔρχεται σιγὰ—σιγὰ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου.

Ἡ διαφορὰ λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο Σχολείων εἶναι ὅτι τὸ Π. Σ. ἤθελε ἀκριβεῖς ἐποπτείες, ἐν

ὡς τὸ Ν. Σ. θέλει ἐποπτεῖες ἀνάλογες μετὰ τὴν ἡλικία καὶ τὴ φύσιν τοῦ παιδιοῦ. Τὸ Ν. Σ. θέλει νὰ μὴ ζητᾷμε τελείως ἀκριβεῖς ἐποπτεῖες, ἀλλ' αὐτενεργὸν ἀπόκτηση ἐποπτειῶν, ἔστω καὶ ἀτελῶν, ἀναλόγως πάντοτε μετὰ τὴ πνευματικὴ βαθμίδα καθέ μαθητοῦ. Θέλει νὰ παρατηρεῖ τὸ παιδί αὐτό, ποῦ μπορεῖ νὰ παρατηρεῖ.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἔχουμε καὶ ἄλλην. Τὸ Π. Σ. περιοριζότανε στὸ νὰ παίρνει ἡ συνείδηση τοῦ παιδιοῦ μόνον ὁπτικὴ παράσταση. Γι' αὐτὸ ὁ δάσκαλος παρουσίαζε τὰ ἐποπτικὰ μέσα (ἀντικείμενα, προπλάσματα, εἰκόνες) καὶ περιοριζότανε μόνον εἰς τὸ νὰ τὰ παρατηρήσουν οἱ μαθηταί. Τὸ Ν. Σ. γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὸ παιδί γνώσεις μετὰ ὅλες τὶς αἰσθήσεις του θέλει νὰ μὴ περιορίζεται ὁ δάσκαλος μόνο στὸ νὰ δείχνει τὰ ἐποπτικὰ μέσα, ἀλλὰ τὰ δίνει στὰ παιδιὰ καὶ τὰ πιάνουν, τὰ μυρίζουν, τὰ χρησιμοποιοῦν, ἀναλαμβάνουν τὴ φύλαξιν καὶ ἀσχολοῦνται μετὰ αὐτά, γιὰ νὰ γνωρίσουν φυσικὰ καὶ ἀβίαστα τὴ λάμψιν, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, τὴ μορφή, τὸν ἦχον, τὴν ἀφή, τὴν ὁσμή, τὴ γεύσιν, τὴ σκληρότητα, τὴ λειότητα, τὴ τραχύτητα καὶ θερμότητα τοῦ πράγματος.

3. Κατὰ τὴν ἐξέτασιν κάθε ἀντικειμένου πρέπει νὰ πηγαίνουν οἱ μαθηταί εἰς τὸν τόπον ποῦ ζεῖ τὸ ἀντικείμενον καὶ ἐκεῖ νὰ ἐξετάζουν τὰ γνωρίσματά του καὶ τὴ ζωὴν του. Ἡ τάξις π. χ. ἀσχολεῖται μετὰ τὸ θέμα «τὸ βόδι»· τὰ παιδιὰ θὰ πᾶνε νὰ παρατηρήσουν καὶ νὰ ἐξετάσουν τὸ βόδι ἐκεῖ ποῦ ζεῖ. Γίνεται διδασκαλία γιὰ τὸ πρόβατον, τὰ παιδιὰ θὰ πᾶνε νὰ τὸ ἐξετάσουν ἐκεῖ, ποῦ ζεῖ καὶ ὅχι μέσα στὴ τάξιν. Ἄν ὅμως τοῦτο εἶναι ἀδύνατον πρέπει νὰ ἔχει τὸ σχολεῖον προπλάσματα ἀντικειμένου ἢ εἰκόνες. Καὶ ὅταν ἀκόμη δὲ γίνεται διδασκαλία πραγμάτων, ἀλλὰ γεγονότων καὶ σχέ-

σεων (ιστορία—θρησκευτικά) μπορεί νὰ ἐφαρμοσθεῖ τὸ ἀξίωμα τῆς ἐποπτείας. Κάθε γνώση πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ συγκεκριμένων γεγονότων καὶ νὰ γίνεται μεγάλη χρῆση ἐποπτικῶν μέσων.

4. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ παίρνει τὸ παιδὶ ἐποπτεῖες μόνον μὲ τίς αἰσθήσεις. Γιὰ νὰ ριζώσουν βαθειὰ στὴ συνείδηση οἱ ἐποπτεῖες, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ κατασκευάζει τὸ παιδί τὸ ἀντικείμενο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος στὴ διδασκαλία. Ἐξετάζεται π. χ. τὸ ἄλογο· δὲν ἀρκεῖ νὰ πᾶνε νὰ τὸ παρατηρήσουν τὰ παιδιὰ ἐκεῖ, ποὺ ζεῖ καὶ ἐργάζεται, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ τὸ φτιάξουν μὲ πηλό, μὲ χαρτόνι, ἢ μὲ χαρτί καὶ πρέπει ἀκόμη νὰ ἱχνογραφήσουν καὶ σχετικές σκηνές ἀπὸ τὴ ζωὴ του. Διδάσκεται, ἓνα ἱστορικὸ μάθημα. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἱχνογραφήσουν ἢ νὰ φτιάξουν διάφορες σκηνές ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ ἢ θρησκευτικὸ διήγημα ἢ ἀπὸ τὸ κομμάτι τοῦ ἀναγνωστικοῦ, ποὺ διάβασαν. Μέσα στὴν ἐξέταση κάθε θέματος συμπεριλαμβάνεται ἀπαραίτητα, ἡ ἐργασία τῶν παιδιῶν μὲ χειροτεχνικὲς ἐργασίες, γιατί μ' αὐτὲς γίνονται σαφέστερες οἱ ἐποπτεῖες καὶ μένουν σταθερὲς οἱ γνώσεις στὴ συνείδηση.

5. Γιὰ νὰ ἔχει ἀξία ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία εἶναι ἀπαραίτητο ὁ δάσκαλος νὰ δείξει στὰ παιδιά πολλὰ φορὲς τὴ τέχνη μὲ τὴν ὁποία θὰ παρατηροῦν τὰ ἀντικείμενα καὶ τίς εἰκόνες. Πρέπει ἡ παρατήρηση τῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀντικειμένου νὰ γίνεται με τὴ σειρά καὶ ὄχι ἀνακατεμένα. Ἐπίσης καὶ ἡ παρατήρηση τῶν εἰκόνων πρέπει νὰ γίνεται μὲ τάξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΧΩΡΙΖΕΤΑΙ Η ΤΑΞΗ ΣΕ ΟΜΑΔΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ;

Στὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐξετάσαμε τὴν ἔννοια, τὴ παιδαγωγικὴ ἀξία καὶ τοὺς τρόπους ἐφαρμογῆς τῶν πέντε βασικῶν καὶ θεμελιωδῶν διδακτικῶν ἀρχῶν. Τῆς ἀρχῆς «Ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί», τῆς ἀρχῆς τῆς ἐργασίας (χειροτεχνικῆς, καὶ ἐλευθέρως πνευματικῆς) καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς καλλιέργειας τῆς ἀτομικότητος, τίς ὁποῖες ἐκήρυξε τὸ Ν. Σ. καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτενεργείας καὶ τῆς ἐποπτείας, τίς ὁποῖες ἐκήρυξε τὸ Π. Σ.

Στὶς ἀρχὲς αὐτὲς στηρίζεται ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας ὅλων τῶν μαθημάτων, ἡ ζωὴ, ἡ πειθαρχία, ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία καὶ ὁλόκληρο τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τοῦ σχολείου ἐργασίας ἢ τοῦ νέου σχολείου.

Ἀλλὰ στὸ βιβλίον «Διδαχτικὴ ἀρχὴ τοῦ Σχολείου ἐργασίας» Μ. Παπαμαύρου (σελ. 135), καὶ στὸ βιβλίον «Εἰδικὴ διδαχτικὴ» Β. Τσιρίμπα (σελ. 33), βρίσκουμε πῶς εἶνε βασικὴ ἀρχὴ τοῦ Ν. Σ. νὰ μοιράζονται οἱ διάφορες σχολικὲς ἐργασίαι σὲ ὁμάδες μαθητῶν. Κατὰ τοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς ἡ διδασκαλία δίνει στὰ παιδιὰ ἓνα θέμα ἢ ἓνα πρόβλημα, ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσουν καὶ νὰ τὸ λύσουν. Γιὰ νὰ λυθεῖ τὸ πρόβλημα αὐτὸ πρέπει τὰ παιδιὰ νὰ κάμουν ὀρισμένη ἐργασία διανοητικὴ ἢ χειροτεχνικὴ. Τὴν ἐργασία αὐτὴ τὴ χωρίζουμε σὲ τμήματα ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ προβλήματος καὶ τὸ κάθε τμήμα τὸ ἀναθέτουμε σὲ μιὰ ὁμάδα παιδιῶν. Ὁ δάσκαλος χωρίζει τὴ τάξη του σὲ ὁμάδες, καὶ κάθε μιὰ ἐξετάζει μόνη τῆς τὸ μέρος, ποὺ ἀνέ-

λαβε. "Όταν οί ομάδες τελειώσουν τήν ἐργασία τους ἔρχεται μιᾷ—μιᾷ καί ἀνακοινώνει στή τάξη της τήν ἐργασία πού ἔκαμε γιά τήν ἐξέταση τοῦ μέρους πού εἶχε ἀναλάβει, καθὼς καί τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας της. Ἡ ἀνακοίνωση γίνεται γραπτῇ ἢ προφορικῇ ἀπό ἓνα μέλος τῆς ομάδος. Καί ὁ κ. Παπαμαῦρος μέ τήν ἀπλότητα καί μέ τή μεγάλη σαφήνεια, ἡ ὁποία τὸν χαρακτηρίζει, φέρνει ἓνα παράδειγμα, Ἐξετάζει ἡ τάξη τήν ἐνότητα »Θράκη». Μιᾷ ομάδα θά πάρει νά ξετάσει τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους τῆς Χώρας. Μιᾷ ἄλλῃ τίς κλιματολογικὲς συνθήκες της, μιᾷ τρίτῃ τήν ἐπίδραση αὐτῶν ἀπάνω στή ζωὴ τῶν κατοίκων. Μιᾷ ἄλλῃ ομάδα ἀναλαμβάνει νά ἐξετάσει τὸ πνευματικὸ πολιτισμό, μιᾷ ἄλλῃ τὸ τεχνικὸ πολιτισμὸ καί μιᾷ τελευταία, τήν ἐνδυμασία τῶν κατοίκων καί τὰ ἥθη καί τὰ ἔθιμά τους. "Όταν οἱ ἐργασίες αὐτὲς συγκεντρωθοῦν μέσα στή τάξη, ἀρχίζει ὁ ἔλεγχός τους καί ἡ κριτικὴ τους.

Εἶναι πιθανὸν ὁ χωρισμὸς τῶν ομάδων νά εἶναι καλὸς ἀλλὰ γεννιῶνται οἱ ἀπορίες. Δὲν πέφτουμε πάλι στὸ καταναγκασμὸ τοῦ Π. Σ., ἂν ἀναγκάσουμε τὸ παιδί νά δουλέψει στὸ ὠρισμένο κομμάτι τοῦ θέματος, πού τοῦ ὀρίζουμε ἐμεῖς; Θέλει ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ νά δουλέψει στὴν ομάδα καί στή δουλειά, πού δὲν τὴν ὀρίζει ἡ ὁρεξὴ του, ἡ θέλησή του καί ἡ ἐπιθυμία του, ἀλλὰ τὸ κέφι τοῦ δασκάλου; Μὲ τὸ νά χωρίζει ὁ δάσκαλος τὴ τάξη σὲ ομάδες ξεκινάει ἀπὸ τὴ ψυχὴ τῶν παιδιῶν; Καλλιιεργεῖ μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ τὴν ἀτομικότητά των καί δίνει εὐκαιρίες νά δουλέψει τὸ κάθε παιδί στή δουλειά πού εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ χαρακτήρα του, ὅπως θέλει τὸ Ν. Σ.;

Μπορεῖ ἡ μιᾷ ομάδα νά ἐξετάσει τὸ ἓνα κομμάτι τοῦ θέματος, ἀφοῦ τοῦτο ἔχει σχέση μὲ τὰ

άλλα κομμάτια που έχουν αναλάβει να εργασθούν οι άλλες ομάδες;

“Όταν αναγκάζουμε ένα παιδί να συνεργάζεται με τα άλλα παιδιά της ομάδας για την εξέταση ενός κομματιού του θέματος πέφτουμε πάλι στη βία και στον καταναγκασμό του Π. Σ. γιατί είνισι πιθανόν το παιδί αυτό να μὴ θέλει να εργασθεῖ με τα άλλα της ομάδας, και να μὴ θέλει να δουλέψει αυτή την εργασία, που του όρίζει ο δάσκαλος.

“Επειτα με το να χωρίζουμε την τάξη σε ομάδες δὲ γίνεται πραγματική έλευθέρα πνευματική εργασία, αλλά αναγκαστική, και δὲ καλλιεργούμε την ατομικότητα του κάθε παιδιού, άφοῦ δὲ του παρουσιάζουμε πολλών ειδών δουλειές, ώστε να διαλέξει μόνο του και χωρίς την επέμβασή μας και να εργασθεῖ με μία, που θα του άρέσει. Με το χωρισμό της τάξεως σε ομάδες φτιάνουμε ό,τι έφτιανε το Π. Σ., το όποιο έχει μια ομάδα παιδιών, ενώ έμεῖς έχουμε πέντε ή έξι.

“Αλλά παρουσιάζεται και μεγάλη δυσκολία στην έφαρμογή της έπεξεργασίας του θέματος από τις ομάδες, γιατί δὲ μπορεί ή μια ομάδα να εξετάσει τις κλιματολογικές συνθήκες της Χώρας, χωρίς να εξετάσει και τη μορφολογία του έδάφους, που εξετάζει άλλη ομάδα, άφοῦ και τα δύο έχουν σχέση μεταξύ τους. Ούτε ή μια ομάδα μπορεί να εξετάζει τη τροφή ενός ζώου, χωρίς να εξετάζει και το περιβάλλον, το όποῖον εξετάζει ή άλλη ομάδα, άφοῦ ή τροφή εξαρτάται από το περιβάλλον.

“Όστε οι ομάδες της εργασίας δὲν είναι παιδαγωγικές, γιατί δὲν εργάζονται τα παιδιά με έλευθερία, άλλ’ επικρατεί ο καταναγκασμός, γιατί δὲν καλλιεργείται ή ατομικότητα του κάθε παιδιού, και γιατί δὲν είναι δυνατή ή πλήρης, ή τε-

λεία καὶ ἀπρόσκοπτη ἐξέταση τοῦ θέματος.

Ἡ πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ θέση τῶν ὁμάδων ἐργασίας στὸ Ν. Σ. εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ δάσκαλος ποτὲ δὲ φτιάνει ὁμάδες ἐργασίας. Ἄν θέλουν τὰ παιδιὰ εἶναι ἐλεύθερα νὰ συνεργάζονται καὶ στὶς διανοητικὲς καὶ στὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες. Εἶναι ἐλεύθερα νὰ φτιάνουν μόνα τους τὶς ὁμάδες. Στὴν ἐπεξεργασία ἑνὸς θέματος μποροῦν, ἂν θέλουν δύο καὶ τρία ἢ περισσότερα νὰ συνεργασθοῦν καὶ νὰ παρουσιάσουν στὴ τάξη τὴν ἐργασία τῆς ὁμάδας. Στὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες γιὰ νὰ φτιάσουν μιὰ σκηνὴ ἢ ἓνα ἔργο, ἂν θέλουν, μποροῦν νὰ συνεργασθοῦν δύο ἢ τρία μαζύ. Συνεπῶς στὸ Ν. Σ. δὲ πρέπει νὰ χωρίζεται ἡ τάξη σὲ ὁμάδες ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Ἄν θέλουν τὰ παιδιὰ εἶναι ἐλεύθερα νὰ φτιάξουν μετὰξὺ τους ὁμάδες. Δὲ θὰ ἔχουμε λοιπὸν οὔτε κατὰ παραγγελίαν ὁμάδες, οὔτε ἀπομάκρυνση ἀπὸ αὐτές, ἂν θέλουν τὰ παιδιὰ.

Στὸ βιβλίον «Διδακτικὲς ἀρχὲς τοῦ σχολείου ἐργασίας» Μ. Παπαμαύρου καὶ στὴ σελίδα 112 βρίσκουμε καὶ μιὰ ἄλλη ἀρχή, θεωρουμένη ὡς ἀρχὴ τοῦ Ν. Σ. Κατὰ τὴν ἀρχὴ αὕτῃ ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας στὴ διδασκαλία κάθε μαθήματος εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἐργασίας, ποὺ ἐφαρμόζεται στὴ σχετικὴ ἐπιστήμη. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτῃ, ὅσο κι' ἂν θεωρεῖται βασικὴ, δὲν ἔχει καμιὰ παιδαγωγικὴ ἀξία, γιατί ζητάει ἀπὸ τὸ παιδί νὰ ἐργασθεῖ, ὅπως ἐργάζεται ὁ ἐπιστήμονας. Θέλει ὁ μαθητὴς τοῦ σχολείου στὴ Φυσικὴ νὰ ἐργασθεῖ, ὅπως ἐργάζεται ὁ ἐπιστήμονας φυσικὸς στὴ Φυσικὴ. Τὸ ἔργο τοῦ ἐπιστήμονος εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση ἀδύνατο ὅλα τὰ παιδιὰ μιᾶς τάξης νὰ ἔχουν τὴ δύναμη καὶ τὴ πνευματικὴ ικανότητα νὰ ἐργασθοῦν,

ὅπως ἐργάζεται ὁ ἐπιστήμονας ἐρευνητής. Τέ-
τοιο πράγμα δὲ πρέπει νὰ γίνεται στὸ σχολεῖο,
γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τᾶλλα ἐλαττώματα φέρνει καὶ
ἀνυπέρβλητες δυσκολίες. Τὸ παιδί στὸ Ν.Σ.
θὰ ψάχνει στὰ βιβλία καὶ ἐκεῖ θὰ βρίσκει, ἔτοι-
μες καὶ γραμμένες τὶς γνώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ.

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ Ν. Σ.

Ἐλευθερία-ἐργασία. Μέσα στὴν ἔννοια τῶν
δύο αὐτῶν λέξεων κλείνεται τὸ περιεχόμενον τοῦ
Ν.Σ.

Ἐνῶ δηλ. στὸ Π.Σ. βασιλεύει ἡ πνιγερὰ ἀτμό-
σφαιρα τῆς βίας, τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς σιδηρᾶς
πειθαρχίας, στὸ Ν.Σ. κυριαρχεῖ ὁ ζωογόνος ἀέ-
ρας τῆς ἐλευθερίας, τῆς χαρᾶς, τῆς ἐλευθέρας
ἐνεργείας, τῆς δράσεως καὶ τῆς ζωντάνιας. Ἡ
ἀτμόσφαιρα τοῦ Ν.Σ. πρέπει νὰ παρουσιάζει
ὄψη χαρούμενη. Τὰ παιδιά μέσα στὸ σχολεῖο ἔ-
χουν τὴν ἐλευθερία τους, μποροῦν νὰ μιλήσουν
ἐλεύθερα μὲ τὸ δάσκαλο καὶ μὲ τοὺς συμμαθητὰς
τους νὰ ἐκφράσουν ἐλεύθερα τὴ γνώμη τους καὶ
τὶς ἀπορίες τους νὰ ζητήσουν νὰ πᾶνε ἐκδρομὴ
ἢ ἄλλοι νὰ ζητήσουν, νὰ παίξουν, νὰ τραγου-
δήσουν κ.λ.π., Ὁ δάσκαλος φέρεται σὰν πατέ-
ρας πρὸς αὐτά· τ' ἀγαπάει εἰλικρινὰ καὶ χωρὶς
ἰδιοτέλεια, μὲ ὅλη τὴ ψυχὴ του· τὰ θεωρεῖ ὅλα
ἴσια, χωρὶς νὰ κάνει ἐξαίρεση σὲ κανένα· δὲ τὰ
μαλώνει μὲ ἄγριο τρόπο· δὲν τὰ ὑβρίζει, παρὰ
τὰ συμβουλεύει καὶ τὰ νουθετεῖ μὲ γλυκύτητα καὶ
εὐγένεια. Παίζει μαζί τους καὶ κάνει τὶς ἐπιθυ-
μίες τους, ἂν δὲν εἶναι παράλογες καὶ δὲν βλά-

πτουν τὸ γόητρόν του. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλευθερία στὸ Ν.Σ., δὲν εἶναι ἀπεριόριστη. Ἔχει τὰ ὅριά της, καὶ μοιάζει μὲ τὴ κοινωνικὴ ἐλευθερία. Ἡ τάξις θὰ ὀρίζει νόμους, τοὺς ὁποίους εἶναι ὑποχρεωμένα τὰ παιδιὰ νὰ τηροῦν. Ποτὲ δὲ θὰ ἐπιτρέπεται νὰ κτυποῦν τὰ ἔπιπλα τοῦ σχολείου, νὰ γράφουν στὰ θρανία, νὰ μὴν ὑπακούουν στὸ δάσκαλο καὶ νὰ κάνουν διάφορες ἀνοησίες ἢ τρέλλες. Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι φαιδρά, χωρὶς νὰ δίνεται ἀπεριόριστη, ἀδέσμευτη καὶ ἀχαλίνωτη ἐλευθερία, καὶ τόσο χαρούμενη, ὥστε τὰ παιδιὰ ν' ἀγαποῦν τὸ σχολεῖο μ' ὅλη τους τὴ καρδιά καὶ νὰ τὸ θεωροῦν πραγματικὸ παράδεισο.

Δεύτερο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ Ν.Σ. εἶναι ὅτι τὰ παιδιὰ δὲν ἀκοῦνε μόνο τὴ διδασκαλία τοῦ δασκάλου, παρὰ ἐργάζονται μέσα σὲ χειροτεχνικὴ ἢ διανοητικὴ ἐργασία (ἐρευνοῦν, διαβάζουν, γράφουν, ἰχνογραφοῦν κ.λ.π.) Οἱ ἐργασίες ὁμῶς αὐτές, γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνες μὲ τὴς ἀρχές τοῦ Ν. Σ., πρέπει νὰ βγαίνουν μέσα ἀπὸ τὴν ὄρεξη τῶν παιδιῶν καὶ νὰ εἶναι δημιουργικές. Πρέπει δηλαδὴ νὰ ζητήσουν τὰ παιδιὰ νὰ δουλέψουν χωρὶς νὰ τὰ ἀναγκάσει ὁ δάσκαλος καὶ νὰ δουλέψουν μέσα σὲ δημιουργικὲς δουλειές. Γιὰ νὰ ζητήσουν τὰ παιδιὰ νὰ δουλέψουν, καλλιεργοῦμε μὲ εἰδικὴ ἐνέργεια τὴν ἀγάπη των πρὸς στίς γνώσεις καὶ πρὸς στήν ἐργασία. Δημιουργικὴ ἢ παραγωγικὴ ἐργασία εἶναι ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ παιδί βάζει τὸ σκοπὸ, βρίσκει τὰ μέσα γιὰ τὴν ἐκτέλεσή του, ἀρχίζει τὴν ἐκτέλεση, ἐλέγχει τὰ μέσα, τ' ἀλλάζει, ἂν δὲν εἶναι καλὰ, τελειώνει τὴν ἐργασίαν καὶ ἐλέγχει τὸ ἀποτέλεσμά της.

Ἡ παραγωγικὴ αὐτὴ ἐργασία ἔχει πολὺ μεγάλη ἀξία, γιατί ὑποβοηθεῖ πολὺ τὴν ἐξέλιξη

ὅλων τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ. Ἀπ' τὴν ἔρευναν, ποὺ ἔκανε ἡ Νέα Ψυχολογία στὸ ζήτημα αὐτὸ βγήκε τὸ ἑξῆς πόρισμα : « Ἡ ἐργασία, ποὺ γίνεται μὲ τὴν θέληση καὶ μὲ τὴν ὄρεξη τοῦ παιδιοῦ καὶ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις καὶ τὶς λειτουργίες του, δυναμώνει πολὺ ὁλόκληρο τὸ σῶμα του καὶ τὸ πνεῦμα του ». Γιὰ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ λόγο πρέπει ἀπαραίτητα νὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ μέσα στὴ τάξη μόνον σὲ παραγωγικὲς καὶ δημιουργικὲς ἐργασίες, ποὺ τὶς κάνουν μὲ τὴν ὄρεξη καὶ τὴν θέλησή τους, κι' ὄχι σὲ μηχανικὲς ἐργασίες. Μηχανικὲς ἐργασίες εἶναι αὐτὲς ποὺ ἐπιβάλλονται ἀπ' τὸ δάσκαλο καὶ δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κάθε παιδιοῦ. Τέτοιες εἶναι ἡ κατὰ διαταγὴν τοῦ δασκάλου ἀντιγραφή, λύσεις προβλημάτων, ἀνάγνωση, ἐκτέλεση ἀριθμητικῶν πράξεων, ἀπομνημόνευση ὠρισμένου ποιήματος ἀπ' ὅλα τὰ παιδιὰ, ἀπομνημόνευση ἑνὸς μαθήματος κ.λ.π.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Μορφή τῆς διδασκαλίας εἶναι ὁ ἰδιαιτέρως τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ διδασκαλία. Ὁ κάθε δάσκαλος πρέπει νὰ ξαίρει καὶ νὰ μπόρῃ νὰ χρησιμοποιοῖ ὅλες τὶς μορφές τῆς διδασκαλίας. Τότε εἶναι κάτοχος τῆς διδασκαλικῆς δεξιότητος, ἱκανότητος ἀπαραιτήτου γιὰ τὸ διδασκαλικὸ ἐπάγγελμα.

Οἱ σπουδαιότερες μορφές τῆς διδασκαλίας τοῦ Π. Σ. εἶναι πέντε : ἡ διηγηματικὴ μορφή, ἡ περιγραφικὴ μορφή, ὁ διάλογος ἢ ἡ διαλογικὴ μορφή, ἡ ἀνάγνωση καὶ ὁ ἐξελίσσων διάλογος.

Οἱ σπουδαιότερες μορφές τῆς διδασκαλίας τοῦ Ν. Σ. εἶναι τέσσερες: ἡ διηγηματικὴ μορφή, ἡ περιγραφικὴ μορφή, ἡ ἀνάγνωση κι' ὁ ἐλεύθερος διδακτικὸς διάλογος.

Καὶ τὰ δύο σχολεῖα ἔχουν κοινές τρεῖς μορφές: τὴ διηγηματικὴ, τὴ περιγραφικὴ καὶ τὴν ἀνάγνωση. Ὑπάρχουν ὅμως πολλές καὶ οὐσιώδεις διαφορὲς κατὰ τὴ πορεία τῆς διδασκαλίας τέτοιες ποὺ μεταβάλλουν τελείως τὴν ὄψη τους. Ἀς ἐξετάσουμε τώρα, μιὰ μιὰ μορφή τῆς διδασκαλίας, γιὰ νὰ ἰδοῦμε τίς διαφορὲς τῶν δύο σχολείων πάνω σ' αὐτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Καὶ στὰ δύο σχολεῖα, ἐφαρμόζεται ἡ διηγηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ μὲ μεγάλες καὶ οὐσιώδεις διαφορὲς, στὸ σκοπὸ τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει, καὶ στὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται.

Στὸ Π. Σ. διηγεῖται ὁ δάσκαλος στὴ τάξη ἓνα παραμῦθι, ἓνα θρησκευτικὸ ἢ ἱστορικὸ διήγημα, ἢ ἓνα ἄλλο συμβάν, τὸ ὁποῖο δὲ μπορεῖ νὰ πέσει στὴν ἀντίληψή μας, καὶ ἔχει πρόθεση καὶ σκοπὸ νὰ τὸ κατανοήσουν καὶ νὰ τὸ ἀπομνημονεύσουν τὰ παιδιὰ. Χρήσις τῆς διηγήσεως γίνεται στὸ Π. Σ. κυρίως στὰ θρησκευτικὰ, στὴν Ἱστορίαν, στὰ παραμῦθια, καὶ πολλές φορὲς καὶ στ' ἄλλα μαθήματα. (Γλωσσικά, Γεωγραφικά, Φυσικά).

Στὸ Ν. Σ. διηγεῖται ὁ δάσκαλος στὴ τάξη ἓνα παραμῦθι, μιὰ θρησκευτικὴ ἱστορίαν, ἓνα ἱστῶρημα, ἓνα λογοτεχνικὸ διήγημα παιδικὸ καὶ δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναγκάσει τὰ παιδιὰ νὰ τὸ μά-

θουν, ἀλλ' ἔχει σκοπὸ καὶ βασικὴ προϋπόθεση νὰ τὰ εὐχαριστήσῃ μὲ τὴ διήγηση αὐτῇ. νὰ τὰ κάνει νὰ θαυμάσουν τὰ πρόσωπα τοῦ παραμυθιοῦ ἢ τῆς ἱστορίας καὶ νὰ κεντρίσῃ τὴ ψυχὴ τους νὰ ἀγαπήσουν τὰ παρσμύθια, τὰ διηγήματα καὶ ὅλα τὰ λογοτεχνικὰ προϊόντα, μέχρι τέτοιου σημείου, ὥστε νὰ ζητήσουν μόνον τοὺς νὰ μάθουν τέτοια ὡραῖα διηγήματα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ τους κι' ἀπὸ βιβλία τῆς σχολικῆς βιβλιοθήκης. Ὁ Gaudig πρῶτος ἐδίδαξεν ὅτι ἡ πρώτη, ἡ κύρια καὶ ἡ θεμελιώδης φροντίδα καὶ δουλειὰ τοῦ δασκάλου εἶναι ν' ἀναπτύξῃ, ὅσο μπορεῖ περισσότερο, τὴν ἐσωτερικὴ διάθεση, τὴν ἐσωτερικὴ φλόγα καὶ τὴ θερμὴ ἀγάπη τῶν παιδιῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν, πρὸς τὶς γνώσεις καὶ πρὸς τὰ βιβλία. Κι' ἄφ' οὗ πεισθεῖ ὅτι τὸ πέτυχε τοῦτο, θὰ τοὺς δείξῃ τὴ Τέχνη, μὲ τὴν ὁποῖαν θὰ ψάχνουν στὰ βιβλία καὶ θὰ βρίσκουν τὶς διάφορες γνώσεις (H. Gaudig. Ἡ σύγχρονος διδακτικὴ μετὰφρασις Σ. Καλλιὰφα σελ. 47 κ. λ.). Ὡστε μὲ τὴ διήγηση τοῦ δασκάλου τὸ μὲν Π. Σ. ἐπιδιώκει νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ εὐκολώτερα γνώσεις ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν Ἱστορικῶν, τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Γεωγραφίας, τὸ δὲ Ν. Σ. νὰ τὰ κάνει νὰ ἀγαπήσουν τ' ἀνωτέρω μαθήματα, τὶς γνώσεις, τὰ διηγήματα, καὶ τὰ βιβλία.

Στὸ Π. Σ. διηγεῖται μόνον ὁ δάσκαλος καὶ τὸ παιδί ἀκούει καὶ ἐπαναλαμβάνει ὕστερα, ὅ,τι διηγῆται. Ἐνῶ στὸ Ν. Σ. διηγεῖται καὶ τὸ παιδί δικές του ἱστορίες, ἄγνωστες στὴ τάξη, ποὺ τὶς ἄκουσε ἢ τὶς διάβασε σὲ βιβλία. Ὁ δάσκαλος στὸ Ν. Σ. διηγεῖται πολλὰς φορές καὶ σὲ πολλὰς περιπτώσεις. Διηγεῖται σὲ πρῶτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ καὶ μέσα στὴν ἐνιαία

αυθόρμητη διδασκαλία⁽¹⁾ ώραῖα παραμύθια, κάθε εἶδους τερπνὰ παιδικὰ διηγήματα, ἱστορίες ἀπὸ τῇ Παλαιᾷ καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἀπὸ τῇ Μυθολογίᾳ, ἀπ' τὴν Ἀρχαία Ἱστορία κι' ἀπὸ ἄλλα βιβλία καὶ κανένα περιστατικό, ποὺ ἔτυχε νὰ ἰδεῖ. Τὶς ἱστορίες δὲν τὶς διηγεῖται μὲ τὴ σειρὰ ποῦναι γραμμένες στὰ βιβλία, ἀλλὰ ἀνακατεμένα, πότε ἀπὸ τὸ ἓνα βιβλίο καὶ πότε ἀπὸ τ' ἄλλο.

Τὸ πρῶτο μῆνα τῆς σχολικῆς χρονιᾶς διηγεῖται στὴ Ε καὶ ΣΤ τάξη ώραῖες ἱστορίες, ἡ περιγραφὲς σχετικὲς μὲ τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τὰ ὀρυκτά, τὶς ξένες χῶρες καὶ τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, μὲ σκοπὸ νὰ καλλιιεργήσει τὴ ψυχικὴ διάθεση τῶν παιδιῶν γιὰ νὰ δεχθοῦν μὲ χαρὰ καὶ μὲ ὄρεξη τὰ ἀντίστοιχα μαθήματα. Στὶς ἴδιες τάξεις, ὅπου ἡ διδασκαλία γίνεται σὲ ξεχωριστὰ μαθήματα, στὸ τέλος τῆς ἐξετάσεως κάθε θέματος ἱστορικοῦ, θρησκευτικοῦ, γεωγραφικοῦ καὶ φυσικοῦ, διηγεῖται διάφορα ἀνέκδοτα, ἢ ἱστορήματα, ἢ περιγραφὲς σχετικὲς μὲ τὸ θέμα.

Τὰ παιδιὰ στὸ Ν. Σ. διηγοῦνται συχνὰ στὴ τάξη τους, ἢ κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας ἢ κατὰ τὶς ἑορτὲς ἢ κατὰ τὰ ἀπογεύματα τῶν παραμυθιῶν, ώραῖες ἱστορίες, διηγήματα, παραμύθια, καὶ διάφορα περιστατικά, ποὺ ἔχουν ἀκούσει ἢ ποὺ εἶδαν ἢ ποὺ διάβασαν μέσα στὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τοῦ σχολείου ἢ τοῦ σπιτιοῦ. Ἀνακοινῶνουν γραπτὰ ἢ προφορικὰ, ὅπως θέλουν, τί εἶδαν καὶ πῶς πέρασαν στὸ ξένο

(1) Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία εἶναι ἓνα νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ποὺ ἐφαρμόζεται στὴν Α, Β, Γ, καὶ Δ, τάξη, κατὰ τὸ ὅποῖον τὰ Θρησκευτικά, ἢ Ἱστορία καὶ τ' ἄλλα μαθήματα δὲ διδάσκονται χωριστά, ἀλλὰ συνυφαίνονται στὴν ἐνιαία ἐργασία.

χωριό ἢ στή πόλιν, ποῦ ἔτυχε νὰ πᾶνε αὐ-
τὲς τὶς ἡμέρες. Τὰ παιδιά τῆς Α καὶ Β τάξης
διηγοῦνται ἀκόμη, πῶς πέρασαν τὶς προηγούμε-
νες ἡμέρες, τί εἶδαν, τί ἔκαναν, τί ἔφαγαν καὶ
τί ἔπαιξαν.

Τώρα γεννιῶνται τὰ ἐρωτήματα. Εἶναι ὠφέ-
λιμη ἡ διήγηση τοῦ δασκάλου; Πρέπει νὰ γίνε-
ται; Ἡ διήγηση τοῦ δασκάλου εἶναι ἡ μουσικὴ
τῶν παιδιῶν. Εἶναι τὸ μέσο τῆς τέρψεως τῶν. Μ'
αὕτῃ παρουσιάζει μπροστά τους τὰ πνευματικὰ
προϊόντα καὶ τῶν προηγουμένων καὶ τῆς παρού-
σης γεννεᾶς. Εἶναι ὁ μαγνήτης ποῦ τὰ τραβάει
πρὸς τὰ πνευματικὰ προϊόντα. Εἶναι τὸ κλειδί
ποῦκ οὐρδίζει τὸ συνάίσθημα καὶ ποῦ ἐρεθί-
ζει τὴ παιδικὴ ψυχὴ γιὰ ν' ἀγαπήσει τὶς γνώσεις
γιὰ νὰ ζητήσῃ νὰ αἰσθανθεῖ τὴν ἀφθαστὴ ἀπό-
λαυση, τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση καὶ
τὴν ἀσχολία μὲ τὰ πνευματικὰ προϊόντα (λογο-
τεχνήματα, ποιήματα, δράματα, ἱστορίες, παρ-
μύθια κλπ) Ἐκτὸς δὲ τούτων χρησιμεύει καὶ ὡς
παράδειγμα γιὰ τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα θὰ τὸν μι-
μηθοῦν καὶ θὰ ἀποκτήσουν κι' αὐτὰ σιγά, σιγά
τὴ τέχνη τῆς διηγήσεως.

Ἄλλὰ γιὰ νὰ εἶναι τέτοια πρέπει νὰ εἶναι πε-
τυχημένη· πρέπει νὰ εἶναι καλλιτεχνική· πρέπει
νὰ γίνεται μὲ τέχνη καὶ νὰ ἀφίνει στὴ ψυχὴ τῶν
παιδιῶν μιὰ πραγματικὴ καλαισθητικὴ εἰκόνα.

Ἡ διήγηση τοῦ δασκάλου πρέπει νὰ εἶναι γιὰ
τὰ παιδιά, ὅ,τι εἶναι γιὰ τοὺς ἡλικιωμένους ἓνα
ὑπέροχο κομμάτι μουσικῆς, παιζόμενο ἀπὸ τὸν
πιο ἄριστο βιολίστα. Ὁ διηγούμενος καλλιτεχνικὰ
κτυπάει ὅλες τὶς πόρτες τῆς παιδικῆς ψυχῆς.
Προκαλεῖ χαρὰ καὶ λύπη. Διεγείρει τὴν ὀργὴν καὶ
τὴ συμπάθεια. Καλλιεργεῖ τὴ φαντασίαν. Δένει
τὴν προσοχὴν τῶν παιδιῶν καὶ διεγείρει τὸ ἐνδια-
φέρον τῶν.

Ἡ τέχνη τῆς καλαισθητικῆς διηγῆσεως εἶναι ἔμφυτος στὸν ἄνθρωπο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ διηγεῖται κανεὶς καλλιτεχνικὰ στὰ παιδιὰ δὲν εἶναι εὖ κολο πρᾶγμα. Δὲν ἄρκει τὸ φυσικὸ δῶρο. Χρειάζεται κι' ἄσκηση. Χρειάζεται ὁ κάθε δάσκαλος καὶ αὐτός, ποὺ ἔχει καὶ αὐτός, ποὺ δὲν ἔχει τὸ φυσικὸ δῶρο τῆς καλλιτεχνικῆς διηγῆσεως, νὰ ξαίρει ἀπαραίτητα μερικὲς ὁδηγίες τὶς ὁποῖες γράφουμε παρακάτω.

ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΗΓΕΙΤΑΙ

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τῶν πέντε Ἑρβαρτια νῶν σταδίων, ὁ δάσκαλος τοῦ Π. Σ. γιὰ νὰ διηγηθεῖ ἓνα διήγημα θρησκευτικόν, ἱστορικόν κλπ βάζει στὴν ἀρχὴ τὸ σκοπὸ καὶ διηγεῖται ἓνα-ἓνα κομμάτι τοῦ διηγήματος καὶ ὅχι ὅλο μαζύ. Κάθε κομμάτι τὸ ἐπαναλαμβάνουν τὰ παιδιὰ, βγάζουν τὴ περίληψη καὶ γράφουνε στὸ πίνακα τὴν ἐπιγραφή. Ἐπειτα γίνεται ἡ ἐμβάθυνση, ἡ σύγκριση, μὲ ἄλλα ὅμοια ἱστορήματα, ἡ σύλληψη, ἡ ἐξαγωγή ἠθικῶν νόμων καὶ τέλος ἡ ἄσκηση. Δὲν ἀναφέρουμε τὶς λεπτομέρειες τοῦ τρόπου τούτου, γιατί εἶναι πολὺ γνωστὲς σ' ὅλο τὸ συναδελφικὸ κόσμον. Θὰ ἀναφέρουμε ὅμως πῶς δικαιολογεῖ τὸ τρόπο τοῦτο τῆς διδασκαλίας τὸ Π. Σ. Μὲ λίγα λόγια λέει αὐτά: Ὁ δάσκαλος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μεταδώσει στὰ παιδιὰ τῆς Δ' τάξεως π. χ. ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Ἱστορίαν τὰ κεφάλαια, ποὺ ἀναγράφει τὸ πρόγραμμα, καὶ αὐτὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ τὰ μάθουν. Κι' ἀφοῦ ἔχει ὡς προϋπόθεση νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ ὅλη τὴν Ἱστορίαν τὴ κόβει σὲ κομμάτια, γιατί

είναι μικρά καὶ δὲ μποροῦν νὰ μάθουν ὅλο μαζὺ τὸ κεφάλαιο. "Ἐτσι μαθαίνουν πρῶτα τὸ ἓνα κομμάτι, ὕστερα τ' ἄλλο κοκ. Γιὰ νὰ μὴ λησμονήσουν δὲ τὰ μαθήματα κάνει τις συλλήψεις, τις συγκρίσεις, τις περιλήψεις, τις ἐπιγραφές, καὶ τις ἐπαναλήψεις.

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ν. Σ. ἀπαντοῦν σὲ τις δικαιολογίες αὐτὲς ὡς ἑξῆς. Τὸ νὰ ἀναγκάζουμε τὰ παιδιά νὰ ἀπομνημονεύουν τὸ παραμῦθι, τὸ διήγημα, ἢ τὴν ἱστορία ποὺ τοὺς διηγηθήκαμε, δὲ κάνουμε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ βάζουμε μέσα στὴ ψυχὴ τους τὸ μῖσος, τὴν ἔχθρα καὶ τὴν ἀποστροφή τους πρὸς τὰ διηγήματα, πρὸς τις ἱστορίες, πρὸς τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, πρὸς τὰ βιβλία, πρὸς τὸ δάσκαλο καὶ πρὸς τὸ σχολεῖο. Γιατὶ, ὅσας ἐπαναλήψεις καὶ ἂν κάνουμε, ὅσο κι' ἂν κουρασθοῦμε, ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια θὰ ξεχάσουν τὴν ἱστορία ποὺ διηγηθήκαμε καὶ τις γνώσεις ποὺ μάθανε. "Ἐπειτα τὸ κομμάτιασμα τοῦ διηγήματος, οἱ ἐπαναλήψεις, οἱ ἀναπαραστάσεις, οἱ ἐπιγραφές, οἱ ἀναπλάσεις καὶ οἱ συγκρίσεις, δὲ πρέπει νὰ γίνονται, γιατί καταστρέφουν τὴν ὥρα ἐντύπωση καὶ τὴ καλαισθητικὴ εἰκόνα, ποὺ ἀφίνει στὴ παιδικὴ ψυχὴ τὸ διήγημα, καὶ χαλαρώνουν τὴ προσοχὴ τῶν παιδιῶν. Τὸ παιδί, ὅταν ἀκούει ἓνα ὥραϊο διήγημα προσέχει πολὺ, αἰσθάνεται εὐχαρίστηση καὶ ἀνυπομονεῖ νὰ ἀκούσει τὸ τέλος. "Όταν ὅμως κόψουμε στὴ μέση τὴ διήγηση, γιὰ νὰ τὴν ἐπαναλάβουν τὰ παιδιά, χάνεται τὸ ἐνδιαφέρον, ἡ χαρὰ, κι' ἡ δίψα τους, γιὰ ν' ἀκούσουν τὸ διήγημα καὶ γεννιέται ἡ ἀδιαφορία καὶ ἀποστροφή πρὸς αὐτό. Τὶς ἐπαναλήψεις καὶ τις ἀναδιηγήσεις τις συχαίνονται τὰ παιδιά, γιατί ἀκοῦνε ὅλο τὰ ἴδια πράγματα. Τὰ ἐβαρτιανὰ στάδια μπορεῖ νὰ εὐκολύνουν τὸ δάσκαλο,

εἶναι ὅμως ξένα πρὸς τὴ παιδικὴ ψυχὴ, ἀντιπαι-
δαγωγικὰ καὶ ἀφύσικα.

Κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ Ν. Σ. ἡ διήγησις τοῦ δα-
σκάλου γίνεται ὡς ἑξῆς : Ἀφοῦ μάθει καλὰ στὸ
σπῆτι τοῦ ἑνα ὥρατο διήγημα ἢ μιὰ ἱστορίαν ἢ ἑνα
τερπνὸ παραμῦθον θὰ συστήσῃ στὰ παιδιὰ νὰ κα-
θίσουν ἤσυχά, γιὰ νὰ τοὺς πεῖ μιὰ ἱστορίαν. Ἐπει-
τα θὰ διηγηθεῖ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως τὸ
τέλος, χωρὶς νὰ τὴ χωρίσῃ σὲ τμήματα. Κατὰ
τὴ διήγησιν πρέπει νὰ μιλάει καθαρὰ καὶ μὲ τὴν
καιάλληλην ἔντασιν τῆς φωνῆς δηλ. οὔτε δυνατὰ,
οὔτε πολὺ σιγὰ. Νὰ μιλάει φυσικὰ καὶ ἀβίαστα.
Οὔτε ἀργά, οὔτε τόσο γρήγορα, ὥστε νὰ μὴ μπο-
ροῦν νὰ τὸν παρακολουθοῦν οἱ μαθηταί. Νὰ το-
νίζει ὀρθὰ τὶς λέξεις, νὰ τὶς προφέρει καθαρὰ
καὶ νὰ μὴ σταματᾷ ἐκεῖ, ποῦ δὲν πρέπει. Νὰ
μεταχειρίζεται μικρὰς φράσεις καὶ περιόδους. Νὰ
ρυθμίζει τὴ φωνή του, ὥστε νὰ τονίζει τὰ σημεῖα
τῆς διηγήσεως, ποῦ πρέπει νὰ τονισθοῦν. Ἡ διή-
γησις νὰ μὴν ἔχει λέξεις ἄγνωστες στὰ παιδιὰ, ἀφη-
ρημένες καὶ ἀσαφεῖς, παρὰ λέξεις σαφεῖς καὶ
ἀπλές. Νὰ ἀποφεύγεται ἡ πολυλογία στὶς περιγρα-
φές. Ἡ διήγησις νὰ γίνεται ἐλευθέρως καὶ ὄχι κομ-
πιαστῇ, γιὰ νὰ ἐπιδρᾷ ζωηρὰ στὰ παιδιὰ. Νὰ
εἶναι ὥραία, σεμνὴ, ζωντανή, πραγματικὴ, δρα-
ματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ Ὁ δάσκαλος ὀφείλει νὰ
προπαρασκευάζεται στὸ σπῆτι τοῦ καὶ νὰ μαθαίνει
καλὰ τὸ παραμῦθον, τὸ διήγημα ἢ τὴν ἱστορίαν, γιὰ
νὰ μὴν ἔχει μπροστὰ του, ὅταν διηγεῖται, οὔτε
βιβλίον οὔτε σημειωματάριον καὶ γιὰ νὰ διηγεῖται
ἐλεύθερα, ἀβίαστα καὶ ἀκόμπιαστα. Στὴ Α' καὶ Β'
τάξιν, ποτὲ δὲν πρέπει νὰ διαρκεῖ περισσότερον ἀπὸ
10' καὶ στὶς ἄλλες τάξεις περισσότερον ἀπὸ 15' ἕως
20'. Τοῦτο πρέπει νὰ τηρῆται ἀπαράβατα, γιὰτὶ
ἀνδιαρκέσει περισσότερον, κουράζονται τὰ παιδιὰ,

κομματιάζεται ή προσοχή τους και χάνεται τὸ ἐνδιαφέρον τους.

Εἶπαμε ὅτι θὰ διηγηθεῖ τὴν ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος καλλιτεχνικά. Θὰ διηγηθεῖ ὅπως διηγεῖται ἡ γιὰ τὰ παραμύθια στὰ ἐγγόνια καὶ ὁ γέρο-ναυτικός τις ἱστορίες στοὺς ὁμίλους τῶν νέων. "Ὅταν τελειώσει ὁ δάσκαλος τὴ διήγηση θὰ ἀφίσει νὰ περάσουν ἓνα ἢ δύο λεπτά τῆς ὥρας κι' ἔπειτα θὰ ρωτήσῃ τὰ παιδιὰ ποῖα ἐντύπωση τοὺς ἔκανε τὸ διήγημα· ἂν δηλαδὴ τοὺς ἄρεσε κι' ἂν ἦταν καλὰ ἢ κακὰ τὰ πρόσωπα τοῦ διηγήματος. Θὰ ἐκφέρουν μιὰ συναισθηματικὴ κρίση χαρᾶς ἢ λύπης. Μερικὲς φορὲς μπορεῖ νὰ κλείνουν τὰ μάτια τους καὶ νὰ φαντάζονται πῶς εἶναι τὰ πρόσωπα τοῦ διηγήματος. Τέλος, ἐὰν ὑπάρχει εἰκόνα θὰ τὴ δείξει ὁ δάσκαλος καὶ τὸ μάθημα τελειώνει. Ἐπαναλήψεις, ἀναδιηγήσεις, κρίσεις, ἐξαγωγή ἠθικῶν νόμων, συλλήψεις, συγκρίσεις, ἐπιγραφές καὶ ἐξέταση τοῦ νέου δὲ θὰ γίνονται. Μόνο μετὰ τὴ διήγηση τῆς εἰκόνας συνιστᾷ ὁ δάσκαλος στὰ παιδιὰ, ἂν θέλουν, νὰ ἱχνογραφήσουν ἢ νὰ φτιάξουν μὲ πηλὸ ἢ μὲ χαρτί, ἔργα ἢ σκηνές παρμένες ἀπὸ τὴν ἱστορία, ποὺ τοὺς εἶπε. "Ἄν ἡ διήγηση ἦταν καλλιτεχνικὴ θὰ ζητήσουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ δάσκαλο νὰ τὴν ἐπαναλάβῃ, ἢ νὰ διηγηθεῖ ἄλλῃ κι' αὐτὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κάνει τὴ θέλησὶν τους. "Ἐτσι θὰ περνᾷ εὐχάριστα στὸ σχολεῖο καὶ σιγά-σιγά θὰ ζητήσουν νὰ μάθουν κι' αὐτὰ ἱστορίες ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ ἀπὸ τὰ βιβλία, ποὺ ἀπαροίτητα θὰ ἔχει ἡ μαθητικὴ βιβλιοθήκη κάθε τάξεως. Μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ καλλιεργεῖται ἡ ἀγάπη τῶν παιδιῶν πρὸς τὰς γνώσεις, πρὸς τὰ πνευματικὰ προϊόντα καὶ πρὸς τὰ βιβλία.

Κρίνοντας τοὺς δύο τρόπους τῆς διηγήσεως

παρατηρούμεν ὅτι τὸ Π. Σ. χρησιμοποιεῖ τὴ διηγηματικὴ μορφή γιὰ νὰ μεταδώσει γνώσεις καὶ γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ ἱστορίες κι' ὅτι μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ τῆς διηγῆσεως ἀντὶ νὰ βοηθήσει ἐμποδίζει τὴ κανονικὴ ἐξέλιξη τῶν παιδικῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Ἀλλὰ τὸ χειρότερο ποῦ παθαίνει εἶναι ὅτι πηγαίνουν χαμένοι οἱ κόποι τῶν δασκάλων, γιατί τὰ περισσότερα παιδιὰ ἔπειτα ἀπὸ λίγα χρόνια θὰ λησμονήσουν τίς ἱστορίες. Ἀφαιρούμε δὲ ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μισοῦν τὰ παιδιὰ τὰ βιβλία, τίς γνώσεις καὶ τὸ σχολεῖο. Ἐνῶ τὸ Ν. Σ. χρησιμοποιεῖ τὴ διηγηματικὴ μορφή ὅχι γιὰ νὰ μάθουν ἱστορίες τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐρεθίσουν τὴ ψυχὴ τους, νὰ θαυμάσουν τὰ πρόσωπα τοῦ διηγήματος, νὰ δεχθοῦν μὲ ψυχικὴ διάθεση τὰ μαθήματα καὶ νὰ ἀγαπήσουν τὰ βιβλία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς διηγῆσεως τοῦ Ν. Σ. ὁ δάσκαλος δίνει τροφή στὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν καὶ ἐλευθερώνει τὴ νόηση καὶ τὴ μνήμη τους ποῦ εἶναι περιελιγμένη μ' αὐτό. Κι' αὐτὰ τὰ πετυχαίνει ἀπόλυτα. Τώρα, ἂν μερικὰ μάθουν τὴν ἱστορίαν δὲ θὰ τὰ ἐμποδίσουν. Ποτὲ ὅμως δὲ θὰ τὰ ἀναγκάσει νὰ τὴ μάθουν ἢ νὰ τὴν ἐπαναλάβουν.

Ἀλλὰ στὸ Ν. Σ. συχνὰ διηγοῦνται καὶ τὰ παιδιὰ. Αἱ πρῶτες διηγῆσεις τῶν παιδιῶν τῆς Α' καὶ Β' τάξης θὰ εἶναι αὐθόρμητες, μικρᾶς διάρκειας ἐντελῶς ἀφελεῖς, καὶ παιδικῆς καὶ θὰ ἀναφέρονται στὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ μέσα στὴν οἰκογένειαν, στὴ κοινωνίαν καὶ στὴ τάξιν. Τὰ παιδιὰ θὰ ἀφίνονται ἐλεύθερα νὰ διηγηθοῦν, πῶς πέρασαν τὴ προηγούμενη ἡμέραν, τί ἔκαναν, ποῦ πῆγαν, πῶς ἔπαιξαν καὶ τί εἶδαν. Ὁ δάσκαλος δὲν θὰ διορθώνει τὸν τρόπο τῆς διηγῆσεώς των, οὔτε θὰ ἐπεμβαίνει, γιατί πολλές φορές αὐτὰ διηγοῦνται καλλίτερα κι' ἀπ' αὐτόν. Τοῦτο

φαίνεται από τὸ ἐνδιαφέρο μὲ τὸ ὅποιον παρακολουθοῦν τῇ διήγησιν τῶν συμμαθητῶν τους. Ὅσα δὲ μποροῦν νὰ διηγηθοῦν καλὰ θὰ συνειθίσουν σιγὰ σιγὰ ἔχοντα ὡς παράδειγμα τὸ τρόπο τῆς διηγήσεως τοῦ δασκάλου καὶ τῶν συμμαθητῶν τους. Ἀπαραίτητον εἶναι νὰ προτρέπει ὁ δάσκαλος τὰ παιδιὰ νὰ μαθαίνουν ἀπὸ τοὺς οἰκείους τῶν παραμύθια καὶ ἱστορίες καὶ νὰ τὶς ἀνακοινῶνουν στὴ τάξη. Θὰ προτρέπει ἀκόμα ν' ἀνακοινῶνουν καὶ κανένα περιστατικό, ποὺ εἶδαν ἢ τὶς ἐντυπώσεις τοῦ ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις ποὺ ἔκαναν σὲ ξένους τόπους καὶ σὲ χωριά. Ἀπ' τὴ Γ' τάξη θὰ δείξει στὰ παιδιὰ τὰ βιβλία, στὰ ὅποια εἶναι γραμμένα τὰ παραμύθια καὶ οἱ ἱστορίες καὶ θὰ τὰ προτρέψει νὰ τὰ διαβάζουν καὶ νὰ τὰ ἀνακοινῶνουν στὴ τάξη. Γι' αὐτὸ ὁ κάθε δάσκαλος ἔχει ὑποχρέωση ν' ἀγοράζει ἀπὸ τὸ σχολικὸ ταμεῖο πολλὰ βιβλία μὲ διηγήματα, τὰ ὅποια θὰ εἶναι ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ νὰ τὰ διαβάζουν. Τοῦτο θὰ εἶναι ὠφέλιμο καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ γι' αὐτόν, γιατί θὰ μάθουν εὐκόλα καὶ ἀβίαστα τὴν ἀνάγνωση, ἀφοῦ θὰ διαβάσουν, ὅχι μόνον ἓνα ξερὸ ἀναγνωστικό, ἀλλὰ πολλὰ τερπνὰ καὶ ὠραῖα παιδικὰ βιβλία.

Τώρα μπορεῖ νὰ ρωτήσῃ κανεὶς; Ποιᾶς ἱστορίες θὰ διηγεῖται ὁ δάσκαλος τοῦ Ν. Σ.; Τοῦτο δὲ προκαθορίζεται ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ν. Σ. Εἶναι ἐλεύθερος νὰ διαλέξῃ ὅποια ἱστορία θέλει. Πάντοτε ὅμως νὰ προτιμᾷ τὶς ἀπλές καὶ τὶς φαιδρὲς ἱστορίες, τὶς σύμφωνες μὲ τὴ παιδικὴ ψυχὴ, οἱ ὁποῖες θὰ εἶναι τέτοιες, ὥστε νὰ ἀρέσουν στὰ παιδιὰ. Ὅταν μία ἱστορία εὐχαριστεῖ τὰ παιδιὰ, εἶναι κατάλληλη γιὰ διήγηση. Τέτοια παραμύθια, ἱστορίες καὶ διηγήματα βρίσκουμε στὴ Παλαιὰ καὶ στὴ Καινὴ Διαθήκη, στὴν Ἀρχαία καὶ στὴ Νέα Ἱστορία, στὴ Μυθο-

λογία, στὰ βιβλία τῶν λαϊκῶν παραμυθιῶν τῆς Χαλιμάς, στὶς ἱστορίες τοῦ Ναστερτίν Χότζαι στὰ βιβλία τῶν παιδικῶν διηγημάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐκδώσει οἱ μεγαλύτεροι ἐκδοτικοὶ οἴκοι τῆς Ἑλλάδος καὶ στὰ παιδικὰ περιοδικά.

Στὸ Ν. Σ. ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ δασκάλου καὶ τῶν παιδιῶν ἔχουμε καὶ τὴ διήγηση μὲ τὰ ἱχνογραφήματα. Κατὰ τὸ νέο τοῦτο εἶδος τῆς διηγήσεως ἀντὶ νὰ διηγηθοῦν τὰ παιδιά τὸ περιστατικό, ποὺ εἶδαν, τὸ ἱχνογραφοῦν περιοριζόμενα στὰ οὐσιώδη σημεία. Τὰ ἱχνογραφήματα αὐτὰ θὰ εἶναι ἀπλᾶ, ἀτελῆ καὶ παιδικά. Ὅπως δὲ ποτε κι' ἂν εἶναι φτιαγμένα, θὰ ἐγκρίνονται ἀπὸ τὸ δάσκαλο, γιατί αὐτὰ εἶναι σπουδαία, ὡς ἔχοντα ζωντανὴ σχέση μὲ τὴ ζωὴ. Ποτὲ δὲ θὰ τὰ ἀπορρίπτει, γιατί ἀπογοητεύεται τὸ παιδί. Τακτικὰ θὰ τὰ προτρέπει νὰ φτιάχνουν τέτοια ἱχνογραφήματα καὶ θὰ τοὺς λέει «Ἰχνογραφεῖστε τί εἶδατε». Ὅταν πεῖ ἓνα παιδί, «Κύριε Ν ὁ Φάνης ἔσπασε ἓνα δέντρο». «Ὁ Κώστας καὶ ὁ Τάκης ἐμάλωναν», ὁ δάσκαλος θ' ἀπαντήσει: «Ἰχνογράφησέ τα στὴ πλάκα καὶ φέρτα νὰ τὰ δῶ». Τὸ παιδί θὰ φτιάξει τίς σκηνὲς αὐτές, σὰν ἀπλᾶ σκίτσα, καὶ θὰ τίς δείξει.

Ἀνακεφαλαιώνοντες τὰ παραπάνω βρίσκουμε τίς ἐξῆς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο σχολείων στὴ διηγηματικὴ μορφή: α) Στὸ Π. Σ. ἔχουμε μόνο τὴ διήγηση τοῦ δασκάλου καὶ ἀναδιήγηση ἀπ' τὰ παιδιά· ἐνῶ στὸ Ν. Σ. ἔχουμε τεσσάρων εἰδῶν διηγήσεις: τοῦ δασκάλου, τῶν παιδιῶν, τίς αὐθόρμητες παιδικὲς διηγήσεις καὶ τίς διηγήσεις μὲ τὰ ἱχνογραφήματα. β) Στὸ Π. Σ. διηγεῖται ὁ δάσκαλος καὶ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ μάθουν τὰ παιδιά τὸ διήγημα. Ἐνῶ στὸ Ν. Σ. διηγεῖται διηγήματα καὶ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ παιδιά, νὰ τὰ κάνει νὰ θαυμάσουν τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα

καὶ ν' ἀγαπήσουν τὰ διηγήματα, τὶς ἱστορίες καὶ τὶς γνώσεις· δηλαδή τὰ πνευματικὰ προϊόντα, καὶ τὰ βιβλία. γ) Στὸ Π. Σ. ἔχουμε τὴ διήγηση κατὰ τμήματα, τὴν ἀναδιήγηση ἀπὸ τὰ παιδιά, τὶς ἐπαναλήψεις, τὶς ἐπιγραφές καὶ τὴν ἀπομνημόνευση τοῦ διηγήματος· ἐνῶ στὸ Ν. Σ. διηγεῖται ὁ δάσκαλος τὸ διήγημα καλλιτεχνικά, μονοκόματα (ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος), καὶ κάνουν τὰ παιδιά κρίση χαρᾶς ἢ λύπης. Λεῖπει δὲ ἡ ἀναδιήγηση, ἡ ἀπομνημόνευση τοῦ διηγήματος, ἡ ἐπιγραφή καὶ ἡ ἐξαγωγή ἠθικῶν νόμων. Ἐδῶ ἔχουμε ἐπανάληψη τοῦ διηγήματος ἀπὸ τὸ δάσκαλο, ἂν τὴν ζητήσουν τὰ παιδιά. δ) Στὸ Π. Σ. ἔχουμε λίγες διηγήσεις, ἐνῶ στὸ Ν. Σ. διηγοῦνται καὶ τὰ παιδιά καὶ ὁ δάσκαλος ἄφθονες. ε) Τὸ Π. Σ. δὲν ἔχει βιβλία γιὰ νὰ διαβάζουν τὰ παιδιά ἱστορίες· ἐνῶ τὸ Ν. Σ. ἔχει πολλὰ παιδικὰ βιβλία μὲ ὠραῖες ἱστορίες, τὰ ὁποῖα παίρνουν καὶ διαβάζουν ἐλεύθερα τὰ παιδιά ἢ στὸ σχολεῖο ἢ στὸ σπῆτι τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Περιγραφικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας εἶναι μονολογικὴ μορφή, ἡ ὁποία ἀναφέρεται σὲ πράγματα, ποὺ γίνονται σὲ χῶρο. Προσπαθεῖ δὲ ἡ διδασκαλία μὲ τὴ περιγραφὴ νὰ κάνει αἰσθητὲς στὰ παιδιά τὶς ιδιότητες τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἀπεικονίσαι, ὅσο τὸ δυνατό τελειότερά, τὰ πράγματα. Στὸ σχολεῖο κάνουμε περιγραφὴ βουνῶν, λιμνῶν, ποταμῶν, τοπεῖων, ἐρήμων, δασῶν, πόλεων, ζώων, κατοίκων ξένων χωρῶν, ἡρωϊκῶν προσώπων, ἀγαλμάτων, μνημείων καὶ πραγμά-

των, ποῦ ἔφτιαξε ἡ τέχνη τοῦ ἀνθρώπου. Μπορεῖ ἀκόμη ἡ περιγραφή ν' ἀναφέρεται στή κατάσταση ἑνὸς ἢ πολλῶν προσώπων, ὅπως εἶναι λ. χ. ἡ ζωὴ τῶν Κινέζων, τῶν ἐρυθροδέρμων κλπ.

Χρῆση τῆς περιγραφῆς στὸ Π. Σ. γίνεται στὴ Γεωγραφία, στὴν Ἱστορίαν, καὶ στὴ Φυσικὴ (Ζωολογία, Χημεία, Φυσικὴ Πειραματικὴ καὶ Ὀρυκτολογία). Στὸ Ν. Σ. γίνεται χρῆση τῆς περιγραφῆς στὶς ἐξῆς περιπτώσεις α) Μέσα στὴν ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία, ἂν δοθεῖ ἀφορμὴ κάνει περιγραφή διαφόρων πραγμάτων, προσώπων, ζώων κλπ ἢ ὁ δάσκαλος ἢ ὁ μαθητής. β) Στὶς ἀνώτερες τάξεις (Ε' ΣΤ') καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου κάνει ὁ δάσκαλος περιγραφή τοπείων, βουείων, πόλεων καὶ τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων ξένων χωρῶν, γιὰ ν' ἀναπτύξει τὴν ἀγάπην τῶν παιδιῶν πρὸς τὴ Γεωγραφίαν γ) Στὶς ἴδιες τάξεις καὶ στὴν ἴδια ἐποχὴ κάνει περιγραφή τῆς ζωῆς τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, γιὰ ν' ἀγαπήσουν τὰ παιδιὰ τὴ Φυσικὴ Ἱστορίαν. Στὸ Ν. Σ. ἔχουμε περιγραφή κι' ἀπὸ τὸ δάσκαλο, κι' ἀπὸ τὸ παιδί γιὰτὶ τὸ Ν.Σ. μεταφέρει ὅλα τὰ ἔργα ἀπὸ τὸ δάσκαλο στὸ παιδί.

“Ὅ,τι εἶπαμε καὶ ὅ,τι ὁδηγίες δώσαμε γιὰ τὴ διηγηματικὴ μορφή ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ περιγραφικὴ μορφή, γιὰτὶ οἱ δύο αὐτὲς μορφές τῆς διδασκαλίας ἔχουν μεταξύ τους μεγάλη συγγένεια. Ὅπως ἡ διήγησις, ἔτσι κι' ἡ περιγραφή πρέπει νὰ γίνεται μὲ τέχνη, ζωντανά, ἡρεμά, σεμνά, φυσικά, κι' ἀβίαστα. Εἶναι εὐνόητο πῶς στὴ περιγραφή θὰ παραλείπεται ἡ δραματοποίηση, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεται. Επίσης θὰ λείπει κι' ἀπ' ἐδῶ ἡ ἐπανάληψις, ἡ σύγκρισις, ἡ ἐμβάθυνσις καὶ ἡ ἀπομνημόνευσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Ἡ Ἀνάγνωση εἶναι ἡ μονολογικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ διαβάζων ἢ, ὅταν διηγείται, ἢ ὅταν περιγράφει, δὲν κάνει χρῆση τοῦ δικοῦ του λόγου, ἀλλὰ τοῦ λόγου τῶν ἄλλων. Διαβάζει δηλαδή μέσα ἀπ' τὰ βιβλία τὴ διήγηση ἢ τὴ περιγραφὴ. ὅπως τὴν ἔχει γράψει ὁ συγγραφέας. Ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἓνα ἀπ' τὰ πολλὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι καὶ τὸ κυριώτερο μέσον τῆς μορφώσεως τῶν ἐνηλίκων, εἶναι εὐνόητον ὅτι εἶναι πολὺ σπουδαία καὶ πρέπει νὰ γίνεται μεγάλη χρῆση αὐτῆς στὸ σχολεῖο. Ἡ θέση τῆς στὸ Π. Σ. εἶναι πολὺ γνωστὴ. Διδάσκεται ὡς ξεχωριστὸ μάθημα σ' ὅλες τὶς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ κι' ἔχει ὡς ὄργανο ἓνα μόνο βιβλίο τὸ Ἀναγνωστικόν.

Στὸ Ν. Σ. ἡ θέση τῆς ἀναγνώσεως εἶναι διαφορετικὴ. Πρῶτα· πρῶτα σὲ κάθε τάξη ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Α' πρέπει ἀπαραίτητα νὰ ὑπάρχει μαθητικὴ βιβλιοθήκη, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἔχει πολλά, ὠραῖα καὶ τερπνὰ παιδικὰ βιβλία μὲ παραμῦθια μὲ παραδόσεις, μὲ θρησκευτικά, ἱστορικά, ἠθικά καὶ κάθε εἶδους παιδικὰ διηγήματα, μὲ ποιήματα, προσευχές, μὲ αἰνίγματα, μὲ παροιμίες, μὲ ἀνέκδοτα, μὲ περιγραφὰς κι' μ' ὅλα τ' ἀναγνώσματα, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν στὰ σημερινὰ ἀναγνωστικά. Αὐτὰ θὰ ἀγοράζονται ἀπ' τὸ Σχολικὸ Ταμεῖο. Τὸ καλὸ βιβλίο καὶ τὸ κατάλληλο παιδικὸ περιοδικόν, εἶναι σπουδαῖα μέσα γιὰ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν, γιατί εἶναι ὄργανα τοῦ πολιτισμοῦ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ δίνει μεγάλη σημασίαν στὴν

απόκτηση μιᾶς καλῆς βιβλιοθήκης. Τὰ παιδικὰ βιβλία γιὰ νὰ εἶναι γραμμένα σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τοῦ Ν. Σ. πρέπει νὰ εἶναι γραμμένα σὲ γλῶσσα ἀπλῇ κι' εὐκόλῃ· νὰ παρουσιάζουν τὸ διήγημα ζωντανό, παραστατικὸ καὶ μὲ λογοτεχνικὴ μορφή παιδική· νὰ εἶναι δ' ἔτσι γραμμένα, ὥστε νὰ κινοῦν τὸ θαυμασμὸ τῶν παιδιῶν γιὰ τὰ πρόσωπα τοῦ διηγήματος ἢ τοῦ παραμυθιοῦ καὶ νὰ ἔχουν καὶ καλλιτεχνικὲς εἰκόνες ἢ σκίτσα. Γιὰ κάθε τάξη θὰ ὑπάρχουν ἰδιαίτερα κατάλληλα βιβλία. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Β' τάξεως πρέπει νὰ ἔχει βιβλία μὲ παραμύθια, λαϊκὰ κι' ἄλλα φαντασιώδη, τυπωμένα μὲ μεγάλα τυπογραφικὰ στοιχεῖα, ὅπως εἶναι τὰ παραμύθια τῆς κ. Γ. Καζαντζάκη. Θὰ ὑπάρχουν ἐπίσης βιβλία μὲ μικρὲς ἠθικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἱστορίες, μὲ ποιήματα, μὲ παραδόσεις, μὲ αἰνίγματα κλπ. Τῆς Γ καὶ Δ τάξεως ἡ βιβλιοθήκη πρέπει νὰ εἶναι πλουσιωτέρα καὶ νὰ ἔχει βιβλία μὲ παραμύθια, μὲ μικρὰ, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγαλύτερα, διηγήματα, κατάλληλα διασκευασμένα. (Ὀδύσσεια—Ροβινσών, Χαλιμᾶ, Αἰσώπιοι μύθοι, Μυθολογία, Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη. Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος), μὲ ἱστορίες τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ὀρυκτῶν, μὲ αἰνίγματα, ποιήματα, προσευχάς, δράματα, κωμωδίες, παραδόσεις Ἑλληνικὲς ἢ ξένες, διαλόγους, παροιμίες καὶ κάθε εἶδους παιδικὸ βιβλίον, ποῦ δὲ θὰ γράφει ἀνήθικες ἱστορίες ἢ ἀστυνομικὰ καὶ ληστρικὰ κατορθώματα. Ἐπίσης μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθοῦν κι' ὅλα τὰ παλιά Ἀναγνωστικά. Τὰ ὑπάρχοντα σήμερα δὲν εἶναι βέβαια γραμμένα, ὅπως θέλει τὸ Ν. Σ., ὥστε νὰ τραβᾶνε καὶ νὰ ἐνθουσιάζουν τὰ παιδιά, πάντως ὅμως εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ κάθε βιβλιοθήκη, ἕως ὅτου οἱ δάσκαλοι κι' οἱ λογοτέχναι μας γράψουν νέα σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες τοῦ

Ν. Σ. Τέτοια βιβλία πωλοῦνται στὰ κεντρικώτερα βιβλιοπωλεία τῶν Ἀθηνῶν ἀπ' τὰ ὁποῖα μπορεῖ κάθε δάσκαλος νὰ ζητήσῃ τιμοκατάλογο καὶ νὰ διαλέξῃ. Ἐπίσης καὶ τὰ παιδικὰ περιοδικὰ εἶναι πολὺ καλὰ γιὰ τὰ παιδιά καὶ δὲ πρὲ νὰ λείπουν ἀπὸ καμμιά παιδικὴ βιβλιοθήκη.

Εἴπαμε σ' ἄλλο κεφάλαιο, πῶς ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ διηγεῖται στὴ τάξη του λογιῶν-λογιῶν ἱστορίες καὶ παραμύθια γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἐσωτερικὴ ὁρμὴ τῶν παιδιῶν γιὰ μάθηση. Ἀλλὰ στὴ Β', Γ καὶ Δ' τάξη ἀντὶ νὰ διηγεῖται, ἀπαραίτητο εἶναι μερικὲς φορὲς νὰ διαβάξῃ τὴν ἱστορίαν μέσα ἀπὸ τὸ βιβλίο. Τὰ παιδιά θὰ κάθονται ἡσυχὰ καὶ θὰ τὸν ἀκούουν. Ἐστὶ τὴ μιὰ μέρα θὰ διηγεῖται μιὰ ἱστορία, ἐνῶ τὴν ἄλλη θὰ διαβάξῃ νέα ἱστορία ἀπὸ ἓνα βιβλίο. Τὴ μιὰ ἡμέρα θὰ ἀπαγγέλλῃ ἓνα ποίημα, ἐνῶ τὴν ἐπομένη θὰ τὸ διαβάξῃ μέσα ἀπ' τὸ βιβλίο. Ὁ κάθε δάσκαλος στὴ Β', Γ καὶ Δ' τάξη πρέπει τοῦλάχιστο μιὰ φορὰ τὴν ἡμέραν νὰ διαβάξῃ ἢ νὰ διηγεῖται μιὰ ἱστορίαν καὶ νὰ ἀπαγγέλλῃ ἓνα ποίημα. Τοῦτο πρέπει νὰ τὸ κάνει, γιατί ἡ ἀνάγνωσις του θὰ εἶναι ὑπόδειγμα στὰ παιδιά τοῦ τέλειου καὶ ἄριστου τρόπου τῆς ἀναγνώσεως καὶ γιατί, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ διαβάζουν ἄτεχνα, σιγὰ σιγὰ θὰ διορθώνονται, ἔχοντα ὡς παράδειγμα τὸ τόνον, τὸ τρόπο καὶ τὸ ὕφος τῆς ἀναγνώσεώς του. Γι' αὐτὸ τὸ διάβασμά του πρέπει νὰ εἶναι λογικόν, καλαισθητικόν, φυσικόν, (νὰ μοιάζῃ μὲ τὴν ὁμιλίαν) μὲ κατάλληλα τονισμένην κάθε λέξην καὶ πρότασιν, ἤρεμον καὶ τέτοιο, ποὺ νὰ εὐχαριστεῖ τὸν ἀκροατὴ. Κι' ἀφοῦ διαβάσῃ ὠραία ὁλόκληρον τὸ ἀνάγνωσμα ἀπ' τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος θὰ ρωτήσῃ τὰ παιδιά, ἂν τοὺς ἄρεσε, ποῖα πρόσωπα τοὺς ἔκαναν ἐντύπωσιν, ἂν ἔχουν νὰ παρατηρήσουν τίποτε ἢ ἂν ἔχουν καμ

μιά άπορία, γι' αὐτὰ πού ἄκουσαν Γίνεται ἡ σχετική ἐλευθέρα συζήτηση καί ἔπειτα δείχνει τήν εἰκόνα τοῦ βιβλίου γιά τὸ διήγημα, ἂν ἔχει τέτοια. Τέλος, τοὺς συνιστᾷ ἂν θέλουν νά ζωγραφίσουν καί νά φτιάξουν μέ χειροτεχνικό ὑλικό σκηνές ἀπ' αὐτά, πού ἄκουσαν. Ποτέ δὲ πρέπει νά ζητήσῃ νά τοῦ ποῦν τήν ἔννοια τοῦ ἀναγνώσματος, πού ἄκουσαν οὔτε νά κάνει ἐπαναλήψεις, περιλήψεις καί τὰ ὅμοια, γιατί δὲν θά πετύχει τὸ σκοπό, γιά τὸν ὁποῖο κάνει τὸ διάβασμα, καί ὁ ὁποῖος εἶναι νά μπορέσῃ νά καλλιεργήσῃ τὴ ψυχικὴ διάθεση τῶν παιδιῶν πρὸς τίς γνώσεις. Ὡστε θά διαβάζῃ ὁ δάσκαλος μέσ' ἀπ' τὰ βιβλία διηγήματα καί ἱστορίες στὰ παιδιά, ὅχι γιά νά τὰ μάθουν παρὰ γιά νά τοὺς δείξῃ τὴ τέχνη τῆς καλῆς ἀναγνώσεως καί νά ἐρεθίσῃ τὴ ψυχὴ τους, γιά νά πάρῃ ὁρμὴ καί ὄρεξη γιά μάθηση καί γιά διάβασμα. Ἄν τὴν ἄλλη ἡμέρα ζητήσουν νά τοὺς ξαναδιαβάσῃ τὴν ἱστορία εἶναι ὑποχρεωμένος νά τὸ κάνει.

Ὅταν δὲ δεῖ πῶς τὰ παιδιά ἔχουν μεγάλη ὄρεξη νά διαβάσουν καί ν' ἀσχοληθοῦν κι' αὐτὰ μέ τὰ βιβλία, πού ἔχει ἡ βιβλιοθήκη, θά τοὺς πεῖ: «Νά, παιδιά, σ' αὐτὰ ἐδῶ τὰ βιβλία βρίσκω καί μαθαίνω τὰ ὠραῖα παραμῦθια καί τίς ἱστορίες, πού σᾶς διηγούμαι. Σ' αὐτὰ ἐδῶ βρίσκω τὰ ποιήματα. Ἐκεῖ τίς προσευχές, ἐκεῖ τοὺς διαλόγους, καί τίς κωμωδίες. Ὅσα λοιπὸν θέλετε νά διαβάσετε εἴσθε ἐλεύθερα νά πάρετε βιβλία ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη καί νά τὰ διαβάσετε ἐδῶ μέσα στὴ τάξη». Μ' ἄλλα λόγια θά δείξῃ, πού εἶναι γραμμένα τὰ ὠραῖα διηγήματα καί θ' ἔτ' ἀφίσῃ ἐλεύθερα, ἂν θέλουν, νά διαβάζουν καί νά ἀσχοληθοῦν μ' αὐτά.

Τὸ κάθε παιδί θά πάρῃ ὅποιο βιβλίο θέλῃ καί θά καθίσῃ στὴ τάξη νά διαβάσῃ μία ἀπὸ

τις ιστορίες του, από τὰ ποιήματά του, ἀπ' τὰ αἰνίγματα ἢ ἀπ' τὰ ἀνέκδοτα. Ἄν συναντήσῃ καμμιά δυσκολία στοῦ διάβασμα ἢ ἂν βρεῖ καμμιά ἀπορία θὰ καλέσῃ τὸ δάσκαλο νὰ τὸ βοηθήσῃ. Ἐπειτα θὰ ζητήσῃ νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ τὸ διαβάσῃ στὴ τάξη ἢ κατὰ τὰ ἀπογεύματα τῶν παρமுθιῶν ἢ κατὰ τὶς ἐορτές. Τ' ἄλλα παιδιὰ θὰ διακόψουν τὶς ἐργασίες τους καὶ θὰ τὸ ἀκούσουν, ποῦ θὰ διαβάσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως τὸ τέλος τὸ διήγημα. Ἐπειτα θὰ γίνῃ συζήτηση ἂν ἐδιάβασε ὥραϊα, ποῖα λάθη ἔκανε, ἂν ἔπρεπε νὰ διαβάσῃ περισσότερες φορές τὸ διήγημα μόνο του γιὰ νὰ μπορέσῃ ἄπταιστα νὰ τὸ διαβάσῃ στὴ τάξη, πῶς πρέπει νὰ γίνεται τὸ διάβασμα, γιὰ νὰ εἶναι ὥραϊο καὶ ἂν τοὺς ἀρέσῃ τὸ διήγημα. Τέλος, ἂν ὑπάρχει, δείχνει καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ διήγημα. Προσθέτουν ἐδῶ, πῶς εἶναι ἐλεύθερο τὸ παιδί ἀντὶ νὰ διαβάσῃ νὰ διηγηθεῖ τὸ διήγημα καὶ πῶς εἶναι ἐλεύθερο νὰ φέρῃ κι' ἀπ' τὸ σπῆτι του τέτοια βιβλία. Τονίζουμε ὅτι ὅλα τὰ παιδιὰ μὲ χαρὰ θὰ διαβάζουν τὰ τέτοιου εἶδους βιβλία. Ἐτσι μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ θὰ διαβάσῃ τὸ κάθε παιδί ὅλα τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης. Ὁ δάσκαλος θὰ κανονίζει, ἂν πρέπει νὰ παίρνουν καὶ στοῦ σπῆτι τους τὰ βιβλία.

Ὡστε, κύριοι, μπορεῖ νὰ μᾶς ρωτήσουν, τολμάτε νὰ καταργήσετε τὸ ἀναγνωστικὸ, τὸ ὁποῖον δὲν ἐτόλμησε νὰ θίξῃ κανεὶς ἐπὶ τόσους αἰῶνας; Ναί. Γιὰ τὸ Ν. Σ. πρόβλημα ἀναγνωστικοῦ δὲν ὑπάρχει. Τὸ παιδί στοῦ Ν. Σ. ἀντὶ νὰ διαβάζῃ ἓνα μόνο βιβλίον, τὸ ἀναγνωστικόν, θὰ διαβάζῃ πενήντα ἢ καὶ ἑκατὸ ὥραϊα παιδικὰ βιβλία καὶ περιοδικὰ. Καὶ θὰ τὰ διαβάζῃ ὅποτε θέλῃ αὐτὸ καὶ ὅχι ὅποτε θέλῃ ὁ δάσκαλος. Καὶ τὰ βιβλία αὐτὰ θὰ ἔχουν ἐκτὸς τῶν ἄλλων κι' ὅλα τὰ κάθε εἶδους ἀναγνώσματα ποὺ ἔχουν τὰ σημερινὰ ἀνα-

γνωστικά. Καί με τὸ τρόπο αὐτὸ θὰ μάθει τὸ παιδί πολὺ εὐκόλῃ τὴν ἄπταισθη καὶ λογικὴ ἀνάγνωσι, γιατί θὰ διαβάσει πολλὰ βιβλία.

Τόσο ἀπ' τοὺς γονεῖς, ὅσο καὶ ἀπ' ἄλλους ἀκούονται παράπονῃ ὅτι οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ διαβάζουν μιὰ ἐφημερίδα, ἓνα περιοδικό, ἓνα βιβλίο. Κι' ὅλοι ρίχνουν τὰ βάρη στὸ φτωχὸ τὸ δάσκαλο. Αὐτὸς φταίει, γιατί δὲ φροντίζει νὰ τὰ μάθει. Μὰ αὐτὸς ὁ δύστυχος ἀγωνίζεται ἔξῃ ὀλόκληρα χρόνια. Χωρίζει τὸ ἀναγνωστικὸ κεφάλαιο σὲ τμήματα. Βάζει τὰ παιδιά νὰ βροῦν τὸ περιεχόμενον, τὶς περιλήψεις καὶ τὶς ἄγνωστες λέξεις. Κάνει ἐμβάθυνση, σύγκριση, ἐξαγωγή ἠθικῶν νόμων καὶ ὅ,τι τοῦ λένε τὰ στάδια. Ἀναγκάζει τὰ παιδιά νὰ κάνουν πολλὰς ἐπαναλήψεις γιὰ νὰ μάθουν ἄπταισθη καὶ ἀκόμπιασθη ἀνάγνωσι. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι καὶ πάλι δυσκολεύονται τὰ παιδιά στὸ διάβασμα ἑνὸς βιβλίου ἢ μιᾶς ἐφημερίδας.

Ἀπὸ τίς παρατηρήσεις ποὺ ἔγιναν τελευταῖα φάνηκε πὼς μ' ἓνα ξερὸ ἀναγνωστικὸ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν ἱκανὰ τὰ παιδιά νὰ διαβάζουν λογικὴ καὶ καλαισθητικὴ ἀνάγνωσι καὶ πὼς καλὴ ἀνάγνωσι μάθανε αὐτά, ποὺ δὲν περιορισθήκανε στὸ ἀναγνωστικὸ, παρὰ διάβασαν στὸ σπῆτι τοὺς κι' ἄλλα βιβλία καὶ περιοδικά.

Τὸ ἓνα καὶ ὠρισμένο ἀναγνωστικὸ εἶναι ἀντιψυχολογικὸ κι' ἀντιπαιδαγωγικὸ γιὰ πολλοὺς λόγους. Μιὰ ἀπ' τίς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ Ν. Σ. εἶναι ὅτι τὰ παιδιά πρέπει ν' ἀσχολοῦνται σὲ δουλειὰς ἀνάλογες μετὰ τὴν ὄρεξιν καὶ τὴν ἀτομικότητά τοὺς καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τοὺς παρουσιάζομε πολλὰς ἀσχολίας κι' αὐτὰ νὰ διαλέγουν καὶ νὰ παίρνουν μιὰ. Τὸ Ν. Σ. θέλει νὰ ἔχει μέτρο γιὰ τὸ κάθε παιδί. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἓνα ἀναγνωστικὸ ἔχουμε ἓνα γενικὸ

καὶ ὁμοιόμορφο μέτρο γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ. Μὲ τὸ ἓνα ἀναγνωστικὸ ἔχουμε μιὰ ὁμοιόμορφη ἐργασία γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ, ἡ ὁποία, ὅσο κι' ἂν εἶναι ὁμορφή καὶ τακτική, δὲν εἶναι ψυχολογημένη, γιατί ἓνα παιδί θά ἔχει δυνατὴ τὴ προσοχή, τὸ ἄλλο ἀδύνατον καὶ τᾶλλον μέτρια καὶ μὲ τὸ παράγγελμά μας «Ἀνοίξτε τὰ βιβλία καὶ προσέξτε μέσα» δὲν ἐξασφαλίζεται ἡ προσοχή ὅλων τῶν παιδιῶν πρὸς τὸ κεφάλαιο παρὰ φεύγει πολὺ γρήγορα ἀπ' αὐτό. Τὰ ὁμοιόμορφα μέσα γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ εἶναι ἀντιπαιδαγωγικά, γιατί τὸ καθένα ἔχει δική του ἀτομικότητα καὶ δικό του ρυθμὸ στὴ λειτουργία τῆς προσοχῆς, τῆς μνήμης κι' ὅλων τῶν πνευματικῶν δεξιοτήτων. Ἡ ὁμοιόμορφη ἐργασία γίνεται μόνο μὲ μηχανή. Ἐνῶ τὸ παιδικὸ μυαλὸ δὲν εἶναι μηχανή, γιατί στὸ κάθε παιδί εἶναι διαφορετικὲς οἱ πνευματικὲς λειτουργίες, μνήμη, προσοχή, κρίση, συναίσθημα κλπ. Εἶναι δὲ πολὺ βλαβερὸ νὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ σὲ δουλειά, ποὺ τοὺς ἐπιβάλλουμε ἐμεῖς. Τὸ Ν. Σ. μᾶς διδάσκει ὅτι δὲν ὠφελεῖ ἡ ἐργασία, ἂν δὲν τὴν θέλουν αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ.

Ἐπειτα, μὲ τὸ ἓνα ἀναγνωστικὸ μετὰχειριζόμαστε τὸ παιδί ὡς μέσο, ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ διαβάσει καὶ νὰ μάθει ὅλο τὸ ἀναγνωστικόν. Τοῦτο δὲν εἶναι σωστό, γιατί ἔτσι βάζουμε γιὰ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τίς γνώσεις καὶ ὡς μέσο τῆς διδασκαλίας τὸ παιδί, τὸ ὁποῖο θά εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ τίς μάθει, ἐνῶ εἴπαμε ὅτι σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ σωματικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, μέσο δὲ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τούτου εἶναι οἱ γνώσεις.

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἓνα ἀναγνωστικὸ μισοῦν τὰ παιδιὰ τίς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία, γιατί τοὺς εἶναι πολὺ στενὸ καὶ ὑπερβολικὰ ἀνισρό. Τὰ παιδιὰ εἶναι ἀπ' τὴ φύση πλασμένα ἔτσι, ποὺ θέλουν ν'

αλλάζουν διαρκώς τις ασχολίες τους, τὰ παιγνίδια τους καὶ τὰ βιβλία τους. Ἡ διαρκὴς ἀσχολία μὲ τὸ ἴδιο βιβλίο τὰ κουράζει καὶ τοὺς διώχνει τὸ ἐνδιαφέρον. Ἐπειδὴ δὲ μέσα σὲ δυὸ μῆνες ἔχουν ἰδεῖ ὅλες τις εἰκόνες τοῦ ἀναγνωστικοῦ, ἔχουν διαβάσει τὰ περισσότερα κεφάλαια καὶ τὸ ἔχουν χορτάσει, ἔπειτα, ποὺ κάνει ὁ δάσκαλος μάθημα, δὲ τὸ παρακολουθοῦν μ' ὅλη τὴ συνείδησή τους, μ' ὅλη τὴ προσοχή τους καὶ μ' ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον τους, παρὰ τὸ παρακολουθοῦν ἀπὸ ἀνάγκη καὶ μὲ ἀνισιγή. Κι' ἔτσι μισοῦν τὸ περιεχόμενό του κι' ὅλα τὰ πνευματικὰ προϊόντα, (ἱστορίες, δράματα, λογοτεχνήματα, ποιήματα κλπ.). Ἐνῶ μὲ τὸ ἐλεύθερο διάβασμα τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης ἀγαποῦν τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος καὶ τὰ βιβλία.

Ἀκόμη, ὅταν γίνεται τὸ μάθημα τῆς Ἀναγνώσεως δὲν αὐτενεργοῦν τὰ παιδιά καὶ δὲν ἐργάζονται σὲ παραγωγικὴ ἢ ἐλεύθερη πνευματικὴ ἐργασία, γιατί τὴ στιγμή, ποὺ δίνουμε τὰ παραγγέλματα «ἀνοίξτε τὰ βιβλία σας», «διάβασε ἐσὺ» «ὁ ἄλλος παρακάτω», «ἄρκεϊ», «νὰ βρῆτε τις ἄγνωστες λέξεις» κλπ., τὰ μεταβάλλουμε σὲ μηχανές ποὺ δουλεύουν μὲ τὰ κουρδίσματα καὶ τις διαταγές μας. Ὅποιος παρακολουθήσει τὴ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως μὲ ἐπιστημονικὸ μάτι, θὰ δεῖ ὅτι τὰ παιδιά ἐργάζονται σὰν νευρόσπαστα καὶ σὰν λαπωνικὲς κοῦκλες καὶ δὲν δουλεύουν μὲ ὄρεξη μέσα σὲ παραγωγικὲς ἐργασίες. Καὶ τοῦτο εἶναι βλαβερό, γιατί συνηθίζουν στὴ πνευματικὴ τεμπελιά καὶ δὲν ἀσκοῦν τὴ βούλησή τους.

Στὸ Ν.Σ. τὰ παιδιά πρέπει νὰ ἐρευνοῦν μέσα στὰ βιβλία γιὰ νὰ βρίσκουν ἱστορίες, διηγήματα καὶ διάφορες γνώσεις. Ἡ ἐρευνα αὐτὴ δυναμώνει τὸ παιδικὸ μυαλό. Μὲ τὸ ἓνα ὅμως ἀναγνωστικὸ ἐμποδίζεται ἡ ἐρευνα τῶν παιδιῶν γιὰ τὴν

ἀνακάλυψη καὶ τῇ μάθησι τῶν γνώσεων. Καὶ τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ φέρνει ζημίαν στὴ πνευματικὴ τους ἀνάπτυξη.

Τέλος, μὲ τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἀναγνώσεως σ' ἓνα ἀναγνωστικὸ δὲν ἔχουν τὰ παιδιὰ συνείδηση τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ὠφελείας τῆς ἀναγνώσεως, οὔτε ἔχουν συνείδηση τοῦ λόγου τῶν ἐπαναλήψεων καὶ τῆς ἀσκήσεως. Ὁ δάσκαλος τοῦ Π.Σ. ἀναγκάζεται τὰ παιδιὰ νὰ ἐπαναλάβουν πολλές φορές τὸ διδαχθὲν ἀναγνωστικὸν τεμάχιον, χωρὶς νὰ ἔχουν συνείδηση τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ λόγου γιὰ τὸν ὅποιον γίνονται αἱ ἐπαναλήψεις καὶ οἱ ἀσκήσεις. Ἐνῶ ὁ δάσκαλος τοῦ Ν.Σ. θὰ συστήσῃ στὸ παιδί νὰ πάρῃ ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη ὅποιον βιβλίου θέλει καὶ νὰ διαβάσῃ, ὅποιον διήγημα θέλει γιὰ νὰ τὸ ἀναγνώσῃ στὴ τάξη κατὰ τὴν ἐορτὴ καὶ κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῶν παραμυθιῶν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ διαβάσῃ τὸ ἀνάγνωσμα καλὰ, ὥστε νὰ τὸ καταλάβῃ καὶ τὰ ἄλλα παιδιὰ, εἶναι ἀνάγκη ν' ἀσκηθεῖ καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ διάβασμά του πολλές φορές. Ὡστε στὸ Ν.Σ. ἔχει τὸ παιδί συνείδηση ὅτι ὁ σκοπὸς καὶ ὁ λόγος τῶν ἀσκήσεων καὶ τῶν ἐπαναλήψεων τῆς ἀναγνώσεως εἶναι νὰ μπορέσῃ νὰ διαβάσῃ ὠραῖα καὶ ἄπταιστα στ' ἄλλα παιδιὰ τὸ διήγημα· ἐνῶ τὸ παιδί τοῦ Π.Σ. δὲ ξαίρει γιατί κάνει τίς ἐπαναλήψεις.

Μὲ λίγα λόγια, τὸ ἓνα ἀναγνωστικὸ εἶναι ἀντιπαιδαγωγικὸ καὶ πρέπει νὰ καταργηθεῖ, γιατί δὲν προσαρμόζεται πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ κάθε παιδιοῦ· γιατί παρουσιάζει μιὰ ὁμοιομορφία καὶ ἰσοπέδωση· γιατί καλλιεργεῖ τὸ μῖσος τῶν παιδιῶν πρὸς τὰ βιβλία καὶ τίς γνώσεις· γιατί μ' αὐτὸ μεταχειριζόμαστε τὸ παιδί σὰν μέσο, ποὺ πρέπει νὰ μάθῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναγνωστικοῦ· γιατί περιορίζουμε τὴν ἔρευνα τῶν παιδιῶν γιὰ τὴν ἀνακάλυψη καὶ τὴν ἀπόκτηση

των γνώσεων και τέλος, γιατί γίνεται ανιαρό, υπερβολικά στενό, και επιζήμιο στη πνευματική ανάπτυξη των παιδιών.

Με το να έχουμε στη βιβλιοθήκη πολλά και ωραία βιβλία και ν' αφήνουμε τα παιδιά ελεύθερα να διαβάζουν, όποια θέλουν κι' όποτε θέλουν, πετυχαίνουμε πολλά πράγματα. Διαβάζουν πολύ περισσότερα θρησκευτικά, πατριωτικά και ήθικα διηγήματα, απ' όσα διαβάζουν στο Π. Σ. καλλιεργούμε την άτομικότητά των, γιατί δουλεύουν σε δουλειές σύμφωνα με το είναι τους· διώχνουμε τη βία και το καταναγκασμό· κάνουμε ευχάριστη τη ζωή του παιδιού στο σχολείο· το αφήνουμε ελεύθερο να δουλεύει σε ελεύθερη και δημιουργική πνευματική εργασία· καλλιεργούμε την αγάπη του προς τις γνώσεις και τα βιβλία και τέλος μαθαίνει εύκολα, φυσικά και άβιαστα καλή ανάγνωση.

Μα θά μᾶς προβληθεῖ ἡ ἀντίρρηση: Πού θά βρεθοῦν τὰ χρήματα, γιὰ ν' ἀγορασθοῦν τὰ τόσα βιβλία τῆς μαθητικῆς βιβλιοθήκης; Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὰ σχολικὰ ταμεῖα στὴν Ἑλλάδα εἶναι πτωχά. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀγοράσουν καὶ τὰ πενήντα παιδιὰ μιᾶς τάξης ἀναγνώστικα θὰ δώσουν τὸ λιγώτερο χίλιες δραχμές. Αὐτά, ἂν τὰ δώσουν γιὰ τὴ βιβλιοθήκη θὰ ἀγορασθοῦν σαράντα περίπου διάφορα βιβλία καὶ σὲ δύο τρία χρόνια θὰ ἔχουμε μία πλούσια βιβλιοθήκη. Ὡστε ἂν τὰ λεπτὰ ποὺ δίνουν κάθε χρόνο γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ τους τὰ δώσουν γιὰ τὴ βιβλιοθήκη, λύεται τὸ πρόβλημα, θὰ διαβάσουν ἀντὶ ἑνα σαράντα βιβλία καὶ θὰ ἔχουν γιὰ κέρδος τὰ λεπτὰ, ποὺ θὰ δίνανε στὰ ἐγχειρίδια, τὰ ὁποῖα δὲν χρησιμοποεῖ τὸ Ν Σ.

Θα ζητήσουν ὅμως ὅλα τὰ παιδιά νὰ διαβάσουν βιβλία; Ἐκεῖ ὅπου ἐφαρμόσθηκε τὸ Ν.Σ. ἀπεδεί-

χθη, πώς όλα τὰ πνευματικῶς ὁμαλὰ παιδιὰ δια-
βάζουν μὲ εὐχαρίστηση καὶ μὲ ὄρεξη τέτοια βι-
βλία καὶ ζητοῦν νὰ τὰ διηγηθοῦν στὴ τάξη τους.

Ὡστε, ὁ κάθε δάσκαλος ἔχει ὑποχρέωση νὰ
ἐργασθεῖ ὑπεράνθρωπα γιὰ νὰ ἰδρύσει βιβλιο-
θήκη στὴ τάξη του, στὴν ὁποία δὲ θὰ κλει-
δώνει τὰ βιβλία, ἀλλὰ θ' ἀφίνει ἐλεύθερα
τὰ παιδιὰ του νὰ τὰ παίρνουν καὶ νὰ τὰ διαβά-
ζουν, ἢ στὴ τάξη ἢ στὸ σπῆτι τους, καὶ ν' ἀνα-
κοινώνουν ἔπειτα τί διάβασαν. Ποτὲ ὅμως νὰ μὴν
τὰ ἀναγκάζει νὰ διαβάζουν· οὔτε νὰ ὀρίζει τὸ
βιβλίο ἢ τὸ διήγημα· παρὰ νὰ τὰ προτρέπει νὰ
διαβάζουν καὶ νὰ τ' ἀφίνει ἐλεύθερα στὴν ἐκλογή
τοῦ βιβλίου. Παράλληλα ἄς διδάσκει καὶ ἀνά-
γνωση ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ μέχρις ὅτου καταρ-
νηθεῖ τοῦτο ἀπὸ τὴ Πολιτεία. Καὶ τότε θὰ εἶναι
βέβαιος ὅτι ἐκτελεῖ τὴ δουλειά του σύμφωνα μὲ
τὰ τελευταῖα ἐπιστημονικὰ διδάγματα.

Στὴ Ε καὶ στὴ ΣΤ τάξη γίνεται μεγαλύτερη
χρῆση τῆς ἀνάγνωσεως. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία
κάθε θέματος, θρησκευτικοῦ, γεωγραφικοῦ, καὶ
φυσικοῦ, ψάχνουν τὰ παιδιὰ μέσα σὲ διάφορα βι-
βλία καὶ βρίσκουν διάφορες πληροφορίες γιὰ τὸ
ὑπὸ ἐξέταση θέμα. Ἐπειτα τίς γράφουν μὲ δικὰ
τους ἀπλὰ λόγια σὲ μιὰ κόλλα χαρτί, ἀσκοῦνται
πολὺ γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τίς διαβάσουν ἅπται-
στα καὶ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν τίς διαβάζουν
μπροστὰ στὴ τάξη, ὅπου κρίνονται καὶ ἐλέγχον-
ται. Μποροῦν ὅμως νὰ τίς διαβάσουν καὶ μέσα
ἀπὸ τὸ βιβλίο χωρὶς νὰ τίς ἀντιγράψουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Διαλογική μορφή της διδασκαλίας είναι αυτή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐρωτᾷ ὁ δάσκαλος κι' ἀπαντοῦν οἱ μαθηταί.

Οἱ Ἑρβαρτιανοὶ ἔχουν τὴ γνώμη, ὅτι ἡ διαλογικὴ ἢ ἡ ἐρωτηματικὴ μορφή της διδασκαλίας εἶναι σπουδαιότατη καὶ συνιστοῦν νὰ μὴ γίνεταί ἡ μετάδοσις τῶν γνώσεων μόνο μετὰ τὴ μονολογικὴ μορφή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δάσκαλος ὁμιλεῖ καὶ οἱ μαθηταὶ ἀκοῦνε, ἀλλὰ, σ' ὅποια μαθήματα εἶναι δυνατό, μετὰ τὴ ἐρωτηματικὴ μορφή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δάσκαλος ἐρωτᾷ κι' οἱ μαθηταὶ ἀπαντοῦν. Ὡς προτερήματα τῆς μεθόδου αὐτῆς ἀναφέρουν πολλὰ. Ἐν πρώτοις—λέγουν—ἀναγκάζει τοὺς μαθητὰς νὰ ἔχουν διαρκῶς συγκεντρωμένη τὴ προσοχή τους πρὸς τὸ πρᾶγμα ποὺ δὲ τὸ πετυχαίνει ὁ μονόλογος. Ὑστερα τοὺς ἀσκεῖ νὰ παρατηροῦν, νὰ συγκρίνουν, νὰ συλλογίζονται, νὰ κρίνουν καὶ νὰ βγάζουν συμπεράσματα. Μετὰ τὴ μορφή αὐτὴ δὲν ἐνεργεῖ μόνο ὁ δάσκαλος, ἀλλὰ καὶ οἱ μαθηταί. Αὐτοὶ εἶναι τὰ δρῶντα πρόσωπα, τὰ αὐτενεργοῦντα, τὰ ἐργαζόμενα δημιουργικά. Μ' αὐτὴ κατορθώνει ὁ δάσκαλος νὰ γνωρίσει τὴ πνευματικὴ κατάστασις καὶ ἐν γένει τὴν ἀτομικότητα τῶν παιδιῶν. Ἄν εἶναι κατάλληλες καὶ πετυχημένες οἱ ἐρωτήσεις, ποὺ κάνει ὁ δάσκαλος, τὰ παιδιὰ μόνα τοὺς μετὰ τίς ἀπαντήσεις ποὺ δίνουν, ἀνακαλύπτουν τὸ νέο μάθημα. Αὐτὴ δὲ ἢ μετὰ αὐτενέργεια εὕρεσις τοῦ νέου ἀπὸ τοὺς μαθητὰς παράγει εὐχάριστα συναισθήματα στὴ ψυχὴ τοὺς καὶ τοὺς γεννάει τὴν ὄρεξιν γιὰ νὰ ἐρευνήσουν πάρα-πέρα καὶ νὰ μάθουν.

Ἡ ἐρωτηματικὴ μορφή της διδασκαλίας πα-

ρουσιάζεται από τον ΙΣΤ΄ αιώνα για πρώτη φορά στη Γαλλία, όταν τα σχολεία είναι στα χέρια της εκκλησίας. Ύστερα από μερικές απόπειρες ο Mosheim (1735) την ανύψωσε και την έθεμελίωσεν επιστημονικῶς.

Χρήση του διαλόγου γίνεται στη Φυσική Ίστορία, στη Φυσική Πειραματική, στη Χημεία, στα Μαθηματικά, στη Γεωγραφία, στη Γραμματική και σὲ μερικὰ μαθήματα τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῆς Ίστορίας.

Ἔτσι, στὸ Π.Σ. ὁ δάσκαλος προσπαθεῖ ν' ἀποσπᾷσι ἀπ' τοὺς μαθητὰς μὲ τὴν διαλογικὴ μορφή, τὴν ἐπίπλαστη καὶ τεχνητὴ, στὴ Γεωγραφία, ὅλα τὰ νέα γεωγραφικὰ στοιχεῖα τῆς Χώρας, ποὺ διδάσκεται, κάθε φορά. Βάζει μὲ ἐρωτήσεις νὰ βροῦν οἱ μαθηταὶ τὰ ὄρια, τὸ κλίμα, τὸν πολιτισμό, τὰ προϊόντα, καὶ τὰ λοιπὰ γεωγραφικὰ στοιχεία. Στὴ Φυσικὴ προσπαθεῖ νὰ φέρει τὰ παιδιὰ, ὥστε ἀπὸ τὸ περιβάλλον, ποὺ τοὺς λέει, ν' ἀνακαλύψουν τὴ τροφή, τὰ ὄργανα τῶν ζώων κλπ. Στὰ Μαθηματικὰ καὶ στὴ Γραμματικὴ τὸ κα-
νόνα.

Ὅσο κι' ἂν παινεύει τὸ Π.Σ. τὴν ἐρωτηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας, ἐν τούτοις τὰ τελευταῖα πορίσματα τῆς Ψυχολογίας ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι ἀννιψυχολογικὴ κι' ἀντιπαιδαγωγικὴ, γιατί α') ὕστερα ἀπ' τὰ πρῶτα μαθήματα γίνονται ἀνιαρὲς οἱ ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου καὶ κόβουν τὴ ψυχικὴ ὄρεξη καὶ τὴ διάθεση τῶν παιδιῶν γιὰ τὸ μάθημα· β') δὲν ἐργάζονται σὲ δημιουργικὴ ἐργασία καὶ δὲν αὐτενεργοῦν τὰ παιδιὰ, ὅταν περιορίζονται ν' ἀπαντοῦν μόνον στὶς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου· γ') δὲ δίνει εὐκαιρίες νὰ δουλέψει τὸ παιδί σὲ δουλειές, ποὺ εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν ἀτομικότητά του· δ') δὲ βάζουν τὰ παιδιὰ σὲ ἐνέργεια καὶ ἐν κινήσει ὅλες τίς πνευματικὲς ἱκανότητες κατὰ

τὴν ἐξέταση τῆς ὕλης παρὰ μόνο τὴ νόηση καὶ τὴ μνήμη κι' ὄχι τὴ βούληση, τὴ παρατηρικότητα, τὴ προσοχή, τὴν ἱκανότητα πρὸς ἔρευνα, κι' ἔτσι συνηθίζουν στὴ πνευματικὴ ὁκνηρία· ε'.) ὅταν ἀπαντοῦν διαρκῶς τὰ παιδιὰ στὶς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου γίνονται πολὺ ἐπιπόλαια· στ'.) μὲ τὴν ἐρωτηματικὴ μορφή πέφτουμε πάλι στὸ βερμπαντισμὸ καὶ στὴ πολυλογία, ἢ ὁποῖα εἶναι ἐπιζήμια στὰ παιδιὰ καὶ ζ'.) γιατί δὲν εἶναι ἀλήθεια πῶς βρίσκουν τὰ παιδιὰ τὸ νέο μάθημα μὲ τίς ἐρωτήσεις, ποὺ τοὺς κάνει ὁ δάσκαλος. Γιὰ νὰ τὸ βροῦν πρέπει ἢ νὰ βγαίνει εὐκολὰ ἀπὸ τὴν ἐρώτηση ἢ ἀπάντηση (δηλαδή νὰ εἶναι ἀληθοφανὴς ἢ ἐρώτηση), ἢ νὰ ξαίρουν ἀπὸ πρωτύτερα τὸ νέο μάθημα, ἀφοῦ θὰ τὸ διάβασαν ἢ τὸ ἄκουσαν. Αὐτὰ εἶναι τὰ τρωτὰ κι' αὐτοί, μὲ λίγα λόγια, εἶναι οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους δὲ θέλει τὸ Ν.Σ. κατὰ τὴ διδασκαλία νὰ ρωτᾷ ὁ δάσκαλος καὶ νὰ ἀπαντοῦν οἱ μαθηταί. Ὡστε εἶναι πλάνη καὶ παρανόηση τῶν ἀρχῶν τοῦ Ν.Σ., πῶς κι' αὐτὸ παραδέχεται ὡς παιδαγωγικὴ τὴν ἐρωτηματικὴ μορφή. Τὴ μορφή αὐτὴ τὴν ἀπορρίπτει καὶ τὴν ἀντικαθιστᾷ μὲ τὴν ἐλευθέρην συζήτηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Η ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ἡ Ο ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Τὸ Ν. Σ. ἀντικατέστησε τὸ μηχανικὸ, δεσμευμένο, τυπικὸ καὶ φαινομενικὸ διάλογο μὲ τὸν ἐλεύθερο διδακτικὸ διάλογο. Ἀντὶ νὰ ἀπευθύνει ἐρωτήσεις ὁ δάσκαλος πρὸς τοὺς μαθητὰς του, αὐτοὶ εἶναι ἐλεύθεροι ν' ἀπευθύνουν πρὸς τοὺς συμμαθητὰς των καὶ πρὸς αὐτὸν τέτοιες γιὰ νὰ

λύσουν τις ἀπορίες ἢ τὰ προβλήματα ποὺ τοὺς γεννιῶνται. Ἔτσι ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας παίρνει τὴ μορφή τῆς ἐλευθέρως συζητήσεως, τὴν ὁποῖαν διευθύνει, ἄλλοτε ὁ δάσκαλος κι' ἄλλοτε ἓνας μαθητής.

Ὅταν διευθύνει τὴ συζήτηση ὁ δάσκαλος ἔχει ἔργο νὰ δίνει κατὰ σειρά τὸν λόγον στοὺς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι δηλώνουν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ μιλήσουν. Κατὰ τὴ πορεία τῆς συζητήσεως δίνει ἀμέσως τὸ λόγο σὲ κείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ φωνάξουν «ἔχουμε νὰ κάνουμε παρατηρήσεις γιὰ τὴν πορεία τῆς ἐργασίας» ἢ «ἔχουμε νὰ διορθώσουμε μερικά πράγματα». Ὑστερα ἐπεμβαίνει καὶ ἐπαναφέρει τὴ τάξη στὸ θέμα, ἂν παρατηρήσει ὅτι γίνεται συζήτηση ἐκτὸς θέματος. Ἐλέγχει, ὅσα ἀκούει κι' ὅσα βλέπει νὰ ἐκτελεῖ ἡ τάξη. Ὁδηγεῖ μεθοδικὰ καὶ βοηθεῖ τοὺς μαθητάς, ὅταν προσκόπτει ἡ συζήτηση ἢ ἡ ἐργασία· προλαμβάνει ἀστοχίες, δείχνει τὰ σφάλματα καὶ παρακολουθεῖ, ἂν βελτιώνονται οἱ μαθηταὶ στὴ τέχνη τῆς συζητήσεως.

Στις ἀνώτερες τάξεις, ὅπου τὰ παιδιὰ θὰ ἔχουν συνηθίσει νὰ ἐργάζονται καλὰ μὲ τὸν ἐλεύθερο διάλογο, μπορεῖ νὰ διευθύνει τὴ συζήτηση ἓνας μαθητής, τὸν ὁποῖον ἐκλέγει ἡ τάξη, χωρὶς νὰ ἔχει τὸ ἀξίωμα τοῦτο μόνιμα, καὶ ὁ ὁποῖος ἔχει τὰ ἴδια καθήκοντα καὶ δικαιώματα ποὺ ἔχει ὁ δάσκαλος.

Κατὰ τὸν ἐλεύθερο διδακτικὸ διάλογο οἱ μαθηταὶ προβάλλουν ἐλεύθερα ἀπορίες, ποὺ ἔχουν γιὰ κάποιο πρᾶγμα, ἐλέγχουν τὰ συζητούμενα καὶ ὑποβάλλουν διαφόρους προτάσεις καὶ ἐρωτήσεις. Κατ' αὐτὸν ἡ τάξη ἐνεργεῖ μόνη της, συναισθάνεται, σκέπτεται, ἀπηλλαγμένη, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἀπ' τὴν ἐπίδραση τοῦ δασκάλου.

Οἱ μαθηταὶ γεμᾶτοι ἀπὸ ζωὴ καὶ αὐθόρμητα κινούμενοι ἐργάζονται μ' ὅλες τίς πνευματικές

τους δυνάμεις, μ' ὅλη τῇ ψυχῇ τους, καὶ γίνονται κύριοι τοῦ προβλήματός των. Τὸ σπουδαῖο ὅμως εἶναι, ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ μαθηταὶ ρυθμίζουν τὴν ἐργασία. "Όταν δὴλ. ἐπαναφέρουν στὸ θέμα τοὺς τυχόν παρεκβαίνοντας καὶ ὅταν σωφρονίζουν τοὺς ἀπερίσκεπτους, τοὺς αὐθάδεις καὶ τοὺς προσπαθοῦντας νὰ ἐπιδείξουν τὴν ἐξυπνάδα τους καὶ τὴν πολυμάθειάν τους. Τοῦτο ἄς τὸ συνιστᾷ καὶ ἄς τὸ ἐπιδιώκει ὁ δάσκαλος, ὁ ὅποιος εἶναι ὁ βοηθός, ὁ ἀκροατὴς καὶ ὁ συνομιλητὴς των.

Τὸ θέμα τῆς συζητήσεως, ἄλλοτε τὸ ὀρίζει ὁ δάσκαλος κι' ἄλλοτε τὰ παιδιὰ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὀφείλει ὁ δάσκαλος νὰ προσέξει. Πολλὰς φορές, συμβαίνει τοῦτο. "Ένας μαθητὴς θέλει νὰ συζητήσῃ ἡ τάξη του γιὰ ἓνα ζήτημα, ἄλλος νὰ ἐργασθῇ στὴ χειροτεχνία κι' ἄλλος νὰ τραγουδήσῃ. "Έτσι περνᾷ ἀρκετὸς χρόνος μὲ ἔριδες καὶ φλυαρίες. Γι' αὐτὸ ὀφείλει ὁ δάσκαλος νὰ συνιστᾷ ν' ἀποφασίζει γρήγορα ἡ τάξη μὲ ποῖο θέμα ἢ ἐργασία θ' ἀσχοληθῇ.

Ὁ ἐλεύθερος διδακτικὸς διάλογος ἐφαρμόζεται ἐπιτυχῶς σ' ὅλες τὶς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία.

Στὴ Α. τάξη τὶς πρῶτες ἡμέρες τοῦ σχολικοῦ ἔτους τὸ παιδί διηγεῖται αὐθόρμητα, μὲ μικρὰς προτάσεις, φυσικὰ καὶ ἀβίαστα, τί εἶδε, τί ἔφαγε, τί ἔκανε καὶ τί ἔπαιξε, τῇ προηγούμενῃ ἡμέρᾳ. Διηγεῖται παραμῦθια καὶ μικρὰς ἱστορίες, ποὺ ἄκουσε. Σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὶς σύντομες καὶ ἀφελεῖς διηγήσεις βαδίζει ἡ τάξη στὸν ἐλεύθερο διάλογο ὑπὸ τῇ διεύθυνσιν τοῦ δασκάλου, ὁ ὅποιος καλὸν εἶναι νὰ μὴ πιέζει τὶς ἐκδηλώσεις τῶν παιδιῶν. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ συζήτηση γίτεται τελειότερη καὶ μάλιστα στὶς ἀνώτερες τάξεις, ὅπου μπορεῖ νὰ διευθύνει τὴ συζήτηση ἓνας μαθητὴς.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι, ἂν τὸ σχολεῖο εἶναι μονοτάξιο, ὅταν ὁ δάσκαλος ἀσχολεῖται μὲ τὴν μίαν ἢ τὶς δύο τάξεις στὸν ἐλεύθερο διάλογο, τὰ παιδιὰ τῶν ἄλλων τάξεων ἢ θὰ ἰχνογραφοῦν ἢ θὰ ἐργάζονται στὸ κῆπο καὶ στὴ χειροτεχνία ἢ θὰ γράφουν ἢ θὰ ἐρευνοῦν (τὰ παιδιὰ τῆς Ε καὶ τῆς ΣΤ) γιὰ νὰ βροῦν στὰ βιβλία πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα, ποῦ θὰ ἔχουν.

Ἀλλὰ τότε μόνον θὰ ἐπιτύχει ὁ ἐλεύθερος διδακτικὸς διάλογος, ὅταν ἀσκοῦνται τὰ παιδιὰ τῶν κατωτάτων τάξεων νὰ τὸν ἐφαρμόζουν μὲ ἐπιμέλεια καὶ ἀκρίβεια. Πολλὲς εἶναι οἱ προϋποθέσεις κι' οἱ ὅροι οἱ ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ἐπιτυχία φυσικοῦ καὶ ἀξίου λόγου ἐλευθέρου διδακτικοῦ διαλόγου. Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ ἔχει ἡ τάξη ἀριθμὸ μαθητῶν μικρότερον τοῦ ὑπάρχοντος σήμερα, ὁ ὁποῖος δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τοὺς 50. Τὰ θρανία πρέπει νὰ εἶναι τοποθετημένα κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ μαθηταὶ νὰ στρέφονται πρὸς ἀλλήλους. Ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ ἀσκεῖ τοὺς μαθητὰς στὸ νὰ λαβαίνουν τὸ λόγο μετὰ δεξιότητος, νὰ ὁμιλοῦν ἐντὸς τοῦ θέματος, νὰ ὁμιλοῦν μὲ φυσικὸ καὶ ἀβιάστο τρόπο, νὰ μὴ θορυβοῦν, νὰ παίρνουν τὸν λόγο, ἀφοῦ πρῶτα ζητήσουν τὴν ἄδεια, καὶ νὰ λαβαίνουν μέρος στὴ συζήτησιν ὅλοι καὶ ὄχι ὀλοένα οἱ λίγοι κι' ὠρισμένοι. Ἐπίσης θὰ φροντίσει ν' ἀποφεύγεται ἡ ἔμφυτη στὰ παιδιὰ λογοκοπία, ἡ τάση σὲ ἀπεραντολογία, ὁ ἐγωϊσμός, τὰ πείσματα κ' οἱ κομματικὲς διενέξεις. Θὰ τὰ συνηθίσαι νὰ στρέφουν τὴν προσοχὴν τοὺς μακρὰ ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ μόνον στὸν λόγο τῶν συμμαθητῶν τοὺς καὶ νὰ τοὺς ἀκούουν μὲ προσοχὴ καὶ σιωπηλὰ. Θὰ φροντίζει πρῶτα ν' ἀκούουν καὶ νὰ ἐννοοῦν τὰ συζητούμενα κι' ὕστερα, ἀφοῦ γίνῃ ἡ τέλεια κατα

νόηση, θὰ παίρνουν τὸν λόγον. "Αν δὲν κατάλαβαν κάτι ἢ ἂν θέλουν νὰ συμπληρώσουν ἢ νὰ προσθέσουν κάτι θὰ ζητοῦν νὰ πάρουν τὸν λόγον.

Κατὰ τὸν διάλογον τοῦτον παρατηρεῖται σειρά μεταβάσεων ἀπ' τὶς σύντομες συζητήσεις, διακοπτομένης τῆς διδασκαλίας κατόπιν ὑποβολῆς αὐθορμήτων ἐρωτήσεων ἢ ἐλευθέρας ἐκδηλώσεως σκέψεων τῶν παιδιῶν περὶ ἑνὸς θέματος, μέχρι τῶν αὐστηροτέρων μορφῶν τοῦ διδακτικοῦ διαλόγου, κατὰ τὰς ὁποίας ἀναπτύσσουν οἱ μαθηταὶ διανοήματα ἢ παρρυσιάζουν στὴ τάξη σοβαρὰς γνώσεις. Μὲ μεγάλη προσοχὴ πρέπει νὰ ἀντιδρᾷ ὁ δάσκαλος ἐναντίον φανερῶν κινδύνων, π. χ. κατὰ τοῦ κινδύνου νὰ μὴ γίνεται ἡ ἐργασία καὶ ἡ συζήτηση ἄξια λόγου καὶ πραγματικὰ γόνιμη καὶ κατὰ τὸ ποιὸν καὶ κατὰ τὸ ποσόν, κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς δειλίας νὰ παίρνουν τὸν λόγο μερικὰ παιδιὰ ἢ τῆς ἐπιφυλάξεως μερικῶν ἢ τῆς ὀκνηρίας ἄλλων.

Ἀπ' τὴν ἱκανότητα τοῦ δασκάλου ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐλευθέρου διδακτικοῦ διαλόγου. Ὁ ἐπιδέξιος δάσκαλος ἀποφεύγει καὶ τοὺς κινδύνους αὐτοὺς καὶ τὸν κίνδυνον νὰ πέσει ἡ τάξη του στὰ πολλὰ λόγια, ὅπως πέφτει μὲ τὸ ἐρβάρτιανὸ σύστημα.

Γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς βαθειὰ πῶς ἐφαρμόζεται ὁ ἐλεύθερος διάλογος εἶναι ἀνάγκη νὰ διαβάσει πρακτικὰ διδασκαλιῶν, ποὺ δημοσιεύθηκαν καὶ δημοσιεύονται τελευταίως σὲ περιοδικὰ καὶ σὲ βιβλία. Τὸ καλλίτερο ὅμως εἶναι νὰ παρακολουθήσει κανεὶς σειρά τέτοιων διδασκαλιῶν σὲ σχολεῖα, ποὺ τὴν ἐφαρμόζουν.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία ἔχει καλὰ ἀποτελέσματα. Κάνει τὰ παιδιὰ νὰ αἰσθάνονται ἀγάπη γιὰ τὸ σχολεῖο.

Τὰ συνηθίζει νὰ συζητοῦν μὲ τρόπο φυσικό, ἥρεμο, εὐγενῆ καὶ ἀβίαστο. Ὅποιος παρακολουθήσει διδασκαλίας στὸ Δημοτικὸ τοῦ Πειραματικοῦ σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου ἐφαρμόζεται ὁ ἐλεύθερος διδακτικὸς διάλογος ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐνιαία διδασκαλία, ἀληθῶς θὰ ἀπορήσει, πῶς τόσο μικρὰ παιδιὰ, ὅχι μόνον τὰ πλούσια ἀλλὰ καὶ τὰ πτωχά, κατορθώνουν νὰ συζητοῦν, νὰ σκέπτονται, νὰ παρατηροῦν, καὶ νὰ κρίνουν, μὲ τόσο ἀξιοζήλευτο, ἥρεμο, φυσικό, καὶ εὐγενῆ τρόπο. Ὑστερα τὰ ἀσκεῖ στὴ τέχνη καὶ στὶς ἀρετὲς τοῦ νὰ σκέπτονται ἀπὸ κοινοῦ. Καλλιιεργεῖ στὸ σχολεῖο μεταξὺ τῶν μαθητῶν τὸ πνεῦμα τῆς ἀνιδιοτελοῦς καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφικῆς συνεργασίας. Ἐπιτρέπει στὶς ἰδιοφυεῖς, ὅχι μόνον ν' ἀναπτύσσονται, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγουν τὸ σύνολον, ὅσον τοὺς εἶναι δυνατόν. Ἐπίσης καλλιιεργεῖ πολὺ τὴ μορφωτικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐργασία.

Ἀλλὰ τότε εἶναι σφάλμα νὰ ἐρωτᾷ ὁ δάσκαλος τὰ παιδιὰ; Ὅπως εἶπαμε πάρα πάνω ὁ δάσκαλος στὸ Ν. Σ. εἶναι ὁ βοηθὸς καὶ ὁ συνομιλητὴς τῶν παιδιῶν. Μέσα στὴ συζήτηση δὲν εἶναι σφάλμα νὰ κάνει κι' αὐτὸς ἐρωτήσεις γιὰ τὸ ὑπὸ συζήτηση θέμα ἢ μὲ ἐρωτήσεις νὰ ἐνισχύει τὰ παιδιὰ στὴν ἐξέταση τοῦ θέματος. Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τίς ἐρωτήσεις μέχρι τῶν ἐρωτήσεων τοῦ Π. Σ. ὑπάρχει μεγάλη διαφορά. Ἐκεῖ στὸ Π. Σ. δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὸς νὰ ρωτᾷ καὶ τὰ παιδιὰ νὰ ἀπαντοῦν. Ἐκεῖ ἦτο ἓνας δεσμευμένος διάλογος. Ἐδῶ στὸν ἐλεύθερο διάλογο θὰ κάνει ἐρωτήσεις, ὅταν δεῖ ὅτι εἶναι ἀνάγκη. Εἶναι ἐλεύθερος ὁ δάσκαλος νὰ κανονίσει πότε πρέπει νὰ ρωτᾷ τὰ παιδιὰ. Δὲ πρέπει νὰ βαδίζει ἀπάνω σὲ ὠρισμένους δογματικοὺς τύπους, σὲ ὠρισμένα καλούπια. Καὶ στὸ σχο-

λικό βίο καί στήν μέθοδο τῆς διδασκαλίας ὁ δάσκαλος πρέπει νά εἶναι ἐλευθέρᾳ προσωπικότητα. Πρέπει νά κανονίζει καί νά διαμορφώνει τήν ἐργασία τοῦ σχολείου του κατὰ τήν ἰδιοφυΐαν του ὑπό προσωπική του εὐθύνη. Τέτοιο δάσκαλο θέλει τὸ Ν. Σ.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΝΙΑΙΑ ΑΥΘΟΡΜΗΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Τὰ τελευταῖα χρόνια γίνονται μεγάλες προσπάθειες γιὰ νά ἀντικατασταθεῖ τὸ παλιό σχολεῖο τῆς βίας, τοῦ καταναγκασμοῦ καί τῆς παθητικῆς μαθήσεως μ' ἓνα καινούργιο τύπο σχολείου, ὁ ὁποῖος θά ξεκινάει ἀπ' τὴ ψυχικὴ διάθεση κι' ἀπὸ τὰ δικαιώματα τοῦ παιδιοῦ. Οἱ μεταρρυθμισταὶ θέλουν ὁ νέος αὐτὸς τύπος τοῦ σχολείου νά στηρίζεται ἀποκλειστικὰ στὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ καί στὰ πορίσματα καί τὰ διδάγματα τῆς Νέας Ψυχολογίας.

Τὸ πρῶτο νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ποὺ βγήκε ἀπὸ τίς προσπάθειες καί ἀπὸ τὰ πειράματα τῶν νεωτέρων παιδαγωγῶν, καί τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τὸ Ἑρβαρτιανὸ σχολεῖο εἶναι ἡ ἐνιαία διδασκαλία. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι ἄρκετὰ προοδευτικόν. Ἀπ' τὴν ἐφαρμογὴ του ὅμως παρατηρήθηκε ὅτι ἔχει πολλὰ τρωτὰ καί γιὰ τοῦτο τὸ ἀντικαταστήσανε μ' ἓνα ἄλλο σύστημα, ποὺ τὸ καλέσανε οἱ μεταρρυθμισταὶ «Ἑνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία» ¹.

Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία εἶναι σύστημα πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἐνιαία συγκεντρω-

¹ Γιὰ εὐκολίαν τὸν ὅρον ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία θά τὸν γράφουμε μὲ τὰ γράμματα Ε Α Δ.

τική διδασκαλία. Τοῦτο ὀφείλουμε νά τὸ τονί-
σουμε εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχή. Κύρια ἀφορμή γιὰ τὴν
ἀνάπτυξη τοῦ συστήματος τούτου εἶναι οἱ ζω-
ρὲς ἀντιρῆσεις, οἱ ὁποῖες πρὸ πολλοῦ ἄρχισαν νά
παρουσιάζονται κατὰ τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμ-
ματος, τὸ ὁποῖον χωρίζει τίς γνώσεις σὲ μαθήμα-
τα καὶ καθορίζει πότε θὰ διδάσκεται κάθε μεθο-
δικὴ ἐνότητα. "Ολοὶ σχεδὸν οἱ νεώτεροι παιδα-
γωγοὶ συμφωνοῦν στὸ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀφύσικο,
ἀπαιδικὸ καὶ ἀντὶ νὰ ὠφελεῖ ζημιώνει τὴν ἀνά-
πτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν παι-
διῶν τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων τοῦ δημοτι-
κοῦ σχολείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

ΤΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΨΥΧΗ

Τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα εἶναι τὸ σημαντικώ-
τερο, ἀλλὰ καὶ τὸ δυσκολώτερο παιδαγωγικὸ
πρόβλημα, γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ σχολὴ τοῦ Ἑρβάρτου
ἐργάστηκε ἐπὶ πολλὰ χρόνια. Πολλοὶ καὶ μεγάλοι
παιδαγωγοὶ κατέβαλαν πραγματικὰ ἀξιέπαινες
προσπάθειες, γιὰ νὰ παρουσιάσουν ἓνα ἀναλυτικὸ
πρόγραμμα ἄρτιο ἀπ' ὅλες του τίς μεριές. Ἐφρόν-
τισαν νὰ δοῦν σὲ ποιοῦ σημεῖο τῆς ἐξελιξεως βρί-
σκονται οἱ παιδικὲς πνευματικὲς δυνάμεις κάθε
ἡλικίας καὶ προσπαθῆσαν νὰ καθορίσουν ποιὲς
γνώσεις ἠθικὲς, κοινωνικὲς καὶ γνώσεως τοῦ πο-
λιτισμοῦ, εἶναι ἀνάλογες μ' αὐτές, γιὰ νὰ τίς
μάθουν τὰ παιδιά. Προσπαθῆσαν ἀκόμη μὲ συγ-
γράμματα, μεθόδους καὶ μὲ συνέδρια νὰ κάνουν
τοὺς δασκάλους ἱκανοὺς νὰ τὸ ἐφαρμόσουν
πιστά.

Στὸ ἰσχύον ἀναλυτικὸ πρόγραμμα ἔχουν συ-

στηματοποιηθεῖ οἱ γνώσεις καὶ ἔχουν καταταχθεῖ σὲ ξεχωριστὰ μαθήματα. Εἶναι μεγάλη ἀλήθεια, πὼς ἡ ταξινόμηση τῶν γνώσεων σὲ ξεχωριστὰ μαθήματα κι' ὁ καθορισμὸς τῆς σειρᾶς μὲ τὴν ὁποία θὰ διδαχθοῦν φέρνει μεγάλη τάξη καὶ πραγματικὴ εὐκολία στὸ δάσκαλο, γιατί ξαίρει ποιά μαθήματα θὰ διδάξει ὅλο τὸ χρόνο καὶ πὼς κεφάλαιο κάθε ἡμέρα. Ἔτσι τυχαίνει τὸ ἴδιο μάθημα νὰ διδάσκεται τὴν ἴδια ἡμέρα καὶ ὥρα σὲ πολλὰ σχολεῖα.

Ἡ ταξινόμηση καὶ ἡ προσφορὰ τῶν γνώσεων σὲ ξεχωριστὰ μαθήματα, τοῦλάχιστον γιὰ τέσσαρες πρῶτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, δὲν εἶναι ἀνάλογη, πρὸς τὴν παιδικὴν ψυχὴ. Εἶναι τελείως ἀντίθετη μ' αὐτή. Εἶναι ἀψυχολόγητο τὴ πρῶτη ὥρα τῆς ἡμέρας νὰ διδάσκουμε Ἀριθμητικὴν, τὴ δεύτερην, ὕστερα ἀπὸ διάλειμμα ὀλίγων λεπτῶν, Θρησκευτικὰ γιὰ τὴ παραβολὴ τοῦ Ἀσώτου καὶ τὴ τρίτη Γεωγραφία γιὰ τὴν Εὐβοία. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ δὲν μποροῦν νὰ μεταπηδήσουν ἀπὸ τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλλη σὲ διάφορους κύκλους γνώσεων. Οὔτε μποροῦν π. χ. νὰ ἀσχοληθοῦν τὴν ὠρισμένην ὥρα μὲ θρησκευτικὰς παραστάσεις, ἐνῶ τὴ προηγουμένην ὥρα εἶχαν ἀσχοληθεῖ μὲ γεωγραφικὰς. Ἡ ἀσχολία τῆς ψυχῆς μὲ πολλῶν εἰδῶν γνώσεις μέσα σὲ τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα δὲν ἀντιστοιχεῖ μὲ τίς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ. Εἶναι πολὺ ἀνώτερη ἀπ' αὐτές. Κατὰ τὰ διδάγματα τῆς Ψυχολογίας, τῆς Παιδολογίας καὶ τῆς Ὑγιεινῆς, ἡ μετάθεσις τοῦ παιδιοῦ ἀπ' τὸν ἓνα κύκλον τῶν γνώσεων στὸν ἄλλον εἶναι μεγάλος ἐρεθισμὸς καὶ ὑπερκόπωση τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ. Ἡ μετάθεσις αὐτὴ κι' ἡ προσαρμογὴ σὲ νέους κύκλους παραστάσεων στραγγαλίζει τὴν πνευματικὴν ὑγείαν τῶν παιδιῶν καὶ ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ συναισθήματος.

Δ. Μάγου : Οἱ διαφορὰς τοῦ II. καὶ IV. Σ.

8

‘Αλλ’ ἐκτὸς τούτου δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη ἡ βούληση τῶν παιδιῶν, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ κρατίσουν ἐπὶ μία ὁλόκληρη ὥρα συγκεντρωμένη τῇ προσοχῇ τους στὸ ὠρισμένο μάθημα τοῦ προγράμματος.

‘Αλλωστε, στὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα ὁ χωρισμὸς τῶν γνώσεων σὲ μαθήματα εἶναι τεχνικός, ἀφοῦ ἔχει γίνει ἀπὸ ἀνθρώπους, καὶ ξένος πρὸς τὴ φύση, τὴ ζωὴ καὶ τὴ πραγματικότητα. Κι’ ἀφοῦ εἶναι τέτοιος, εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴ παιδικὴ φύση. Τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα δὲ λογαριάζει τὴ θέληση καὶ τὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ ἀφίνει ἐλεύθερο νὰ χρησιμοποιεῖ ὅλες του τὶς δυνάμεις κατὰ τὴ διδασκαλίαν.

‘Επειτα, τὰ μικρὰ παιδιὰ εἶναι ἔτσι πλασμένα ἀπὸ τὴ φύση, ποὺ δὲ μποροῦν νὰ κρατήσουν ἐπὶ πολλὴν ὥραν τὸ σῶμα τους ἀκίνητο. Πάντα θέλουν νὰ κινοῦν τὰ χέρια, τὰ πόδια, τὸ κεφάλι κι’ ὅλο τους τὸ σῶμα. Τὶς κινήσεις αὐτὲς δὲν τὶς κάνουν ἀπὸ ἀδιαφορίαν, οὔτε ἀπὸ κακὴ ἀνατροφή κι’ οὔτε ἀπὸ τεμπελιά. ‘Η ἴδια ἡ φύση τ’ ἀναγκάζει νὰ τὶς κάνουν, γιατί μόνο μ’ αὐτὲς θὰ ἀσκηθοῦν οἱ λειτουργίες τῶν ὀργάνων τους. Γι’ αὐτὸ εἶναι σφάλμα μεγάλο νὰ τὶς παρεξηγοῦμε καὶ νὰ τὶς ἐμποδίζουμε. Μὲ τὰ ὠρισμένα ὅμως προγράμματα τὰ παιδιὰ εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ μένουν ἀκίνητα στὸ θρανίον ἐπὶ μακρὸ χρονικὸ διάστημα. ‘Αλλὰ τοῦτο εἶναι βλαβερὸ, γιατί μὲ τὸ νὰ ἐμποδίζουμε τὴ φυσικὴ κινητικότητά των ὅχι μόνον δὲν ἀσκοῦμε τὶς πνευματικὲς λειτουργίες, ἀλλὰ καὶ δὲ δίνουμε εὐκαιρίες γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἡ νόηση, ἡ μνήμη κι’ ὁλόκληρο τὸ πνεῦμά τους ἀπὸ τὸ σῶμα.

Τὰ μικρὰ παιδιὰ δὲ μποροῦν νὰ δεχθοῦν τὴν ἐργασία, ποὺ τοὺς ἐπιβάλλει ὁ δάσκαλος καὶ τὸ πρόγραμμα. Δέχονται μόνον τὴν ἐργασία ποὺ βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴ ψυχὴ τους. Τὴν ἐργασία ποὺ τοὺς

ἀρέσει. Τὸ Π.Σ. ἔλεγεν ὅτι τὰ παιδιὰ ὀφείλουν νὰ μάθουν γνώσεις καὶ ἔφτιανε μεγάλα προγράμματα. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν δὲν μπορεῖ νὰ δεχθεῖ τὴ δουλειὰ αὐτῇ, ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Οὕτε μπορεῖ ν' ἀπομνημονεύσει τίς διάφορες γνώσεις, ποὺ ἀναγκάζει ὁ δάσκαλος. Ἀλλωστε τὸ νὰ ἐπιβάλλουμε στὰ παιδιὰ νὰ κάνουν μιὰ δουλειά, ποὺ δὲν τοὺς ἀρέσει ἢ νὰ κατανοήσουν ὠρισμένες ἔννοιες καὶ μαθήματα, ἢ νὰ μάθουν ὠρισμένες γνώσεις, δὲν εἶναι ὠφέλιμο, γιατί α'.) τὰ συνηθίζουμε νὰ δουλεύουν ἀπ' τὴ μικρὴ τους ἡλικία μόνο μ' ἓνα μέρος τῆς ψυχῆς τους, τὴ μνήμη (ἀπομνημόνευση). β.) ἔτσι δὲ μαθαίνουν μόνιμες γνώσεις. γ.) ἡ ἀναγκαστικὴ αὐτὴ ἐργασία δὲ προσελκύει τὴ ψυχὴ τους καὶ δ.) στίς ἀναγκαστικὲς δουλειὰς δὲ βάζουν σὲ κίνηση καὶ σὲ ἐνέργεια ὅλες τους τίς πνευματικὲς καὶ τίς σωματικὲς δυνάμεις. Ὅλα αὐτὰ φαίνονται ἂν παρακολουθήσει κανεὶς μὲ ἐπιστημονικὸ μάτι τὴ δουλειὰ ποὺ γίνεται στὸ Π.Σ. Οἱ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες, ποὺ ἔγιναν στὸ ζήτημα αὐτό, ἔβγαλαν τὸ ἐξῆς πόρισμα. «*Στὸ μικρὸ παιδί ἐπικρατεῖ ἡ κινήσιμος καὶ ἡ ἀδυναμία νὰ κατευθύνει τὴ προσοχή του καὶ τὴ βούλησή του σὲ ὠρισμένη ἐργασία, ποὺ τοῦ ὀρίζουν οἱ ἄλλοι.*

Τέλος, τ' ἀποτελέσματα ἀπ' τὸ χωρισμὸ καὶ τὴ μετάδοσιν τῶν γνώσεων σὲ χωριστὰ μαθήματα εἶναι οἰκτρὰ γιὰ τίς τέσσαρες πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Τὰ παιδιὰ παίρνουν μὲ βία λίγες γνώσεις, ἀλλὰ δὲν ἀναπτύσσουν πολὺ οὔτε τὸ σῶμα τους, οὔτε τὸ πνεῦμα τους. Γίνονται ἄβουλα, ὀκνηρά, ψυχρά, χωρὶς ἐσωτερικὴ ζωτικότητα, χωρὶς πρωτοβουλία, χωρὶς ἐνέργεια καὶ χωρὶς ζωὴ.

Οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἀφοῦ εἶδαν ὅτι τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα δὲν εἶναι ἀνάλογο πρὸς τὴ παιδικὴ φύσιν, ὅτι ἐμποδίζει τὴ

κανονική ανάπτυξη τοῦ σώματος καὶ τοῦ μυαλοῦ τῶν παιδιῶν κι' ὅτι ἔχει ὅλα τὰ τρωτά, ποῦ ἀναφέραμε, ἔφτιαξαν ἓνα νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τὴν ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία, στὴν ὁποίαν οἱ γνώσεις δὲν εἶναι ταξινομημένες σὲ μαθήματα παρὰ ἐνυφαίνονται μέσα στὶς ἐνιαίες ἐργασίες, ποῦ γίνονται πάντοτε στὴ Α'. Β. Γ. καὶ Δ τάξη τοῦ Ν. Σ.

Στὴ Ε' καὶ στὴν ΣΤ. τάξη διδάσκονται οἱ γνώσεις σὲ χωριστὰ μαθήματα, γιατί τὰ παιδιά λόγῳ τῶν προμηνυμάτων τῆς ἡβης θέλουν ν' ἀσχολοῦνται μὲ σοβαρώτερες καὶ πνευματικώτερες ἐργασίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΝΙΑΙΑ ΑΥΘΟΡΜΗΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία εἶναι ἓνα νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ποῦ ἀναφέρεται κυρίως στὴν ἐκλογή καὶ στὴ διάταξη τῶν γνώσεων κι' ἔπειτα στὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας. Ἐφαρμόζεται δὲ στὴ Α', Β', Γ', καὶ Δ' τάξη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ νέου σχολείου ξεκινῶντες ἀπὸ τὴ προϋπόθεση ὅτι τὸ ἔργο τοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ φύση καὶ ψυχολογικὰ πορίσματα κι' ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν γνώσεων σὲ μαθήματα φέρνει μεγάλη ζημία στὰ παιδιά τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἔκαναν ἓνα γιγαντιαῖο βῆμα. Ζητοῦν νὰ καταργήσουν τὴν ταξινόμηση τῆς ὕλης σὲ χωριστὰ μαθήματα. Ζητοῦν ἀκόμη σήμερὰ νὰ καταργήσουν τὶς μεγάλες ἐνότητες τῆς ἐργασίας σὲς ὁποῖες ἐνώνεται ἡ ποικίλη ὕλη, ποῦ διδάσκεται

στὰ παιδιὰ σὲ διάφορα χρονικὰ διαστήματα κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας. Ζητοῦν τὴν ὕλην, ποὺ θὰ διδάσκεται ἀπὸ τῆ Α΄. ἕως τῆ Δ΄. τάξη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ μὴ τὴ καθορίζει οὔτε τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, οὔτε ὁ παιδαγωγός, οὔτε ὁ δάσκαλος. Ζητοῦν νὰ τὴν ὀρίζει τὸ παιδί, ἡ ψυχικὴ του διάθεση, ἡ ὁρεξὶ του. Ζητοῦν ἡ ὕλη, οἱ γνώσεις, τὰ μαθήματα κι' ἡ διδακτικὴ ἐργασία (πνευματικὴ καὶ χειροτεχνικὴ), ποὺ θὰ γίνεται μέσα στὸ σχολεῖο, νὰ μὴν εἶναι ξεκρέμαστη καὶ ἄσχετη ἢ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη, παρὰ νὰ συνδέεται. Θέλουν νὰ παρουσιάζει ὁ δάσκαλος μπροστὰ στὰ παιδιὰ λογίων - λογίων δουλειές παιδικές. Ἀπ' αὐτές θὰ διαλέγει τὸ κάθε παιδί καὶ θὰ ἀσχολεῖται, μὲ μιὰ, ποὺ θὰ τοῦ ἀρέσει, μὲ μιὰ τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς του, ποὺ θὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ χαρακτῆρά του. Πιστεύουν δὲ ἀκλόνητα ὅτι μὲ τίς παιδικές αὐτές δουλειές δυναμώνει καὶ ἀναπτύσσεται καλύτερα τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν παιδιῶν καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ χωριστὰ θεωρητικὰ μαθήματα καὶ ἀπὸ τὸ γέμισμα τοῦ μυαλοῦ μὲ πλῆθος γνώσεων. Θέλουν ἀκόμη οἱ λογίων - λογίων δουλειές, ποὺ θὰ παρουσιάζει ὁ δάσκαλος στὰ παιδιὰ, νὰ βγαίνουν ἀπ' τίς ἐντυπώσεις, μὲ τίς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν κάθε ἐποχῆς. Τέτοιες ἐντυπώσεις προέρχονται ἀπ' τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, ἀπὸ τὰ συμβάντα στὴν οἰκογένεια, στὴ κοινωνία καὶ στὴ τάξη, ἀπὸ διάφορες εἰδήσεις, ἀπὸ ἐξαιρετικὰ γεγονότα, ποὺ γράφουν οἱ ἐφημερίδες, ἀπὸ καιρικὲς μεταβολές, ἀπὸ μετεωρολογικὰ φαινόμενα καὶ γενικὰ, ἀπὸ κάθε τί, ποὺ ἔκανε ἐντύπωση στὰ παιδιὰ.

Μὲ λίγα λόγια, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ν. Σ. θέλουν στὴ Α΄. Β΄. Γ΄. καὶ Δ΄. τάξη νὰ ἐνώνονται ὅλα τὰ μαθήματα κι' ὅλες οἱ διδακτικὲς ἐργασίες με-

ταξύ τους, με τὴ ψυχικὴ διάθεση τῶν παιδιῶν καὶ με τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο.

Ὁρισμός. Ἀπὸ ὅσα ἐκθέσαμε, μποροῦμε νὰ βροῦμε τὸν ὅρισμό καὶ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς Ε. Α. Δ.

Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία εἶναι ἓνα νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο ζητεῖ νὰ ἐνώσει ὅλα τὰ μαθήματα κι' ὅλες τὶς διδαντικὲς ἐργασίες μεταξύ τους, με τὴν ὄρεξιν καὶ τὴ ψυχικὴ κατάστασιν τῶν παιδιῶν καὶ με τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο.

Ἐχει δὲ κύρια καὶ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τὰ ἑξῆς: 1) Ζητεῖ ἀπὸ τὸ δάσκαλο νὰ μὴν ἀναγκάζει καὶ νὰ μὴ βιάζει τὸ παιδί νὰ ἐκτελέσει μιὰ ὀρισμένη ἐργασία ἢ νὰ μάθει ὀρισμένες γνώσεις. 2) Θέλει νὰ μὴ γίνονται χωριστὰ μαθήματα, παρὰ πάντοτε νὰ γίνεται ἐνιαία ἐργασία. Θέλει δηλαδὴ νὰ παρουσιάζει ὁ δάσκαλος στοὺς μαθητὰς διαφόρων εἰδῶν παιδικὲς πνευματικὲς καὶ χειροτεχνικὲς δουλειές, ὥστε τὸ κάθε παιδί νὰ διαλέξει καὶ ν' ἀσχοληθῇ με μιὰ, ποὺ θὰ τοῦ ἀρέσει καὶ ποὺ θὰ εἶναι σύμφωνη με τὸ χαρακτήρα του. Ὅλες δὲ οἱ δουλειές αὐτὲς νὰ συνδέονται μεταξύ τους καὶ με τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο. 3) Ὡς βάση γιὰ τὴν ἐκλογή τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν καὶ τῶν διδασκτέων γνώσεων βάζει τὶς ἐντυπώσεις, με τὶς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν κάθε ἐποχῇ κι' οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ καὶ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο. 4) Γιὰ ν' ἀποκτήσουν τὰ παιδιὰ γνώσεις ἀκολουθεῖ τὸ φυσικὸ δρόμο, τὸν ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος μανθάνων. Ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο τῆς ἀποκτήσεως τῶν γνώσεων με τὴν αὐθόρμητη ἐρευνα τῶν ἴδιων τῶν παιδιῶν. Ζητεῖ δὲ πρῶτα νὰ ἀναπτύξει ὁ δάσκαλος τὴ προθυμίαν, τὸ ἐνδιαφέρον, καὶ τὴν ἐσωτερικὴ φλόγα τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις, κι' ἔπειτα αὐτὰ

αὐθόρμητα τὰ ζητήσουν νὰ τὶς μάθουν. "Ολα αὐτὰ τὰ γνωρίσματα θὰ γίνουν ἀκόμη σαφέστερα μ' ὅσα θὰ ἐκθέσουμε κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ Ε.Α.Δ.

Ἡ συστηματοποίηση τῶν γνώσεων κι' ἡ ξεχωριστὴ κατάταξή των σὲ μαθήματα, ὅπως τὴν ἔχει κάνει τὸ Π.Σ., φέρνει ὅχι μόνον εὐκολία στὸ δάσκαλο, ἀλλὰ καὶ κάποια τάξη. Παρὰ τὰ δύο αὐτὰ πλεονεκτήματα εἶναι ξένη πρὸς τὴ ζωὴ, πρὸς τὴ πραγματικότητα καὶ πρὸς τὴ φύση. Ὁ χωρισμὸς τῶν γνώσεων σὲ μαθήματα εἶναι τεχνητός, γιατί ἐγινεν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ φύση κι' ὅλος ὁ γύρω κόσμος, ὁ ὁποῖος περικυκλώνει τὸ παιδί, δὲ χωρίζεται σὲ μαθήματα, ἀλλὰ εἶναι ἓνα ἐνιαῖο σύνολο. Στὴ φύση κάθε ἀντικείμενο δὲ βρίσκεται χωρισμένο καὶ αὐτοτελές. Συνδέεται πρὸς ὅλα τ' ἄλλα ἀντικείμενα καὶ πρὸς τὶς ἰδιαιτέρες συνθήκες τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ μικρὸ παιδί, προτοῦ ἀκόμη ἔλθῃ στὸ σχολεῖο προσπαθεῖ ἐντελῶς ἀβίαστα ἐλεύθερα κι' ἀσυνείδητα νὰ γνωρίσῃ τὸ γύρω του κόσμο καὶ τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται. Τὰ πράγματα ὅμως τὰ γνωρίζει ὅπως εἶναι στὴ φυσικὴ τους θέση καὶ δὲ τὰ ξεχωρίζει ἀπ' αὐτή. Ἐνῶ τὸ σχολεῖο βγάζει τὰ πράγματα ἀπὸ τὴ φυσικὴ τους θέση καὶ τὰ ταξινομεῖ σὲ μαθήματα ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχῶν θεωρητικῶν κι' ἔπειτα ἀναγκάζει τὸ παιδί νὰ μάθῃ τὶς γνώσεις, ποὺ θέλει τὸ πρόγραμμα καὶ ὅχι αὐτὲς ποὺ θέλει ἡ ψυχὴ του. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴ θέληση καὶ τὴ ψυχικὴ διάθεση τοῦ παιδιοῦ καὶ πρὸς τὸ φυσικὸ τρόπο τῆς μαθήσεως.

Στὴν Ε.Α.Δ. δὲν ἔχουμε τὴ τάξη τοῦ Ἑρβάρτου, ἀλλ' ἔχουμε τὴ τάξη τῆς ζωῆς. Ἐδῶ ἐξετάζονται τὰ πράγματα ἐνωμένα. Ἐδῶ δουλεύει τὸ παιδί σὲ δουλειές ποὺ τοῦ ἀρέσουν. Ἐδῶ τὰ μαθήματα δὲν εἶναι χωρισμένα, ἀλλὰ γίνεται ἐνιαία ἐργασία, στὴν ὁποίαν ἐνυφαίνονται οἱ ἐργασίες κι' ὅλα τὰ μαθήματα. Ἐδῶ δουλεύουν τὰ παιδιά μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τους. Ἐδῶ στὴν Ε.Α.Δ. ἔχουμε τὴν ἀληθινὴ ἐμφάνιση τῶν ἀντικειμένων, ὅπως παρουσιάζονται στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Συνεπῶς πρέπει νὰ ἐνώνονται οἱ ἐργασίες καὶ τὰ μαθήματα καὶ νὰ γίνεται ἐνιαία διδασκαλία, γιατί τοῦτο εἶναι σύμφωνο πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὴ φύση.

Ἐκτὸς τοῦ λόγου τούτου ὑπάρχουν κι' ἄλλοι. Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τῶν παιδιῶν τῶν 7—11 ἐτῶν εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ μὴν εἶναι αὐτὰ ἱκανὰ νὰ μεταπηδοῦνε ἀπ' τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλλη σὲ διάφορους παραστατικούς κύκλους. Διδάσκω π.χ. 8—9 Ἀριθμητικὴ, 9—10 Γεωγραφία· ἀμέσως, σὰν μαχαίρι κόβω τὶς γεωγραφικὲς παραστάσεις καὶ θέλω νὰ ἀσχοληθοῦν τὰ παιδιά μὲ ἱστορικὲς. Ἡ ἀσχολία τῶν παιδιῶν μὲ νέο κύκλο γνώσεων μέσα σὲ τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα εἶναι πολὺ ἀνώτερη ἀπ' τὶς πνευματικὲς τους δυνάμεις καὶ φέρνει σύγχυση σιὸ μυαλό τους.

Μὲ τὰ χωριστὰ μαθήματα καὶ μὲ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα προκαθορίζουμε ποιὲς γνώσεις ὀφείλει νὰ μάθει τὸ παιδί καὶ ποιὲς δουλειές πρέπει νὰ κάνει. Λέει π.χ. τὸ πρόγραμμα 8—9 ἢ Β' τάξη θὰ κάνει Ἀνάγνωση, 9—10 Καλλιγραφία, 10—11 Πατριδογνωσία, 11—12 Θρησκευτικά· τὸ παιδί εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ κάνει τὶς δουλειές, ποὺ ὀρίζει τὸ πρόγραμμα. Πρῶτα·πρῶτα τὸ ὀφείλω εἶναι λέξη τῆς βίας καὶ τοῦ καταναγκασμοῦ. Ἐπειτα πρέπει πρῶτα νὰ κάνουμε τὸ παιδί νὰ ἀγαπήσει τὶς γνώσεις κι' ἔπειτα νὰ τὸ ὀδηγή-

σουμε νὰ τίς ἀποκτήσει μὲ τὴν αὐθόρμητη ἐργασία του. Ἀκόμη, στὸ μικρὸ παιδί ἐπικρατοῦν ἡ ὁρμή γιὰ διαρκὴ κίνηση κι' ἡ ἀδυναμία νὰ κατευθύνει τὴ προσοχή καὶ τὴ βούληση σὲ δουλειά, ποὺ τοῦ ὀρίζουν οἱ ἄλλοι.

Μὲ λίγα λόγια οἱ ψυχολογικὲς βάσεις τῆς Ε.Α.Δ. εἶναι τὰ ἑξῆς διδάγματα : 1) Τὸ μυαλὸ τοῦ μικροῦ παιδιοῦ δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ κάνει τὰ γιγαντιαῖα πηδήματα, ποὺ ἀπαιτοῦν τὰ χωριστὰ μαθήματα κι' ἡ συχνὴ μετάθεση ἀπ' τὸν ἓνα παραστατικὸ κύκλο τῶν γνώσεων στὸν ἄλλο καὶ γιὰ τοῦτο ἡ ταξινόμηση τῶν γνώσεων σὲ μαθήματα εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴ παιδικὴ ψυχὴ καὶ φέρνει σύγχυση στὸ παιδικὸ μυαλό. 2) Ὁ χωρισμὸς τῶν γνώσεων σὲ μαθήματα εἶναι ξένος πρὸς τὴ φύση, τὴ ζωὴ καὶ τὴ πραγματικότητα, κι' ἐμποδίζει τὴ κινητικότητα τῶν παιδιῶν. 3) Τὰ μικρὰ παιδιὰ δὲν μποροῦν νὰ δεχθοῦν τὴν ἐργασία, ποὺ τοὺς ἐπιβάλλει ὁ δάσκαλος· δέχονται μόνο δουλειὰ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ ψυχὴ τοὺς κι' ἀπὸ τὴν ὀρεξὴ τοὺς. 4) Τὸ μικρὸ παιδί δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ συγκεντρώσει ἐπὶ μιὰν ὥρα τὴ βούληση καὶ τὴ προσοχή του στὸ ὀρισμένον μάθημα, οὔτε στὴ δουλειά, ποὺ τοῦ ὀρίζουν ἄλλοι. 5) Ἡ ἐργασία ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ δάσκαλο εἶναι ἀνωφελὴς στὰ παιδιὰ, γιατί δὲ τραβάει τὴ ψυχὴ τοὺς, γιατί δὲ ἐργάζεται ὅλο τὸ μυαλό τοὺς καὶ γιατί δὲ μαθαίνουν ἀσφαλεῖς γνώσεις. 6) Ἡ φύση κι' ὅλος ὁ γύρω κόσμος δὲ χωρίζεται σὲ μαθήματα· εἶναι ἓνα ἐνιαῖο σύνολο· κάθε ἀντικείμενο δὲν εἶναι χωρισμένο, ἀλλ' ἐνώνεται μὲ ὅλα τ' ἄλλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

ΠΟΙΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΑΘΕΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΗΝ Ε. Α. Δ.

Οί αντιπρόσωποι τοῦ Ν. Σ. ἐνδιαφέρονται πρῶτα πρῶτα γιὰ τὴν ὑγεία καὶ γιὰ τὸ δυνάμωμα τοῦ σώματος καὶ τοῦ μυαλοῦ τῶν παιδιῶν, τὸ ὅποῖον θὰ ἔλθει σὰν ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου συστήματος τῆς Ε. Α. Δ. Ὡς μέσα δὲ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τούτου ἔχουν τίς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ καὶ τίς γνώσεις. Εἶναι ὅμως μερικὲς γνώσεις, ποὺ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ τίς μάθει τὸ παιδί στὰ τέσσαρα χρόνια τῆς Ε. Α. Δ., γιὰτὶ τοῦ χρειάζονται στὴ ζωὴ. Μέσα στὰ τέσσαρα χρόνια πρέπει νὰ μάθει τὸ κάθε παιδί νὰ διαβάζει καλὰ καὶ νὰ ἐννοεῖ βιβλία ἀπλᾶ καὶ γραμμένα στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Πρέπει νὰ μάθει νὰ γράφει καθαρὰ καὶ ὠραῖα καὶ νὰ ἐκθέτει γραπτὰ καὶ προφορικὰ ὅ,τι εἶδε. Τέλος, πρέπει νὰ μάθει καλὰ τὸ μηχανισμό τῶν τεσσάρων ἀριθμητικῶν πράξεων τῶν ἀκεραίων καὶ τῶν δεκαδικῶν καὶ νὰ μπορεῖ νὰ λύνει ἀριθμητικὰ προβλήματα, ἀπλᾶ καὶ εὐκόλα ποὺ παρουσιάζονται στὴ ζωὴ καὶ λύνονται μὲ τίς τέσσαρες πράξεις τῶν ἀκεραίων καὶ τῶν δεκαδικῶν ἀριθμῶν.

Ὁ δάσκαλος ὅμως δὲ θὰ πιέζει τὰ παιδιά γιὰ νὰ μάθουν Ἀνάγνωση, Γραφή, καὶ Ἀριθμητικὴ. Στὸ Ν. Σ. μέσα στὴν Ε. Α. Δ. θὰ τὰ μάθουν αὐτὰ χωρὶς βία, γιὰτὶ γίνεται κατὰ τέτοιο τρόπο ἡ διδασκαλία, ὥστε μὲ ἐνθουσιασμό μαθαίνουν τίς γνώσεις αὐτές. Τώρα πῶς γίνεται ἡ διδασκαλία στὸ Ν.Σ. θὰ ἐκθέσουμε καὶ μεῖς, ἀλλὰ θὰ ἴδῃ σαφέστερα, ὅποιος παρακολουθήσει τὴν ἐργασίαν σχολείων, ποὺ ἐφαρμόζουν τίς νέες ἀρχές χωρὶς παρεξήγηση καὶ παρανόηση. Τὰ παιδιά στὸ Ν. Σ. μα-

θαίνουν πολὺ καλλίτερα Ἀνάγνωση, Γραφή καὶ Ἀριθμητική, γιατί ἐνῶ στὸ Π. Σ. διαβάζουν στὰ τέσσερα χρόνια τέσσερα ἀναγνωστικά στὸ Ν. Σ. διαβάζουν διακόσια καὶ περισσότερα βιβλία καὶ περιοδικά. Ἐνῶ στὸ Π. Σ. γράφουν ἀνόρεκτα μιὰ ξερὴ ἀντιγραφὴ, στὸ Ν. Σ. γράφουν μὲ ὄρεξη, πολλὲς ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις, πολλὲς ἐκθέσεις, καὶ πολλῶν λογίων ἄλλα πράγματα. Ἐνῶ στὸ Π. Σ. κάνουν ἀριθμητικὴ πάνω σὲ ἀφηρημένες ἐννοιες τρεῖς φορές τὴν ἐβδομάδα, ὡς ξεχωριστὸ μάθημα, στὸ Ν. Σ. κάνουν ἀριθμητικὴ πάνω σὲ συγκεκριμένα πράγματα δυὸ καὶ τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα, ὅχι ὡς ξεχωριστὸ μάθημα, ἀλλ' ὡς συνυφασμένο μὲ τὴν ἐνιαία ἐργασία.

Μὰ θὰ μᾶς πεῖ κάνεις ; Τὸ παιδί στὸ Ἑρβαρτιανὸ σχολεῖο μαθαίνει κι' ἄλλες πολλὲς γνώσεις γεωγραφικὲς, φυσικὲς, θρησκευτικὲς κι' ἱστορικὲς. Σὲ μᾶς ποὺ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ἀπ' τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα νὰ διδάξουμε ὠρισμένη ὕλη, καὶ κουραζόμαστε κι' ἀγωνιζόμαστε γιὰ ν' ἀπομνημονεύσουν οἱ μαθηταὶ μας ὅλες αὐτὲς τίς γνώσεις, τὸ Ν. Σ. λέει τὰ ἑξῆς : *«Οἱ εὐγενεῖς προσπάθειές σας, οἱ κόποι κι' οἱ ἀγῶνες, ποὺ κά-νετε, γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ πολλὲς γνώσεις εἶναι ἄσκοποι καὶ μάταιοι, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅτι εἶναι καὶ ἐπιζήμιοι σ' αὐτά. Ὡς παραδεχθοῦμε ὅτι ἓνα παιδί τῆς Δ' τάξεως στὸ τέλος τῆς χρονί-ας ξαίρει ἀπ' ἔξω ὅλα τὰ μαθήματα τῆς γεωγραφίας, τῆς φυσικῆς, τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῆς ἱστορίας, ποὺ ἐδίδαξεν ὁ δάσκαλος. Ἄν ἀργό-τερα δὲν ἀκολουθήσει ἀνώτερες σπουδὲς θὰ τὰ λησμονήσει ἀσφαλῶς. Εἶναι ἀπ' τὴ φύση ἀδύ-νατο νὰ μείνουν ὅλες αὐτὲς οἱ γνώσεις στὸ παιδικὸ μυαλό. Ὁ φυσικὸς νόμος τῆς λήθης θὰ τίς σβύσει καὶ θ' ἀφήσει μόνο μερικὰ ψυχία». Καὶ τώρα ἐρωτῶμεν : Ἀξίζει νὰ γίνονται τόσοι*

τεράστιοι κόποι για λίγα ψυχία γνώσεων ; Βέβαια όχι. Ἀλλωστε, ὅπως γίνεται ἡ διδασκαλία στὸ Ἑρβαρτιανὸ σχολεῖο, τὰ παιδιὰ ἀντὶ τὴν ἀγαπήσουν τὶς γνώσεις τὶς μισοῦν καὶ ἐμποδίζεται ἡ κανονικὴ ἀνάπτυξη τῶν πνευματικῶν δεξιοτήτων τῶν. Ἐνῶ στὸ Ν. Σ. γίνεται ἡ διδασκαλία μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἀγαποῦν τὰ παιδιὰ τὶς γνώσεις καὶ ἐξελίσσουν τὶς πνευματικὲς τοὺς δεξιότητες.

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ καὶ μερικὲς γνώσεις ἀπ' τ' ἄλλα μαθήματα. Θὰ τὶς μάθουν ὅμως μὲ τρόπο φυσικὸ κι' ἀβίαστο ὡς ἐξῆς : Ὅταν δουλεύουν στὸ κήπο θὰ μάθουν ἐντελῶς ἀβίαστα τὰ ὀνόματα τῶν ἐργαλείων, τῶν δένδρων, τῶν λουλουδιῶν καὶ τῶν λαχανικῶν. Θὰ γνωρίσουν τὰ φύλλα, τὸ κορμό, τὰ ἀνθη, τὸ καρπὸ, τὸ τρόπο τοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς καλλιέργειας, καὶ τὶς ἀσθένειες τῶν φυτῶν τοῦ κήπου. Ὅταν φτιάξουν μὲ πηλὸ ἢ μ' ἄλλα ὑλικά διάφορα ζῶα θὰ μάθουν πόσα πόδια καὶ πόσα αὐτιά ἔχουν καὶ πῶς εἶναι τὸ σῶμα τοῦς. Ὅταν δοθεῖ ἀφορμή, θὰ γίνῃ ἀπλὴ κι' ὅχι λεπτομερὴς συζήτηση γιὰ ζῶα, γιὰ φυτὰ, γιὰ ὀρυκτά, γιὰ ποτάμια, γιὰ βουνά, γιὰ πόλεις καὶ γιὰ ἄλλα πράγματα. Ἐκεῖ μέσα στὴν Ε. Α. Δ. θὰ μάθουν προσευχές, ποιήματα, τραγούδια, διηγήματα, ἱστορίες κι' ἄλλες γνώσεις.

Ὡστε, ὅταν τελειώσει τὸ παιδί τὴν Δ. τὰξη τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου πρέπει 1) νὰ ἔχει δυναμωμένο καὶ εὐρωστο τὸ σῶμα τοῦ καὶ τὸ μυαλό του· 2) νὰ ξέρει νὰ διαβάζει καλὰ καὶ νὰ καταλαβαίνει ἓνα ἀπλὸ βιβλίο, ποῦ θὰ εἶναι γραμμένο στὴ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ νὰ ξαίρει νὰ γράφει καθαρά καὶ ὠραῖα· 4) νὰ εἶναι ἱκανὸ νὰ λύνει τὰ ἀπλὰ ἀριθμητικὰ προβλήματα, ποῦ θὰ τοῦ παρουσιασθοῦν στὴ ζωὴ καὶ λύνονται μόνον μὲ τὶς τέσσαρες πράξεις

τῶν ἀκεραίων καὶ τῶν δεκαδικῶν ἀριθμῶν καὶ
5) νὰ ἔχει ἀγαπήσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ βιβλία
καὶ τίς γνώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΠΟΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ

ΣΤΗΝ Ε. Α. Δ.

Τὸ κύριο μάθημα τῆς Ε. Α. Δ. εἶναι οἱ χειρο-
τεχνικὲς καὶ κηπουρικὲς ἐργασίες· γύρω δὲ ἀπ' αὐτὰς συνδέονται ἡ Ἀνάγνωση, οἱ Ἐκθέσεις, ἡ Ἀριθμητικὴ, ἡ διήγηση, οἱ προσευχές, τὰ ποιήματα, τὰ παραμῦθια κί ἡ ὠδική.

Πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι πρέπει νὰ προφυ-
λαχθοῦμε ἀπὸ τὴν κατάχρηση τῶν χειροτεχνικῶν
ἐργασιῶν, γιατί ἐμποδίζεται ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μυα-
λοῦ καὶ γιατί συνηθίζουν τὰ παιδιὰ στὴ μηχανι-
κὴ χειροτεχνικὴ ἐργασία καὶ θὰ πάθουν πνευ-
ματικὴ ἀποχαύνωση. Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι δὲν
εἶναι δυνατόν νὰ γίνουνται πολλὰς χειροτεχνικὲς
ἐργασίες, γιατί χρειάζονται πολλὰ χρήματα καὶ
δὲ μποροῦν νὰ τὰ ξοδέψουν τὰ Σχολικὰ Τα-
μεῖα. Ἄλλοι φέρνουν πρόσκομα τὸ ὅτι οἱ δασκά-
λοι δὲν ἔχουν διδαχθεῖ χειροτεχνία καὶ δὲν μπο-
ροῦν νὰ τὴ διδάξουν. Καὶ ἄλλοι λένε ὅτι θὰ βα-
ρεθοῦν τίς δουλειὰς αὐτὰς πολὺ γρήγορα τὰ παι-
διὰ ἂν ἀσχολοῦνται κάθε ἡμέρα μ' αὐτὰς.

Σ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα τὸ Ν. Σ. ἀπαντᾷ ὡς
ἑξῆς : Ὅταν φτιάχνει τὸ παιδί ἓνα χειροτεχνικὸ
ἔργο δὲν ἐργάζεται μηχανικά. Δὲ λειτουργεῖ μό-
νο τὸ χέρι του. Μαζὺ μὲ τὸ χέρι λειτουργεῖ καὶ
τὸ μυαλό. Μπαίνει σὲ ἐνέργεια καὶ σὲ δράση ἡ
προσοχή, ἡ ἀντίληψη, ἡ παρατηρητικότητα, ἡ νό-
ηση καὶ ἡ βούληση, γιατί, ὅταν φτιάχνει ἓνα ἔργο,
πρέπει νὰ θυμηθεῖ πῶς εἶναι τὸ ἀντικείμενο, πρέ-

πει νά θελήσει νά τὸ φτιάξει, πρέπει νά προσέξει κατὰ τὴ κατασκευὴ καὶ πρέπει νά κάνει σύγκριση. Ἀφοῦ λοιπὸν μπαίνουν σὲ κίνηση ὅλες οἱ πνευματικὲς λειτουργίες δὲν εἶναι μηχανικὴ ἢ χειροτεχνικὴ δουλειά παρὰ εἶναι καὶ διανοητικὴ. Καὶ ὅχι μόνον δὲν ἐμποδίζεται ἡ κανονικὴ ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ, ἀλλὰ ἀντίθετα ὑποβοηθεῖται. Οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες δυναμώνουν τὸ παιδικὸ μυαλὸ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ μαθήματα, γιατί εἶναι πλασμένα τὰ παιδιὰ ἔτσι, ποὺ τοὺς ἀρέσουν νά δουλεύουν σὲ χειροτεχνικὲς ἐργασίες, παρὰ νά ἀκούουν ἀπὸ τὸ πρωτὶ ἕως τὸ βράδυ τὴ διδασκαλία μὲ τὰ λόγια. Αὐτὲς δὲ φέρνουν ἀποχαύνωση, ἀλλὰ ἐλευθερώνουν τὸ μυαλὸ ἀπὸ τὸ σῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι μπερδεμένο καὶ τὴ νόηση ἀπὸ τὸ συναίσθημα.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο ἐπιχείρημα, ὅτι χρειάζονται πολλὰ χρήματα γιὰ τὴ χειροτεχνικὴ ἐργασία δὲ στέκει. Ἐμεῖς ὑπολογίσσαμε πῶς κάθε παιδί ἐξώδευσε στὸ σχολεῖο μας τὸ χρόνο τριάντα περίπου δραχμὲς γιὰ ὅλο τὸ χειροτεχνικὸ ὕλικό. Ἡ ὠφέλεια ὅμως, ποὺ πήρανε τὰ παιδιά, ἔχει ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀξία. Ἀπὸ παρατήρηση ποὺ κάναμε, βγάλαμε τὸ συμπέρασμα, πῶς οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες ἀκονίζουν καὶ ξυπνοῦν πραγματικὰ τὸ παιδικὸ μυαλὸ καὶ φέρνουν μεγάλη ἀνάπτυξη καὶ στὶς σωματικὲς καὶ στὶς πνευματικὲς ἱκανότητες. Τέτοιο κέρδος εἶδαμε στὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν μας, ὥστε συσταίνουμε θερμὰ στοὺς συνάδελφους, ἔστω καὶ δοκιμαστικὰ, νά πέριορίσουν τὴ διδασκαλία μὲ τὰ λόγια, ν' ἀφίσουν τὰ παιδιά ἐλεύθερα ν' ἀσχοληθοῦν μὲ χειροτεχνικὲς ἐργασίες καὶ νά παρατηρήσουν πόσο θὰ ξυπνήσει τὸ μυαλὸ τους. Πάρα κάτω θὰ ποῦμε τί εἶδους χειροτεχνικὸ ὕλικό χρειάζεται καὶ πῶς γίνεται ἡ ἐργασία.

Στὸ Π. Σ. ἔπρεπε ὁ δάσκαλος νὰ ἦτανε τέλειος ἰχνογράφος καὶ νὰ ἤξερε καλὰ τὴ χειροτεχνία, γιατί ἔπρεπε νὰ δείξει στὰ παιδιά πῶς θὰ φτιάχνουν τέλεια ἔργα, εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μὰ στὸ Ν. Σ. κι' ἂν δὲν ξεύρει ὁ δάσκαλος τέλεια χειροτεχνία μπορεῖ νὰ τὴ διδάξει, γιατί δὲ θὰ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ φτιάχνουν ἔργα τέλεια ἀμέσως ἀπὸ τὶς πρῶτες τάξεις. Θ' ἀφίνει ὁ δάσκαλος ἐλεύθερα τὰ παιδιά νὰ φτιάχνουν ἔργα, ὅπως μποροῦν μόνον τοὺς, χωρὶς τὴν ἐπέμβαση τοῦ καὶ θὰ τὰ τελειοποιοῦν σιγά-σιγά. Ἐπειτα δὲν εἶναι δύσκολο νὰ μάθει τὰ στοιχεῖα τῆς χειροτεχνίας κι' ἀπὸ τοὺς γνωστούς τοῦ συναδέλφους, ἀρκεῖ νὰ ἔχει καλὴ θέληση, ἀφοῦ πρόκειται οἱ μαθηταὶ τοῦ νὰ ὠφεληθοῦν πολὺ.

Τέλος, τὸ ἐπιχειρήμα, πῶς θὰ βαρεθοῦν γρήγορα τὶς χειροτεχνικὲς δουλειές, δὲν ἔχει βγεῖ ἀπὸ τὴ πραγματικότητα. Τὰ παιδιά ἐργάζονται σαυτὲς μὲ μετὰλη ὄρεξη καὶ μ' ἐνθουσιασμό. Ποτὲ δὲ συχαίνονται τὶς ἐργασίες τοῦ χερικοῦ ἀρκεῖ νὰ τὰ ἀφίνει ἐλεύθερα ὁ δάσκαλος νὰ κάνουν ὅτι ἔργο θέλουν καὶ νὰ δουλεύουν μ' ὅποιο ὀλικὸ θέλουν.

Ὅλα λοιπὸν τὰ ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν δὲ στέκουν καὶ γιὰ τοῦτο αὐτὲς πρέπει νὰ εἶναι τὸ οὐσιῶδες καὶ τὸ κεντρικὸ μάθημα τῆς Ε. Α. Δ.^α καὶ γύρω ἀπ' αὐτὲς νὰ συνδέονται, ἀπὸ τὴ Α'. ἕως τὴν Δ'. τάξη, ὅλα τ' ἄλλα μαθήματα.

Ποιὰ κεφάλαια ἀπὸ κάθε μάθημα πρέπει νὰ διδάσκονται σὲ κάθε τάξη δὲ θὰ προκαθορίζεται ἀπὸ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα. Στὸ πρόγραμμα τοῦ Ν.Σ. πρέπει νὰ εἶναι γραμμένες οἱ γενικὲς καὶ οἱ βασικὲς γραμμὲς τοῦ ἔργου τοῦ δασκάλου γιὰ κάθε τάξη. Γιὰ κάθε δὲ τόπο νὰ ὑπάρχει τοπικὸ πρόγραμμα, ποὺ θὰ τὸ φτιάχνουν οἱ δασκά-

λοι του τόπου καί τὸ ὁποῖο θά σχηματίζεται σύμφωνα μὲ τὸ περιβάλλον. Ἀλλὰ καί τὸ τοπικὸ πρόγραμμα δὲ θά ἀναγράφει τὴ σειρά μὲ τὴν ὁποία θά διδάσκεται κάθε μάθημα. Τὸ μάθημα κάθε ἡμέρα θά ἐκλέγεται ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις μὲ τὶς ὁποῖες θά εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν κι' οἱ ὁποῖες θά προέρχονται ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ κάνει στὸ σχολεῖο, στὸ σπῆτι καὶ στὴ κοινωνία, ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωριοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'.

Η ΕΚΛΟΓΗ ΤΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΤΗΝ Ε. Α. Δ.

Τὸ Ν.Σ. ξεκινάει σ' ὅλες του τὶς προσπάθειες πάντοτε ἀπὸ τὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, γιατί, ἂν δὲ λάβει ὑπ' ὄψιν του τὴ παιδικὴ ψυχικὴ κατάσταση, θά ἐμποδίσει καὶ θά ζημιώσῃ τὴν ἀνάπτυξή του. Δὲν ἔχει δὲ γιὰ φροντίδα μοναδικὴ νὰ γεμίσει τὸ παιδικὸ μυαλὸ μὲ πλῆθος γνώσεων. Ἐχει ὡς κύριον ἔργον νὰ υποβοηθήσῃ τὰ παιδιά γιὰ νὰ ἀνθοφορήσουν καὶ ν' ἀναπτυχθοῦν ὅλες οἱ σωματικές, οἱ ψυχικὲς, οἱ ἠθικὲς κι' οἱ πνευματικὲς τοὺς δεξιότητες. Ἀλλὰ γιὰ νὰ πετύχει τοῦτο πρέπει νὰ μὴ βιάζει, νὰ μὴ πιέζει, νὰ μὴν ἀναγκάζει τὸ μικρὸ παιδί νὰ κάνει μιὰ δουλειά, ποὺ δὲν τοῦ ἀρέσει. Ἡ βία κι' ὁ καταναγκασμὸς ἐμποδίζουν τὴ κανονικὴ ἐξέλιξη τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ κάνουν ὀκνηρό, μελαγχολικόν, δύστροπον καὶ νευρικό. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐργάζονται τὰ παιδιά στὸ σχολεῖο σὲ δουλειές, ποὺ τοὺς ἀρέσουν, σὲ δουλειές ποὺ τὶς κάνουν μὲ ζωηρό, μὲ θερμό, μὲ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον, γιατί τότε μόνον, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐρ-

γάζεται σέ δουλειά πού τοῦ ἀρέσει, βάζει σέ ἐνέργεια, σέ κίνηση καί σέ δράση ἕλες τίς πνευματικές καί τίς σωματικές του δυνάμεις. Καί τότε μόνον δυναμώνει τὸ σῶμα του καί τὸ μυαλό του.

Ὡστε μέ ποιὰ μαθήματα, μέ ποιὰ ὕλη καί μέ ποιὰ διδακτική ἐργασία θ' ἀσχολοῦνται κάθε ἡμέρα τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ μὴ τὸ προκαθορίζει ὁ δάσκαλος· νὰ τὸ ὀρίζει ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ.

Ἀλλὰ ποιὲς δουλειὲς ἀρέσουν στὰ παιδιὰ ; Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὐκόλη. Αὐτές, πού εἶναι τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς τους. Αὐτές πού βγαίνουν αὐθόρμητα ἀπὸ τὴν ψυχὴ τους. Ἔτσι, σ' ἄλλες ἀσχολίες πνευματικές ἢ χειροτεχνικές θέλουν νὰ ἀσχολοῦνται τὰ παιδιὰ τῆς Α' καί τῆς Β' τάξεως, σ' ἄλλες τῆς Γ' καί τῆς Δ' καί σ' ἄλλες τῆς Ε' καί τῆς ΣΤ'. Καί δὲν φθάνει αὐτὸ μόνον. Τὸ κάθε παιδί θέλει νὰ ἀσχολεῖται μέ δουλειές, πού εἶναι ἀνάλογες μέ τὴν ἰδιορρυθμία καί μέ τὸ χαρακτήρᾳ του. Μὲ δουλειὲς πού τοῦ ἀρέσουν.

Δουλειὲς πού βγαίνουν αὐθόρμητα ἀπ' τὴ ψυχὴ τῶν παιδιῶν καί πού τοὺς ἀρέσουν πολὺ, εἶναι αὐτές, πού εἶναι σύμφωνες καί ἐνωμένες μέ τίς ἐντυπώσεις, μέ τίς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ παιδικὴ ψυχὴ κάθε ἐποχῇ ἢ κάθε ἡμέρᾳ. Κάθε μέρα ἡ παιδικὴ ψυχὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἐντυπώσεις, πού προέρχονται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο κι' ἀπὸ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Ἡ σχολικὴ χρονιά χωρίζεται σέ διάφορες ἐποχές. Στὴν ἐποχὴ τοῦ τρύγου, τῆς σπορᾶς, τοῦ τινάγματος τῶν ἐλαιοδένδρων, τῆς ρητινοσυλλογῆς, τῆς συλλογῆς τοῦ βάμβακος, τῶν Χριστουγέννων, τῶν Ἀποκρέω, τῆς Ἑθνικῆς ἐορτῆς, τοῦ Πάσχα, τοῦ θέρους, καί σ' ἄλλες ἀνάλογα μέ τὸ τόπο πού λειτουργεῖ τὸ σχολεῖο. Ὁ δάσκαλος θὰ παρουσιάζει μπροστὰ στὰ παιδιὰ λογιῶν-λογιῶν δουλειές, πού θὰ βγαίνουν ἀπὸ τίς ἐντυπώ-

σεις μέ τις ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ παιδική ψυχή, καί τὸ παιδί θά διαλέγει καί θά ἀσχολεῖται μέ μιὰ ἀπ' αὐτές. Ὅλες αὐτές οἱ δουλειές θά ἐνώνονται μεταξύ τους καί μέ ὅλα τὰ μαθήματα. Γιά νά γίνει τοῦτο σαφέστερο θά φέρουμε ἕνα παράδειγμα

Εἶναι ἡ ἐποχή τοῦ τρύγου. Ἡ κοινωνία ἀσχολεῖται μ' αὐτόν κι' ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν εἶναι γεμισμένη ἀπὸ παρόμοιες ἐντυπώσεις. Τότε ἡ διδασκαλία στὴ Α' καί στὴ Β' τάξη θά πάρει τὴν ἐξῆς μορφή κατὰ τὸ σύστημα τῆς Ε. Α. Δ.: Ὁ δάσκαλος θά προτρέψει τὰ παιδιά νά φτιάξουν τις δύο πρῶτες ὥρες κάθε ἡμέρας καί ὅλες τις ἡμέρες, πὺ διαρκεῖ ὁ τρύγος, μέ πηλό, μέ χαρτόνι, μέ χαρτί γλασσέ, μέ ξυλάκια, μέ φλοιὸ πεύκου καί μ' ἄλ' α ἑῖδη, ἢ νά ἰχνογραφήσουν πράγματα ἢ σκηνές ὁλόκληρες, σχετικές μέ τὸν τρύγο. Ἡ ποικιλία τῶν ἔργων θά εἶναι μεγάλη. Ὁ δάσκαλος δὲ θά κάθεται στὴν ἔδρα του, παρὰ θά παρακολουθεῖ τὴν δουλειὰ καί θά τὸ βοηθάει, ἂν τοῦ τὸ ζητήσουν. Θά ἀφίνει τὰ παιδιά ἐλεύθερα νά φτιάχνουν τὰ ἔργα τους. Ποτὲ δὲ θά τὰ φτιάχνει μόνος. Οὔτε θά τὰ διορθώνει στίς κατώτερες τάξεις. Θά τὰ θεωρεῖ ὅλα ὡς καλὰ καί ποτὲ δὲ θά λέγει ὅτι ἕνα παιδί δὲν ἔφτιαξε καλὸ ἔργο, γιατί τὸ ἀπογοητεύει. Ἐπειτα τὰ παιδιά θά μετρήσουν τὰ ἔργα τους καί θά λογαριάσουν πόσα ἐξώδευσαν γι' αὐτά.

Μὲ τις ἐργασίες αὐτές τοῦ χεριοῦ ἐνώνονται καί οἱ ἐξῆς ἄλλες, πὺ γίνονται ὕστερα ἀπ' αὐτές: 1) Ἀπαγγέλλει ὁ δάσκαλος κανένα ποίημα σχετικὸ μέ τὸν τρύγο καί προτρέπει τὰ παιδιά νά μάθουν κι' αὐτὰ κανένα παρόμοιο ἀπ' τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης. 2) Μετροῦν τὰ παιδιά τὰ χειροτεχνικὰ ἐργαλεῖα. 3) Λύνουν μέ τὴ συζήτηση διαφορὰς ἀπορίες, πὺ ἔχουν, σχετικές μέ τὴν ἐποχή.

4) Μετρούνται τὰ παιδιὰ μεταξύ τους γιὰ νὰ ἴδουν πόσα ἀπουσιάζουν. 5) Τραγουδοῦν τραγούδια γιὰ τὸν τρύγο ἢ ἄλλα. 6) Ψάχνουν νὰ βροῦν σχετικές εἰκόνες, ἢ τοὺς δείχνει ὁ δάσκαλος, ἂν ἔχει. 7) Θὰ διηγηθοῦν πῶς πέρασαν τὴν προηγούμενη ἡμέρα, ἢ θὰ ποῦν γιὰ κατέναντα ἐπεισόδιο, ποῦ ἐγίνε ἐξω στὴ κοινωνία, στὴν οἰκογένεια ἢ στὴ τάξη. 8) Θὰ ποῦν αἰνίγματα καὶ παροιμίες, θὰ τίς γράψουν στὸ πῖνακα καὶ θὰ κάμουν γραμματικές παρατηρήσεις. 9) Θὰ διαβάσουν διηγήματα τῆς ἐποχῆς, ἂν ξαίρουν ἀνάγνωση. 10) Τὴ τελευταία ὥρα κάθε ἡμέρας θὰ διηγηθεῖ ὁ δάσκαλος μιὰ ἱστορία ἢ ἓνα ὠραῖο παραμῦθι. Οἱ δουλειές αὐτές δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνονται σὲ μιὰ ἡμέρα ὅλες. Μερικὲς θὰ γίνονται τὴ μιὰ ἡμέρα καὶ μερικὲς τὴν ἄλλη, ἕως ὅτου τελειώσει ἡ ἐποχὴ τοῦ τρύγου. Ἐπειτα ἡ διδασκαλία θὰ πάρει ἄλλη μορφή.

Καὶ ἐνῶ στὴ Α' καὶ τὴ Β' τάξη ἡ διδασκαλία κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ τρύγου παίρνει τὴ μορφή, ποῦ ἐκθέσαμε περιληπτικά, στὴ Γ' καὶ στὴ Δ' παίρνει ἀλλοιωτική. Ὁ δάσκαλος θὰ πεῖ στὰ παιδιὰ ὅτι πρέπει νὰ προετοιμάσουν ἑορτὴ τοῦ τρύγου καὶ θὰ συζητήσει μαζί τους, τί πρέπει νὰ κάμουν γιὰ νὰ γίνῃ καλὴ ἡ ἑορτή.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἑορτῆς πρέπει νὰ γίνουν οἱ ἐξῆς δουλειές: 1) Θὰ ψάξουν τὰ παιδιὰ στὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ σπιτιοῦ τους, καὶ θὰ βροῦν διάφορα ποιήματα, αἰνίγματα, παροιμίες, ἱστορίες, διηγήματα καὶ εἰκόνες σχετικές μὲ τὸ ἀμπέλι, τὰ σταφύλια καὶ τὸ τρύγο. Ἐπειτα μέσα στὴ τάξη μὲ τὴ βοήθεια καὶ μὲ τίς ὁδηγίες τοῦ δασκάλου θ' ἀσκηθοῦν γιὰ νὰ ἀπομνημονεύσουν τὰ ποιήματα καὶ γιὰ νὰ μάθουν νὰ τὰ ἀπαγγέλουν ὠραῖα. Θὰ ἀσκηθοῦν στὴν ἀνάγνωση τῶν διηγημάτων, τῶν ἱστοριῶν, καὶ τῶν παραμυθιῶν, ὥστε

νά γίνουν ικανά νά τά διαβάσουν μπροστά στα ἄλλα παιδιά κατὰ τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς. Θά ψάχνει κι' ὁ δάσκαλος στα βιβλία τοῦ καί θά βρίσκει τέτοια ἀναγνώσματα "Ἐπειτα θά τά δίνει στα παιδιά καί θά τοὺς λέει; «Ψάχτε σ' αὐτά τά βιβλία καί θά βρῆτε διηγήματα καί ποιήματα γιά τὸ τρύγο».

2) Θά φτιάξουν μέ πηλό, μέ χαρτόνι, μέ χρωματιστό χαρτί, μέ φλοιό πεύκου, μέ σανιδάκια καί μέ ἄλλα εἶδη, ἔργα σχετικά μέ τήν ἑορτή. 3) Θά ἰχνογραφήσουν, θά ζωγραφήσουν καί θά κεντήσουν διάφορες σκηνές ἀπ' τὸ τρύγο. 4) Θά λογαριάσουν πόσο στοιχίζει τὸ χειροτεχνικὸ ὑλικὸ καί πόσα ἔξοδα ἔκαναν γιά τήν ἑορτή. Πόσο στοιχίζει ὁ μοῦστος, πόσο τὸ κρασί, πόσο κερδίζουν αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἀμπέλια καί γενικά θά κάνουν διαφόρων εἰδῶν λογαριασμοὺς σχετικοὺς μέ τήν ἐποχή. 5) Μὲ συνεργασία τοῦ δασκάλου καί τῆς τάξεως θά συνταχθεῖ ἡ πρόσκληση, ποὺ θά σταλεῖ στοὺς γονεῖς καί στα παιδιά τῶν ἄλλων τάξεων τοῦ σχολείου ἢ ἄλλων γειτονικῶν σχολείων. Ἡ πρόσκληση θά γραφεῖ στὸν πίνακα καί θά γίνουν γραμματικὲς παρατηρήσεις καί ἄσκηση πάνω σ' αὐτές. "Ἐπειτα τὰ παιδιά θά τὴν ἀντιγράψουν καθαρά κι' ὥραϊα σὲ πολλὰ ἀντίτυπα καί θά τὰ στείλουν. 6) Θά στολίσουν τὴν αἴθουσα μέ γλάστρες, μέ ἔργα τῆς χειροτεχνίας καί μέ κορδέλες ἀπὸ χρωματιστὸ χαρτί. 7) Θά φτιάξουν τὸ πρόγραμμα τῆς ἑορτῆς. θά τὸ ἀντιγράψουν σὲ πολλὰ ἀντίτυπα γιά νά τὸ μοιράσουν στοὺς θεατὰς καί τέλος, θά κάνουν τὴ πρόβα. 8) Θά μάθουν τραγούδια γιά τήν ἑορτή. 9) Θά συζητήσουν γιά τὸ τρύγο. 10) Θά παρακολουθήσουν τὴν ἐργασία τοῦ τρύγου. 11) Θά γράψουν ἐκθέσεις. 12) Πάνω στίς ἐκθέσεις θά γίνουν γραμματικὲς παρατηρήσεις καί θά βγάλουν γραμματικοὺς κανόνες. 13) Θά ἀσκή

θοῦν ἐπάνω στοὺς γραμματικούς κανόνες. 14) Θὰ κάνουν ἀριθμητικὴ πάνω στὴν ἀξία τῶν σταφυλιῶν τοῦ μούστου κλπ. 15) Θὰ γίνῃ συζήτηση γιὰ τὴ λύση τῶν ἀποριῶν. 16) "Ὅταν θὰ βλέπει ὁ δάσκαλος ὅτι εἶναι κουρασμένα θὰ τοὺς διηγεῖται κάθε ἡμέρα μιὰ ὥρα ἰστορία, γιὰ νὰ τὰ εὐχαριστήσῃ, ἢ θὰ κάνει γυμνασμικὴ ἢ θὰ τ' ἀφήσῃ νὰ παίξουν.

Ἐκτὸς ἀπ' τὶς δουλειές αὐτές ὁ δάσκαλος ἢ τὰ παιδιά μποροῦν νὰ βροῦν κι' ἄλλες, οἱ ὁποῖες πάντοτε πρέπει νὰ μὴ βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ γενικὸ θέμα καὶ ἀπὸ τὸ γενικὸ σκοπὸ πού εἶναι ἡ διοργάνωση τῆς ἐορτῆς. Ἀπὸ ὅλες αὐτές τὶς πολλές δουλειές τὸ κάθε παιδί θὰ διαλέξῃ καὶ θὰ ἐργασθῇ μέσα στὴ τάξη μὲ μιὰ, πού θὰ τοῦ ἀρέσῃ. Ὁ δάσκαλος πηγαίνοντας ἀπὸ θρανίο σὲ θρανίο θὰ παρακολουθεῖ τὶς ἐργασίες τῶν παιδιῶν καὶ θὰ δίνει ὁδηγίες καὶ βοήθεια σ' ὅποια ζητήσουν.

Τώρα ὅμως γεννιοῦνται οἱ ἀπορίες: Ἀπὸ τὴν Α' ἕως τὴν Δ' τάξη τὰ παιδιά δὲ θὰ κάνουν τίποτε ἄλλο μέσα στὴ τάξη, παρὰ θὰ προετοιμάζουν ἐορτές; Δὲ πηγαίνει χαμένος αὐτὸς ὁ χρόνος; Πότε θὰ μάθουν Ἀνάγνωση, Γραφή, Ἀριθμητικὴ, Ὀρθογραφία, Γεωγραφία, Πατροδογασία, Θρησκευτικά κι' Ἱστορία, ὅταν ὅλο τὸ χρόνο τὰ σπαταλοῦμε στὶς προπαρασκευές τῶν ἐορτῶν; Ὁ χρόνος γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐορτῆς δὲ πηγαίνει χαμένος, γιατί μέσα σ' αὐτὴν γίνεται Ἀνάγνωση, Ἀριθμητικὴ, Γραμματικὴ, Γραφή καὶ χειροτεχνικὴ ἐργασία. Δουλεύουν δὲ τὰ παιδιά ὄχι μὲ βία καὶ μὲ καταναγκασμό, ἀλλὰ μὲ μεγάλη ὄρεξη καὶ μὲ εὐχαρίστηση, γιὰτὶ καταβάλλουν προσπάθειες γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς σκοποῦ. Ἀλλωστε, ἡ διοργάνωση τῶν ἐορτῶν, πού κάνει τὸ Ν.Σ. ὄχι γιὰ ἐπίδειξη, ἀλλὰ

γιά ἀσχολία, γιά εὐχαρίστηση καί γιά διασκέδαση τῶν παιδιῶν, δὲν εἶναι ἡ μοναδική δουλειά, ποὺ γίνεται στὸ Ν. Σ. Γίνονται κι' ἄλλες γιὰ τίς ὁποῖες θὰ μιλήσουμε. Μέσα δὲ στὴ προετοιμασία τῆς ἐφορτῆς γίνονται κι' ὅλα τὰ μαθήματα: Ἀριθμητική, Ἀνάγνωση, Ἐκθέσεις, Γραμματική, Θρησκευτικὰ καὶ Ἱστορία.

Ἀνακεφαλαίωση. Τῇ διδακτέα ὕλῃ στίς τέσσαρες πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὴν συσχετίζομεν μὲ τίς ἐντυπώσεις, μὲ τίς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν καὶ οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπὸ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, ἀπ' τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν στὴν οἰκογένεια καὶ στὴ κοινωνία, ἀπὸ κανένα γεγονὸς ποὺ εἶδαν, ἀπὸ συμβάν, ποὺ θὰ γράφουν οἱ ἐφημερίδες, ἀπ' τίς καιρικὰς καὶ τίς μετεωρολογικὰς μεταβολὰς, ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον καὶ γενικὰ, ἀπὸ κάθε τί, ποὺ ἔχει κάνει ζωηρὰ ἐντύπωση στὰ παιδιά.

Γύρω ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις αὐτὲς γίνονται χειροτεχνικὲς ἐργασίες καὶ γύρω ἀπ' αὐτὲς ἐνώνονται ὅλα τ' ἄλλα μαθήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄.

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ Ε.Α.Δ.

Γιὰ νὰ γίνῃ σωστὴ καὶ χωρὶς παρερμηνεία ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ν. Σ., γιὰ νὰ πνεύσει καινούργιος καὶ ζωογόνος ἀέρας στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο καὶ γιὰ νὰ πάρῃ ὕψος καὶ εὐρωστία τὸ παιδικὸ σῶμα καὶ πνεῦμα, εἶναι ἀνάγκη, ὁ δάσκαλος, ποὺ θὰ ἐφαρμόσῃ τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς Ε.Α.Δ., νὰ ξέρῃ τὰ διδάγματα καὶ τὰ κηρύγματα τοῦ Ν. Σ., καὶ νὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν του

πῶς λειτουργεῖ τὸ συναίσθημα καὶ ἡ νόησις, πότε πρέπει νὰ κατευθύνεται πρὸς αὐτὰ καὶ πῶς καλλιεργεῖται ἡ παρατηρητικότητα.

1. Ἡ κατεύθυνσις πρὸς τὴν νόησιν τῶν παιδιῶν.

Νόησις εἶναι μιὰ πολυσύνθετη λειτουργία τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν παίρνει μέρος ἡ βούλησις, ἡ προσοχή, ἡ παρατηρητικότητα καὶ μερικὲς ἄλλες πνευματικὲς δεξιότητες. Ἡ πνευματικὴ λειτουργία τῆς νοήσεως γίνεται ὡς ἑξῆς: Ὅταν γεννηθῇ ἓνα αἶσθημα, γυρίζει ἡ ψυχὴ μὲ τὴ θέλησίν της πρὸς τὸ αἶσθημα αὐτὸ καὶ πρὸς τὴ νέα ἐντύπωση, καὶ συγκεντρώνει ὅλη τὴ προσοχή της μόνο σὲ κίνη. Ἡ νέα ἐντύπωση γίνεται παρατηρουμένη ἐντύπωση. Τότε ἄμεσως, γρήγορα καὶ ἄσυνειδητα, οἱ παραστάσεις ποὺ εἶναι μέσα σιτὴ ψυχὴ μπαίνουν σὲ κίνησι. Κάθε δὲ παράστασις, ποὺ ἔχει σχέση καὶ συγγένεια μὲ τὴ νέα ἐντύπωση, σπεύδει καὶ ἐνώνεται μὲ αὐτὴ καὶ γίνεται μιὰ νέα παράστασις. Ἔτσι, τὴ νέα ἐντύπωση τὴ κατάλαβε βαθειὰ ἡ ψυχὴ. Νόησις λοιπὸν εἶναι ἡ λειτουργία τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὴ γυρίζει τὴ προσοχή μὲ τὴ θέλησίν της, τὴ συγκεντρώνει σὲ ἓνα σημεῖο, τὸ ὁποῖο προσπαθεῖ νὰ παρατηρήσῃ μὲ σαφήνεια, καὶ προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσει σχέσεις μεταξὺ τῶν ψυχικῶν γεγονότων. Προϊόντα τῆς νοήσεως εἶναι οἱ κρίσεις καὶ οἱ ἐννοιες. Συνεπῶς τὸ φαινόμενο τοῦτο ἐπιδρᾷ ἡ ἐκούσια προσοχή, γίνεται συστηματικὴ παρατήρησις καὶ παίρνουν μέρος οἱ πνευματικὲς ἱκανότητες τῆς προσοχῆς, τῆς βουλήσεως καὶ τῆς παρατηρητικότητος. Ἡ νόησις ὑπάρχει στὸ παιδί, ἀλλὰ εἶναι ἀδύνατη καὶ δὲν ἔχει ἐξελιχθῇ. Ἐξελίσσεται καὶ ὠριμάζει σιγὰ σιγὰ καὶ μαζὺ μὲ τίς δεξιότητες τῆς βουλήσεως, τῆς προσοχῆς καὶ τῆς παρατηρητικότητος, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐξαρτᾶται.

Καί ἡ μὲν βούληση, ἂν καὶ ἀρχίζει ἐνωρίς στὸ παιδί, δὲν εἶναι σὰν τὴ βούληση τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου καὶ δὲν ἔχει δύναμη καὶ ἀντοχή. Ἡ δὲ προσοχή καὶ ἡ παρατηρητικότητα εἶναι ἀσθενῆς καὶ ἀδύνατη κατὰ τὴ παιδικὴ ἡλικία καὶ ἐξελίσσεται σιγὰ — σιγὰ στὸ σχολεῖο, φθάνουσα στὸ ἀνώτατο ὄριο κατὰ τὴν ἀνδρική ἡλικία.

Τὸ παιδί τῶν 7-12 ἐτῶν ἐννοεῖ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον, ἀλλὰ ὄχι μὲ σαφήνεια καὶ μὲ καθαρότητα. Τὸ παιδικὸ μυαλὸ δὲν ἔχει τὴ δύναμη ν' ἀποκτήσει ἐντυπώσεις καὶ παραστάσεις σαφεῖς, ἀκριβεῖς καὶ ἀπόλυτα ξεκαθαρισμένες. Τὴν ἱκανότητα αὐτὴ θὰ τὴν ἀποκτήσει ἀργότερα, ὅταν μεγαλώσει. Τίς πράξεις του δὲ τὰς διευθύνει ἡ κρίση, ἡ σκέψη καὶ ἡ νόηση, ἀλλ' ἡ χαρὰ καὶ ἡ εὐχαρίστηση, ποὺ θὰ ἔλθει ἀπ' αὐτές. Τίς διευθύνει τὸ συναίσθημα. Ἡ νόηση λοιπὸν ὑπάρχει στὴ παιδικὴ ψυχὴ, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἐξελιχθῇ ἀκόμη καὶ εἶναι περιπλεγμένη μὲ τὸ συναίσθημα καὶ μὲ τὴ κινητικότητα. Τὸ παιδικὸ μυαλὸ εἶναι δεμένον καὶ αἰχμάλωτο ἀπὸ τὸ σῶμα· σιγὰ — σιγὰ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐργασίας τοῦ σχολείου ἐλευθερώνεται ἀπ' αὐτό, ἐξελίσσεται, αὐξάνει καὶ φθάνει στὸ ἀνώτατο δυνατό ὄριο, ποὺ προκαθορίζει ἡ φύση γιὰ τὸ κάθε παιδί.

Ὁ δάσκαλος τοῦ Π.Σ. στρέφεται πάντοτε πρὸς τὴ νόηση τῶν παιδιῶν. Σ' αὐτὴν ἔχει ρίξει ὅλη τὴ προσοχή του. Λέγοντες ὅτι ὁ δάσκαλος τοῦ Π.Σ. ἀπευθύνεται μόνο πρὸς τὴ παιδικὴ νόηση ἐννοοῦμε τοῦτο: Δίνει μὲ τὸ στόμα του ἑτοιμὰς τίς γνώσεις στὰ παιδιά καὶ μὲ τέτοια μέθοδο, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ τίς καταλάβουν βαθειὰ καὶ νὰ τίς ἀπομνημονεύσουν εὐκολώτερα. Διδάσκει Γεωγραφία στὴ Γ' καὶ στὴ Δ'. Δημοτικὸ καὶ ζητάει ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ κατανοήσουν βαθειὰ τίς αἰτιώδεις σχέσεις τῶν γεωγραφικῶν στοιχείων καὶ ν' ἀπομνημονεύσουν τίς πόλεις, τὰ βουνά, τὰ ποτάμια

καί τ' ἄλλα γεωγραφικά στοιχεῖα. Διδάσκει Ζωολογία στή Γ'. καί στή Δ'. τάξη γιά νά μάθουν τὰ παιδιὰ τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς, τῆς κατασκευῆς, τῆς λειτουργίας τῶν ὀργάνων, τῶν ἀσθενειῶν καί τῆς χρησιμότητος τῶν ζώων, καί νά κατανοήσουν βαθειά τὰς αἰτιώδεις σχέσεις καί τήν ἀλληλοεξάρτηση τῶν διαφόρων φυσικῶν ὄντων. Διδάσκει ἕνα ποίημα γιά νά κατανοήσουν τὰ παιδιὰ τίς σκέψεις τοῦ ποιητοῦ. Διδάσκει ἱστορία καί ζητάει ἀπ' αὐτά ν' ἀποστηθήσουν τὰ ἱστορικά μαθήματα καί νά νειώσουν τίς αἰτίες τῶν πολέμων καί τίς σκέψεις τῶν ἱστορικῶν προσώπων. Διδάσκει Ἀριθμητική καί ζητάει κι' ἀπό τή Α'. καί τή Β'. τάξη νά κάνει ἀριθμητικές πρόξεις νοερῶς καί νά ἐννοήσει βαθειά τίς ἀριθμητικές ἐννοιες καί σχέσεις. Μὲ λίγα λόγια, ὁ δάσκαλος τοῦ Π. Σ. ζητάει ἀπό τὰ παιδιὰ τῆς Α', Β', Γ'. καί Δ'. τάξεως νά σκέπτονται, νά κρίνουν καί νά κατανοοῦν βαθειά τίς διάφορες ἐννοιες, τίς αἰτιώδεις σχέσεις καί τίς πράξεις τῶν ἱστορικῶν προσώπων, καί νά μάθουν, ὅσο τὸ δυνατό περισσότερες γνώσεις. Αὐτὲς ὅμως αἱ ἀπαιτήσεις εἶναι ἀφύσικες, βλαβερὲς στὸ παιδί καί ἀντιεπιστημονικὲς γ' αὐτὸ 1) τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν τῆς Α—Δ τάξεως δὲν εἶναι ἱκανό, ὅσο κι' ἂν τὸ πιέσουμε νά σκεφθεῖ, νά κρίνει καί νά νιώσει τίς αἰτιώδεις σχέσεις, τίς δύσκολες ἐννοιες, τίς ἀριθμητικὲς σχέσεις καί ἐννοιες, τοὺς ἠθικοὺς νόμους κι' ὅλα αὐτά, ποὺ ζητάει τὸ Π. Σ. 2) ὅταν τὸ παιδί φύγει ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο καί δὲ πάει στὸ Γυμνάσιο, θὰ ξεχάσει ἀσφαλῶς ὅλες τίς γνώσεις ποὺ πῆρε ἑτοιμὲς ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου κι' ὄχι ἀπὸ τὴ δική του ἔρευνα μέσα στὰ βιβλία, καί θὰ κρατήσῃ στὸ μυαλὸ του ἐλάχιστα ψυχία ἀπ' αὐτές· καί 3) γιὰ τὸ μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ δὲ γίνεται καμιὰ ξεχωριστὴ ἀνάπτυξη

τοῦ παιδικοῦ μυαλοῦ καὶ δὲ πετυχαίνουμε τὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας.

Καὶ τὸ Ν Σ. δὲ παραμελεῖ τὴ νόηση τῶν παιδιῶν. Ζητάει ὅμως ἀπὸ τὸ δάσκαλο τοῦτο τὸ σημαντικό: *Νὰ ξαίρει ποιά εἶναι ἡ νοητικὴ κατάστασις τῶν παιδιῶν καὶ νὰ ἀπευθύνεται ἀνάλογα πρὸς αὐτήν.* Λέγοντες ὅτι πρέπει νὰ ἀπευθυνόμεσθε ἀνάλογα πρὸς τὴ νόηση τῶν παιδιῶν ἐννοοῦμε: α) ὅτι δὲ πρέπει νὰ ζητᾶμε ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς Α', Β', Γ. καὶ Δ'. τάξεως νὰ κατανοοῦν βαθεῖα καὶ μὲ σαφήνεια τίς διαφορὲς σχέσεις καὶ ἔννοιες, (ἀριθμούς, γεωγραφικὲς καὶ φυσικὲς ἔννοιες, ἀριθμητικὲς καὶ αἰτιώδεις σχέσεις, διάφορα σύμβολα, τίς αἰτίες τῶν πολέμων, τίς σκέψεις τῶν ἱστορικῶν προσώπων, τοὺς ἠθικοὺς, φυσικοὺς καὶ ἱστορικοὺς νόμους κ.λ.π.) β) ὅτι δὲ πρέπει νὰ ἀναγκάζουμε τὰ παιδιὰ νὰ σκέπτονται καὶ νὰ κρίνουν πράγματα, ποὺ δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ τὰ κρίνουν. γ) ὅτι δὲ πρέπει νὰ τὰ πιέζουμε νὰ ἀπομνημονεύουν πολλὰς γνώσεις, παρὰ νὰ ἀναπτύξουμε τὴν ἐπιθυμίαν τοὺς νὰ ψάχνουν μόνον τοὺς στὰ βιβλία καὶ νὰ μαθαίνουν τίς γνώσεις, ποὺ τοὺς ἀρέσουν. δ) ὅτι δὲ πρέπει νὰ γίνεται στὴ Γ' καὶ στὴ Δ' τάξῃ ξεχωριστὴ διδασκαλία τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Φυσικῆς, γιατί δὲν εἶναι ἱκανοὶ οἱ μαθηταὶ τῶν τάξεων αὐτῶν νὰ καταλάβουν τίς αἰτιώδεις σχέσεις - πρᾶγμα, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ πλήρη ἐξέτασιν μιᾶς χώρας ἢ ἐνὸς ζώου—νὰ συγκρατήσουν στὸ μυαλό τοὺς ὅλες αὐτὲς τίς γεωγραφικὲς καὶ τίς φυσικὲς γνώσεις, ποὺ θὰ ἀκούσουν ἀπ' τὸ δάσκαλο, καὶ νὰ παρακολουθοῦν τὸ ξεχωριστὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας, τῆς Φυσικῆς καὶ ὁποιασδήποτε ἄλλης ὕλης καὶ ε) ὅτι ἡ ἀριθμητικὴ στὶς τάξεις αὐτὲς πρέπει νὰ γίνεται πάνω σὲ συγκεκριμένα πράγματα καὶ τὰ ἀριθμητικὰ προ

βλήματα νὰ εἶναι εὐκόλα καὶ ἀπλᾶ, καὶ νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν, ἀπὸ τὴ κοινωνικὴ καὶ ἀπὸ τὴ σχολικὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν. Τὸ Ν Σ. ζητάει νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ γνώσεις, ποὺ θὰ εἶναι ἴδιες μὲ τὶς νοητικὰς τοὺς ἱκανότητες κι' ὅχι ἀνώτερες ἀπ' αὐτές. Ζητάει νὰ καταλάβουν τὶς ἔννοιες καὶ τὶς σχέσεις, ὅταν θὰ εἶναι ἱκανὰ νὰ τὶς καταλάβουν. Δὲ ζητάει νὰ κατανοήσουν σαφῶς καὶ ἀκριβῶς τὶς ἔννοιες καὶ τὶς σχέσεις, γιατί ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀπόλυτη ἀκρίβεια στίς ἀντιλήψεις, στίς ἐντυπώσεις καὶ στίς παραστάσεις ἔρχεται σιγὰ-σιγὰ καὶ μετὰ τὸ 13ον ἔτος τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

2. Ἡ κατεύθυνση πρὸς τὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν.

Ὁ Herbar θεωροῦσε τὸ συναίσθημα ὡς δευτερογεννὲς φαινόμενο, ποὺ ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ μηχανισμό τῶν παραστάσεων καὶ πίστευε ὅτι, ὅταν οἱ παραστάσεις βρίσκονται στὴ συνείδηση σὲ ἄρμονίᾳ, βοηθᾷ ἡ μιὰ τὴν ἄλλη γιὰ νὰ προαχθεῖ κι' ὅταν βρίσκονται σὲ δυναρμονία ἐμποδίζει ἡ μιὰ τὴν ἄλλη γιὰ νὰ προαχθεῖ. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις γεννιέται ἡ ψυχικὴ κατάσταση, ποὺ λέγεται συναίσθημα. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Herbart γιὰ τὸ συναίσθημα δὲν εἶναι ὀρθή, γιατί τέτοιο πρᾶγμα δὲ γίνεται στὴ ψυχῇ.

Ἡ σύγχρονη ψυχολογία πιστεύει καὶ διδάσκει ὅτι τὸ συναίσθημα δὲ γίνεται ἀπὸ τὶς παραστάσεις, παρὰ εἶναι ἓνα πρωταρχικὸ καὶ ἰδιόρρυθμο ψυχικὸ φαινόμενο, τὸ ὁποῖο μᾶς δείχνει ποιά ἐπίδραση ἀσκοῦν σὲ μᾶς τὰ διάφορα πράγματα ἢ συμβάντα. Κατὰ τὴ παιδικὴ ἡλικία κι' ὅταν ἀκόμη τὸ παιδί φοιτᾷ στίς τέσσερες πρῶτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, τὸ συναίσθημα ὑπερέχει ἀπὸ τὴ νόηση κι' ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες

ψυχικές λειτουργίες. Είναι δὲ τόσο μεγάλη ἡ ὑπεροχή του, ὥστε κρατάει τὸ παιδί αἰχμάλωτο σ' ὅλες του τίς πράξεις. Τὸ παιδί, ὅσο κι' ἂν θέλει δὲ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐμφάνισή του, γιατί δὲν ἔχει ἀκόμη οὔτε τέλεια βούληση, οὔτε τέλεια νόηση. Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὰ παιγνίδια τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα συνοδεύονται ἀπὸ κραυγὲς χαρᾶς καὶ εὐχαριστήσεως.

Τὸ συναίσθημα παρουσιάζεται ἐνῶρίς καὶ πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὴ νόηση καὶ τὴ βούληση, καὶ εἶναι τόσο ἔντονο κατὰ τὴ παιδικὴ ἡλικία, ὥστε αὐτὸ ὁδηγεῖ τὸ παιδί νὰ κάνει ὅλες του τίς πράξεις. Ἡ νόηση τῶν παιδιῶν εἶναι περιπλεγμένη, σκεπασμένη καὶ αἰχμάλωτη ἀπὸ τὸ συναίσθημα κι' ἀπὸ τίς κινήσεις, ποὺ κάνουν, καὶ ἐλευθερώνεται σιγά-σιγά, μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου.

Τὸ Π. Σ. δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ μόνο πρὸς τὴ νόησή τους. Ἀντίθετα τὸ Ν Σ στὴ Α', Β', Γ', καὶ Δ', τάξη τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου ἀπευθύνεται περισσότερο πρὸς τὸ συναίσθημα καὶ λιγώτερο πρὸς τὴ νόηση. Στὴ Ε' καὶ στὴν ΣΤ' τάξη ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὸ συναίσθημα, περισσότερο ὅμως, ἀπευθύνεται πρὸς τὴ νόηση καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ σκέπτονται, νὰ κρίνουν καὶ νὰ κατανοοῦν, αὐτὸ ποὺ μποροῦν.

Λέγοντες ὅτι πρέπει νὰ ἀπευθυνόμεθα περισσότερο πρὸς τὸ συναίσθημα καὶ λιγώτερο πρὸς τὴ νόηση τῶν παιδιῶν ἐννοοῦμεν : α) ὅτι, ὅταν διδάσκουμε στὴ Α', Β', Γ', καὶ Δ', τάξη Ὀρθοπεδικά, Ἱστορία καὶ Παραμῦθια, δὲ θὰ ζητᾷμε ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ μάθουν τὴν Ἱστορία, ποὺ διηγηθήκαμε, οὔτε νὰ τὴν ἐπαναλάβουν, οὔτε νὰ τὴν κρίνουν, οὔτε νὰ βγάλουν διδάγματα καὶ νόμους, οὔτε νὰ φτιάχνουν περιλήψεις καὶ ἐπιγραφές κι' οὔτε νὰ κάνουν συγκρίσεις, ἀλλὰ διδάσκουμε γιὰ νὰ ἐπι-

δράσουμε στο συναίσθημά τους, δηλαδή για να τὰ εὐχαριστήσουμε, για να τὰ κάνουμε να θαυμάσουν τὰ πρόσωπα τῆς ἱστορίας ἢ τοῦ παραμυθιοῦ καὶ για να καλλιεργήσουμε τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐσωτερικὴ διάθεση, ὅπως λέει ὁ Gandig, πρὸς τὰ μαθήματα τῶν Θρησκευτικῶν, τῆς Ἱστορίας καὶ τῶν παραμυθιῶν· β) ὅτι, ὅταν διδάσκουμε ἓνα ποίημα δὲ θὰ ζητᾶμε ἀπὸ τὰ παιδιὰ να τὸ ἀπομνημονεύσουν, οὔτε να βροῦν τίς σκέψεις τοῦ ποιητοῦ, οὔτε να τὸ κρίνουν, οὔτε να τὸ συγκρίνουν κι' οὔτε να βγάλουν διδάγματα, ἀλλὰ θὰ περιοριζόμαστε να τὸ ἀπαγγέλλουμε καλλιτεχνικὰ, για να ἐπιδράσουμε στο συναίσθημά τους, δηλ. για να τὰ εὐχαριστήσουμε, για να τὰ κάνουμε να θαυμάσουν τὰ ποιήματα καὶ για να τὰ ἐρεθίσουμε καὶ να τὰ σπρώξουμε, να ἀγαπήσουν τὰ ποιήματα καὶ να θελήσουν να μάθουν μόνον τους πολλὰ παρόμοια· καὶ γ) ὅτι μὲ περιγραφές, μὲ διηγήσεις, μὲ δείξεις διαφόρων εἰκόνων, μὲ ἐπίσκεψη σὲ ἐργοστάσια καὶ σὲ διάφορα ἄλλα μέρη καὶ μὲ κινηματογραφικὲς παραστάσεις (ὅπου εἶναι δυνατόν) θὰ ἐπιδρούμε στο συναίσθημα τῶν παιδιῶν καὶ θὰ τὰ κάνουμε να θαυμάσουν, να ἀπορήσουν καὶ να ἀγαπήσουν πολὺ τὰ διάφορα μαθήματα (Θρησκευτικά, Ἱστορία, Φυσικὴ καὶ Γεωγραφία) τίς διαφορὲς γνώσεις καὶ τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος.

Τονίζουμε ἰδιαίτερα ἐδῶ ὅτι εἶναι ἐντελῶς περιττὴ καὶ ἄσκοπη κάθε μεταρρύθμιση στο Δημοτικὸ σχολεῖο, ἀν δὲν ἀπευθυνόμαστε πολὺ πρὸς τὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν καὶ μάλιστα σὲς πρῶτες τέσσερες τάξεις. Ἀλλ' ἐξ ἴσου δὲ πρέπει να παραλείπουμε να ἀπευθυνόμαστε καὶ πρὸς τὴν κινητικότητα τῶν παιδιῶν. Διηλαδὴ δὲ πρέπει να τὰ βάζουμε να κάθονται ἀκίνητα ὅλες τίς ὥρες μέσα στη τάξη, ἀλλ' ἀπὸ πρέπει να τοὺς δίνουμε

χειροτεχνικό υλικό για να φτιάχνουν διάφορα έργα και να τους επιτρέπουμε να παίζουν, να γυμνάζονται, να σκάβουν στο κήπο και να πηγαίνουν έκδρομές. Ἡ κίνηση δυναμώνει τὸ παιδί, ἐνῶ ἡ ἀκίνησις τὸ μαραζώνει.

Ἀπὸ τὰ μεγάλα λοιπὸν κηρύγματα τοῦ Ν.Σ. πρὸς πρέπει νὰ τὰ ἔχουμε πάντοτε στὸ νοῦ μας. εἶναι καὶ τοῦτα τὰ τρία: 1) Νὰ ἀπευθύνεσθε πολὺ πρὸς τὴς συναισθηματικὰς καὶ πρὸς τὴς κινητικὰς ἱκανότητες τῶν παιδιῶν. Ἀνάλογα δὲ καὶ πρὸς τὴς νοητικὰς. 2) Νὰ δίνετε εὐκαιρίες καὶ νὰ διαρρυθμίσετε τὴ διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐργασίαν ἔτσι, ὥστε νὰ αὐτενεργοῦν τὰ παιδιὰ μέσα στὴ τάξιν πραγματικὰ καὶ πολὺ. 3) Δὲν ὠφελεῖ τὰ παιδιὰ ἡ δουλειὰ καὶ ἡ διδασκαλία, ποὺ δὲ τὴ θέλουν. Τὰ ὠφελεῖ αὐτὴ, ποὺ τοὺς ἀρέσει:

3. Ἡ καλλιέργεια τῆς παρατηρητικότητος.

Ὅπως τὸ παλιὸ, ἔτσι καὶ τὸ νέο σχολεῖο θέλει νὰ καλλιεργήσῃ τὴ πνευματικὴ ἱκανότητα τοῦ παρατηρεῖν. Τὸ Π.Σ. καλλιεργεῖ τὴ παρατηρητικότητα κατὰ παραγγελίαν. Τακτικὰ ὁ δάσκαλος βάζει τὰ παιδιὰ νὰ παρατηρήσουν ἓνα φυτό, ἓνα ζῷον ἢ ἓνα ἀντικείμενον, καὶ νὰ τοῦ ποῦν τὴ παρατηρήσανε. Λέγει π.χ. «Νὰ πᾶτε νὰ παρατηρήσετε καλὰ τὴ μηλιά καὶ νὰ ἔλθετε νὰ μοῦ πῆτε τί παρατηρήσατε». Τοῦτο τὸ κάνει γιὰ δύο λόγους. Πρῶτα γιὰ νὰ μάθουν ὅλες τὴς λεπτομέρειες τοῦ δένδρου καὶ δεύτερον γιὰ νὰ καλλιεργήσουν καὶ ἀναπτύξουν τὴ παρατηρητικότητα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι δυνατό; Ἐχει ἀπὸ τὴ φύσιν τὸ παιδί τῶν ὀκτῶ καὶ τῶν δέκα ἐτῶν τὴν ἱκανότητα νὰ παρατηρεῖ ὅλες τὴς λεπτομέρειες τοῦ δένδρου; Ἡ μήπως τοῦτο εἶναι ἀνῶτ-ρω ἀπὸ τὴς πνευματικὰς τοῦ δυνάμεις; Οἱ ἔρευνες, ποὺ ἔγι-

νάν τὰ τελευταῖα χρόνια πάνω στο πρόβλημα τοῦτο ἀπέδειξαν πῶς τὸ παιδί, όταν γεννιέται, δὲν ἔχει ἀνεπτυγμένη τὴν ἱκανότητα τοῦ παρατηρεῖν, ἀλλ' ἔχει μέσα στὴ ψυχὴ του τὰ σπέρματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σιγὰ—σιγὰ παρουσιάζεται. Οἱ ἴδιες ἔρευνες ἀπέδειξαν ἀκόμη, ὅτι μέχρι τοῦ 14ου ἔτους τῆς ἡλικίας του δὲ μπορεῖ νὰ κρατήσῃ συγκεντρωμένη τὴ προσοχὴ του σ' ἓνα ἀντικείμενο ἐπὶ πολλὴν ὥραν καὶ δὲ μπορεῖ νὰ παρατηρήσῃ ὅλες τὶς λεπτομέρειές του.

Τὰ παιδιὰ τῆς Α. Β', καὶ Γ', τάξεως τοῦ δημοτικοῦ ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ παρατηροῦν τὰ πράγματα καὶ πολὺ λίγες λεπτομέρειες ἐν αὐτά. Ἐπίσης μποροῦν νὰ παρατηροῦν τὶς ἀνθρώπινες πράξεις. Δὲν εἶναι ὅμως ἱκανὰ νὰ παρατηροῦν τὶς διαφορὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ παιδιὰ τῆς Δ', Ε', καὶ ΣΤ', τάξεως ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ παρατηροῦν περισσότερες λεπτομέρειες τῶν πραγμάτων καὶ νὰ βρίσκουν μερικὲς ἀπὸ τὶς σχέσεις αὐτῶν. Δὲ μποροῦν ὅμως νὰ παρατηρήσουν τὸ ποῖόν τῶν πραγμάτων δηλ. τὶς ιδιότητες καὶ ὅλες τὶς σχέσεις των. Τοῦτο τὸ κατορθώνουν μετὰ τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ πῶς δὲν ὑπάρχουν στὴν ἐξέλιξη τῶν πνευματικῶν δεξιοτήτων χρονικά ὅρια σαφῶς ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένα. Σὲ ἄλλα παιδιὰ ὁ βαθμὸς τῆς ἐξελίξεως φθάνει σὲ ἓνα σημεῖο, ἐνῶ σὲ ἄλλα προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο.

“Ὅσο κι' ἂν θέλουμε ἐμεῖς, τὰ παιδιὰ δὲ μποροῦν νὰ παρατηρήσουν ὅλες τὶς λεπτομέρειες τοῦ ἀντικειμένου καὶ δὲ μποροῦν νὰ τὶς κατανοήσουν. Ρίχνουν τὸ βλέμμα τους π χ στὴ μηλιά, ἀλλὰ δὲ τὴ παρατηροῦν καὶ δὲ κατανοοῦν τὶς λεπτομέρειές της, παρὰ τὴ βλέπουν ἀπλῶς. “Ὡστε τὸ παιδί τοῦ

δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἰδίᾳ τῶν τεσσάρων πρῶτων τάξεων δὲ μπορεῖ νὰ παρατηρήσει καὶ νὰ κατανόησιν τίς λεπτομέρειες τῶν ἀντικειμένων καὶ δὲ μπορεῖ νὰ σχηματίσῃ πλήρη καὶ τέλεια εἰκόνα τοῦ παρατηρουμένου, γιατί ἡ φυσικὴ δεξιότητά τῆς παρατηρητικότητος κατὰ τὴ παιδικὴ ἡλικία δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη, παρὰ διαρκῶς ἐξελλίσσεται καὶ διαρκῶς ἀναπτύσσεται. Συνεπῶς ἡ προσπάθεια τοῦ δασκάλου νὰ κατανοήσουν τὰ παιδιὰ τίς λεπτομέρειες τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἀφύσικη, ματαία καὶ ἄσκοπη.

Ἡ ὠφέλεια τοῦ δασκάλου ἀπὸ τὰ διδάγματα αὐτὰ τῆς Νέας Ψυχολογίας, εἶναι μεγάλη καὶ σπουδαία. Ἄν θέλουμε τὸ ἔργο του νὰ εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ φύσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἂν θέλουμε τὸ σχολεῖο νὰ ὑποβοηθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ καὶ ὅχι νὰ τὴν ἐμποδίζει, δὲ πρέπει νὰ ζητᾶμε ἀπὸ τὸ παιδί τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πλήρη καὶ τέλεια εἰκόνα τοῦ παρατηρουμένου ἀντικειμένου, ὅπως ἔκανε τὸ Π.Σ., ἀλλὰ εἰκόνα, ποὺ νὰ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ βαθμίδα τῆς παρατηρητικότητος, στὴν ὁποίαν βρίσκεται. Ἐπίσης δὲ πρέπει νὰ ζητᾶμε ν' ἀποκτήσῃ τὸ παιδί ἀκριβεῖς παραστάσεις, ἀλλὰ παραστάσεις σύμφωνες μὲ τὴ βαθμίδα, ποὺ βρίσκεται. Ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν παραστάσεων θὰ ἔλθῃ στὸ παιδί σιγὰ-σιγὰ καὶ μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου. Οὔτε νὰ ζητᾶμε γνώσεις τέλειες, ἀλλὰ γνώσεις ἀνάλογες μὲ τὴν ἡλικία του. Γνώσεις, ποὺ νὰ τίς ἀποκτήσῃ αὐτὸ μὲ τὴ δική του θέλησιν.

Τώρα γεννιέται τὸ ἐρώτημα. Καλλιεργεῖται ἡ παρατηρητικότης κατὰ παραγγελίαν; Ὑποβοηθοῦμε τὸ παιδί νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἰκανότητα τοῦ παρατηρεῖν, ὅταν τὸ βάζουμε νὰ παρατηρῇ τὰ ἀντικείμενα; Τὸ Π.Σ. τὸ βάζει νὰ παρατηρῇ γιὰ

ν' αναπτύξει τὴ παρατηρητικότητα. Τὸ Ν.Σ. πιστεύει πῶς ἡ παρατηρητικότητα καλλιεργεῖται κυρίως μὲ τὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ. Μὲ τὰ λόγια δὲν ἀσκεῖται. Ἀσκεῖται καὶ ἀναπτύσσεται, ὅταν δουλεύει τὸ παιδί στὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ. Μὲ τὸ νὰ ποῦμε στὰ παιδιά «νὰ πᾶτε στὸ κῆπο νὰ παρατηρήσετε τὰ φυτὰ καὶ νὰ ἔλθετε νὰ μοῦ πῆτε τί παρατηρήσατε», δὲ κάνουμε τίποτα. Ἐνῶ μὲ τὸ νὰ ποῦμε: «Ὅσοι θέλετε νὰ πᾶτε νὰ δουλέψετε στὸ κῆπο» ἢ «Ὅσοι θέλετε νὰ φτιάξετε τὴ γάτα μὲ πηλὸ ἢ μὲ χαρτόνι» κάνουμε τοῦτο τὸ μεγάλο καλὸ: Μέσα στὶς δουλιές αὐτὲς τὶς χειροτεχνικὲς ἀναπτύσσουμε τὶς σωματικὲς καὶ τὶς πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ ἐντελῶς φυσικὰ καὶ ἀβίαστα, καὶ τοῦ δίνουμε καὶ γνώσεις.

Οἱ διαφορὲς λοιπὸν τῶν δύο σχολείων στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι:

1) Τὸ Π.Σ. ἐπιδιώκει νὰ σχηματίζει τὸ παιδί πλήρη καὶ τέλεια εἰκόνα τοῦ παρατηρούμενου ἀντικειμένου. Τὸ Ν. Σ. ἐπιδιώκει νὰ σχηματίζει τὸ παιδί ὄχι τέλεια εἰκόνα, ἀλλὰ εἰκόνα, ποὺ νὰ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ φυσικὴ βαθμίδα τῆς παρατηρητικότητος, ποὺ βρίσκεται. Θέλει νὰ παρατηρεῖ τὸ παιδί ἐκεῖνο, ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ παρατηρεῖ.

2) Τὸ Π.Σ. θέλει νὰ δίνει στὰ παιδιά τέλειες καὶ ἀκριβεῖς παραστάσεις τῶν πραγμάτων, καὶ τέλειες ἐννοίες. Τὸ Ν.Σ. θέλει νὰ ἀποκτήσῃ τὸ παιδί παραστάσεις καὶ γνώσεις ἀνάλογες μὲ τὴν ἀντιληπτικὴ του βαθμίδα.

3) Τὸ Π.Σ. καλλιεργεῖ τὴ παρατηρητικότητα μὲ τὰ λόγια. Τὸ Ν.Σ. τὴ καλλιεργεῖ μὲ τὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ.

4. Μερικὰ ἄλλα κηρύγματα τοῦ Ν.Σ.

Ἐδῶ ὅμως δὲ πρέπει νὰ παραλείψουμε ν' ἀναφέρουμε καὶ μιὰ ἄλλη βασικὴ διαφορὰ στὴ

Δ. Μάγου: Οἱ διαφορὲς τοῦ Π καὶ Ν.Σ.

10

θεωρία τῶν δύο σχολείων. Τὸ Π Σ καλλιεργεῖ χωριστὰ μιὰ-μιὰ τίς πνευματικές δεξιότητες. Διδάσκει ἱστορικές γνώσεις γιὰ ν' ἀναπτύξει τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα· διδάσκει φυσικές γνώσεις γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ τεχνικὸ καὶ τὸ γνωστικὸν ἐνδιαφέρον· διδάσκει ἰχθυογραφία καὶ παίρνει καὶ ἄλλα μέτρα, γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ καλαισθητικὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν. Τ' ἀναγκάζει νὰ κάνουν πολλές ἐπαναλήψεις καὶ νὰ μάθουν πολλές γνώσεις γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὴ μνήμη τους.

Ἀντίθετα, τὸ Ν Σ. διδάσκει ὅτι οἱ πνευματικές λειτουργίες δὲν εἶναι χωρισμένες. Αὐξάνονται καὶ ἐξελλίσσονται ὅλες μαζί σὰν τὰ μέρη τοῦ φυτοῦ (ρίζα, κλάδοι, φύλλα, ἄνθη καὶ καρποί)· δὲν καλλιεργοῦνται χωριστὰ μιὰ-μιὰ, παρὰ ὅταν καλλιεργοῦμε τὴ μιὰ, αὐτόματα τίς καλλιεργοῦμε ὅλες μαζί, ὁλόκληρο τὸ μυαλό. "Ὅταν π.χ. καλλιεργοῦμε μὲ τίς ἐργασίες τῶν χεριῶν τὴ παρατηρητικότητα, τὴν ἴδια στιγμή ἀναπτύσσεται μόνη τῆς καὶ ἡ μνήμη καὶ ἡ βούληση καὶ τὸ πατριωτικὸ συναίσθημα καὶ ὅλες οἱ πνευματικές λειτουργίες καὶ ὅλα τὰ διαφέροντα. "Ὅταν διηγούμεθα ἓνα παραμῦθι ἢ μιὰ ἱστορία καὶ κατευθυνόμεθα πρὸς τὸ συναίσθημα τῶν παιδιῶν, αὐτόματα καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε καλλιεργοῦμε τὴ μνήμη τους, τὴ νοησὴ τους, τίς ἠθικές τους ἰκάνότητες, τὴ βούληση τους καὶ ὅλο τους τὸ πνεῦμα. "Ὡστε, ὅταν δουλεύουν τὰ παιδιὰ μέσα σὲ δημιουργικὴ δουλειά, διανοητικὴ ἢ χειροτεχνικὴ, καλλιεργοῦν αὐτόματα ὅλες τίς ψυχικές, ἠθικές καὶ πνευματικές δεξιότητες. Ἡ Ψυχολογία χωρίζει τίς ψυχικές λειτουργίες γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ τίς μελετήσῃ καλλίτερα, αὐτὲς ὅμως στὴ πραγματικότητα εἶναι ἐνωμένες καὶ καλλιεργοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται ὅλες μαζί.

Στὸ Π. Σ. παρουσιάζονται στὰ παιδιὰ ὅλο

τά ἴδια πράγματα. Ἐπὶ ἓνα χρόνο ἔχουν στὰ χέρια τους καὶ διαβάτουν ἓνα ξερὸ Ἀναγνωστικό. Ὅπως περνᾶνε καὶ ὅτι κάνουν τῇ μιᾷ ἡμέρᾳ, κάνουν καὶ τὴν ἄλλῃ. Κάθε πρωτὶ ξέρουν ὅτι 8—9 θὰ ἔχουν Ἀνάγνωση, 9—10 Ἰχνογραφία, 10—11 Φυσικὴ, καὶ 11—12 Ἱστορία. Ξέρουν ὅτι κάθε μέρα θὰ ἔχουν θεωρητικὰ μαθήματα. Ἡ ζωὴ τοῦ σχολείου τοὺς φαίνεται μονότονη, γιατί ἀρέσκονται τῇ μιᾷ στιγμῇ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ μιὰ δουλειὰ κι ἔπειτα ἀπὸ λίγο νὰ τὴν ἀφίνουν αὐτὴ καὶ νὰ πιάνουν ἄλλῃ. Στὰ μικρὰ παιδιὰ ἀρέσει σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ποικιλία. Μισοῦν πολὺ τὴ μονοτονία. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ν. Σ. ξεκινάει πάντοτε ἀπὸ τὴ παιδικὴ ψυχὴ, ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ δάσκαλο νὰ ἐνεργεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἡ ζωὴ τοῦ σχολείου νὰ ἀλλάζει μορφή κάθε λίγες ἡμέρες. Ὅ,τι γίνεται τῇ μιᾷ ἡμέρᾳ νὰ μὴ γίνεται ἀκριβῶς τὸ ἴδιο καὶ τὶς ἄλλες ἡμέρες. Νὰ μὴ κάνουν πάντοτε τὰ ἴδια πράγματα τὰ παιδιὰ. Μιὰ λοιπὸν φροντίδα τοῦ δασκάλου εἶναι νὰ παρουσιάζει μιὰ διαρκὴ μεταβολὴ στὴ ζωὴ τοῦ σχολείου καὶ στὶς ἀσχολίες τῶν παιδιῶν, γιατί τοῦτο ἀρέσει πολὺ στὴ ψυχὴ τους.

Ἀκόμη, τὸ Π. Σ. νομίζει ὅτι ὅλα τὰ παιδιὰ, ποὺ φοιτοῦν στὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι πλασμένα γιὰ θεωρητικὲς γνώσεις καὶ γιὰ τοῦτο ἔχει γεμίσει τὸ πρόγραμμά του μὲ θεωρητικὰ μαθήματα καὶ στὶς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ δὲ δίνει καμμιά σημασία. Τὸ Ν. Σ. διακηρύττει ὅτι δὲν εἶναι πλασμένα γιὰ θεωρητικὲς γνώσεις ὅλα τὰ παιδιὰ. Τὰ περισσότερα εἶναι πλασμένα νὰ γίνουν γεωργοί, ἐργάτες, τεχνῖτες, μηχανικοί, καὶ χειρῶνακτες, καὶ τὰ λιγώτερα εἶναι πλασμένα νὰ μάθουν θεωρητικὲς γνώσεις καὶ νὰ γίνουν ἐπιστήμονες. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει νὰ εἴμεθα ἐπιεικεῖς καὶ νὰ μὴν ἀπαιτοῦμε ἀπ' ὅλα τὰ παι-

διά νά κατανοοῦν βαθειά καί νά μαθαίνουν ὅλα, ὅλες τίς δύσκολες θεωρητικῆς γνώσεις.

Τό Ν. Σ. θέλει νά δουλεύουν τὰ παιδιὰ στό σχολεῖο μ' ὅλη τους τήν ὄρεξη καί μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις μέσα σέ παραγωγικῆς ἐργασίες (χειροτεχνικῆς καί πνευματικῆς).

Γι' αὐτό πρέπει νά παρακολουθοῦμε ἄν ἐργάζονται μέ αὐτενέργια, μέ μεγάλη ὄρεξη καί μέ ἐνδιαφέρον. Κι' ἄν δουλεύουν ἀνόρεκτα καί δέν αὐτενεργοῦν, νά φροντίζουμε νά βρῖσκουμε τήν αἰτία καί νά τή διορθώνουμε.

Ὁ δάσκαλος πρέπει νά ξέρει ὅτι δέν πρέπει νά γίνεται κατάχρηση τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως. Τοῦτο τό τονίζουμε, γιατί πολλοί πιστεύουν ὅτι Ν.Σ. θά πεῖ νά γίνεται συζήτηση μέσα στή τάξη ἀπό τό πρωῒ ἕως τό βράδυ. Πρέπει νά γίνεται καί ἐλεύθερος διδακτικός διάλογος, ἀλλά χωρίς κατάχρηση, γιά νά μὴ πέσουμε στό βερμπαλισμό καί γιά νά μὴ γίνουν τὰ παιδιὰ ἐπιπόλαια.

Τέλος, ὁ δάσκαλος πρέπει νά εἶναι χαρούμενος, γελαστός, εὐγενῆς καί νά μὴ γκρινιάζει μέ τὰ παιδιὰ. Ἡ γκρίνια εἶναι ὑπολο καί καταστρεπτικό ψυχικό δηλητήριο. Ἐνῶ ὁ καλός τρόπος τῆς συμπεριφορᾶς καί ἡ εὐγένεια στίς παρατηρήσεις τῶν παιδικῶν σφαλμάτων φέρνει καλὰ ἀποτελέσματα. Μακρυνά λοιπὸν ἀπὸ τό σχολεῖο ἡ γκρίνια.

Ἀνακεφαλαίωση. Μέ λίγα λόγια, ὅταν θά ἐφαρμόσουμε τὴν Ε Α Δ, πρέπει νά ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας 1) ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειες καί οἱ ἐνέργειές μας θά κατευθύνονται γιά τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς, ὁ ὅποῖος εἶναι ἡ ὑποβοήθηση γιά τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἠθικῶν, πνευματικῶν, ψυχικῶν, καί σωματικῶν λειτουργιῶν ἢ δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ καί ὅχι γιά νά μάθουν τὰ παιδιὰ ὠρισμένο ποσὸν γνώσεων· 2) ὅτι πρέπει νά δίνουμε στὰ παιδιὰ

ἐλευθερία, ἀλλ' ὅχι καὶ ἀπόλυτη· 3) ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι χαρούμενη 4) ὅτι πρέπει νὰ γίνεται διαρκῶς μεταβολὴ καὶ ἀλλαγὴ στὶς ἀσχολίες τῶν παιδιῶν καὶ στὴ ζωὴ τοῦ σχολείου· 5) ὅτι δὲν ὠφελεῖ ἡ δουλειὰ καὶ ἡ διδασκαλία ποὺ δὲ τὴ θέλουν τὰ παιδιὰ· 6) ὅτι τὰ περισσότερα παιδιὰ δὲν εἶναι πλασμένα γιὰ θεωρητικὰς γνώσεις· 7) ὅτι πρέπει νὰ κατευθυνόμεθα περισσότερο πρὸς τὴ συναισθηματικὴ καὶ τὴ κινητικὴ κατάστασις τῶν παιδιῶν καὶ λιγώτερο πρὸς τὴ νοητικὴ· 8) ὅτι τὸ μυαλὸ τῶν μικρῶν παιδιῶν τῶν 7—11 ἐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ ἀκριβεῖς καὶ σαφεῖς ἐντυπώσεις καὶ παραστάσεις· 9) ὅτι πρέπει νὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ μὲ αὐτενέργεια μέσα σὲ παραγωγικὰς ἐργασίες καὶ ὅχι σὲ μηχανικὰς· 10) ὅτι δὲ πρέπει νὰ γίνεται κατάχρησις τῆς ἐλευθέρως συζητήσεως· 11) ὅτι ἡ πρώτη φροντίδα μας θὰ εἶναι ν' ἀναπτύξουμε τὴ προθυμίαν, τὸ ζῆλον, τὴν ἐσωτερικὴν φλόγα καὶ τὸν ἔρωτα τῶν παιδιῶν πρὸς τίς γνώσεις, πρὸς πνευματικὰ προϊόντα (ποιήματα, διηγήματα, δράματα, λογοτεχνήματα κ.λ.π.) καὶ πρὸς τὰ βιβλία, καὶ ὅχι νὰ τὰ βιάζουμε νὰ μάθουν πολλὰς γνώσεις· 12) ὅτι δὲ πρέπει νὰ γκρινιάζουμε μὲ τὰ παιδιὰ καὶ 13) ὅτι θὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ τίς περισσότερες ὥρες μὲ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ καὶ τίς λιγώτερες μὲ τὴ προφορικὴ διδασκαλίαν. "Ἄν ὅμως μερικὰ θέλουν νὰ δουλεύουν περισσότερο μὲ τίς ἐλεύθερας πνευματικὰς ἐργασίας θὰ τ' ἀφήνουμε νὰ δουλεύουν.

"Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καλὰ, ἀλλὰ τί χρειάζονται στὸ δάσκαλον; Πρέπει νὰ τὰ ξέρει καὶ γιατί; Ὁ γιατρός γιὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀσθένειαν ἐνὸς ὀργάνου εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσις ὅτι ξέρει λεπτομερῶς, πῶς εἶναι τὸ ὄργανον καὶ πῶς λειτουργεῖ. "Ἔτσι κι' ὁ δάσκαλος, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀνάπτυξιν

τοῦ μυαλοῦ τῶν παιδιῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ ξέ-
ρει βαθειὰ τὴ λειτουργία του.

Ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστὴμη ἔχει φθάσει σὲ τέτοιον
σημεῖον προόδου, ὥστε τὸ δάσκαλον δὲν τὸν θέ-
λει μόνο γιὰ νὰ μαθαίνει τὰ παιδιὰ πέντε κολου-
βογράμματα. Τὸν θέλει ἐπιστήμονα παιδαγωγόν.
Τὸν θέλει νὰ ξαίρει καλὰ πῶς λειτουργοῦν οἱ
πνευματικὲς λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπου, πῶς ἐξε-
λίσσονται καὶ τί πρέπει νὰ κάνει γιὰ νὰ βοηθήσῃ
τὴν ἐξέλιξίν τους. Τὸν θέλει νὰ ξαίρει σὲ ποῖον ἐ-
στημονικὸν λόγον στηρίζεται ἡ κάθε του ἐνέργεια
καὶ πῶς θὰ γίνουν τὰ παιδιὰ χαρακτηρη. Νὰ
γιατί πρέπει νὰ μελετήσῃ βαθειὰ τὴ Ψυχολο-
γίαν τοῦ παιδιοῦ κάθε δάσκαλος ! Νὰ γιατί τὸ ἔρ-
γο του, ὅσο κι' ἂν θεωρεῖται περιφρονημένο, εἶ-
ναι σπουδαῖον καὶ δύσκολον !

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'.

ΠΩΣ ΕΦΑΡΜΟΖΕΤΑΙ Η Ε.Α.Δ. ΣΤΗΝ
Α' ΚΑΙ ΣΤΗ Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Ἀπ' ὅλους τοὺς παιδαγωγοὺς ἀναγνωρίζεται,
πῶς εἶναι δύσκολον πρᾶγμα νὰ εἶναι κανεὶς δά-
σκαλος στὴν Α'. τάξῃ. Καὶ τοῦτο εἶναι σωστό.
Τὰ παιδιὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸν καὶ ἀπὸ
τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, ποὺ δίνει ἐλευθερίαν στὶς
ἐνέργειάς τους καὶ μπαίνουν στὸ σχολεῖον, σ' ἓνα
περιβάλλον ξένο καὶ διαφορετικόν. Ἕνας φόβος
μιά δειλία ἀκαθόριστη, εἶναι τὸ συναίσθημα ποὺ
κυριαρχεῖ στὸ παιδί, ὅταν πρωτομπαίνει στὴ τάξῃ.
Νομίζει πῶς μπαίνει σὲ μιὰ ζωὴ παράδοξη, ἀκα-
θόριστη, δύσκολη.

Κι' ἔρχεται ὁ δάσκαλος νὰ τὸ βγάλῃ ἀπὸ τὴ
πλάνην. Ἐρχεται νὰ κάνει τέρπνῃ τὴ ζωὴ του
μέσα στὸ σχολεῖον. Ἐρχεται νὰ τοῦ δείξῃ ὅτι τὸ

σχολεῖο δὲν εἶναι δεσμωτήριο, ἀλλ' εἶναι ἓνας κήπος, ἓνας παράδεισος. Ἐρχεται νὰ τοῦ δημιουργήσῃ εὐχάριστες τὶς ὥρες, τὶς ὁποῖες θὰ βρίσκονται στὸ σχολεῖο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸ πετύχει τοῦτο, πρέπει ν' ἀγαπάει τοὺς μαθητὰς του μ' ὅλη τὴ καρδιά του· πρέπει ἡ ψυχὴ του νὰ γίνῃ ψυχὴ παιδική· πρέπει νὰ μελετήσῃ καλὰ τὴ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ, γιατί πρέπει νὰ βοηθήσῃ τὸ ἀνεξέλικτο μυαλὸ πενήντα καὶ περισσοτέρων τρυφερῶν, ἀγαθῶν καὶ εὐπλάστων ὑπάρξεων, καὶ πρέπει τέλος, νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν Ε.Α.Δ. καὶ τὶς ἀρχές καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Ν.Σ., τὰ ὁποῖα φέρνουν τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν ἀγάπη τῶν παιδιῶν πρὸς τὸ σχολεῖο, καὶ βοηθοῦν πολὺ τὴν ἐξέλιξή τους.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς Ε.Α.Δ. στὴν Α', καὶ στὴ Β' τάξη δὲ παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα, οὔτε δυσκολίες ἀνυπέρβλητες. Ἡ δασκάλα εἶναι ἀπὸ τὴ φύση πλασμένη νὰ διδάσκει στὴ Α' καὶ στὴ Β' τάξη καλλίτερα ἀπὸ τὸ δάσκαλο.

Ἐπιπλα καὶ σκεύη. Αὐτὰ στὸ Ν.Σ. εἶναι τὰ μικρὰ καθίσματα, τὰ τραπέζια, δύο ἢ τρεῖς καρέκλες, οἱ πίνακες, οἱ γλάστρες, ἓνα καλάθι γιὰ τ' ἀχρηστὰ χαρτιά, ἓνας νιπτήρας, τὰ πτυελοδοχεῖα καὶ τὰ ντουλάπια γιὰ τὸ χειροτεχνικὸ ὕλικό. Στὴ Δευτέρα τάξη θὰ ἔχουμε καὶ μαθητικὴ βιβλιοθήκη. Πρῶτα-πρῶτα θὰ φροντίσῃ ὁ δάσκαλος νὰ βάλῃ τὰ καθίσματα ἢ τὰ ὑπάρχοντα θρανία, σὲ σχῆμα Π. Κατόπιν θὰ φροντίσῃ νὰ στοκαρισθεῖ τὸ κάτω μέρος τῶν δύο πλευρῶν τῆς αἰθούσης καὶ νὰ βαφεῖ μὲ μαῦρο χρῶμα, γιὰ νὰ μποροῦν πολλὰ παιδιὰ μαζὶ νὰ γράφουν, ἢ νὰ ἰχνογραφοῦν μὲ ἄσπρες καὶ μὲ χρωματιστὲς κιμωλίες. Ὅπου τοῦτο εἶνε δύσκολο νὰ γίνῃ, ἄς ὑπάρχουν δύο πίνακες. Κάθε σχολεῖο πρέπει ἀπαραίτητα νὰ ἔχει πολλὰς γλάστρες μὲ λουλού-

δια και με διάφορα φυτά, γιατί τ' άνθη δίνουν όμορφιά στο σχολείο, δείχνουν το πολιτισμό του και άρέσουν πολύ στα παιδιά. Γι' αυτό πρέπει να φέρνουν από το σπίτι τους γλάστρες με λουλούδια, να τις περιποιούνται μόνα τους και κατά τις διακοπές να τις ξαναπαίρνουν. Οί γλάστρες τοποθετούνται σε είδικά ράφια στους διαδρόμους και στις αίθουσες.

1. Μαθήματα.

Κεντρικό και βασικό μάθημα της Ε.Α.Δ. είναι οί χειροτεχνικές και οί κηπουρικές έργασίες και γύρω άπ' αυτές ένυφαίνονται: ή πρώτη ανάγωση, ή γραφή, τὰ παραμύθια, ή άριθμητική, οί προσευχές, τὰ ποιήματα, τὰ τραγούδια και οί αύθόρμητες διηγήσεις. Δέν γίνονται Λεκτικές άσκήσεις και Πατριδογνωσία. Στη δεύτερα τάξη θά γίνονται και μικρές έκθέσεις.

Χειροτεχνικές έργασίες. Έργαλειά και σκεύη χρήσιμα για τις χειροτεχνικές έργασίες είναι το κιβώτιο του πηλού, τὰ ψαλίδια, το δοχείο της άλευρόκολλας, οί βελόνες του ραψίματος Νο 00 και οί γλυφίδες της πηλοπλαστικής. Το κιβώτιο του πηλού είναι ξύλινο· το έσωτερικό του ντίνεται με τσίγκο και έχει σκέπασμα με το όποιο κλείνει καλά. Όταν βάζουμε τον πηλό τον σκεπάζουμε με βρεμένο σακκί για να διατηρείται μαλακός. Οί σανίδες του πηλού είναι διαστάσεων 0,20Χ0,15 του μ. και τις φτιάχνουμε από κασόνια ή από παλιά σανίδια με έξοδα του σχολείου, ή τις φέρνουν τὰ παιδιά από το σπίτι τους. Το άμμοδοχείο είναι ένα μεγάλο και χαμηλό τραπέζι, του όποιου ή επάνω επιφάνεια είναι σαν κασόνι γεμίζεται με ψιλή άμμο και φτιάχνουν τὰ παιδιά

σπηλιές, δρόμους, βουνά, ποτάμια, κ.λ.π. Για χειροτεχνικό ύλικό θά ἔχουμε πηλό, χαρτί γλασσέ χρωματιστό, ἔφημερίδες, σακκοῦλες κοινές, τετράδια γραμμένα, ξυλάκια, μικροὺς κύβους, χαρτόνια, κουτιά ἀπὸ τοιγάρα, βότσαλα, καλαμπόκια, φασόλια, καλτσόνημα χρωματιστό, μολύβια χρωματιστά, κόλλες χαρτί λευκὲς καὶ ἀλευρόκολλα. Τὸν πηλό τὸν φτιάχνουν τὰ παιδιὰ ὡς ἑξῆς: Παίρνουν κοκκινόχωμα ἢ ἄλλο χῶμα, τὸ λειώνουν μὲ νερό μέσα σ' ἓνα καζάνι, τὸ σουρώνουν μ' ἓνα πανί καὶ τὸ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα ἀνάβαθο λάκκο, ποὺ ἔχουν φτιάξει στὴν αὐλή. Ἐκεῖ μένει δέκα ἡμέρες, ὥσπου νὰ ἐξατμισθεῖ τὸ νερό. Τὰ πλούσια παιδιὰ ἀντὶ πηλοῦ, ἃς ἀγοράζουν πλαστίλην. Τ' ἄλλο ύλικό ἂν δὲν ἔχει λεπτά νὰ τ' ἀγοράσει τὸ σχολικὸ ταμεῖο, ἃς τ' ἀγοράζουν τὰ παιδιὰ ἀπ' τὸ ἐμπόριο.

Τὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς σχολικῆς χρονιάς θά δώσει ὁ δάσκαλος στὰ παιδιὰ πηλό καὶ θά τ' ἀφήσει ἐλεύθερα νὰ φτιάξουν ὅ,τι θέλουν. Δὲ θά διορθώνει τὰ σφάλματα καὶ δὲν θά ὀρίζει τὰ ἔργα, ποὺ θά φτιάξουν, παρὰ θά τοὺς δίνει τὶς ὁδηγίες ποὺ θά ζητήσουν καὶ θά παρακολουθεῖ τὴν ἐργασία, γιὰ νὰ βλέπει ἂν ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα διορθώνουν κάπως τὰ ἔργα τοὺς. Ὑστερα ἀπὸ 10—15 ἡμέρες θά τοὺς δείξει, πῶς φτιάχνουν ἔργα μὲ τὶς οἰκοδομὲς καὶ θά τ' ἀφήσει νὰ ἀσκηθοῦν ἐλεύθερα μ' αὐτές. θά φτιάχνουν δηλαδὴ ἔργα μὲ ξυλάκια μὲ βότσαλα, μὲ φασόλια καὶ μὲ διάφορους καρπούς. Ἦ εἶναι οἰκοδομὲς καὶ πῶς γίνονται γράφει λεπτομερῶς ὁ κ. Μαραγκουδάκης στὸ βιβλίο του «ἡ Χειροτεχνία» σελὶς 3 ἑκδόσεις Δημητράκου. Μετὰ θά τοὺς δείξει τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον θά φτιάχνουν σταυρούς, χωνιά, δοχεῖα καὶ ἄλλα εἶδη χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦν ψαλίδι, παρὰ μόνο μὲ τὰ χέρια τοὺς, καὶ θά τὰ ἀφήσει νὰ ἀσκηθοῦν. Ἐπειτα

ἀπὸ λίγο, θὰ τοὺς δείξει τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον
θὰ φτιάχνουν ἔργα μὲ χρωματιστὸ χαρτί καὶ θὰ τ'
ἀφήσει ἐλεύθερα νὰ ἀσκηθοῦν. Τέλος, θὰ τοὺς
δείξει τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ κεντᾶνε διάφορα
ἔργα πάνω σὲ χαρτόνι. Τὰ ἔργα δὲ τὰ διορθώ-
νει, παρὰ, ἂν εἶναι κανένα καλὸ, θὰ τὸ δείχνει
στ' ἄλλα παιδιὰ. Τὰ παιδικὰ ἔργα δὲ θὰ εἶναι
καλὰ καὶ σὰν τὰ φυσικὰ. Θὰ εἶναι ἀτελῆ. Σιγὰ
σιγὰ ὅμως θὰ τὰ διορθώνουν μόνον τοὺς. Ποτὲ
δὲ πρέπει νὰ ζητᾶμε ἔργα τέλεια καὶ πολὺ ὠραῖα,
γιατί θὰ χάσουν οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες τὴ δύ-
ναμη ποὺ ἔχουν νὰ δυναμώνουν τὸ παιδικὸ μυα-
λό. Ὅταν συνηθίσουν τὰ παιδιὰ στὴ τέχνη τῶν
χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν θὰ δουλεύει τὸ καθένα
μὲ ὅ,τι χειροτεχνικὸ ὑλικὸ θέλει. Πῶς θὰ γίνον-
ται οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες γράφει ὁ κ. Μα-
ραγκουδάκης στὸ βιβλίο του «Ἡ Χειροτεχνία»
ποὺ εἶναι χρήσιμο στὸ δάσκαλο.

Παράλληλα πρὸς τίς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ θὰ
ἰχνογραφοῦν στὴ πλάκα ἢ σὲ χάρτι μὲ μαῦρα ἢ
μὲ χρωματιστὰ μολύβια διάφορα πράγματα ἢ σκη-
νές. Ποτὲ δὲ θὰ ὀρίζει ὁ δάσκαλος τί θὰ ἰχνογρα-
φοῦν καὶ ποτὲ δὲ θὰ φτιάχνει τὸ ἔργο στὸ πίνακα.
θὰ ζωγραφίσουν ὅ,τι θέλουν, ἢ ὅ,τι εἶδαν, ἢ ὅ,τι
ἔκαναν (έναν ἄνθρωπο ἐπάνω στ' ἄλογο, παιδιὰ
νὰ παίζουν, ἢ νὰ ρίχνουν τὸν ἀ-τό, παιδιὰ νὰ
τρῶνε, κυνηγούς, γεωργούς νὰ ζευγαρίζουν κ.λ.π.)
Ἄν τ' ἀφήνουμε ἐλεύθερα θὰ φτιάχνουν μόνον τοὺς
σκηνές σχετικὲς μὲ τὴν ἐποχὴ καὶ μὲ τίς ἀσχολίες
τῶν κατοίκων. Τὰ παιδικὰ σκίτσα θὰ εἶναι ἀπλῆς
γραμμῆς καὶ ὅχι τέλειες. Ἄλλ' ὅπως κι' ἂν εἶναι
θὰ θεωροῦνται ὡς καλὰ.

Ὁ δάσκαλος ποτὲ δὲ θὰ ὀρίζει τί ἔργο θὰ
φτιάξουν τὰ παιδιὰ, παρὰ θὰ τὰ ἀφήνει ἐλεύθερα
νὰ φτιάξουν ὅ,τι θέλουν. Μόνο πρέπει νὰ τοὺς
κάνει συστάσεις νὰ φτιάχνουν ἔργα σχετικὰ μὲ τίς

έντυπώσεις, με τις όποιες είναι γεμισμένη ή ψυχή τους.

Στό Ν.Σ είναι απαραίτητο να πηγαίνει συχνά ο δάσκαλος τὰ παιδιά έκδρομή σέ διάφορα μέρη (πάρκα, κήπους, λόφους, άλώνια, άσβεστοκάμينا, έργοστάσια, αγορές, μανδριά, καρβουνοκάμινα, γειτονικά χωριά, αρχαιολογικούς τόπους, ποτάμια, λίμνες, κοιλάδες κ λ π.). Όταν γυρίσουν στη τάξη επί δυό ή τρείς ήμέρες θά φτιάχνουν έργα χειροτεχνικά σχετικά με ό,τι είδαν, θά συζητήσουν για ζητήματα σχετικά μ' αυτά που είδαν και θά λύσουν τις άπορίες, που τυχόν θά έχουν από την έκδρομή.

Και τὰ παιδιά τών σχολείων τών πόλεων θά κάνουν ό,τι έργα θέλουν, άρκει να είναι σχετικά με τις έντυπώσεις με τις όποιες είναι γεμισμένη ή ψυχή τους κάθε ήμέρα (τό γαλατά, τό καστανά, τό μανάβη, φίλους τους να παίζουν, τό τράμ, τη θεία τους που τους έκανε επίσκεψη, ένα παιδί να τρώει μιά πάστα, αυτοκίνητα, κ.λ.π.).

Τό Ν.Σ διακηρύττει *ότι τὰ παιδιά τών 7—12 έτών πρέπει ν' ασχολοῦνται στο σχολείο τις περισσότερες ώρες με χειροτεχνικές εργασίες και τις λιγώτερες με τη προφορική διδασκαλία*. Και τοῦτο τό διακηρύττει όχι γιατί θέλει να γίνουν τὰ παιδιά γλύπτες, ίχνογράφοι, ζωγράφοι και καλλιτέχνες, αλλά γιατί, όταν δουλεύουν με τις χειροτεχνικές εργασίες, δυναμώνει παρά πολύ τό μυαλό τους και πολύ περισσότερο από τη προφορική διδασκαλία.

Πρώτη ανάγνωση. Στη διδασκαλία της α' άναγνώσεως ξεκινάμε από τη σκέψη, πώς, όταν έχουν τὰ παιδιά δυναμωμένο τό μυαλό τους, μαθαίνουν εύκολώτερα ανάγνωση. Γι' αυτό δέ θά βιάζεται ο δάσκαλος να αρχίζει τη πρώτη ανάγνωση παρά με τις εργασίες του χεριού θά βοηθήσει τό δυνά-

μωμα τοῦ μυαλοῦ των καὶ ἔπειτα, ὅταν τὸ ζητήσουν, θὰ διδάξει τὰ γράμματα Ἡ πρώτη ἀνάγνωση θὰ ἐξακολουθήσει καὶ στὴ Β' τάξη. Ἀνάγνωση καὶ γραφή θὰ ἀρχίζουμε μαζί. Καλὸν εἶναι νὰ τὰ συνηθίσουμε νὰ γράφουν ὀρθὰ γράμματα μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν, καθαρὰ καὶ εὐανάγνωστα. Ἀπαραίτητο εἶναι νὰ μὴ διαρκεῖ ἡ διδασκαλία περισσότερον ἀπὸ 15' καὶ νὰ γίνεται πάντοτε στὸ πινάκα. Τὸ ἀλφabetάριο θὰ τὸ ἔχουμε μόνο γιὰ ἄσκηση. Καλὸν εἶναι νὰ γίνεται πρῶτα ἡ διδασκαλία τῶν εὐκόλων γραμμάτων ὡς ἐπιφωνημάτων κι' ἔπειτα τῶν λέξεων. Ἀκόμα πρέπει νὰ μὴ περιοριζόμεθα στὸ κείμενο τοῦ ἀλφabetαρίου παρὰ νὰ φτιάχνουν τὰ παιδιὰ ἢ καὶ ὁ δάσκαλος στὸ πινάκα λέξεις καὶ προτάσεις ποὺ γίνονται ἀπὸ τὰ διδαχθέντα γράμματα. Ποτὲ δὲ πρέπει νὰ προχωροῦμε στὴ διδασκαλία τοῦ νέου γράμματος, ἂν δὲ ξαίρουν καλὰ ὅλα τὰ διδαχθέντα καὶ τὴ σύνδεσή του μ' ὅλα τὰ γνωστά. Μετὰ τὴ διδασκαλία θὰ ἀφίνονται ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ νὰ ἀσκοῦνται στὴν ἀνάγνωση καὶ στὴ γραφή τοῦ γράμματος.

Ἡ διδασκαλία τῆς α' ἀναγνώσεως γίνεται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπο: Θὰ ξεχωρίσουμε ἢ ἀπὸ τὸν ἐλεύθερον διάλογον ἢ ἀπὸ τὴν ἐνιαίαν ἐργασίαν, ἢ ἀπὸ τίς ἐργασίες τοῦ χεριοῦ μιὰ λέξη, ἢ ὅποια θὰ ἔχει τὸ γράμμα, ποὺ πρόκειται νὰ διδάξουμε. Θὰ γράψουμε τὴ λέξη αὕτη στὸ πινάκα καὶ θὰ τὴ σκεπάσουμε μ' ἓνα χαρτί (τὸ νέο γράμμα θὰ γραφτεῖ μὲ χρωματιστὴ κιμωλία καὶ τᾶλλα μὲ ἄσπρη) Θὰ κρεμάσουμε στὸ πινάκα καὶ πάνω ἀπὸ τὴ σκεπασμένη λέξη τὸ ἀντικείμενον ἢ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου ποὺ γράφει ἡ λέξη. Θὰ καλέσουμε τὰ παιδιὰ νὰ ποῦν τί ἔχουμε γράψει κάτω ἀπὸ τὸ χαρτί καὶ θὰ τὸ ποῦν εὐκόλα, γιατί θὰ τὸ συμπεράνουν ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, ποὺ εἶναι

κρεμασμένο. Θὰ βγάλουμε τὸ χαρτί καὶ θὰ ποῦμε στὰ παιδιὰ νὰ διαβάσουν τὴ λέξη. Θὰ καλέσουμε ἓνα παιδί νὰ δείξει τὸ καινούργιο γράμμα καὶ νὰ τὸ γράψει στὸ πινάκα. Θὰ προφέρουμε τὸ νέο γράμμα καὶ θὰ καλέσουμε τὰ παιδιὰ νὰ τὸ διαβάσουν ὅλα μαζὺ καὶ μερικὰ χωριστά. Τὰ προσκαλοῦμε νὰ γράψουν στὸν ἄερα καὶ στὸ πινάκα τὸ νέο γράμμα, καὶ νὰ ποῦν μὲ τί μοιάζει. "Αν ἔχει προχωρήσει λίγο ἢ ἀ'. ἀνάγνωση, τὰ προσκαλοῦμε νὰ βροῦν καὶ νὰ γράψουν στὸ πινάκα λέξεις ποὺ νὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ νέο γράμμα. Φτιά-
νουμε καὶ γράφουμε στὸ πινάκα ὁλόκληρες φρά-
σεις σχετικὲς μὲ τὸ νέο γράμμα. Γίνεται διάβα-
σμα τῶν φράσεων καὶ τῶν λέξεων αὐτῶν ἐν χορῷ καὶ χωριστὰ ἀπὸ μερικὰ παιδιὰ. Τέλος, τὰ ἀφί-
νουμε ἐλεύθερα νὰ φτιάξουν τὸ νέο γράμμα καὶ λέξεις μὲ χαρτόνι, μὲ χαρτί γλασσέ, μὲ πηλό, μὲ πετραδάκια, μὲ φλοιὸ πεύκου, μὲ στάρι, μὲ καλα-
μπόκι καὶ μ' ἄλλα εἶδη, καὶ νὰ τίς γράψουν στὴ πλάκα τους καὶ στὸ τετράδιό τους. Μποροῦν νὰ κόβουν κι' ἀπὸ τίς ἐφημερίδες κεφαλαῖα γράμ-
ματα, νὰ τὰ κολλᾶνε στὸ τετράδιο καὶ νὰ φτιά-
νουν λέξεις. Μποροῦμε ἀκόμη, νὰ διδάξουμε τὰ γράμματα καὶ τίς δίφθογγες ξεκινῶντες ἀπὸ τὸ ὄνομα ἢ ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο τῶν παιδιῶν τῆς τάξεως. Προκειμένου νὰ διδάξουμε τὸ Φ θὰ ποῦμε «σὴ μερὰ παιδιὰ θὰ μάθουμε νὰ γράφουμε τὸ ὄνομα τοῦ Φώτη».

Στὴ Β'. τάξη θὰ ἐξακολουθήσει ὁ δάσκαλος τὴ α'. ἀνάγνωση ἕως ὅτου μάθουν τὰ παιδιὰ πολὺ καλὰ τὸ τεχνικὸ μέρος τῆς ἀναγνώσεως (μηχα-
νικὴ ἀνάγνωση). Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπάρχει πλού-
σια μαθητικὴ βιβλιοθήκη μὲ βιβλία κατάλληλα ποὺ
θὰ ἔχουν παραμῦθια, διηγήματα ἠθικὰ καὶ ἄλλα
τερπνὰ, παραδόσεις, ἱστοριοῦλες (θρησκευτικὲς,
κωμικὲς, φανταστικὲς κλπ.), ποιήματα, αἰνίγματα,

παροιμίες, ανέκδοτα και γελοιογραφίες. Τὰ 8]10 ὅμως τῶν βιβλίων πρέπει νὰ ἔχουν φανταστικά παραμύθια μὲ δράκους, μὲ γίγαντες, μὲ ἀράπη-πηδες, μὲ χρυσᾶ καὶ γυάλινα παλάτια, μὲ βασιλόπουλα καὶ μὲ παράδοξες ἱστορίες, ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ εὐχαριστιοῦνται, νὰ θαυμάζουν καὶ νὰ ἀποροῦν. Τέτοια βιβλία ἔχουν ἐκδόσει οἱ οἴκοι Δημητράκου, Ἐλευθερουδάκη, καὶ Ζηκάκη, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ δὲν εἶναι γραμμένα, ὅπως θέλει τὸ Ν. Σ., εἶναι χρήσιμα στὰ παιδιὰ, γιατί ἔχουν ὥραϊα παραμύθια καὶ διηγήματα μὲ καλλιτεχνικὲς εἰκόνες καὶ γιατί εἶναι τυπωμένα μὲ μεγάλα γράμματα, ὥστε νὰ διαβάζονται εὐκόλα ἀπὸ αὐτά.

Ὁ δάσκαλος θὰ τοὺς διαβάζει ἢ ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ ἢ ἀπὸ τὰ δικά του, ἓνα διήγημα ἢ ἓνα παραμύθι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως τὸ τέλος, καὶ θὰ τὰ καλεῖ νὰ τοῦ ποῦν, ἂν τοὺς ἄρесе. Γίνεται συζήτηση κι' ἔπειτα ἰχνογραφοῦν σκηνὲς ἢ φτιάχνουν χειροτεχνικὰ ἔργα σχετικὰ μὲ τὸ διήγημα. Ἀλλοτε θὰ διηγεῖται τὸ διήγημα καὶ ἄλλοτε θὰ τὸ διαβάζει. Ἀφοῦ διαβάσει 20—25 διηγήματα καὶ παρατηρήσει πὼς τὰ παιδιὰ ἀγαπήσανε πολὺ τὰ διηγήματα θὰ συστήσει νὰ παίρνουν ἐλεύθερα ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη, ὅποιο βιβλίο θέλουν, νὰ διαβάζουν, τι θέλουν καὶ νὰ τὰ διηγοῦνται στὴ τάξη. Ἔτσι, ὅταν ἄλλα παιδιὰ θ' ἀσχολοῦνται μὲ τίς ἐργασίες τῶν χειρῶν, ἄλλα θὰ διαβάζουν. Ὁ δάσκαλος θὰ τὰ παρακολουθεῖ, θὰ λύνει τίς ἀπορίες τοὺς καὶ θὰ τὰ βοηθάει, προσέχων περισσότερο τὰ πνευματικῶς ἀδύνατα. Ἀπὸ τίς δοκιμὲς ποὺ ἔκανα στὸ σχολεῖο μου, εἶδα, ὅτι ὅλα τὰ παιδιὰ διαβάζουν μὲ μεγαλύτερη ὄρεξη τὰ βιβλία αὐτὰ παρὰ τὸ ἀναγνωστικὸ τοὺς. Εἶδα ἀκόμη, ὅτι μαθαίνουν εὐκολώτερα ἀνάγνωσι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρὰ μὲ τὸ ξεχωριστὸ μάθημα τῆς ἀναγνώσεως, γιατί, ἐνῶ στὸ Π. Σ. διαβάζουν ἓνα ἀνα-

γνωστικό, στο Ν.Σ. διαβάζουν 50—60 διάφορα βιβλία, τὰ ὁποῖα περιέχουν πολὺ περισσότερα πατριωτικά, θρησκευτικά, ἠθικά, καλαισθητικά καὶ πραγματογνωστικά ἀναγνώσματα, προσευχές, αἰνίγματα, παραδόσεις, παροιμίες καὶ ποιήματα ἀπ' ὅσα περιέχει τὸ ἀναγνωστικό. Τὰ βιβλία δὲ θὰ κἀθονται κλειδωμένα στὶς βιβλιοθήκες παρὰ θὰ διαβάζονται ἀπὸ τὰ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα θὰ προσέχουν νὰ μὴ τὰ καταστρέφουν. Ἄν ὅμως καταστραφοῦν ἀπὸ τὴ χρήση θ' ἀντικαθίστανται μ' ἄλλα.

Σήμερα ὅλοι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουμε ξεχωριστὸ μάθημα Ἀναγνώσεως. Τοῦτο ὅμως δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἔχουμε καὶ μαθητικὴ βιβλιοθήκη καὶ παράλληλα μὲ τὸ ἀναγνωστικό νὰ διαβάζουν τὰ παιδιὰ καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία.

Ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως στὴ Β' τάξη ἀπὸ τὸ Ἀναγνωστικό μέχρι τῆς καταργήσεώς του πρέπει νὰ γίνεται πάντοτε πάνω σ' ἓνα σχέδιο γιὰ νὰ μὴ πέφτουμε σὲ ἀπεραντολογίες καὶ σὲ ἀδιέξοδο.

Παραθέτουμε ἐδῶ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ, τονίζοντες ὅτι δὲν εἶναι σύμφωνο μὲ τὶς ἀρχές τοῦ Ν.Σ., γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σχέδιο τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως, ποὺ νὰ εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνο μ' ὅλες τὶς διδακτικὲς ἀρχές τοῦ Ν.Σ. Κατ' αὐτὸ ἡ διδασκαλία θὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς: 1) Ἐνας μαθητὴς διηγεῖται τὸ περιεχόμενο τοῦ διδαχθέντος ἀναγνώσματος· 2) διαβάζουν μερικὰ παιδιὰ τὸ παλαιὸ μάθημα· 3) διηγεῖται ὁ δάσκαλος τὸ περιεχόμενο τοῦ νέου· 4) ἐπαναλαμβάνει τοῦτο κι' ἓνας μαθητὴς· 5) ἀνοίγουν τὰ παιδιὰ τὰ βιβλία τους καὶ διαβάζει ὁ δάσκαλος ὅλο τὸ κεφάλαιο, ἂν εἶναι μικρὸ (10—12) σειρὲς, ἢ τμῆμα αὐτοῦ· 6) διαβάζουν τοῦτο μερικὰ παιδιὰ· 7) λέει ἓνας μαθητὴς τὸ περιεχόμενο· 8) Προσκαλοῦνται

νά βρωθῇ τις ἄγνωστες λέξεις, οἱ ὁποῖες ἐξηγοῦνται καὶ γράφονται στὸ πῖνακα· 9) βρίσκονται οἱ δυσκολοπρόφερτες λέξεις καὶ ἀσκοῦνται τὰ παιδιὰ ὅλα μαζὺ στὴν ὀρθή προφορά τους· 10) προσκαλοῦνται νά ποῦν, ἂν τοὺς ἄρесе τὸ περιεχόμενο καὶ ἂν ἔχουν καμμιά ἀπορία, καὶ γίνεται ἡ σχετικὴ συζήτηση· 11) ἐὰν ἐπαρκεῖ ἡ ὥρα, ἀσκοῦνται στὸ διάβασμα καὶ γίνεται κάπου κάπου διάβασμα ἐν χορῶ· 12) γίνεται δραματοποίηση, ἂν δραματοποιεῖται τὸ περιεχόμενο· 13) δείχνουν τὰ ἰχνογραφήματα καὶ τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα τὰ σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ παλαιοῦ μαθήματος 14) δείχνουν τὴν ἀντιγραφὴν καὶ τέλος, φτιάχνουν ἔργα σχετικὰ μὲ τὸ νέο μάθημα.

Παραμύθια. Τὸ τελευταῖο ἡμιώριο, ἂν εἶναι δυνατό κάθε ἡμέρας, πρέπει νά διηγεῖται ὁ δάσκαλος στὰ παιδιὰ ἓνα παραμῦθι (μὲ φαντάσματα, γίγαντες, δράκους, παλάτια κλπ.), ἢ ἓνα διήγημα (θρησκευτικό, ἠθικὸ ἢ ἱστορικὸ) ἢ μιὰ παράδοση ἢ μιὰ παράξενη ἱστορία ἢ τέλος, ἓνα ἀνέκδοτο. Κατάλληλα διηγήματα γιὰ τὴν Α' καὶ Β' τάξη εἶναι ὅλα τὰ λαϊκὰ παραμῦθια καὶ οἱ παραδόσεις, τὰ παραμῦθια τοῦ "Αντερσεν, τῆς Γαλατείας Καζαντζάκη καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων. Πῶς γίνεται ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διήγηση αὐτῶν ἀναφέρουμε στὸ κεφάλαιο «ἡ διηγηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας». Ἐδῶ ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι δὲ πρέπει νά βάζουμε τὰ παιδιὰ νά ξαναδιηγοῦνται τὸ παραμῦθι ἢ τὸ διήγημα, οὔτε νά τὰ ἀναγκάζουμε νά τὸ ἀπομνημονεύουν, καὶ ὅτι τὸ διηγούμεθα γιὰ νά ἐπιδράσουμε στὸ συναίσθημά τους, δηλ. γιὰ νά τὰ εὐχαριστήσουμε, γιὰ νά τὰ κάνουμε νά θαυμάσουν τὰ πρόσωπα τοῦ παραμυθιοῦ καὶ γιὰ νά ἐρεθίσουμε τὴ ψυχὴ τους γιὰ νά αἰσθανθεῖ ἔρωτα πρὸς τὰ διηγήματα καὶ πρὸς τὰ λογοτεχνικὰ προϊόντα. Τὰ παραμῦθια καὶ οἱ πα-

ράδοξες ιστορίες, ἂν καὶ προκαλοῦν τὸν γέλωτα καὶ τὴν ἀηδία τῶν ἐνηλίκων ἀρέσουν ὑπερβολικὰ στὰ παιδιά, καὶ γιὰ αὐτὸ ἔχει μεγάλη παιδαγωγικὴ ἀξία νὰ τ' ἀκοῦνε καὶ νὰ τὰ διαβάζουν. Γιατὶ τῇ στιγμῇ ποὺ ἀκοῦνε τὸ παραμῦθι καὶ θαυμάζουν τοὺς ἥρωες του κι' ἀποροῦν καὶ εὐχαριστοῦνται, δυναμώνει τὸ μυαλό τους, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει κανεὶς, ἐπέρχεται τὸ ἐλευθέρωμα τῆς νοήσεως ἀπὸ τὰ συναισθήματα καὶ ἀπὸ τὶς κινήσεις, καὶ ἐρεθίζεται ἡ ψυχὴ τους γιὰ νὰ ἀγαπήσει τὶς γνώσεις. Τακτικὰ πρέπει νὰ προτρέπουμε τὰ παιδιά νὰ διηγοῦνται ιστορίες, παραμῦθια, ἀνέκδοτα, παροιμίες καὶ αἰνίγματα, ποὺ ξέρουν ἀπὸ τὸ σπῆτι τους, ἢ ποὺ διάβασαν (τῆς β' τάξεως) στὰ βιβλία τῆς μαθητικῆς βιβλιοθήκης. Καλὸν ἐπίσης εἶναι τὰ παιδιά τῶν ἀνωτέρων τάξεων νὰ διηγοῦνται παραμῦθια, ιστορίες κλπ. στὶς μικρότερες τάξεις. Στὴ Β' τάξη μποροῦμε νὰ διηγηθοῦμε καὶ διάφορες ιστορίες ἀπὸ τὴ Μυθολογία, π. χ. γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, γιὰ τὸ Θησέα, γιὰ τὸ Τρωϊκὸ πόλεμο, γιὰ τὸν Ὀδυσσεά κ. ἄ., καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ Παλαιὰ καὶ τὴ Καινὴ Διαθήκη.

Προσευχές. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μάθουν τὰ παιδιά μερικὲς προσευχές, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ εἶναι ἀπλές, εὐκόλες καὶ γραμμένες στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Γιὰ νὰ μάθουν εὐκόλα μιὰ προσευχὴ πρέπει νὰ τὴν πεῖ πρῶτα ὁ δάσκαλος ὅλη κι' ἔπειτα νὰ λέει μιὰ-μιὰ πρόταση καὶ νὰ τὴν ἐπαναλαμβάνουν τὰ παιδιά ἐν χορῶ, ἕως ὅτου τελειώσει. Τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται 4-5 φορές κάθε ἡμέρα ἐπὶ 5—8 συνεχεῖς ἡμέρες.

Ποιήματα. Πολὺ συχνὰ πρέπει ν' ἀπαγγέλλουμε καλλιτεχνικὰ ἓνα ὠραῖο, τερπνὸ, εὐκόλο καὶ μικρὸ παιδικὸ ποίημα. Ἡ ἀπαγγελία αὐτὴ θὰ γίνεται πρῶτα-πρῶτα γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ παιδιά καὶ νὰ κεντρήσῃ τὴ ψυχὴ τους νὰ θελήσουν

Δ. Μάγου: Οἱ διάφορές τοῦ Π. καὶ Ν.Σ.

11

καὶ αὐτὰ νὰ μάθουν ποιήματα, κι' ἔπειτα, θὰ χρησιμεύει σ' αὐτὰ γιὰ δείγμα τοῦ καλοῦ τρόπου τῆς ἀπαγγελίας· δηλ. ἔχοντα ὡς παράδειγμα τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ δασκάλου σιγὰ-σιγὰ θὰ διορθώσουν τὴν ἀπαγγελίαν τους, ἢ ὅποια πιθανὸν στὴν ἀρχὴ νὰ εἶναι κακὴ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ γίνῃ καλλιτεχνική. Γι' αὐτὸ δὲ πρέπει νὰ ζητᾶμε νὰ μάθουν τὰ ποιήματα, ποὺ ἀπαγγείλλαμε, παρὰ πρέπει νὰ τὰ προτρέπουμε νὰ μαθαίνουν κι' αὐτὰ ποιήματα, καὶ νὰ τὰ ἀπαγγέλουν στὴ τάξη. Ἄν ὁμῶς ζητήσουν νὰ τοὺς μάθουμε κανένα, ἢ νὰ τὸ ἀπαγγείλουμε γιὰ δεύτερη φορὰ, ἢ νὰ ἐπιτρέψουμε σ' ἓνα παιδί ν' ἀπαγγεῖλῃ ἓνα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ κάνουμε. Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν θὰ τὰ ρωτᾶμε, ἂν τοὺς ἄρесе τὸ ποίημα, καὶ θὰ τὰ προτρέπουμε, ἂν θέλουν, νὰ φτιάξουν, ἢ νὰ ἱχνογραφήσουν καμμιά σχετικὴ σκηνή. Ἄλλο τίποτε δὲ θὰ γίνεται· οὔτε σύγκριση, οὔτε σύλληψη, οὔτε ἐξαγωγή ἠθικῶν νόμων, οὔτε ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου, οὔτε περίληψη, οὔτε ἐπιγραφές, οὔτε θὰ τὰ ὑποχρεώνουμε νὰ μάθουν ἀπ' ἔξω τὸ ποίημα, ποὺ ἀπαγγείλλαμε. Κάθε παιδί θὰ μαθαίνει ὅποιο ποίημα θέλει. Κάπου-κάπου ἄς διαβάσουμε καὶ μέσα ἀπὸ τὸ βιβλίον κανένα ποίημα, γιὰ νὰ βλέπουν τὰ παιδιά ὅτι μέσα στὰ βιβλία ὑπάρχουν πολλὰ καὶ ὠραῖα ποιήματα. Ἡ μσθητικὴ βιβλιοθήκη τῆς Δευτέρας τάξεως πρέπει νὰ ἔχει βιβλία μὲ ποιήματα ἀπλᾶ, εὐκόλα, καὶ φαιδρά. Τακτικὰ πρέπει νὰ προτρέπουμε τὰ παιδιά νὰ παίρνουν ἐλεύθερα, ὅποια βιβλία θέλουν, νὰ μαθαίνουν ὅποια ποιήματα τοὺς ἀρέσουν καὶ νὰ τὰ ἀπαγγέλουν στὴ τάξη. Ποιήματα κατάλληλα γιὰ τὴν Α' καὶ τὴν Β' τάξη βρίσκουμε σ' ὅλες τὶς ποιητικὲς συλλογές.

Ὡρισμένες ὥρες γιὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ποιημάτων δὲν ἔχουμε, ἀλλ' ὅταν ἰδοῦμε ὅτι κουρασθή-

κανε τὰ παιδιὰ ἀπὸ τῆς χειροτεχνικῆς ἢ τῆς διανοητικῆς ἐργασίας θὰ τοὺς ποῦμε νὰ τῆς διακόψουν καὶ θ' ἀπαγγεῖλλουμε ἓνα ποιήμα, ἢ θὰ διηγηθοῦμε μιὰ ἱστορίαν. Ἐτσι τὰ εὐχαριστοῦμε καὶ δίνουμε κάποια ἀλλαγὴ στὶς ἀσχολίες τους. Σὲ μιὰ ἡμέρα μπορεῖ νὰ ἀπαγγεῖλλουμε 2 ἢ 3 ποιήματα, ἂν τὸ ζητήσουν τὰ παιδιὰ, ἢ καὶ νὰ ἀπαγγεῖλουν κι' αὐτὰ, ὅσα θέλουν, ἂν ξέρουν.

Τραγούδια. Ὡρισμένες ὥρες Ὡδικῆς δὲν ἔχουμε στὴν Ε.Α.Δ. Κάπου κάπου θὰ διδάσκει ὁ δάσκαλος κανένα τραγοῦδι κι' ὅταν μάθουν μερικὰ θὰ τὰ τραγουδοῦν ἀνάμεσα στὶς χειροτεχνικῆς ἢ διανοητικῆς ἀσχολίες τους. Πότε θὰ τραγουδοῦν θὰ τὸ κανονίζει ὁ δάσκαλος. Ἄν ὅμως τὸ ζητήσουν τὰ παιδιὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τ' ἀφήνει νὰ τραγουδήσουν. Γιὰ τὰ τραγούδια ἃς ἔχει αὐτὰ στὸ νοῦ του: Ἐφ' ὅσον ὀρίζει αὐτὸς νὰ τραγουδήσουν εἶναι ὑποχρεωμένα ὅλα νὰ ὑπακούουν. Θὰ προσέχει νὰ μὴ γίνονται παραφωνίες. Καλὸν εἶναι νὰ διευθύνει τὸ τραγοῦδι ἓνας μαθητῆς. Πρῶτα πρέπει νὰ μάθουν τὰ λόγια τοῦ τραγουδιοῦ κι' ὕστερα τὴ μουσική. Ἀπαραίτητο εἶναι νὰ τραγουδάει κι' ἓνα ἓνα παιδί ξεχωριστὰ διάφορα τραγούδια σχολικὰ ἢ ἄλλα παιδικὰ, ποὺ ξέρει ἀπὸ τὸ σπῆτι του, γιὰ νὰ παίρνει θάρρος. Ὅσα παιδιὰ ξέρουν τραγούδια, ἄγνωστα σι' ἄλλα, πρέπει νὰ τοὺς τὰ μαθαίνουν.

Αὐθόρμητη διήγηση. Ὑστερα ἀπὸ τῆς ἐλεύθερης ἀτομικῆς ἐργασίας θὰ κάθονται τὰ παιδιὰ ἡσυχὰ καὶ θὰ γίνεται ἐλευθέρα συζήτηση. Θὰ διηγοῦνται τί εἶδαν, τί ἔφαγαν, ποῦ πῆγαν, πῶς ἔπαιξαν, ποῖος ἦρθε στὸ σπῆτι τους κ.λ.π. Ὅταν διηγηθεῖ ἓνα παιδί, θὰ ρωτᾷ ὁ δάσκαλος τ' ἄλλα, ἂν ἔχουν νὰ ρωτήσουν τίποτε σχετικὸ μ' αὐτὰ ποὺ εἶπε. Ἐτσι θὰ γίνεται ἐλεύθερος διάλογος. Μέσα στὴ συζήτηση θὰ δείξουν τὰ παιδιὰ καμμιὰ

εικόνα, ἂν ἔφεραν ἀπὸ τὸ σπῆτι τους. Θὰ ποῦν παροιμίες, αἰνίγματα, παραμύθια, ἱστορίες καὶ γρίφους. Πρέπει καὶ ὁ δάσκαλος νὰ δείχνει τέτοιες εἰκόνες ἢ γελοιογραφίες, νὰ λέει αἰνίγματα, ἱστορίες καὶ ἀνέκδοτα. Μπορεῖ ὅμως νὰ διακοπεῖ γιὰ λίγο ἡ συζήτηση γιὰ νὰ τραγουδήσουν. Πάνω στὴ συζήτηση ἂν δοθεῖ ἀφορμή, γίνεται ἀριθμητικὴ καὶ γραφή. Πῶς θὰ γίνονται οἱ αὐθόρμητες συζητήσεις ἀναφέρουμε στὸ κεφάλαιο «ἡ διηγηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας». Ἄλλ' ἐδῶ ἔχουμε νὰ προσθέσουμε τοῦτο: Τίς περισσότερες φορές ἀντὶ νὰ διηγηθοῦν τὰ παιδιὰ τί εἶδαν, τί ἔκαναν, τί ἔπαιξαν, εἶναι παιδαγωγικώτερο νὰ τὸ ἰχνογραφοῦν ἢ νὰ τὸ φτιάχνουν μὲ πηλὸ ἢ μὲ χαρτὶ ἢ μὲ ἄλλο χειροτεχνικὸ ὑλικὸ καὶ νὰ τὸ δείχνουν κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως. Γι' αὐτὸ ἂς λέει ὁ δάσκαλος συχνά. «Φτιάξτε αὐτὰ ποῦ εἶδατε». Τὰ παιδικὰ αὐτὰ σκίτσα λέγονται ἰχνογραφικὰ διηγήματα. Τὸ Ν.Σ. καταργεῖ τίς λεκτικὲς ἀσκήσεις τοῦ Π.Σ. καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐφαρμόζει τίς αὐθόρμητες διηγήσεις καὶ τὴν ἐλευθέραν συζήτηση.

Ἀριθμητικὴ. Ἡ Ἀριθμητικὴ θὰ γίνεται πάντοτε πάνω σὲ συγκεκριμένα πράγματα. Θὰ μετροῦνται τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ βλέπουν πόσα ἀπουσιάζουν. Θὰ μετροῦν πόσα γράμματα ἔμαθαν, πόσα χειροτεχνικὰ ἔργα ἔφτιασαν, πόσα εἶναι τὰ ἔργα-λεῖα τοῦ κήπου, πόσα εἶναι τὰ ἔπιπλα τῆς τάξεως κι' ἀπὸ πόσα παιδιὰ εἶναι ἡ κάθε ὁμάδα τῶν παιγνιδιῶν. Ὅσες φορές δίνεται εὐκαιρία στὴν ἐλευθέραν συζήτηση, θὰ γίνεται πάντοτε ἀριθμητικὴ.

Πάνω σ' αὐτὲς τίς μετρήσεις θὰ γίνεται πρόσθεση καὶ ἀφαίρεση καὶ θὰ γράφονται οἱ ἀριθμοὶ στὸν πίνακα, χωρὶς νὰ γράφονται κι' οἱ ἀριθμητικὲς πράξεις. Οἱ ἀριθμοὶ δὲ θὰ διδάσκονται μὲ τὴ σειρά, ἀλλὰ ἀνακατεμένα θὰ γίνονται μικρὲς προ-

σθέσεις και αφαιρέσεις πάνω σε πράγματα ή στα ίδια τα παιδιά. Στο Ν.Σ. δε περιοριζόμαστε μόνο στους αριθμούς από 1—20 αλλά μέχρι του 200 και ακόμα πιο πέρα, ως είναι και η Πρώτη ή η Δευτέρα τάξη. Έδω συσταίνουμε ιδιαίτερα να γίνονται παιγνίδια με αριθμητικές ασκήσεις. Τέτοια ωραία παιγνίδια περιγράφονται στο βιβλίο: «Βέβαια, φταίει το σχολείο» Ρ. MUNCH μετάφραση Δ. Γ. Ζήση, έκδοση Δημητράκου

Έκδρομές. Οί όπαδοί του Ν.Σ. θέλουν να πηγαίνει ό δάσκαλος τακτικά την τάξη του σε σχολικούς περιπάτους και σ' έκδρομές. Τα παιδ ά θα πηγαίνουν περίπατο και θα παρακολουθοϋν τις εργασίες των κατοίκων (σπορά, κλάδεμα, τρύγο, θερισμό, άλώνισμα, σκάψιμο των άμπελιών, ψάρεμα, κ.λ.π) Θά επισκέπτονται τα λατομεία, τα εργοστάσια, τα βουστάσια, τα μαντριά, τα μελισσοκομεία και τ' άλλα αξιοθέατα μέρη. Όταν γυρίσουν στο σχολείο επί δυό, τρεις ή τέσσαρες ημέρες θα ίχνογραφήσουν, ή θα κάνουν έργα σχετικά με ό,τι είδαν στην έκδρομή. Θά φτιάξουν ένα γεωργό να σπέρνει, θα φτιάξουν μιá κυψέλη, ψάρια, βόδια, πρόβατα, τον τσοπάνο και ό,τι άλλο τους έκανε έντύπωση Έπειτα θα συζητήσουν και θα λύσουν τις άπορίες που θα έχουν άπ' ό,τι είδαν στην έκδρομή. Στην έκδρομή θα είναι έλεύθερα τα παιδιά να παίξουν, να χορέψουν και να τραγουδήσουν.

2. Πώς συνδέονται τα μαθήματα.

Στη Α' και στη Β. τάξη κανένα μάθημα δε διδάσκεται χωριστά. Όλα ένώνονται μεταξύ τους, με τις έντυπώσεις, με τις όποιες είναι γεμισμένη ή ψυχή των παιδιών και οί όποιες προέρχονται

ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, ἀπὸ τῇ ζωῇ τοῦ παιδιοῦ στὴν οἰκογένεια, στὴ κοινωνία καὶ στὴ τάξη, ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς ἐορτές, ἀπὸ διάφορα ἐπεισόδια, ἀπὸ τὶς μετεωρολογικὲς μεταβολές, ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις ποὺ παίρνουν ἀπὸ τὶς ἐκδρομὲς καὶ ἀπὸ τοὺς σχολικοὺς περιπάτους, καὶ ἀπὸ κάθε τί, ποὺ τοὺς κάνει ζωηρὰ ἐντύπωση.

Ἐδῶ θὰ ἔχουμε τὴν ἀσυνάρτητη ἐλευθερία τῶν παιδιῶν σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα τῆς κ. Μονιέ-σόρη. Στὶς τάξεις αὐτὲς θὰ ἐξακολουθήσει ἡ κατά-σταση τοῦ παιγνιδιοῦ, ἡ ὁποῖα κυριαρχεῖ στὴν ἡλικία τῶν 4—9 ἐτῶν.

Στὸ Ν Σ. κάθε πρωτὶ θὰ γίνεται ἡ προσευχὴ στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου, ὅπου θὰ εἶναι συγκεν-τρωμένες ὅλες οἱ τάξεις. Παιδιὰ καὶ δασκάλοι θὰ παρακολουθήσουν ἀκίνητα τὴ προσευχή, σὰν νὰ αἰσθάνονται βαθειὰ στὴ ψυχὴ τους τὴν ἱερὰ αὐτὴ στιγμή.

Ὅταν τὰ παιδιὰ μποῦν στὴν τάξη θὰ ξεσκο-νίσουν τὰ ἔπιπλα, θὰ περιποιηθοῦν τὶς γλάστρες, θὰ τακτοποιήσουν τὰ καθίσματά τους καὶ θὰ ἀρ-χίσει τὸ καθένα τὴ δουλειὰ (χειροτεχνικὴ ἢ δια-νοητικὴ), ποὺ θὰ τοῦ ἀρέσει. Δηλαδή τὶς δύο πρῶτες ὥρες θὰ γίνονται ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐρ-γασίες. Ἐτσι τὴν ἴδια ἡμέρα καὶ τὴν ἴδια ὥρα τὸ ἓνα παιδί τῆς Α΄. ἢ τῆς Β΄. τάξεως θὰ φτιάνει μὲ πηλὸ ἓνα ἄλογο, τ' ἄλλο μὲ χαρτόνι ἓνα κό-κορα, τ' ἄλλο μὲ χαρτί χρωματιστὸ ἓνα βάζο τ' ἄλλο θὰ ζωγραφίζει μὲ χρωματιστὰ μολύβια· τ' ἄλλο θὰ ἰχνογραφεῖ μιὰ σκηνή, ποὺ εἶδε· τ' ἄλλο θὰ δισβάσει στὸ ἀλφαβητάριο, τ' ἄλλο θὰ γράφει λέξεις, ἢ θὰ τὶς φτιάνει μὲ χαρτόνι, μὲ ξύλα, μὲ καλαμπόκι καὶ μὲ βότσαλα· τ' ἄλλο θὰ κόβει εἰκόνες ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες καὶ θὰ τὶς κολλάει στὸ τετράδιο μὲ ἀλευρόκολλα κι' ἄλλα (τῆς Β΄. τάξεως) θὰ διαβάζουν ὅποια βιβλία τῆς βιβλιο-

θήκης θέλουν ἢ τὸ ἀναγνωστικό τους. Τὰ παιδιὰ εἶνε ἐλεύθερα, ἂν θέλουν, νὰ διαβάζουν, νὰ γράφουν, ἢ νὰ φτιάχνουν σκηνὲς δυὸ δυὸ ἢ τρία μαζί. Ὁ δάσκαλος ὅμως ποτὲ δὲ θὰ φτιάχνει τέτοιες ὁμάδες, παρ' ὅτι θὰ ἀφήνει ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ, θὰ παρακολουθεῖ τὶς δουλειές των καὶ θὰ τοὺς δίνει βοήθεια, ἂν τοῦ ζητήσουν. Θὰ προσέχει νὰ μὴν ἐπεμβαίνει ἄκαιρα. οὔτε νὰ διορθώνει λάθη. *Θὰ προτιρέπει δὲ νὰ φτιάχνουν σκηνὲς ἢ ἔργα σχετικὰ μὲ τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ μὲ τὶς ἐντυπώσεις, μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τους.*

Μὲ τὶς ἐργασίες αὐτὲς τοῦ χεριοῦ ἐνώνονται καὶ οἱ ἐξῆς ἄλλες, ποὺ γίνονται ἢ ἀνάμεσα ἢ ὕστερα ἀπ' αὐτὲς. Θὰ γίνεται δηλ. κοινὴ διδασκαλία. ἢ ὁποῖα εἶναι ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ. Μετροῦνται τὰ παιδιὰ μεταξὺ των, γιὰ νὰ ἴδουν πόσα ἀπουσιάζουν. Μετροῦν τὰ χειροτεχνικά τους ἔργα καὶ πάνω σ' αὐτὰ κάνουν προσθέσεις καὶ ἀφαιρέσεις· λογαριάζουν πόσα ἐξώδεσαν γι' αὐτά· οἱ ἀριθμοὶ γράφονται στὸν πίνακα κι' ἔτσι σιγὰ σιγὰ μαθαίνουν ἀβίαστα τὴ γραφὴ τῶν ἀριθμῶν. Τραγουδοῦν διάφορα τραγούδια. Ἀπαγγέλλει ὁ δάσκαλος ἢ τὰ παιδιὰ διάφορα ποιήματα. Τοὺς μαθαίνει μερικὲς προσευχὲς εὐκολες καὶ ἀπλές. Λένε παροιμίες καὶ αἰνίγματα καὶ τὰ γράφουν στὸ πίνακα καὶ στὸ τετράδιο. Δείχνουν τὰ παιδιὰ εἰκόνες ἢ βιβλία, ποὺ ἔφεραν ἀπὸ τὸ σπῆτι τους, γίνεται συζήτησις πάνω σ' αὐτὲς καὶ λύονται οἱ ἀπορίες. Γίνεται ἡ διδασκαλία τῆς α'. ἀναγνώσεως καὶ ἡ ἄσκησις στὴ γραφὴ τοῦ νέου γράμματος. Φτιάχνουν μὲ χαρτόνι καὶ μὲ κεφαλαῖα γράμματα τῶν ἐφημερίδων διάφορες λέξεις καὶ μικρὲς προτάσεις. Γίνεται ἐλευθέρως συζήτησις καὶ αὐθόρμητη διήγησις. Διηγοῦνται τὰ παιδιὰ ἢ ὁ δάσκαλος παραμύθια καὶ ἱστορίες. Κατεβαίνουν στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου καὶ παίζουν

διάφορα παιγνίδια· μετριοῦνται καὶ κάνουν προσθέσεις καὶ ἀφαιρέσεις πάνω στίς ομάδες τῶν παιγνιδιών. Τῇ τελευταία ὥρα κάθε ἡμέρας θὰ διηγεῖται ὁ δάσκαλος ἓνα παραμῦθι ἢ μιὰ ἱστορία (θρησκευτική ἢ λογοτεχνική). Παρουσιάζει ὁ δάσκαλος, ἂν ἔχει, εἰκόνες σχετικές μὲ τίς ἐποχιακές ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Λύονται οἱ ἀπορίες τῶν μαθητῶν γιὰ διάφορα ζητήματα, ἂν ζητήσουν τοῦτο. Δείχνουν τὰ παιδιὰ σκηνές ποῦ εἶδαν καὶ τίς ζωγράφισαν στοῦ τετράδιο ἢ στή πλάκα καὶ κάνουν κι' ἄλλες παρόμοιες ἐργασίες. Ἡ ἐργασία δὲ θὰ παίρνει ἀπαραίτητα τὴ σειρά, ποῦ ἐκθέσαμε. Ἔτσι ἡ πρώτη ἀνάγνωση μπορεῖ νὰ γίνει στήν ἀρχὴ καὶ νὰ ἐπακολουθήσουν οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ καὶ οἱ ἄλλες δουλειές. Ἀκόμη δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνονται ὅλες αὐτὲς οἱ ἐργασίες κάθε ἡμέρα. Τῇ μιᾷ ἡμέρᾳ μπορεῖ νὰ γίνονται χειροτεχνικές ἐργασίες, συζήτηση, ἀπαγγελία ποιημάτων ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἢ ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ἀριθμητική καὶ παραμῦθια. Τὴν ἄλλη, πρώτη ἀνάγνωση, ἐργασία τοῦ χεριοῦ, προσευχή, τραγούδια, ἐλεύθερη συζήτηση, διήγηση. Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἐκδρομή, συζήτηση γιὰ τὴν ἐκδρομὴ, ἔργα χειροτεχνικὰ ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις τῆς ἐκδρομῆς, Ἀριθμητική, Ἀνάγνωση καὶ παραμῦθια. Τὴν ἄλλη, ἐργασίες στοῦ κῆπο, ἀνάγνωση, ποιήματα, τραγούδια, διήγηση καὶ οὐ. κ. ε.

Οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ θὰ ἐξακολουθοῦν καὶ μετὰ τίς κοινὲς προφορικές ἐργασίες, ἂν θέλουν τὰ παιδιὰ. Ἀφοῦ τελειώσουν οἱ ἐργασίες οἱ ἀτομικές καὶ πρόκειται νὰ ἀρχίσει ὁ ἐλεύθερος διάλογος, ὁ δάσκαλος θὰ πεῖ «ποιὸς θέλει νὰ μᾶς πεῖ πῶς πέρασε χθές, ἢ τί εἶδε». Τὰ παιδιὰ σηκώνουν τὸ χέρι καὶ ὀρίζει ποιὸς θὰ μιλήσει. Ὁ Φάνης π. χ. θὰ διηγηθεῖ τί εἶδε. Ἐπειτα θὰ ρωτήσῃ ὁ δάσκαλος, ἂν θέλει κανένα παιδί νὰ ρω-

τήσῃ τίποτα τὸ Φάνη σχετικὰ μ' αὐτὰ ποὺ εἶπε. Κι' ἔτσι γίνεται ἡ ἐλευθέρα συζήτηση, μεταξύ τῶν παιδιῶν. Μέσα στὴ συζήτηση, ἂν δοθεῖ ἀφορμὴ θὰ γράψουν τὰ παιδιὰ τὸ ὄνομα ἑνὸς ἐργαλείου, ἑνὸς φίλου των, ἑνὸς χωριοῦ κ.λ.π., ἢ θὰ κάνουν ἀριθμητικὴ καὶ θὰ γράψουν στὸν πίνακα τοὺς σχετικοὺς ἀριθμοὺς. Ἡ συζήτηση πρέπει νὰ γίνεται σύμφωνα μὲ τίς ὁδηγίες, ποὺ δόθηκαν στὸ σχετικὸ κεφάλαιο καὶ νὰ μὴ διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ 20 λεπτά, γιατί θὰ τὴ συχαθοῦν τὰ παιδιὰ καὶ θὰ πέσουμε στὸ λογοκοπάνισμα.

Ὁ δάσκαλος θὰ προσπαθεῖ, ὥστε ἡ ἐνιαία ἐργασία τῆς τάξεως νὰ εἶναι σύμφωνη ἢ μὲ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ μὲ τίς ἐντυπώσεις μὲ τίς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη κάθε φορὰ ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν ἢ μὲ τίς αὐθόρμητες διηγήσεις.

Παραδείγματα. Εἶναι ἐποχὴ ποὺ οἱ κάτοικοι μαζεύουν τίς ἐλιές καὶ τὰ λιοτρίβια βγάζουν τὸ λάδι. Ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν εἶναι πλημμυρισμένη ἀπὸ ἐντυπώσεις κι' ἀπὸ ἀντιλήψεις τῆς ἐποχιακῆς αὐτῆς ἀσχολίας τῶν κατοίκων. Τότε ἡ ἐργασία τῆς τάξεως (Α', Β', Γ', καὶ Δ') πρέπει νὰ εἶναι ἀπαραίτητα σχετικὴ μὲ τίς ἐλιές καὶ μὲ τὸ λάδι. Καὶ στὴ μὲν Γ' καὶ Δ' τάξη θὰ προετοιμάσουν τὰ παιδιὰ ἐορτὴ ἢ ἔκθεση προϊόντων τῆς ἐλιάς, στὴ δὲ Α' καὶ Β' θὰ γίνῃ τοῦτο: Ὁ δάσκαλος θὰ πάρῃ τὰ παιδιὰ καὶ θὰ πᾶνε ἐκδρομὴ, ὅπου θὰ παρακολουθήσουν πῶς μαζεύονται οἱ ἐλιές, πῶς ἀλατίζονται καὶ τί κάνουν στὸ λιοτρίβι γιὰ νὰ βγάνουν τὸ λάδι. Ἐπειτα ἐπὶ μερικὲς μέρες θὰ γίνεται μέσα στὴ τάξη ἐνιαία ἐργασία γιὰ ὅ,τι εἶδαν στὸ λιοτρίβι καὶ στὴν ἐκδρομὴ. Τὶς πρῶτες ὥρες κάθε ἡμέρας θὰ δουλεύουν μέσα στὴ τάξη σὲ δουλειά, ποὺ θέλει τὸ καθένα. Ἀλλὰ θὰ ἰχνογραφοῦν κορίτσια νὰ μαζεύουν ἐλιές, ἄλλα θὰ φτιάχνουν μὲ

πηλό ζῶα νὰ μεταφέρουν ἐλιές, ἄλλα θὰ φτιάνουν
 μὲ χρωματιστὸ χαρτὶ ἐλαιόδενδρα, ἄλλα θὰ ζω-
 γραφίζουν σκηνὲς ἀπὸ τὸ λιοτρίβι, ἄλλα θὰ ψά-
 χνουν στὰ βιβλία νὰ βροῦν εἰκόνες, ποιήματα,
 αἰνίγματα παραμύθια, διηγήματα καὶ παραδόσεις
 σχετικὲς μὲ τὴν ἐλιά καὶ τὸ λάδι κι' ἄλλα θὰ
 κάνουν παρόμοιες ἐργασίες. Ἐπειτα διακοπτο-
 μένων τῶν ἀτομικῶν ἐλευθέρων ἐργασιῶν, θὰ
 γίνεται κοινὴ διδασκαλία ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλα
 τὰ παιδιά. Ὡς κοινὴ διδασκαλία θὰ γίνεται συ-
 ζήτηση γιὰ τὶς ἐλιές καὶ τὸ λάδι, καὶ θὰ λύνονται
 οἱ ἀπορίες τῶν παιδιῶν. Θὰ γράφουν σχετικὲς
 φράσεις στὸ πίνακα. Θὰ γράψουν μικρὲς ἐκθέ-
 σεις. Θὰ γίνουν αὐθόρμητες διηγήσεις. Θὰ γίνουν
 λογαριασμοὶ σχετικοὶ μὲ τὴν ἐλιά. Θὰ μετρήσουν
 τὰ ἔργα τους καὶ θὰ κάνουν προσθέσεις καὶ ἀφαι-
 ρώσεις. Θὰ παίζουν. Θὰ τραγουδήσουν. Θὰ τοὺς
 μάθουμε κανένα τραγοῦδι σχετικόν. Θὰ τοὺς ἀπαγ-
 γέλουμε ποιήματα γιὰ τὴν ἐλιά. Θὰ τοὺς διηγη-
 θοῦμε σχετικὲς ἱστορίες καὶ παραμύθια καὶ θὰ
 γίνεται α. ἀνάγνωση ἢ ἀνάγνωση στὸ Ἀναγνω-
 στικὸ τῆς Β. τάξεως. Τῇ α'. ἡμέρᾳ π. χ. θὰ
 ἔχουμε 8—10 ἐλευθέρους ἀτομικὰς ἀσχολίας· 10—11
 Ἀνάγνωση, 11—11½ συζήτηση, 11½—12 διήγηση
 παραμυθιοῦ ἀπὸ τὸ δάσκαλο· 2—3 ἀτομικὲς ἐργα-
 σίες 3—3½ αὐθόρμητες διηγήσεις καὶ 3½—4
 παιγνίδια. Αὕτῃ ὁμῶς τῇ σειρᾷ εἶναι ἐλεύθερα τὰ
 παιδιά κι' ὁ δάσκαλος νὰ τὴν ἀλλάξουν. Μόνο
 τὶς περισσότερες ὥρες τῆς ἡμέρας θὰ γίνεται
 ἐλεύθερα κατ' ἐκλογὴν ἐνιαία ἐργασία γιὰ τὴν
 ἐλιά καὶ τὶς λιγώτερες κοινὴ διδασκαλία.

Τὶς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων ἐπὶ πολλὰς
 ἡμέρας ὅλη ἡ ἐργασία τῆς τάξεως, καὶ ἡ ἐλεύθερα
 ἀτομικὴ καὶ ἡ κοινὴ, θὰ πάρει ὅση θρησκευτικὴ
 Χριστουγεννιάτικη. Τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα τῶν
 παιδιῶν θὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὰ Χριστούγεννα.

Θάτραγουδήσουν στήν τάξη θρησκευτικούς ὕμνους, τὰ κάλαντα καί χριστουγεννιάτικα τραγούδια θά ἀπαγγελθοῦν ποιήματα καί διάλογοι γιά τὰ Χριστοῦγεννα· θά διηγηθοῦμε χριστουγεννιάτικα διηγήματα· ἡ συζήτηση θά περιστραφεῖ στίς προετοιμασίες τῶν κατοίκων γιά τίς ἐορτές. Θά δείξουμε χριστουγεννιάτικες εἰκόνες καί γενικά ἡ ζωὴ τοῦ σχολείου θά ἔχει σχέσει μέ τὴ κοινωνικὴ ζωὴ, ὥστε νὰ γεφυρωθεῖ τὸ ὑπάρχον χάσμα μεταξὺ σχολείου καί κοινωνίας. Τὸ ἴδιο περίπου θά γίνει γιά τὴ Λαμπρὴ μετὰ τίς διακοπές τοῦ Πάσχα. Θά ἰχνογραφήσουν, θά φτιάξουν μέ πηλό, μέ χρωματιστὸ χαρτί καί μέ χαρτόνι κόκκινα αὐγά, τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, παιδιὰ νὰ κρατοῦν βεγγαλικά, λαμπάδες καί πολλὰ ἄλλα σχετικὰ, θά τοὺς διηγηθοῦμε πασχολινὰ διηγήματα καί ποιήματα· θά διηγηθοῦν πῶς πέρασαν κατὰ τίς ἐορτές καί γενικά ὅλη ἡ ἐργασία τῆς τάξεως θά εἶναι σχετικὴ μέ τὸ Πάσχα ἐπὶ μερικὲς ἡμέρες.

Κατὰ τὴν ἀνοιξή, ὅταν ἰδοῦν τὰ παιδιὰ τὰ νεοφερμένα χελιδόνια ἡ ἐργασία θά λόβει τὴν ἐξῆς μορφή· Θά τοὺς συστήσουμε νὰ φτιάξουν μ' ὅ,τι ὑλικὸ θέλουν, νὰ ἰχνογραφήσουν ἢ νὰ ζωγραφίσουν μέ κραγιόνια σκηνές σχετικὲς μέ τὰ χελιδόνια. Μποροῦν, ἂν θέλουν, νὰ ἐργάζονται καί ὁμαδικά, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλει ὁ δάσκαλος τίς ὁμότητες. Μποροῦν ἀκόμα νὰ φτιάξουν καί ἔργα ποὺ δὲν θά εἶναι σχετικὰ μέ τὰ χελιδόνια. Ἐπειτα θά δείξουν στὴ τάξη τὰ ἔργα καί θά τὰ βάλλουν στὸ τραπέζι χωριστὰ τοῦ πηλοῦ, χωριστὰ τοῦ χαρτονιοῦ, καί χωριστὰ τοῦ χρωματιστοῦ χαρτιοῦ. Τὰ ἔργα θά μετρηθοῦν χωριστὰ, θά γραφοῦν οἱ ἀριθμοὶ στὸν πίνακα, θά γίνουν πάνω σ' αὐτὰ προσθέσεις καί ἀφαιρέσεις, καί θά λογαριάσουν πόσα τοὺς ἐστοίχισαν. Θά τραγουδήσουν ἕνα-δυὸ τραγούδια, θά παίξουν στὴν αὐλὴ διάφορα παιγ-

νίδια, θ' ἀπαγγεῖλει ὁ δάσκαλος ποιήματα γιὰ τὰ χελιδόνια καὶ θὰ δείξει στὰ παιδιὰ τῆς Β. σὲ ποιά βιβλία εἶναι γραμμένα γιὰ νὰ τὰ μάθουν, ἂν θέλουν.

Θὰ γίνει ἡ α'. ἀνάγνωση καὶ θὰ γράψουν στὸν πίνακα φράσεις αἰνίγματα, παροιμίες, γρίφους γιὰ τὰ χελιδόνια. Θ' ἀσκηθοῦν στὴ γραφή, στὸ διάβασμα τοῦ μαθήματος ποὺ εἶναι γραμμένο στὸν πίνακα καὶ θὰ ἐργασθοῦν καὶ σ' ἄλλες ἐλεύθερες δουλειές. Θὰ ψάξουν στὸ σπῆτι τους νὰ βροῦν εἰκόνες μὲ χελιδόνια καὶ θὰ τίς δείξουν στὴ τάξη. Θὰ τοὺς διηγηθεῖ ὁ δάσκαλος μιὰ ἱστορία ἢ ἓνα παραμῦθι γιὰ τὰ χελιδόνια ἢ ὁποιοδήποτε ἄλλο διήγημα. Γίνεται ἐλευθέρα συζήτηση σχετικὰ μὲ τὰ χελιδόνια ἢ μ' ὅ,τι ἄλλο τοὺς ἔκανε ἐντύπωση καὶ θὰ θέλουν νὰ τὸ ἀνακοινώσουν. Θὰ δείξουν τὰ ἰχνογραφικὰ διηγήματα ποὺ ἔχουν φτιάξει. Αὐτὲς κι' ἄλλες πολλὲς παρόμοιες σχετικὲς ἐργασίες, ποὺ μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ κάθε δάσκαλος, θὰ διαρκέσουν ἐπὶ ἀρκετὲς ἡμέρες. Τῇ διδακτέα ὕλῃ καὶ τίς δ.δακτικὲς ἐργασίες θὰ τίς ἐκλέγουμε ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις μὲ τίς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν. Τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων θὰ ἐκλέγουν τίς ἀσχολίες τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν προετοιμασία ποὺ γίνεται στὰ σπῆτια τους γιὰ τίς ἐορτὲς (Χριστούγεννα, Νέον Ἔτος, Ἀπόκριες, Εὐαγγελισμός, Πάσχα κλπ.), ἀπὸ τίς καιρικὲς μεταβολές (χιόνι, δυνατὸς ἀέρας, ἀστραπές, δυνατὴ βροχή, ὀμίχλη κλπ.), ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ καστανᾶ, τῶν χελιδονιῶν καὶ τοῦ γιουρτᾶ, ἀπὸ τίς στρατιωτικὲς παρελάσεις, ἀπὸ τοὺς μανάβηδες, τοὺς ψαράδες καὶ τοὺς πλανόδιους πωλητὲς, ἀπὸ τίς ἐντυπώσεις ποὺ παίρνουν, ὅταν ἐπισκέπτονται πάρκα, θέατρα, κινηματογράφους, κήπους, ἀγορὲς καὶ ἄλλα μέρη, καὶ τέλος, ἀπὸ κάθε τι ποὺ τοὺς κάνει ἐντύπωση. Ἡ ἐργασία τῶν σχο-

λείων τῶν χωριῶν πρέπει νὰ ἔχει σχέση με τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων (ὄργωμα, σπορά, τρύγο, φύτευμα καπνοῦ, μάζεμα τοῦ ἐλαιοκάρπου, ψάρεμα, τρύγημα τῶν μελισσιῶν κλπ.), καί με τίς ἐντυπώσεις, ποῦ παίρνουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τοὺς συχνοὺς περιπάτους, ποῦ κάνουν στὰ ἀξιοθέατα μέρη τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωριοῦ. Πάντοτε θὰ προτιμᾶμε τόσο οἱ χειροτεχνικὲς ἀσχολίες, ὅσο καὶ οἱ διανοητικὲς (τραγούδια, προσευχὲς, διηγήματα, αἰνίγματα, παραμῦθια, ἐλευθέρια συζήτηση κλπ.) νὰ ἔχουν σχέση με τοὺς ἐποχιακοὺς ἐρεθισμοὺς καί με τίς ἐντυπώσεις με τίς ὁποῖες εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν. Μπορεῖ ὅμως ὁ δάσκαλος νὰ διηγεῖται διηγήματα καί νὰ ἀπαγγέλλει ποιήματα κι' ὅς μὴν εἶναι σχετικὰ με τοὺς ἐποχιακοὺς ἐρεθισμοὺς. Τακτικὰ δὲ ὅς προσκαλεῖ τὰ παιδιὰ νὰ λένε στὴ τάξη αἰνίγματα, παροιμίες, παραμῦθια καί ποιήματα, ἢ νὰ τραγουδοῦν διάφορα τραγούδια, ποῦ ἔμαθαν στὸ σπῆτι τους.

Στὶς κοινὲς ἐργασίες (ἀνάγνωση, ἀρίθμηση, ἐλευθέρια συζήτηση, ποιήματα, παραμῦθια, τραγούδια, καί προσευχὲς), ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς τάξεως εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ παίρνουν μέρος, νὰ κάθονται ἡσυχὰ καί νὰ προσέχουν. Τοῦτο δὲν εἶναι καταναγκασμός, γιατί καί στὴ κοινωνία δὲν ἔχουμε τὴν ἀπόλυτὴ ἐλευθερία. Ἀλλωστε ἡ κοινὴ διδασκαλία θὰ διαρκεῖ μόνο 15'—20'. Ἐπειτα θὰ γίνονται ἐλεύθερες ἐργασίες ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον καί ἔπειτα πάλι ἐπὶ 15' κοινὴ προφορικὴ διδασκαλία.

Γιὰ τὴ θέση τῆς Πατριδογνωσίας στὸ Ν. Σ. μιλάμε παρακάτω στὸ κεφάλαιο «Σχολικοὶ περιπατοὶ με πατριδογραφικὰ θέματα».

3. Ποιὸς θὰ ὀρίζει τὸ θέμα τῆς ἐργασίας ἢ τῆς διδασκαλίας.

Τὸ θέμα τῆς ἐργασίας θὰ ὀρίζεται καὶ ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ ἀπὸ τὰ παιδιὰ. Στὴν Α καὶ στὴ Β τάξη τὰ παιδιὰ θὰ ἀφίνονται ἐλεύθερα νὰ δουλεύουν σ' ὅ,τι δουλεῖα θέλουν. Ἄλλα θὰ κάνουν σκίτσα στὴ πλάκα τους, ἄλλα θὰ γράφουν, ἄλλα θὰ ἐργάζονται μὲ πηλὸ ἢ μὲ χαρτί, ἄλλα θὰ ξεφυλλίζουν βιβλία ἢ εἰκόνες κ.λ.π. Ἄμα περάσει μιὰ ἢ μιὰμιση ὥρα θὰ πεῖ ὁ δάσκαλος νὰ διακόψουν τὶς ἐργασίες καὶ νὰ τραγουδήσουν ἓνα τραγούδι· ἔπειτα θὰ τοὺς ἀπαγγεῖλλει ἓνα ποίημα χωρὶς νὰ ζητήσῃ νὰ τὸ μάθουν· κι' ἔπειτα θὰ κάνουν ἀνάγνωση στὴν ὁποία ὅλα εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ προσέξουν. Μετὰ ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνάγνωση θὰ ἐργασθεῖ κάθε παιδί σύμφωνα μὲ τὴν ὁρεξὴ του. Ἄλλα θὰ ἀσκηθοῦν στὴ γραφή, ἄλλα στὴν ἀνάγνωση· κι' ἄλλα σ' ὅ,τι θέλουν. Ὁ δάσκαλος θὰ παρακολουθεῖ τὶς δουλειές τους καὶ θὰ βοηθᾷ περισσότερο τὰ πνευματικῶς ἀσθενέστερα. Μποροῦν ὅμως νὰ ζητήσουν νὰ πᾶνε στὴν αὐλὴ νὰ παίξουν. Πάνω στὸ παιγνίδι γίνεται καὶ ἀριθμητικὴ. Μπορεῖ ἓνα παιδί νὰ ζητήσῃ νὰ κάνει ἐλεύθερη ἀνακοίνωση· ὅλοι θ' ἀφήσουν τὶς δουλειές, θὰ τὸ ἀκούσουν καὶ θὰ κάνουν συζήτησιν πάνω στὴν ἀνακοίνωση. Ὅταν ἓνα παιδί ζητήσῃ νὰ δείξῃ μιὰ εἰκόνα ἢ ἓνα βιβλίο ἢ ἓνα ἀντικείμενο ἢ ἓνα ἔργο ποὺ ἔφερε ἀπὸ τὸ σπίτι του, ἢ νὰ διηγηθεῖ ἓνα παραμῦθι, ἢ νὰ πεῖ μιὰ παροιμία καὶ ἓνα αἶνιγμα, ὅλα εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ τὸ ἀκούσουν. Ἀλλὰ τί θα γίνῃ, ὅταν ἄλλα παιδιὰ ζητήσουν νὰ ποίξουν, ἄλλα νὰ τραγοιδήσουν ἄλλα νὰ ποῦν παραμῦθια ἢ ποιήματα; Τί θὰ κάνει ὁ δάσκαλος; Στὸ Ν. Σ. γίνονται δύο εἰδῶν δου-

λειτουργίες: ἐργασίες ἐλεύθερες ἀτομικὲς ποὺ εἶναι σύμφωνες μὲ τὸ χαρακτήρα κάθε παιδιοῦ καὶ ἐργασίες κοινές, ὅπως εἶναι ἡ ἀνάγνωση, ἡ διήγηση, τὰ παραμῦθια, ἡ ἀνακοίνωση, τὰ τραγούδια καὶ τὰ παιγνίδια. Στὶς κοινὲς ἐργασίες εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ λάβουν μέρος ὅλα τὰ παιδιὰ. Δὲν θὰ διαρκοῦν ὅμως πολὺ. Τὶς περισσότερες ὥρες καθὲς ἡμέρας θὰ γίνονται ἐλεύθερες ἐργασίες κατὰ τὴ θέληση κάθε παιδιοῦ καὶ τὶς λιγώτερες ὥρες θὰ γίνονται οἱ κοινὲς ἀσχολίες. Τώρα, ἂν ἄλλα παιδιὰ θέλουν νὰ τραγουδήσουν, ἄλλα νὰ παίξουν, ἄλλα νὰ συζητήσουν κι' ἄλλα νὰ διαβάσουν, ὁ δάσκαλος θὰ παρατηρήσει μὲ τί θέλουν ν' ἀσχοληθοῦν τὰ περισσότερα καὶ θὰ ὀρίσει ἀμέσως, γρήγορα καὶ χωρὶς νὰ περνάει ἡ ὥρα, τί θὰ κάνει ἡ τόξη λέγων π.χ. «Τώρα θὰ τραγουδήσουμε, ἔπειτα θὰ κάνουμε ἀνάγνωση καὶ μετὰ θὰ παίξουμε».

Ἀνακεφαλαίωση : Καὶ τὰ δύο ἐκπαιδευτικὰ συστήματα, τὸ ἐρβαρτιανὸ (τὸ παλιό) καὶ τὸ Σχολεῖο Ἐργασίας (τὸ νέο) φροντίζουν ν' ἀναπτύξουν τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀνάπτυξη αὐτὴν, παίρνουν ξεχωριστὸ καὶ διαφορετικὸ δρόμο. Ἐτσι, γιὰ νὰ ὑποβοηθήσει τὴν ἐξέλιξη τῶν παιδιῶν, ὁ μὲν δάσκαλος τοῦ Π.Σ. γεμίζει τὸ μυαλό τους μὲ πολλὰς γνώσεις, ποὺ τὶς ὀρίζει τὸ ἐπίσημο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα καὶ τὶς δίνει μὲ τὴ διδασκαλία του· ὁ δὲ τοῦ Ν.Σ. στὴν Α, Β, Γ, καὶ Δ' τάξη, τοὺς δίνει ἄφθογο χειροτεχνικὸ ὕλικό, τὰ προτρέπει καὶ τὰ ἀφήνει ἐλεύθερα νὰ ἐργάζονται μ' αὐτὸ καθὲς ἡμέρα· ἔπειτα τοὺς διηγεῖται παραμῦθια, ἱστορίες, διηγήματα καὶ παραδόσεις καὶ τοὺς ἀπαγγέλλει ὠραῖα παιδικὰ ποιήματα, γιὰ νὰ ἐρεθίσαι τὴ ψυχὴ τους καὶ νὰ καλλιεργήσει τὸ θαυμασμό καὶ τὸν ἔρωτά τους πρὸς αὐτά, πρὸς

τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος καὶ γενικὰ πρὸς τὰ βιβλία. Τέλος, φροντίζει νὰ ἰδρυθεῖ στὴ τάξη του βιβλιοθήκη μὲ πολλὰ βιβλία (ἠθικά, ἱστορικά, λογοτεχνικά, ποιημάτων, παραμυθιῶν καὶ ἄλλα), ποὺ θὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τὴ ψυχὴ τους, καὶ θὰ ψάχνουν μέσα σ' αὐτὰ γιὰ νὰ βρῇσιν καὶ νὰ μαθαίνουν ἱστορίες καὶ ποιήματα, ποὺ θὰ τοὺς ἀρέσουν καὶ ποὺ θὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον. Ὁ τρόπος αὐτὸς λέγεται τρόπος τῆς ἀποκτῆσεως τῶν γνώσεων μὲ τὴν αὐθόρμητη ἔρευνα τῶν ἴδιων τῶν παιδιῶν.

Στὴ Α'. καὶ στὴ Β'. τάξη τοῦ Ν. Σ. θὰ γίνεται πάντοτε ἐνιαία ἐργασία. Ποτὲ δὲ πρέπει νὰ προκαθορίζουμε ποιά ὕλη ἢ ποιὲς ἐνότητες θὰ διδάξουμε (ὅπως γίνεται στὴν ἐνιαία διδασκαλία), ἀλλὰ θὰ παρατηροῦμε κάθε λίγες ἡμέρες μὲ ποιὲς ἐντυπώσεις εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν καὶ θὰ στρέφουμε ὅλη τὴν ἐργασίαν τῆς τάξεως πρὸς αὐτὲς. Ἡ παιδικὴ ψυχὴ πλημμυρίζει ἀπὸ ἀντιλήψεις καὶ ἐντυπώσεις, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων κι' ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον δηλ. ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, ἀπὸ διάφορα γεγονότα καὶ ἐπεισόδια, ἀπὸ τοὺς γάμους, ἀπὸ τίς βαπτίσεις, ἀπὸ τοὺς σχολικοὺς περιπάτους καὶ τίς ἐκδρομὰς, ἀπὸ τὰ παιγνίδια κ. τ. λ. Γύρω ἀπ' αὐτὲς θὰ ἐνωθοῦν ὅλα τὰ μαθήματα : α. ἀνάγνωσις, γραφὴ, αὐθόρμητες διηγήσεις, παραμύθια, διηγήματα, προσευχὲς, τραγούδια καὶ ἀριθμητικὴ (1).

1. Πραγματογνωσία, Πατριδογνωσία καὶ Λεκτικὲς ἀσκήσεις δὲ θὰ γίνονται. Γιὰ τὴ θέσιν τῆς Πατριδογνωσίας στὸ Ν. Σ. βλέπε στὸ κεφ. «Σχολικοὶ περίπατοι μὲ πατριδογραφικὰ θέματα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

ΠΩΣ ΕΦΑΡΜΟΖΕΤΑΙ Η Ε.Α.Δ. ΣΤΗΝ Γ' ΚΑΙ Δ' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Τὰ παιδιά ὅταν φοιτοῦν στὴ Γ' καὶ Δ' τάξη ἔχουν ἐξελίξει κάπως τὶς πνευματικὲς τοὺς ἱκανότητες. Γι' αὐτὸ ὁ βαθμὸς τῆς πνευματικῆς ἱκανότητος τῶν παιδιῶν τῆς Γ' καὶ Δ' τάξεως εἶναι διαφορετικὸς καὶ ἀνώτερος ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς πνευματικῆς ἱκανότητος τῶν παιδιῶν τῆς Α' καὶ Β' τάξεως. Τὸ Π. Σ. δὲ λογαριάζει τὴ διαφορὰ αὐτῇ, ἂν καὶ εἶναι δημιούργημα τῆς φύσεως. Ἀντίθετα τὸ Νέο Σχολεῖο, ἐπειδὴ ξεκινάει πάντοτε ἀπὸ τὴ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, τὴ λογαριάζει καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἔχει διαφορετικὸ πρόγραμμα, διαφορετικὸ τρόπο ὀργανώσεως τῆς διδασκαλίας καὶ διαφορετικὴ μέθοδο σὲ κάθε δύο τάξεις. Μὲ ἄλλο τρόπο γίνεται ἡ διδασκαλία καὶ ἄλλο δρόμο ἀκολουθεῖ ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας στὴ Α'. καὶ στὴ Β'. τάξη, ἄλλον στὴ Γ'. καὶ Δ., ἄλλον στὴ Ε'. καὶ στὴν ΣΤ'. καὶ ἄλλον στὴν Ζ'. καὶ στὴν Η'. (ὅπου ὑπάρχει).

Τὰ παιδιά τῆς Α'. καὶ Β. τάξεως εἶναι ἀπὸ τὴ φύση πλασμένα ἔτσι ποὺ θέλουν νὰ πιάσουν μιὰ δουλειὰ καὶ νὰ τὴν ἀφήνουν: δηλ. θέλουν νὰ δουλεύουν χωρὶς σχέδιο. Τοῦτο δὲ γίνεται καὶ γιὰ τὰ παιδιά τῆς Γ'. καὶ Δ'. τάξεως. Αὐτὰ, ἐπειδὴ μεγάλωσαν λίγο, θέλουν νὰ δουλεύσουν πάνω σὲ σχέδιο, ποὺ θὰ τὸ ἔχουμε ὀρίσει καὶ θὰ τοὺς τὸ δείξουμε ἐμεῖς. Μόνα τοὺς θέλουν καὶ θὰ ζητήσουν κάποιο περιορισμό, ὥστε νὰ προσαρμόζουν τὶς ἐργασίες τοὺς σὲ ἓνα σχέδιο. Τοῦτο θὰ τοὺς τὸ δώσει ὁ δάσκαλος.

Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ, καὶ ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ κατὰστασις τῶν παιδιῶν ἔχει ἐξελιχθεῖ κι' ἔχει δυ-

ναμώσει κάπως, ή Ε. Α. Δ. και οί διδακτικές αρχές του Ν. Σ. εφαρμόζονται με διαφορετικό τρόπο στη Γ. και Δ'. τάξη του Δημοτικού σχολείου.

"Επιπλα και σκεύη χρήσιμα για τις τάξεις αυτές είναι: τα μικρά καθίσματα, τα τραπέζια, δύο ή τρεις καρέκλες, οί πίνακες, οί γλάστρες, ένα καλάθι γραφείου, ένας νιπτήρας, τα πτυελοδοχεΐα, τα ντουλάπια για το χειροτεχνικό ύλικό ή βιβλιοθήκη, τα βάζα για τ' άνθη και τα στηρίγματα για τις εΐκόνες.

1 Μαθήματα

Μέσα στην Ε. Α. Δ. θα συνδέονται στη Γ. και στη Δ. τάξη τα έξης μαθήματα: Οί κηπουρικές και χειροτεχνικές εργασίες, οί διηγήσεις, οί Έκθέσεις, ή Γραμματική, οί Προσευχές, τα ποιήματα, ή Ώδική ή Αριθμητική και ή Γυμναστική.

Χειροτεχνικές εργασίες. Από τις χειροτεχνικές εργασίες έδω θα δουλεύουν τα παιδιά στη πηλοπλαστική, στη χαρτοκοπτική, στις οΐκοδομές, στη χαρτοκεντιτική, στη χαρτοδιπλωτική, στη χαρτοϋφαντική, στη χαρτοπλεκτική, στην ίχνογραφία και στην άπλη ζωγραφική. Από τις προηγούμενες τάξεις θα ξέρουν να δουλεύουν με χαρτί, με πηλό, με χαρτόνι και με ξυλάκια. Έδω θα τους δείξει ο δάσκαλος το τρόπο με τον όποιον θα εργάζονται στη χαρτοπλεκτική και στη χαρτοϋφαντική.

Για χειροτεχνικό ύλικό θα προμηθεύει ή το σχολικό ταμείο ή τα παιδιά από το έμπόριο, τα έξης είδη: πηλό, χαρτί έφημερίδων και κάθε άλλου είδους, χαρτί χρωματιστό γλασσέ και φιλό, χαρτόνι κοινό, κουτιά από τσιγάρα, ξυλάκια κανονικά, καλτσόνημα χρωματιστό, τετράδια χαρ-

τοῦφαντικῆς, χόρτο χορτοπλεκτικῆς καὶ χαρτί
 ἰχνογραφίας.

Χρήσιμα ἔργαλεῖα τῆς χειροτεχνίας εἶναι: τὸ
 κιβώτιο, οἱ γλυφίδες κι' οἱ σανίδες τοῦ πηλοῦ, οἱ
 βελόνες τοῦ ραψίματος, μερικὰ ψαλίδια, κι' οἱ
 βελόνες τῆς χορτοπλεκτικῆς.

Ποιά ἔργα θὰ φτιάχνουν, θὰ ἰχνογραφοῦν καὶ
 θὰ ζωγραφίζουν τὰ παιδιὰ θὰ ποῦμε παρακάτω.
 Στῇ Γ'. τάξῃ ὑποχρεούμεθα νὰ δείξουμε στὰ
 παιδιὰ πολλές φορές τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον θὰ
 ἐργάζονται μὲ τὸ χόρτο, μὲ τὴ χαρτοῦφαντικὴ
 καὶ μὲ τὶς ἄλλες χειροτεχνικὰς ἐργασίες, ἂν τοῦτο
 δὲν τὸ ἔχουμε κάνει, ὅταν ἦσαν στὶς κατώτερες
 τάξεις.

Κηπουρικὲς ἐργασίες. Στὸ σχολικὸ κήπο θὰ
 ἔχουμε χωριστὸ κομμάτι γιὰ τὴ Γ'. τάξῃ καὶ χω-
 ριστὸ γιὰ τὴ Δ'. Τὸ κομμάτι αὐτὸ θὰ χωρίζεται
 σὲ πρασιές, τὴ καλλιέργεια τῶν ὁποίων θ' ἀνα-
 λαμβάνουν οἱ ὁμάδες τῶν παιδιῶν. Αὐτὰ μόνον
 τοὺς θὰ διαλέγουν τοὺς συντρόφους τῆς ὁμάδας
 τῶν, θὰ φυτεύουν στὴ πρασιά τοὺς ὅ,τι θέλουν,
 θὰ τὴν ποτίζουν, θὰ τὴ σκάβουν, θὰ τὴ περιποι-
 οῦνται καὶ θὰ παρακολουθοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν
 φυτῶν, γράφοντα, ἂν θέλουν, τὶς παρατηρήσεις
 τῶν. Πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ σχολικὸ κήπο
 πρέπει νὰ τὸ χωρίζουμε σὲ δενδρόκηπο, σὲ λαχα-
 νόκηπο, σὲ ἀνθόκηπο κ. λ. π., γιὰ νὰ παρουσιάζει
 ὡραιότητα καὶ συμμετρία, ἡ ὁποία εἶναι χρή-
 σιμη στὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθή-
 ματος, πὺ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς σκοποὺς
 τοῦ σχολικοῦ κήπου. Τοῦτο δὲν εἶναι ὠφέλιμον
 γιὰ τὰ παιδιὰ τῶν 7—11 ἐτῶν, γιατί δὲν τὰ ἀφή-
 νουμε νὰ αὐτενεργήσουν, ὅταν τὰ ἐμποδίζουμε
 νὰ φυτέψουν στὴ πρασιά τοὺς ὅ,τι θέλουν, φέ-
 ροντα ἀπὸ τὸ σπῆτι τοὺς διάφορα φυτὰ. Ἄν ὅμως
 τοὺς δώσουμε ἐλευθερίαν νὰ ἐργασθοῦν, ὅπως

θέλουν θά ἐπιτύχουμε καλύτερα τὸ σκοπὸ, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουμε τὸ σχολικὸ κήπο, κι' ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ σώματος τῶν παιδιῶν. Ἐπειτα σὰν ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἐργασία τῶν παιδιῶν στὸ σχολικὸ κήπο θὰ εἶναι νὰ μάθουν ἀβίαστα τὸ τρόπο τῆς καλλιέργειας, τὸ τρόπο τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, τὶς ἀσθένειες, τὴ μορφή καὶ τὰ ὀνόματα τῶν φυτῶν, καὶ πλῆθος ἄλλων γνώσεων. Ἀναφορικὰ δὲ μὲ τὴ καλλιέργεια τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος ἔχουμε νὰ προσθέσουμε ὅτι, ὅταν μὲ τὶς ἐργασίες καὶ μὲ τὴν αὐτενέργεια δυναμώσει τὸ παιδικὸ μυαλό, αὐτόματα θὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ τὸ καλαισθητικὸ συναίσθημα. Γιατί, τὸ Ν. Σ. ἔβγαλε πόρισμα ἀπ' τὶς ἔρευνές του, ὅτι οἱ πνευματικὲς λειτουργίες ἀυξάνονται ὅλες μαζὺ καὶ ὄχι χωριστά, ὅπως πιστεύει τὸ Π. Σ., καὶ ὅτι, ὅταν καλλιεργούμε τὴ μιὰ, αὐτόματα καλλιεργοῦνται καὶ ὅλες οἱ ἄλλες. Ὅταν ἓνα παιδί μὲ τὴν αὐτενέργεια τοῦ σχολείου δυναμώσῃ τὸ μυαλό του, θὰ ἔχει ἀσφαλῶς ἀνεπτυγμένο καὶ τὸ καλαισθητικὸ του συναίσθημα. Μ' ἄλλα λόγια, ὅταν τὰ παιδιὰ μέσα στὸ σχολεῖο αὐτενεργοῦν πραγματικά, δουλεύοντας μ' ὅλη τὴ ψυχὴ τους σὲ παραγωγικὲς δουλειές, ποὺ τοὺς ἀρέσουν, ἀναπτύσσουν καὶ τὸ καλαισθητικὸ συναίσθημα κι' ὅλες τὶς ἄλλες ἠθικὲς ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς δεξιότητες. Ὅταν ὅμως περιορίζονται μέσα στὸ σχολεῖο στὸ νὰ ἀκοῦνε τὸ δάσκαλο νὰ διδάσκει, στὸ νὰ γράφουν, νὰ διαβάζουν καὶ νὰ μαθαίνουν αὐτὰ ποὺ τοὺς ἐπιβάλλει τὸ πρόγραμμα καὶ ὄχι ἡ ἐπιθυμία τους κι' ἡ ψυχὴ τους, δὲν αὐτενεργοῦν πραγματικά καὶ δὲν δυναμώνουν τὸ μυαλό τους στὸ βαθμό, ποὺ ἔχει προκαθορίσει γιὰ τὸ καθένα ἡ φύση, ἀλλὰ σὲ βαθμὸ πολὺ μικρότερο. Ὡστε τὰ παιδιὰ τῆς Α. Β. Γ. καὶ Δ. θὰ φυτεύουν ὅ,τι θέλουν

στη πρασιά τους και τὰ παιδιὰ τῆς Ε', και τῆς ΣΤ'. θὰ καλλιεργοῦν τὸν ἀνθόκηπο, τὸ δενδρόκηπο και τὸ λαχανόκηπο.

Διήγηση. Στὸ Ν.Σ., στὴ Γ' και Δ' τάξη, δὲ γίνεται ξεχωριστὸ μάθημα Ἀναγνώσεως, Θρησκευτικῶν και Ἱστορίας. Μὲ τὴ λέξη διήγηση ἐννοοῦμε τὰ τρία αὐτὰ μαθήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἔχουμε χωριστὲς ὥρες διδασκαλίας παρὰ θὰ τὰ συνδέουμε μὲ τὴν ἐνιαία ἐργασία τῆς τάξεως. Στὸ Ν.Σ. διηγούμεθα ἢ διαβάζουμε στὴ τάξη Θρησκευτικὰ και ἱστορικὰ διηγήματα και ἀφήνουμε τὰ παιδιὰ ἐλεύθερα νὰ πάρουν ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη, βιβλία Θρησκευτικὰ και ἱστορικὰ, νὰ μάθουν μόνα τους ὅποια ἱστορία θέλουν και νὰ τὴ διηγηθοῦν στὴ τάξη. Ἔτσι στὸ Ν.Σ. ἔχουμε διηγήσεις θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν και ἄλλων διηγημάτων ἀπὸ τὸ δάσκαλο, χωρὶς νὰ ζητᾷ ἐπαναλήψεις και ἀπομνημόνευση αὐτῶν ἀπὸ τὰ παιδιὰ· διάβασμα βιβλίων θρησκευτικῶν, ἱστορικῶν κι' ἄλλων τῆς βιβλιοθήκης τῆς τάξεως ἢ τοῦ σπιτιοῦ, ἐκ μέρους τῶν παιδιῶν· ἀπομνημόνευση διηγημάτων τῆς ἐλευθέρας ἐκλογῆς των και ἀνακοίνωση αὐτῶν κατὰ τὰς ἐορτὰς και κατὰ τὰ ἀπογεύματα τῶν παραμυθιῶν. Ὁ δάσκαλος εἶναι ἐλεύθερος νὰ διηγηθῇ ἀνακατεμένα τὰ διηγήματα και ὅχι μὲ τὴ σειρά ποῦναι γραμμένα στὰ βιβλία. Πρέπει ὅμως τακτικὰ νὰ διηγεῖται ἢ νὰ διαβάζει ἀπὸ ἓνα διήγημα, κανονίζοντας μόνος του τὴ μιὰ ἡμέρα νὰ διηγεῖται μιὰ θρησκευτικὴ ἱστορία, τὴν ἄλλην νὰ διαβάζει μιὰ ἱστορία ἀπ' τὴ Μυθολογία ἢ ἀπ' τὴν Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὴν ἄλλην ἓνα ἠθικὸ ἢ ἀστεῖο διήγημα, τὴν ἄλλην μιὰ παράδοση κ.ο.κ. Καὶ τὸ διάβασμα ἢ τὴ διήγηση θὰ τὴ κάνει μὲ σκοπὸ ν' ἀναπτύξει τὴν ἐσωτερικὴ φλόγα και τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν πρὸς τὰ διηγήματα, νὰ δείξῃ τὴ τέχνη τῆς καλλιτεχνικῆς ἀναγνώσεως και

διηγήσεως, νὰ τὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ ἀνοίξῃ τὴν ὄρεξή τοὺς νὰ ζητήσουν μόνον τοὺς νὰ πάρουν βιβλία ἀπ' τὴ βιβλιοθήκη καὶ νὰ τὰ διαβάσουν. Μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ θὰ διηγηθεῖ ὁ δάσκαλος πενταπλάσιο ἀριθμὸ διηγημάτων θρησκευτικῶν καὶ ἱστορικῶν, ἀπ' ὅσα διδάσκει τὸ Π.Σ. Θὰ διαβάσουν δὲ καὶ θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ μόνον τοὺς πολλὰ τέτοια ἱστορήματα.

Σήμερα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, τηροῦντες τοὺς Νόμους τῆς Πολιτείας, νὰ ἔχουμε τὴν Ἀνάγνωση ὡς ξεχωριστὸ μάθημα μ' ἓνα Ἀναγνωστικό. Ἀλλὰ τίποτε δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἔχουμε μαθητικὴ βιβλιοθήκη, νὰ παίρνουμε τὰ βιβλία τῆς καὶ νὰ διαβάζουμε στὴ τάξη διηγήματα, παραμῦθια, ἱστορίες, αἰνίγματα, παροιμίες, ἀνέκδοτα, περιγραφές, παιγνίδια, διαλόγους, κωμωδίες, δράματα, παραδόσεις καὶ ποιήματα, καὶ νὰ προτρέπουμε τὰ παιδιὰ νὰ παίρνουν καὶ αὐτὰ ἐλεύθερα, ὅποιο βιβλίο θέλουν, νὰ διαβάζουν ὅποιο διήγημα τοὺς ἀρέσει κι' ἀφοῦ τὸ μάθουν, νὰ τὸ ἀνακοινώσουν στὴ τάξη κατὰ τὰ ἀπογεύματα τῶν παραμυθιῶν, κατὰ τίς ἑορτὲς καὶ κατὰ τίς ἐκθέσεις τῶν προϊόντων. Ποιὰ βιβλία πρέπει νὰ ἔχει ἡ βιβλιοθήκη τῆς Γ' καὶ Δ' τάξεως, πῶς θὰ διαβάζει ὁ δάσκαλος καὶ πῶς τὰ παιδιὰ, πῶς θ' ἀντικαταστήσουμε τὸ ἓνα ἀναγνωστικὸ μὲ τὰ πολλὰ τῆς μαθητικῆς βιβλιοθήκης καὶ πῶς θὰ γίνεταί ἡ ἐργασία τῆς ἐλευθέρως κατ' ἐκλογὴν τῶν παιδιῶν ἀναγνώσεως, γράφουμε στὸ κεφάλαιο «Ἡ ἀνάγνωση». Πῶς δὲ θὰ γίνεταί ἡ διήγησις τῶν παραμυθιῶν, τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων ἱστοριῶν ἀπὸ τὸ δάσκαλο κ' ἀπὸ τὰ παιδιὰ, σὲ ἀντικατάστασι τῶν ξεχωριστῶν μαθημάτων τῆς Ἀναγνώσεως, τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῆς Ἱστορίας γράφουμε στὸ κεφάλαιο «Ἡ διηγηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας». Ἐδῶ μόνον προσθέτουμε ὅτι ἡ βιβλιοθήκη πρέπει

νά ἔχει καὶ βιβλία ποὺ νά περιγράφουν διάφορα παιγνίδια, γιὰ νά τὰ διαβάζουν τὰ παιδιὰ καὶ νά τὰ παίζουν.

Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀναγνώσεως ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ μέχρι τῆς καταργήσεώς του, πρέ-^ππει πάντοτε νά γίνεται πάνω σὲ σχέδιο ἢ καλοῦπι. Τέτοια σχέδια ὑπάρχουν πολλά, ἐκ τῶν ὁποίων θ' ἀναφέρουμε καὶ μεῖς ἓνα ἐδῶ τονίζοντες ὅτι καὶ τοῦτο ὅπως καὶ ὅλα τ' ἄλλα, δέν εἶναι σύμφωνο μὲ τὶς διδακτικὰς ἀρχές τοῦ νέου σχολείου, καὶ μάλιστα μὲ τὶς ἀρχές «ξεκινᾶτε ἀπὸ τὸ παιδί» «ἀντιμετωπίσατε καὶ καλλιεργήσατε τὴν ἀτομικότητα» καὶ «νά ἐργάζονται τὰ παιδιὰ μὲ πραγματικὴ αὐτενέργεια καὶ μὲ ἐλευθέρᾳ πνευματικὴ ἐργασία». Κατὰ τὸ καλοῦπι αὐτὸ ὁ δάσκαλος 1) θὰ ἐξετάσει τὴν ἔννοια καὶ τὴν ἀνάγνωση τοῦ παλαιοῦ ἐντὸς 10', γιὰτὶ ὁ περισσότερος χρόνος θὰ ἐξοδεύεται πάντοτε γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ νέου. 2) Θὰ διαβάσει μόνος τοῦ ὁλόκληρο τὸ νέο κεφάλαιο, ἂν εἶναι μικρό, ἢ ἓνα τμήμα τοῦ ἂν εἶναι μεγάλο. 3) Θὰ συστήσει στὰ παιδιὰ νά διαβάσουν κι' αὐτὰ σιωπηλὰ ὅλο τὸ τμήμα, μὲ τὴ προσπάθεια νά καταλάβουν τὸ περιεχόμενόν του. Ἄν δὲ μporέσουν νά τὸ καταλάβουν γίνεται καὶ μεγαλοφώνως διάβασμα ἀπὸ μερικά. 4) Θὰ τὰ καλέσει νά ποῦν τὸ περιεχόμενον. 5) θὰ γίνῃ ἐλευθέρᾳ συζήτηση γιὰ τὸ περιεχόμενον καὶ γιὰ τὶς ἀπορίες τῶν πάνω σ' αὐτό. 6) Θὰ βροῦν τὶς ἄγνωστες λέξεις, θὰ τὶς γράψουν στὸ πινάκκα καὶ θὰ τὶς ἐξηγήσουν. 7) Γίνεται ἄσκηση στὴν ἀνάγνωση μὲ διάβασμα κάθε παιδιοῦ 3—4 σειρῶν. 8) Ἐπαναλαμβάνει ἓνας μαθητὴς τὸ περιεχόμενον. 9) Ἐρωτᾷ, ἂν τοὺς ἄρεσε τὸ κομμάτι αὐτό, καὶ γίνεται σχετικὴ συζήτηση. 10) Προσκαλεῖ νά δείξουν στὴ τάξη τὰ ἱχνογραφήματά των καὶ τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα τὰ σχετικὰ μὲ τὸ παλαιόν

μάθημα, πού πρέπει νά ἔχουν φτιάξει. 11) Ἐξετάζει τήν ἀντιγραφή. 12) Γίνεται δραματοποίηση, ἂν δραματοποιεῖται τὸ περιεχόμενον.

Ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις—Ἐκθέσεις. Μιὰ ἀπὸ τίς σπουδαῖες φροντίδες μας εἶναι νά παρορμᾶμε τὰ παιδιά νά κάνουν παρατηρήσεις προσεκτικές, ὅταν πηγαίνουν σ' ἓνα κήπο, σ' ἓνα ξένο χωριό, σ' ἓνα ἐργοστάσιο ἢ σ' ἓνα ὁποιοδήποτε ἀξιόθεατο μέρος, ἄγνωστο ὅμως στὰ ἄλλα παιδιά τῆς τάξεως, ἢ ὅταν δοῦν κανένα ἐπεισόδιο, ἢ ὅταν συμβεῖ κανένα εὐχάριστο γεγονός στὴν οἰκογένειά τους, καὶ νά γράφουν ἔκθεση, τὴν ὁποία θὰ διαβάζουν στὴ τάξη. Ἡ ἔκθεση αὕτῃ λέγεται καὶ ἐλευθέρα ἀνακοίνωση. Ἔχει δὲ ὡς χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ὅτι ἐκεῖνο, πού ἀνακοινώνει τὸ παιδί, δὲν τὸ ξέρει κανεὶς ἄλλος καὶ γι' αὐτὸ ἡ τάξη τὴ παρακολουθεῖ μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον, πρᾶγμα πού τὸ εὐχαριστεῖ, τὸ ἱκανοποιεῖ καὶ τὸ σπρώχνει νά ξαναγράψει.

Τέτοιες ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις θὰ γίνονται κι' ἀπὸ τὴ Α' τάξη. Ἐπειδὴ ὅμως στίς δυὸ κατώτερες τάξεις τὰ παιδιά δὲ ξοίρουν νά γράφουν θὰ κάνουν τίς ἀνακοινώσεις προφορικές, ἢ θὰ ἰχνογραφοῦν, ὅπως μποροῦν, τὴ σκηνὴ τῆς ἀνακοινώσεως στὴ πλάκα ἢ σὲ χαρτί. Μποροῦν, ἂν θέλουν, νά κάνουν καὶ προφορικὴ ἀνακοίνωση, καὶ νά δείξουν καὶ τὰ σκίτσα των, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι παιδικὰ, ἀπλᾶ καὶ ἀτελῆ.

Ἀπὸ τὴ τρίτῃ τάξη οἱ Ἐκθέσεις θὰ γράφονται σὲ χαρτί καὶ πολλὰς φορὲς στὸ πένακι. Τὴν ὥρα πού ἡ τάξη θὰ ἀσχολεῖται στίς ἀτομικὰς ἐργασίες ἓνα παιδί ἢ μιὰ ομάδα θὰ γράψει στὸ πένακι τὴν ἀνακοίνωση. Ἐπειτα θὰ ἐπακολουθήσει τὸ διάβασμα καὶ ἡ διόρθωση τῶν σφαλμάτων πρῶτα ἀπὸ τὰ παιδιά κι' ὕστερα ἀπὸ τὸ δάσκαλο, μὲ κόκκινη κιμωλία, γιὰ νά διακρί-

νουνται τὰ λάθη. Τέλος, ὁ μαθητὴς θὰ γράψει τὴ διορθωμένη ἀνακοίνωσή του σ' ἓνα χαρτί καθαρὰ καὶ ὠραῖα, καὶ θὰ τὴ βάλει στὸ φάκελλο τῶν Ἐκθέσεων τῆς τᾶξεως.

Ἐκτὸς τοῦ εἴδους τοῦτου τῶν Ἐκθέσεων τὸ Ν.Σ. χρησιμοποιεῖ καὶ ἓνα ἄλλο εἶδος. Τὴν ὥρα ποὺ ἡ τάξη ἐργάζεται σὲ ἀτομικὲς ἐργασίες μιὰ ὁμάδα παιδιῶν (2—4) πηγαίνει καὶ παρακολουθεῖ τὴ κίνηση τῆς πλατείας, ἐνὸς φούρνου, ἐνὸς σιδηρουργείου, ἐνὸς μύλου, μιᾶς παρελάσεως, μιᾶς ἑορτῆς, ἐνὸς παιγνιδιοῦ κ.λ.π., κρατᾷ σημειώσεις σ' ἓνα σημειωματᾶριο κι' ὅταν γυρίσει στὴ τάξη γράφει στὸ πινάκα ἢ στὸ τετράδιο μιὰ ἔκθεση, ἡ ὁποία ἐλέγχεται καὶ διορθώνεται κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπο. Τὸν τρόπο τοῦτο τῆς διδασκαλίας τῶν Ἐκθέσεων τὸν ἐπρότεινε τὸ πρῶτον ὁ μεγάλος Γερμανὸς δάσκαλος Münch στὸ βιβλίο του «Βέβαια, φταίει τὸ σχολεῖο» μετάφραση Δ. Ζήση.

Σὲ κανένα σχολεῖο δὲ πρέπει νὰ γίνονται οἱ Ἐκθέσεις μὲ τὸν παλιὸ τρόπο, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ δάσκαλος διηγότανε μιὰ ἱστορία καὶ τὴν ἔγραφαν τὰ παιδιὰ. Οἱ σημερινὲς ἀντιλήψεις ἀπαιτοῦν κάθε παιδί ἢ κάθε ὁμάδα παιδιῶν νὰ γράφει ξεχωριστὴ Ἐκθεση, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενο νὰ εἶναι ἄγνωστο στ' ἄλλα παιδιὰ. Κάπου-κάπου πρέπει κι' ὁ δάσκαλος νὰ γράφει ἔκθεση, περιγράφων ἓνα τόπο ποὺ ἐπισκέφθηκε, ἄγνωστο στὰ παιδιὰ, κανένα ἐπεισόδιο, καμιά τελετὴ, ἢ ὅ,τι ἄλλο κρίνει ὠφέλιμο. Περισσότερα γιὰ τὶς ἐκθέσεις βλέπε στὸ ἄριστο βιβλίο τοῦ ἐπιθεωρητοῦ κ. Τζαγκιᾶ. «Ἡ διδασκαλία τῶν Ἐκθέσεων κατὰ τὸν Münche». Ἐδῶ δὲ παραλείπουμε νὰ ἀναφέρουμε ὅτι εἶναι ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ νὰ κάνουν καὶ προφορικὰ κάθε εἶδους ἀνακοίνωση καὶ νὰ δείξουν στὴ τάξη μιὰ εἰκόνα, ἓνα περίεργο παιγνίδι ἢ μιὰ ζωγραφιὰ ἢ ἓνα ἄγνωστο βιβλίο.

Γραμματική. Μέσα στις ελεύθερες ανακοινώσεις (έκθέσεις) ένυφαίνεται καί η διδασκαλία της Γραμματικής γιά νά βλέπουν τά παιδιά ότι είναι ανάγκη νά μάθουν τούς γραμματικούς κανόνες. Ξεκινώντας από ένα λάθος της έκθέσεως, ή όποία θά είναι γραμμένη στό πίνακα, διδάσκουμε τό γραμματικό κανόνα ή ένα μάθημα της Γραμματικής κατά τό έξής σχέδιο: Γράφουμε μερικά παραδείγματα στό πίνακα, βγάζουμε τό κανόνα καί τόν έπεξηγοΰμε στά παιδιά, όσο τό δυνατόν απλούστερά, γιά νά τόν καταλάβουν βαθειά· έπαναλαμβάνουν τό κανόνα 2 ή 3 μαθηταί· προσκαλούνται νά βροΰν καί άλλα παραδείγματα καί νά τά γράψουν στό πίνακα· τά έρωτοΰμε, αν έχουν νά παρατηρήσουν τίποτε ή αν έχουν καμμιά άπορία γιά τό κανόνα (γίνεται ή σχετική έλευθέρα συζήτηση) καί τέλος τά άφίνουμε έλεύθερα ν' άσκηθοΰν. Κατά τό χρόνο της άσκήσεως θά γράψουν στό τετράδιό τους τό κανόνα καί θά βροΰν πολλά παραδείγματα, βοηθούμενα από τό δάσκαλο, ό όποιος θά προσέχει περισσότερο, τά πνευματικώς άσθενέστερα.

Αριθμητική. Στή Γ' τόξη πρέπει νά έχουμε κυρίως Αριθμητική πάνω σέ συγκεκριμένα πράγματα. Τό β' έξάμηνο θά δείξει ό δάσκαλος στά παιδιά πολλές φορές τό τρόπο μέ τόν όποϊον θά μποροΰν νά φτιάχνουν καί νά λύνουν μόνα των διάφορα άπλά καί εύκολα προβλήματα προσθέσεως τών άκεραίων αριθμών, δείχνοντας συγχρόνως καί τή τέχνη της έκτελέσεως της προσθέσεως τών άκεραίων γραπτώς. Κι' άφοΰ καταλάβουν τοΰτο καλά, θά τ' άφίσει έλεύθερα ν' άσκηθοΰν φτιάχνοντα καί λύνοντα πολλά τέτοια προβλήματα. "Υστερα θά κάνει τό ίδιο καί γιά τήν άφαίρεση τών άκεραίων καί κατόπιν θά τούς δείξει πώς συντάσσονται καί πώς λύνονται

γραφτῶς προβλήματα σύνθετα προσθέσεως καὶ ἀφαιρέσεως. Κι' ἐδῶ θὰ γίνεται πολλαπλασιασμός καὶ διαίρεση ἀλλὰ πάντοτε σὲ συγκεκριμένα πράγματα καὶ μόνον ὅταν προκαλεῖ τοῦτο ἡ ἐνιαία ἐργασία. Θὰ μάθουν δὲ καὶ τὸν πίνακα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ.

Στὴ Δ' τάξη τὸ πρῶτο μῆνα θὰ τ' ἀφίσει νὰ φτιάξουν καὶ νὰ λύσουν μόνα τῶν πολλὰ προβλήματα ἀπλᾶ καὶ σύνθετα προσθέσεως καὶ ἀφαιρέσεως. Ἐπειτα θὰ τοὺς δείξει τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖται ἡ πράξη τοῦ πολλαπλασιασμοῦ γραφτῶς (πρῶτα μὲ μονοψήφιο πολλαπλασιαστή, ἔπειτα μὲ διψήφιο κι' ἔπειτα μὲ τριψήφιο). Καὶ τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ φτιάχνουν καὶ θὰ λύνουν μόνα τῶν προβλήματα πολλαπλασιασμοῦ. Κι' ἀφοῦ καταλάβουν τοῦτο καλά, θὰ τ' ἀφήνει ἐλεύθερα ν' ἀσκηθοῦν στὴ σύνταξη καὶ στὴ λύση τῶν προβλημάτων τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ γίνουν ἱκανὰ νὰ λύνουν, ὅποιοδῆποτε παρόμοιο πρόβλημα ποὺ θὰ συναντήσουν στὴ ζωῇ. Τὸ ἴδιο θὰ κάνει καὶ γιὰ τὰ προβλήματα προσθέσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ, ἀφαιρέσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ, προσθέσεως ἀφαιρέσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ, πολλαπλασιασμοῦ καὶ διαιρέσεως, διαιρέσεως καὶ προσθέσεως, διαιρέσεως προσθέσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ κλπ. Ποτὲ δὲ πρέπει νὰ προχωρεῖ, ἂν δὲ μάθουν τὰ παιδιὰ νὰ φτιάχνουν καὶ νὰ λύνουν μόνα τοὺς τὰ σχετικὰ προβλήματα. Ἐδῶ θὰ δείξει ἀκόμη τὴ τέχνη τῆς συντάξεως καὶ τῆς λύσεως ἀπλῶν καὶ πολὺ εὐκόλων προβλημάτων δεκαδικῶν ὀριθμῶν, ποὺ συναντοῦμε συχνὰ στὴ ζωῇ. Μέσα στὴν ἐνιαία ἐργασία, ὅσakis δίδεται εὐκαιρία, πρέπει ἀπαραίτητα νὰ γίνονται λογαριασμοὶ γραπτοὶ ἢ ἀπὸ μνήμης κι' ὅς γίνεται τοῦτο καὶ δέκα φορές τὴν ἡμέρα.

Ὁ δάσκαλος ἀφοῦ δείξει τὴ τέχνη τῆς συντάξεως καὶ τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων δὲ πρέπει νὰ δίνει στὰ παιδιὰ ἕτοιμα προβλήματα πρὸς λύσιν, παρὰ πρέπει νὰ τὰ παρορμᾷ νὰ τὰ συντάσσουν καὶ νὰ τὰ λύνουν μόνα τους. Τὰ προβλήματα αὐτὰ πρέπει νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴ ζωὴ· οἱ τιμὲς τῶν εἰδῶν καὶ οἱ ἀριθμητικὲς σχέσεις των νὰ εἶναι ὅμοιες μ' αὐτὰς ποὺ συναντοῦμε στὴ ζωὴ. Τὰ περισσότερα πρέπει νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὶς ἐποχιακὲς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ στὴν οἰκογένεια καὶ στὴ κοινωνία. Μποροῦμε ὅμως νὰ τὰ παρορμᾶμε νὰ φτιάχνουν προβλήματα βγαλμένα ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ κηπουροῦ, τοῦ ψαρᾶ, τοῦ ξυλοκόπου, ἀπὸ τὸ μανάβικο, ἀπὸ τὸ χασάπικο, ἀπὸ τὸ μπακάλικο, ἀπὸ τὸ πασχαλινὸ αὐγὸ, ἀπὸ τὶς προετοιμασίαις τῶν ἐορτῶν, ἀπὸ τὸ ράφτη, ἀπὸ τὸ ἀμπέλι, ἀπὸ τὰ παιγνίδια κτ' ἀπ' ὅ,τι θέλει τὸ καθένος.

Ἄλλοτε θὰ λύνει στὸ πινάκκι ἓνα παιδί ἓνα πρόβλημα δικό του ἢ ἄλλου παιδιοῦ, καὶ τὰ ἄλλα θὰ παρακολουθοῦν, κτ' ἄλλοτε (τὶς περισσότερες φορές) θὰ φτιάχνουν καὶ θὰ λύνουν προβλήματα στὰ τετράδια ἐργαζόμενα ἓνα ἓνα ἢ δυὸ δυὸ ἢ τρία μαζί, χωρὶς νὰ φτιάχνει ὁ δάσκαλος τὶς ομάδες. Στὴν Ἀριθμητικὴ καὶ σ' ὅλες τὶς ἀσχολίες τὰ παιδιὰ πρέπει ν' αὐτενεργοῦν πραγματικά. Γι' αὐτὸ δὲ πρέπει νὰ ἐπεμβαίνουμε ἄκαιρα κατὰ τὴ λύση τοῦ προβλήματος, οὔτε νὰ τὰ ἐμποδίζουμε νὰ σκέπτονται πολὺ. Μακρὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ κάθε βοήθεια, ποὺ θὰ ἐμποδίζει τὴν αὐτενέργεια, ὅπως καὶ κάθε ἐρώτηση ἢ παρόρμηση «κάνε γρήγορα» «ὀκτῶ ἀπὸ δεκαπέντε;» «τί βρήκες;», «πόσο κοστίζει;» κ.λ.π. Τὸ παιδί θὰ λύνει ἐλεύθερα τὸ πρόβλημα καὶ τ' ἄλλα θὰ τὰ παρακολουθοῦν. Ἄν κάνει κανένα λάθος θὰ σηκώσουν τὸ χέρι, θὰ πάρουν τὴν ἄδεια καὶ θὰ λένε

«λάθος στο πηλίκον», «λάθος στις μονάδες», «λάθος στο έξαγόμενο» κ. ού. κ. έ.

“Όταν τελειώσει θα ρωτήσει ο δάσκαλος: «Έχετε να παρατηρήσετε τίποτε;» Τά παιδιά θα πουν τις παρατηρήσεις και τις απορίες τους και θα συζητήσουν πάνω σ’ αυτές. Πολλές φορές πρέπει να τὰ παρορμᾶμε να σχηματίζουν μόνα των προβλήματα και ζητήματα λογαριασμών, που έτυχε να παρουσιασθούν στη ζωή της οικογενείας των, και να τὰ ανακοινώνουν στη τάξη, για να βρεῖ τη λύση των.

Τώρα γεννιέται τὸ ἐρώτημα. Πῶς θὰ διδάσκει ὁ δάσκαλος τὴν Ἀριθμητικὴν στὸ Ν. Σ; Θὰ τὴν διδάσκει μὲ τρόπο εὐκόλο, ἀβίαστο, ἀπλὸ καὶ φυσικόν. Χωρὶς πολυλογίες, χωρὶς προπαρασκευή, χωρὶς λοξοδρομήσεις καὶ χωρὶς τερτίπια, ἀλλ’ ὀρθὰ-κοφτὰ καὶ μὲ λόγια ἀπλᾶ, θὰ δείξει στὰ παιδιά τὴν τέχνην μὲ τὴν ὁποίαν θὰ φτιάχνουν καὶ θὰ λύνουν μόνα των τὰ ἀριθμητικὰ προβλήματα καὶ θὰ ἐκτελοῦν τις ἀριθμητικὲς πράξεις. “Όταν ἓνας δάσκαλος πρόκειται π. χ. νὰ διδάξει τὴ διαίρεση τῶν ἀκεραίων θὰ προβεῖ στὶς ἀκόλουθες ἐνέργειες: 1) Θὰ θέσει τὸ σκοπὸ! «Σήμερα παιδιά, θὰ σᾶς δείξω τὴ τέχνην μὲ τὴν ὁποίαν θὰ μπορέσετε μόνοι σας νὰ φτιάξετε καὶ νὰ λύσετε διάφορα προβλήματα διαιρέσεως ἀκεραίων ἀριθμῶν». Ἡ θέσις τοῦ σκοποῦ εἶναι τὸ σωστότερον πρᾶγμα, ποὺ κάνει τὸ Π. Σ. 2) Θὰ πεῖ ἓνα πρόβλημα ἀπλὸ καὶ παρμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ, καὶ θὰ γράψει τοὺς ἀριθμοὺς στὸ πῖνακα, προσέχων νὰ εἶναι πρῶτα ὁ διαιρέτης μονοψήφιος ἀριθμὸς. 3) Θὰ ἐκτελέσει ἀργὰ τὴν πράξιν τῆς διαιρέσεως καὶ θὰ πεῖ στὰ παιδιά ποιὸς ἀριθμὸς λέγεται διαιρέτης, ποιὸς διαιρετέος καὶ ποιὸς πηλίκον. 4) Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο θὰ λύσει μόνος του κι’ ἄλλα δυὸ προβλήματα δικὰ του.

5) Θά ρωτήσῃ τὰ παιδιὰ, ἂν ἔχουν νὰ παρατηρήσουν τίποτε, ἢ ἂν ἔχουν καμιά ἀπορία. Πάνω στίς παρατηρήσεις αὐτές θά γίνῃ ἐλευθέρᾳ συζήτηση. 6) "Αν δέν κουρασθήκανε θά τοὺς πεί νὰ φτιάξουν κι' αὐτὰ ἓνα ἢ δυὸ προβλήματα καὶ νὰ τὰ λύσουν στὸ πῖνακα. "Αν ὅμως δὲ κατάλαβαν πῶς γίνεται ἡ διαίρεση καὶ πῶς θά φτιάξουν τὰ προβλήματα θά δείξῃ τοῦτο πάλιν στίς ἐπόμενες ἡμέρες ἕως ὅτου τὸ καταλάβουν βαθειά. Ποτὲ δὲ πρέπει νὰ γράφῃ τοὺς ἀριθμητικοὺς κανόνες στὸ πῖνακα, παρὰ ν' ἀφήνῃ νὰ τοὺς μαθαίνουν μὲ τὴν ἀσκήσιν. "Εως ἐδῶ εἴπαμε γιὰ τὴν δεξιὴν τῆς τέχνης τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς λύσεως τῶν σχετικῶν προβλημάτων ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου, ἢ ὁποῖα θά γίνεται κατὰ τρόπο ἀπλὸ καὶ φυσικὸ, καὶ ὅπως θά ἔδειχνε τὸ τρόπο τῆς διαιρέσεως ἓνας παπποὺς στὸ ἐγγόνι του "Επειτα θ' ἀρήσῃ τὰ παιδιὰ ἐλεύθερα νὰ φτιάξουν καὶ νὰ λύνουν μόνᾳ τοὺς στὰ τετράδια τους, διάφορα προβλήματα τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς σχολικῆς ζωῆς μὲ τίς πραγματικὰς ἀριθμητικὰς σχέσεις τους. "Εδῶ στὸ στάδιο τῆς ἀσκήσεως τὰ παιδιὰ αὐτενεργοῦν πλήρως καὶ πραγματικά, γιὰτὶ εἶναι ἐλεύθερα νὰ φτιάξουν καὶ νὰ λύσουν ὅποια προβλήματα θέλουν, νὰ συνεργασθοῦν, νὰ ζητήσουν τὴ βοήθειαν τοῦ δασκάλου καὶ νὰ ἐκφράσουν ἀπορίες. "Ο δάσκαλος θά παρακολουθεῖ ἓνα-ἓνα παιδί χωριστὰ θά τὸ ὁδηγεῖ, θά τὸ βοηθήσῃ, θά τὸ παρορμᾷ καὶ θά προχωρεῖ σ' ἄλλο μάθημα, ὅταν πεισθεῖ ὅτι ἔγιναν ἱκανὰ νὰ φτιάξουν καὶ νὰ λύνουν μὲ εὐχέρεια τὰ σχετικὰ προβλήματα.

Κάπου-κάπου ὡς γίνεται καὶ στὸ πῖνακα ἡ λύση τῶν προβλημάτων ἀπὸ ἓνα μαθητὴ. Οἱ ἄλλοι θά παρακολουθοῦν καὶ θά διορθώνουν τὰ σφάλματά του. "Ωστε τὸ Ν. Σ. ἀποφεύγει τίς

προπαρασκευές καὶ τίς λοξοδρομήσεις, καὶ δὲ ζητάει μὲ τίς ἀληθοφανεῖς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου νὰ βροῦν τὰ παιδιὰ τὴ λύση τῶν προβλημάτων καὶ τὴν ἐξαγωγή τῶν ἀριθμητικῶν κανόνων. Ζητάει ἀπὸ τὸ δάσκαλο νὰ δείξει τὴν τέχνη τῆς γραπτῆς ἐκτελέσεως τῶν πράξεων καὶ τῆς συντάξεως καὶ τῆς λύσεως τῶν ἀριθμητικῶν προβλημάτων καὶ νὰ τ' ἀφήσει ἐλεύθερα ν' ἀσκηθοῦν σ' αὐτὴν αὐτενεργοῦντα καὶ ἐργαζόμενα σὲ ἐλεύθερα πνευματικὴ ἐργασία. Λογαριασμοὶ καὶ λύσεις προβλημάτων θὰ γίνονται τακτικὰ καὶ μέσα στὴν Ε.Α.Δ., ὡςάκις δίδεται εὐκαιρία ἢ ἀφορμή.

Ὅσάκις δίδεται ἀφορμή μέσα στίς ἐργασίες τῶν παιδιῶν καὶ κατὰ τὴν ἐλεύθερα συζήτηση ὀφείλουμε νὰ τὰ προκαλοῦμε κατάλληλα νὰ κάνουν τοὺς σχετικοὺς λογαριασμοὺς εἴτε ἀπὸ μνήμης, εἴτε γραπτῶς. Ἐπίσης κατὰ τὸ β' ἐξάμηνο τῆς Γ' τάξεως καὶ καθ' ὅλον τὸ ἔτος τῆς Δ' ὀφείλουμε κάπου - κάπου κατὰ τὴν ὥρα τῆς κοινῆς ἐργασίας νὰ κάνουμε ξεχωριστὸ μάθημα Ἀριθμητικῆς. Κατὰ τὴν ὥρα αὕτὴ θὰ δείχνουμε στὰ παιδιὰ 1) τὸ μηχανισμό τῆς ἐκτελέσεως γραπτῶς τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων, 2) τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰμποροῦν μόνον τοὺς νὰ συντάσσουν τὰ σχετικὰ προβλήματα καὶ 3) τὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ λύνουν τὰ προβλήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι ὅμοια μ' αὐτά, ποὺ συναντοῦμε πολὺ συχνὰ στὴ ζωὴ κι' ὄχι σπάνια. Ἐπειτα θὰ τὰ ἀφήσουμε ἐλεύθερα νὰ ἀσκηθοῦν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἀντὶ δὲ νὰ δίνουμε ἔτοιμα τὰ προβλήματα τὰ προτρέπουμε νὰ φτιάχνουν τέτοια ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ τους ζωὴ, ἀπὸ τὸ μπακάλι, ἀπὸ τὸ περιβόλι, ἀπὸ τὸ δάσος, ἀπὸ τὸ ἀμπέλι, ἀπὸ τὸ χασάπικο, ἀπὸ τὸ φοῦρνο κ.λ.π. Ἡ τάξη θὰ ἔχει ταμεῖο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἀγοράζει τὸ

χειροτεχνικό υλικό. Ὅσάκις γίνεται ἀγορὰ διαφόρων εἰδῶν θὰ γίνονται ἀπαραίτητα λογαριασμοὶ στὸ πῖνακα γιὰ νὰ ἰδοῦνε πόσα χρήματα εἶχε τὸ ταμεῖο, πόσα εἰσέπραξε, πόσα ἐξώδεψε καὶ πόσα τοῦ ἔμειναν.

Γεωγραφία καὶ Φυσικὴ. Τὸ Ν.Σ. δὲν ἔχει χωριστὸ μάθημα Γεωγραφίας καὶ Φυσικῆς στὴ Γ'. καὶ στὴ Δ'. τάξη γιὰ τρεῖς λόγους: α') γιὰτὶ τὰ παιδιὰ τῆς ἡλικίας τῶν 8-10 ἐτῶν δὲν ἔχουν τὴ δύναμη καὶ τὴν εὐκολίαν νὰ καταλαβαίνουν τίς γεωγραφικὰς καὶ τίς φυσικὰς ἔννοιες καὶ σχέσεις, καὶ νὰ κάνουν διάφορες συγκρίσεις ἀπαραίτητες στὴ διδασκαλίᾳ τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Γεωγραφίας· β) γιὰτὶ τὰ παιδιὰ τῶν 8-10 ἐτῶν δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ χωριστὴ γεωγραφικὴ ἢ φυσικὴ ὕλη· δηλ. οἱ νοητικὰς τους ἱκανότητες δὲν ἔχουν ὠριμάσει καὶ δὲν ἔχουν ἐξελιχθεῖ σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐξετάζουν αὐτενεργῶς ἓνα ζῶο, ἓνα φυτὸ ἢ μιὰ χώρα (Ἀττικὴ Θεσσαλία κ.λ.π.) καὶ νὰ ἐννοοῦν βαθειὰ καὶ νὰ παρακολουθοῦν ἐπὶ μιὰ ὥρᾳ τὸ χωριστὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Φυσικῆς· καὶ γ') γιὰτὶ δὲν εἶναι ἱκανὰ τὰ παιδιὰ τῆς Γ. καὶ τῆς Δ'. νὰ κατανοήσουν τίς αἰτιώδεις σχέσεις καὶ τοὺς φυσικοὺς καὶ γεωγραφικοὺς νόμους, πρᾶγμα ἀπαραίτητο στὴν ἐξέτασιν μιᾶς χώρας ἢ ἐνὸς φυσικοῦ ἀντικειμένου.

Ὁ δάσκαλος τοῦ Π.Σ. διδάσκει στὴ Γ'. τάξη περὶ ἐνὸς ζώου, γιὰ νὰ μάθουν οἱ μαθηταὶ τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς του, τὴ χρησιμότητα του κλπ. Ἡ διδασκαλία ὁμῶς αὕτῃ πηγαίνει χαμένη, γιὰτὶ θὰ λησμονήσουν ὕστερα ἀπὸ λίγο χρόνον τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔμαθαν γιὰ τὸ ζῶο καὶ γιὰτὶ δὲ δυναμώνει τὸ μυαλό τους μὲ τὴ μέθοδον αὕτῃ, ἀφοῦ δὲν αὐτενεργήσανε πραγματικὰ κατὰ τὴν ὥρᾳ τῆς διδασκαλίας. Μὲ τὸ νὰ ρωτᾷ ὁ δάσκαλος καὶ ν' ἀπαντοῦν οἱ μαθηταί, ὅπως διδά-

σκεται σήμερα ή Φυσική και ή Γεωγραφία, δέν αύτενεργοῦν τὰ παιδιὰ σέ μεγάλο βαθμό, ἀλλά σέ πάρα πολὺ μικρό.

Ὁ δάσκαλος τοῦ Ν. Σ. στήν Γ' καί στήν Δ' τάξη δέν κάνει μάθημα ξεχωριστό γιά νά μάθουν τὰ παιδιὰ τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τῶν ζώων καί τῶν φυτῶν ἢ τῶν γεωγραφικῶν χωρῶν, οὔτε κάνει ἐλεύθερα συζήτηση γιά νά μάθουν τίς λεπτομέρειες αὐτές, ὅπως γίνεται στήν ἐνιαία διδασκαλία, παρὰ τὰ ἀφίνει ἐλεύθερα, κι' ὅταν δοθεῖ ἀφορμή, μέσα στήν Ε. Α. Δ. φτιάνουν μέ πηλὸ καί μέ κάθε εἶδους χειροτεχνικὸ ὑλικὸ διάφορα ζῶα καί φυτὰ κι' ἔτσι μαθαίνουν τὴ μορφή τους. Ἐργαζόμενα δὲ στὸ σχολικὸ κῆπο μαθαίνουν ἀβίαστα τὴ μορφή, τὸν τρόπο τῆς καλλιέργειας καί τοῦ πολλαπλασιασμοῦ, τὰ μέρη, τὸν τρόπο τῆς ἀναπτύξεως καί τὰ ὀνόματα πολλῶν φυτῶν. Ἀκόμη, κι' ὅταν δοθεῖ ἀφορμή, μέσα στήν Ε. Α. Δ. πρέπει νά γίνεται ἀπλή συζήτηση γιά μιὰ πόλη, γιά ἕναν ποταμό, γιά ἕνα βουνό, γιά ἕνα ζῶο, γιά ἕνα φυτὸ καί γιά ἕνα ὄρυκτό, καί νά λύνονται οἱ ὑπάρχουσες ἀπορίες τῶν παιδιῶν.

Μόνον στήν Ε', καί στήν Στ' τάξη γίνεται βαθεῖα, εὐρεῖα καί συστηματικὴ ἐξέταση τῆς ζωῆς τῶν ζώων (γιά τὸ πρόβατο, τὴν καμήλα, τὸ ἄλογο, τὸ λιοντάρι κλπ.) τῶν φυτῶν (γιά τὴ συκιά, τὸ ζαχαροκάλαμο, τὴν ἀμυγδαλιά, τὴν καφέα, κλπ.) τῶν ὀρυκτῶν καί τῶν χωρῶν, (γιά τὴν Κίνα, τὴν Ἀγγλία, τίς χῶρες τῆς Ἑλλάδος κλπ.) σύμφωνα μέ τὸ σχέδιο τὸ ὁποῖο περιγράφει ὁ μεγάλος Ἑλληνας παιδαγωγὸς κ. Ν. Καραχρῖστος στὸ ἄριστο βιβλίον του «Εἰδικὴ Διδακτικὴ τοῦ Σχολείου Ἐργασίας» τεῦχος γ'. ἔκδοση Ι. Κολλάρου.

Ὅ,τι εἶπαμε στὸ προηγούμενον κεφάλαιο γιά τὴ διδασκαλία στήν Α' καί Β' τάξη τῶν προσευχῶν, τῶν ποιημάτων καί τῶν τραγουδιῶν, καθώ

καί τῶν σχολικῶν περιπάτων καί ἐκδρομῶν, ἰσχύει καί γιά τή Γ'. καί Δ'. τάξη.

2. Πῶς συνδέονται τὰ μαθήματα.

Οἱ ψυχικές, ἠθικές, πνευματικές καί σωματικές λειτουργίες τοῦ παιδιοῦ δέν μένουν στάσιμες. Διαρκῶς μεταβάλλονται, ἐξελίσσονται καί ἀναπτύσσονται. Ὅπως λοιπόν ἐξελίσσεται καί ἀναπτύσσεται τὸ παιδί, ἔτσι καί ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας δέν πρέπει νά μένει στάσιμη, ἀλλὰ πρέπει νά ἐξελίσσεται. Τὸ Π.Σ. ἔχει ἓνα καλοῦπι ἢ ἓνα σχέδιο τῆς πορείας τῆς διδασκαλίας (τὰ ἐρβάρτιανὰ στάδια) ἀπὸ τὴν πρώτη τοῦ Δημοτικοῦ μέχρι τὴν ἔκτη τοῦ Γυμνασίου. Ἐνῶ τὸ Ν.Σ. ἔχει διαφορετικὰ σχέδια καί διαφορετικὴ πορεία τῆς διδασκαλίας σὲ κάθε χρονικὴ περίοδο. Μὲ διαφορετικὸ τρόπο γίνεται ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου καί ἡ διδασκαλία στὴν Α'. καί στὴ Β'. τάξη, μὲ διαφορετικὸ στὴ Γ'. καί Δ'. τάξη καί μὲ διαφορετικὸ στὴν Ε'. καί στὴν ΣΤ'.

Στὴν Α'. καί στὴ Β'. τάξη ἐξακολουθεῖ στὰ παιδιά ἡ κατάσταση τοῦ παίγνιδιοῦ καί γι' αὐτὸ δουλεύουν μέσα στὴν τάξη μὲ ἀσυνάρτητη ἐλευθερία καί μὲ χωρὶς κανένα σκοπὸ ἢ θέμα. Ἐδῶ, στὴ Γ'. καί στὴ Δ'. τάξη, ἐπειδὴ ἀνεπτύχθηκε κάπως ἡ σωματικὴ καί ἡ πνευματικὴ κατάστασή τους, δὲ θά ἔχουμε τὴν πλήρη, τὴν ἀπόλυτη καί τὴν ἀσυνάρτητη ἐλευθερία, ἀλλὰ τὴν ἐξηρητημένη ἐλευθερία. Ὅλα τὰ παιδιά θά δουλεύουν γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς μόνον σκοποῦ καί πάνω σένα σχέδιο. Ὁ δάσκαλος θά τοὺς δείξει τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον θά ἐργάζονται καί στίς χειροτεχνικές καί στίς διανοητικές ἐργασίες, πάνω στὸ θέμα, πού θά ὀρίσει ἢ αὐτὸς ἢ τὰ παιδιά, καί τὸ ὁποῖο θά

πρέπει νά εἶναι τέτοιο, ὥστε νά περιέχει πολλά ἄλλα μερικώτερα θέματα ἢ πολλές ἄλλες μερικώτερες ἐργασίες. Τό κάθε δέ παιδί θά διαλέξει καί θά ἀσχοληθεῖ μὲ ἓνα ἢ καί μὲ δύο μερικώτερα θέματα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό θά δεσμεύουμε λίγο τὰ παιδιά. Ἄλλ' αὐτό δέν τὰ ζημιώνει. Ἀλλωστε καί στήν Κοινωνία δέ μπορούμε νά ἔχουμε πλήρη ἐλευθερία.

Ὅλες οἱ διδακτικὲς ἐργασίες καί ὅλα τὰ μαθήματα τῆς Γ'. καί Δ'. τάξεως, πού ἀναφέραμε παραπάνω δέν μένουν ἄσχετα τὸ ἓνα ἀπ' τ' ἄλλο. Ἡ Ε.Α.Δ. τὰ ἐνώνει. Καί τὰ ἐνώνει ὅχι μόνον μεταξύ τους, ἀλλὰ καί μὲ τὴν ψυχικὴ ὄρεξη τοῦ κάθε παιδιοῦ τῆς τάξεως καί μὲ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων (κοινωνικὸ περιεχόμενο). Ὅλα τὰ μαθήματα μέσά στήν Ε.Α.Δ. ἐνώνονται σὰν κλάδοι, ἐνὸς κορμοῦ καί μιᾶς ρίζας.

Στὴ Γ'. καί Δ'. τάξη ὅλα τὰ παιδιά θά ἐργάζονται μέσά στήν τάξη πάνω σ' ἓνα σχέδιο, πού θά τοὺς τὸ ἔχει δεῖξει ὁ δάσκαλος, καί πρὸς ἐπιτυχίαν ἐνὸς σκοποῦ. Στὴν ἀρχὴ τῆς σχολικῆς χρονιάς τὸ θέμα, γιὰ τὸ ὁποῖο θά ἐργασθεῖ ἡ τάξη, θά τὸ ὀρίζει ὁ δάσκαλος. Τέτοια θέματα πάνω στὰ ὁποῖα θά γίνεται ἡ ἐργασία καί θά ἐνώνονται ὅλα τὰ μαθήματα τῆς Γ'. καί Δ'. τάξεως εἶναι ἡ *διοργάνωση καὶ ἡ ἐκτέλεση* α') *δορυῶν* β') *ἀπογευματίων παραμυθιῶν* γ') *ἐκθέσεων προϊόντων* δ') *φανταστικῶν παιγνιδιῶν* ε') *καλλιέργειας τοῦ κήπου* στ') *ἐκδρομῶν* ζ') *ἐπισκέψεων* στὰ *ἀξιούθεατα μέρη* καὶ η') *ἐλευθέρως συζητήσεως* πάνω σ' ἓνα *μετεωρολογικὸ φαινόμενο* ἢ σ' ἓνα *σπουδαῖο γεγονός*, πού γράφουν οἱ *ἐφημερίδες* ἢ σ' ἓνα *ἐπεισόδιο*, πού εἶδαν τὰ παιδιά ἢ καί σ' ἄλλα *συμβάντα*. Κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ γενικὰ αὐτὰ θέματα περιέχει πολλά μερικώτερα, τὰ ὁποῖα θά ἀπαριθμήσουμε παρακάτω. Ὅλα τὰ παιδιά εἶναι ὑπο-

χρεωμένα νά ἐργασθοῦν μέ ἓνα ἢ καί μέ περισσότερα ἀπό αὐτά τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς των, γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ γενικοῦ σκοποῦ τῆς τάξεως. Καί τώρα ἄς ἐξετάσουμε πῶς συνδέονται ὅλα τά μαθήματα σ' ἓνα-ἓνα ἀπό τά θέματα αὐτά.

Ἑορτές. Τά παιδιὰ τῆς Γ' καί Δ' τάξεως κάθε σχολείου μποροῦν νά διοργανώσουν τίς ἐξῆς ἑορτές: α) τοῦ τρύγου, β) τῆς σποράς, γ) τῆς ἐλήϊας, δ) τῶν Χριστουγέννων, ε) τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, στ) τοῦ χιονιοῦ, ζ) τῶν Ἀπόκρεω, η) τοῦ ἐρχομοῦ τῶν χελιδονιῶν, θ) τῆς πρωταπριλιάς ἢ τοῦ πράσινου κάμπου, ι) τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ, ια) τοῦ Πάσχα, ιβ) τοῦ ψαρέματος, ιγ) τῆς λήξεως τῶν μαθημάτων, ιδ) τῆς ἀνοίξεως, ιε) τοῦ φθινοπώρου, καί πολλές ἄλλες ἀνάλογα μέ τόν τόπο ποῦ βρίσκεται τὸ σχολεῖο καί μέ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων π.χ. τοῦ καπνοῦ, τῆς σταφίδος κ.λ.π.

Τὸ γενικὸ θέμα τῆς διοργανώσεως μιᾶς ἑορτῆς περιέχει πολλὰ ἄλλα μερικώτερα θέματα.

Παράδειγμα. Στὶς ἀρχές τοῦ Νοεμβρίου οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν καί τῶν μικρῶν πόλεων ἀσχολοῦνται μέ τὴν σπορά. Ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν εἶναι γεμάτη ἀπὸ ζωηρὲς ζωντανὲς ἐντυπώσεις, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, γιὰτὶ κάθε ἡμέρα βλέπουν τοὺς γεωργοὺς νά μεταφέρουν στὸ χωράφι τὸ σπόρο, τὸ λίπασμα καί τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, νά ρίχνουν τὸ λίπασμα, νά ζευγαρίζουν, νά σπέρνουν καί νά σβαρνίζουν. Καί τότε ἡ ἴδια ἡ φύση τὰ σπρώχνει νά ἀσχοληθοῦν μέ τίς ἐντυπώσεις αὐτές. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μέ μεγάλη ὄρεξη θέλουν νά ἐργασθοῦν καί σὲ διανοητικὲς καί σὲ χειροτεχνικὲς ἐργασίες σχετικὲς μέ τὴν σπορά. Τὰ εὐχαριστεῖ δὲ ἀκόμη, νά ἐργάζονται ὅχι ἄσκοπα, ἀλλὰ γιὰ κάποιο κοινὸ σκοπὸ. Καί τότε ὁ δάσκαλος τὰ παίρνει καί πη-

γαίνει περίπατο έξω στὰ χωράφια. Ἐκεῖ παρακολουθοῦν, πῶς ἐργάζονται οἱ γεωργοὶ στὴ σπορά. Ἐάν τοὺς γεννηθοῦν ἀπορίες θὰ ρωτήσουν τὸ δάσκαλο. Τὸ παιδαγωγικώτερο εἶναι νὰ δίνει τίς ἀπαντήσεις ὁ ἴδιος ὁ γεωργὸς κι' ἂν αὐτὸς δὲν ξέρει, ν' ἀπαντήσῃ ὁ δάσκαλος. Καλὸν ἐπίσης εἶναι νὰ διηγηθεῖ ὁ γεωργός, ἔπειτα ἀπὸ παράκληση τοῦ δασκάλου, καμιά ἱστορία ἢ ἄλλο τι σχετικὸ μὲ τὴ δουλειά του.

Τὴν ἴδια ἡμέρα ἢ τὴν ἐπομένην γίνεται συζητήση γιὰ ὅ,τι εἶδαν στὴν ἐκδρομὴ καὶ ρίχνει ὁ δάσκαλος τὴν ἰδέα νὰ διοργανώσῃ ἡ τάξη μιὰ ἑορτὴ γιὰ τὴ σπορά. Ἐπειτα καταρτίζεται τὸ σχέδιο τῆς διοργανώσεως τῆς ἑορτῆς, τὸ ὁποῖο γράφεται στὸν πίνακα. Κατὰ τὸ σχέδιο αὐτὸ θὰ ἀσχοληθοῦν τὰ παιδιὰ μὲ τίς ἐξῆς πνευματικὲς ἐργασίες: 1) Θὰ ψάξουν νὰ βροῦν μέσα στὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τῆς τάξεως ἢ τοῦ σπιτιοῦ παραμῦθια, διηγήματα, ἱστορίες, παραδόσεις καὶ μύθους σχετικοὺς μὲ τὸ γεωργό, μὲ τὸ στάρι καὶ μὲ τ' ἄλλα δημητριακὰ, μὲ τὰ γεωργικὰ ἐργασεῖα καὶ γενικὰ μὲ τὴ σπορά. Ὅταν ἓνα παιδί βρεῖ ἓνα διήγημα σχετικόν, θὰ τὸ διαβάσῃ πολλές φορές καὶ θ' ἀσκηθεῖ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου τόσο, ὥστε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς νὰ τὸ διαβάζῃ φυσικὰ, ὥραϊα καὶ μὲ χωρὶς λάθη. Ἄν τὸ διήγημα εἶναι μικρό, θὰ τὸ ἀντιγράψῃ καθαρὰ καὶ μετὰ τὴν ἑορτὴ θὰ τὸ βάλῃ μέσα στὸ φάκελλο τῆς τόξεως, ποῦ θὰ γράφῃ ἀπ' ἐξω «ἡ ἑορτὴ τῆς σπορᾶς». Θὰ ψάχνῃ κι' ὁ δάσκαλος στὰ δικά του βιβλία, θὰ βρῖσκει σχετικὲς ἱστορίες καὶ θὰ τίς δίνει στὰ παιδιὰ. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ εὑρεθοῦν σχετικὲς ἱστορίες θ' ἀφίνονται ἐλεύθερα νὰ βροῦν ἄλλες καὶ ἅς μὴν εἶναι σχετικὲς. Τὸ παιδί κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς θὰ εἶναι ἐλεύθερο ἢ νὰ διαβάσῃ

τὸ διήγημα ἀπὸ τὸ βιβλίο ἢ νὰ τὸ διηγηθεῖ ἀπ' ἔξω. Θὰ εἶναι ἀκόμη ἐλεύθερο νὰ διηγηθεῖ κι' ἓνα σχετικὸ παραμῦθι, ποῦ τὸ ἔμαθε ἀπὸ τὴ γιαγιά του ἢ ἀπὸ ἄλλους. Τέλος, ἂν ἔχουν πολλὰ παιδιὰ διηγήματα, καὶ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ παρουσθοῦν οἱ προσκεκλημένοι, ἐκλέγονται καὶ διαβάζονται τὰ καλλίτερα, καὶ τ' ἄλλα διαβάζονται στὴν τάξη τὴν ἐπομένη τῆς ἐορτῆς 2) "Ὅσα θέλουν θὰ γράψουν ἐκθέσεις γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴν ἀπολύμανση τοῦ σπόρου, γιὰ τὸν τρόπο τῆς σπορᾶς, γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ σταριοῦ κ.λ. π. Οἱ ἐκθέσεις διορθώνονται ἀπὸ τὴν τάξη καθσορογράφονται καὶ ἐκλέγονται δύο ἢ τρεῖς γιὰ νὰ διαβασθοῦν στὴν ἐορτῇ. Οἱ ἐκθέσεις μπορεῖ καὶ νὰ λείψουν. 3) Θὰ ψάξουν στὰ βιβλία καὶ θὰ βροῦν διάφορα ποιήματα, αἰνίγματα καὶ παροιμίες, σχετικὲς μὲ τὸ γεωργό, τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ τὴ σπορά, ἔπειτὰ θ' ἀσκηθοῦν, ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ τ' ἀπαγγεῖλουν κατὰ τὴν ἐορτῇ καλλιτεχνικά. 4) Θὰ ψάξουν στὰ βιβλία νὰ βροῦν σχετικoὺς διαλόγους, θὰ τοὺς ἀντιγράψουν καὶ θὰ ἀσκηθοῦν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου στὴν καλλιτεχνικὴ ἀπαγγελία. 5) Θὰ τοὺς μάθει ὁ δάσκαλος τραγούδια ἢ σχετικὰ μὲ τὴν ἐορτῇ ἢ ἄλλα μὴ σχετικὰ. 6) "Ὅποιο παιδί θέλει, θὰ φτιάξει ἓνα σχέδιο προσκλήσεως· ἡ τάξη ἐκλέγει ἓνα ἀντίγραφο, τὸ διορθώνει, τὸ συμπληρώνει, τὸ γράφει στὸν πίνακα καὶ τὸ ἀντιγράφει σὲ πολλὰ ἀντίτυπα, τὸ ὁποῖα θὰ πᾶνε οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τάξεως σὲ ἄλλες τάξεις τοῦ σχολείου των καὶ τῶν γειτονικῶν σχολείων ὁ δάσκαλος θὰ κανονίσει, ἂν πρέπει νὰ προσκληθεῖ καὶ ἀνὰ ἓνας μόνον ἀπὸ τοὺς οἰκείους τοῦ κάθε παιδιοῦ. 7) "Ὅποιο παιδί θέλει θὰ φτιάξει ρεκλάμες καὶ προγράμματα. Ἡ τάξη ἐκλέγει τὸ καλλίτερο πρόγραμμα, τὸ διορθώνει, τὸ συμπληρώνει, τὸ γράφει στὸν πίνακα καὶ τὸ ἀντιγρά-

φει καθαρὰ καὶ ὥραϊα σὲ πολλὰ ἀντίτυπα, τὰ ὁποῖα θὰ μοιρασθοῦν στοὺς θεατές, ὀλίγον πρὸ τῆς ἑορτῆς.

Γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὸ κοινὸ θέμα τῆς τάξεως, πού εἶναι ἡ διοργάνωση τῆς ἑορτῆς τῆς σπορᾶς, θὰ πρέπει, ἐκτὸς τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἐργασιῶν, νὰ κάνουν κι' ἄλλες χειροτεχνικές. Νὰ φτιάξουν μὲ πηλό, μὲ χαρτόνι, μὲ χρωματιστὸ χαρτί, μὲ πλαστιλίνη, μὲ φλοιὸ τοῦ πεύκου καὶ μὲ ξύλο ἔργα σχετικὰ μὲ τὴ σπορὰ καὶ τὶς ἐποχιακὰς ἐργασίες τοῦ γεωργοῦ. Νὰ ἰχνογραφήσουν, νὰ ζωγραφίσουν μὲ κραγιόνια καὶ νὰ κεντήσουν πάνω σὲ ἄσπρο χαρτόνι σκηνές καὶ ἔργα σχετικὰ μὲ τὴ σπορὰ καὶ μὲ τὸ γεωργό. Κάθε παιδί πρέπει νὰ γράφει κάτω ἀπὸ τὸ ἔργο του τὸ ὄνομά του, τὴν τάξη του καὶ τὴν ἡμερομηνία καὶ νὰ τοῦ βάζει γύρω-γύρω στὶς ἄκρες μπλὲ χαρτί. Νὰ φτιάξουν μὲ ψιλὸ χρωματιστὸ χαρτί ἀλυσίδες καὶ νὰ τὶς κρεμάσουν χιαστὶ στὴν αἴθουσα τὴν παραμονὴ τῆς ἑορτῆς. Νὰ ψάξουν νὰ βροῦν εἰκόνες σχετικές μὲ τὸ γεωργό καὶ τὴ σπορὰ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σχολικῆς χρονιάς θὰ πρέπει νὰ τὰ ἔχουμε προτρέψει νὰ κόβουν ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες κι' ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ὅλες τὶς εἰκόνες, πού θὰ ἔχουν το-πεῖα, σκηνές, ζῶα, φυτά, πόλεις, περιγραφές, ἱστορίες, ἀνέκδοτα, ποιήματα καὶ αἰνίγματα καὶ νὰ τὰ συγκεντρώνουν στὸ σπῆτι τους μέσα σὲ ἓνα φάκελλο. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τὰ σπρώξουμε στὴ συλλογὴ αὐτὴ καὶ γιὰ νὰ τοὺς δείξουμε τὴν τέχνη τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῆς ταξινομήσεως, τῶν εἰ-κόνων, τῶν περιγραφῶν, τῶν ἱστοριῶν καὶ τῶν ποιημάτων, θὰ πρέπει νὰ κάνουμε κι' ἐμεῖς τέ-τοια συλλογὴ καὶ νὰ τὴ φυλάμε στὴ βιβλιοθήκη τῆς τάξεως, ἀπὸ ὅπου θὰ τὴν παίρνουν τὰ παιδιὰ καὶ θὰ τὴν χρησιμοποιοῦν ἐλεύθερα. Τοῦτο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ καὶ ἀπαραίτητα καθήκοντα

τοῦ δασκάλου στο Ν.Σ. Νὰ φτιάξουν μὲ χαρτόνι κεφαλαῖα γράμματα νὰ τὰ κολλήσουν στὸν τοῖχο, γιὰ νὰ γράψουν «έορτὴ τῆς σπορᾶς» καὶ φράσεις ἢ ρητὰ γιὰ τὴ σπουδαιότητα τοῦ γεωργικοῦ ἐπαγγέλματος.

Ἐδῶ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι στο Ν.Σ. οἱ ἐορτὲς δὲ γίνονται γιὰ ἐπίδειξη. Γίνονται χάριν τῶν παιδιῶν καὶ γιὰ νὰ ὑπάρχει ἓνας κοινὸς σκοπὸς, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ὁποῖου θὰ προσφέρει τὸ καθένα τὶς προσπάθειές του. Τὰ παιδιὰ τῆς Γ' καὶ Δ' τάξεως δὲν εἶναι μὲν ἱκανὰ νὰ ἀκοῦνε τὴ διδασκαλία τῶν ξεχωριστῶν μαθημάτων, θέλουν ὅμως νὰ δουλεύουν ὅχι ἄσκοπα, παρὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς σκοποῦ καὶ πάνω σ' ἓνα σχέδιο, τὸ ὁποῖο θὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ κι' ὅχι ὁ δάσκαλος. Ἐνῶ τὰ παιδιὰ τῆς Α' καὶ Β' τάξεως θέλουν νὰ δουλεύουν ἄσκοπα καὶ τῆς Ε' καὶ τῆς ΣΤ' σὲ ξεχωριστὰ μαθήματα καὶ σὲ διανοητικώτερες ἀσχολίες.

Ὁ δάσκαλος θὰ τοὺς δείξει τὴν τέχνη (τὸν τρόπο) μὲ τὴν ὁποία θὰ προετοιμάσουν καὶ θὰ ἐκτελέσουν τὴν ἐορτὴ. Μετὰ προηγούμενη συζήτηση, θὰ γράψει στὸν πίνακα τὸ συνοπτικὸ σχέδιο τῆς ἐργασίας, καὶ θὰ τὸ ἐπεξηγήσει, ἕως ὅτου τὸ ἐννοήσουν καλά. «Θέμα: *Ἡ ἐορτὴ τῆς σπορᾶς*».

Α'. Χειροτεχνικὲς ἐργασίες: 1) ἔργα καὶ σκηνὲς μὲ χαρτί, μὲ χαρτόνι κλπ· 2) σκίτσα καὶ ζωγραφικὴ μὲ κραγιόνια· 3) χαρτοκεντιπικὴ· 4) χαρτίνες ἀλυσίδες· 5) εὔρεση εἰκόνων· 6) κατασκευὴ κεφαλαίων γραμμάτων μὲ χαρτόνι. Β. Πνευματικὲς ἐργασίες: 1) εὔρεση σχετικῶν διηγημάτων, παραμυθιῶν, ἱστοριῶν, παραδόσεων, μύθων καὶ ἀνιγμάτων καὶ ἀσκηση γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἄπταιστη ἀνάγνωσή των· 1) εὔρεση ποιημάτων, διαλόγων, κωμωδιῶν καὶ δραμάτων σχετικῶν καὶ ἀσκηση γιὰ τὴν ἀπαγγελίαν των· 3) προσευχὴ καὶ

τραγούδια· 4) σύνταξη προσκλήσεως· 5) σύνταξη προγράμματος και ρεκλάμας. Ἐπειτα θὰ ἀρχίσει ἡ ἐργασία τους γιὰ τὴ διοργάνωση τῆς ἐορτῆς.

Ἀπὸ τὰ μερικώτερα αὐτὰ θέματα θὰ διαλέξει τὸ κάθε παιδί καὶ θ' ἀσχοληθεῖ μ' ἓνα ἢ καὶ μὲ περισσότερα. Μπορεῖ, ἂν θέλει, νὰ ἐργασθεῖ καὶ μὲ διανοητικὰ καὶ μὲ χειροτεχνικὰ. Ἡ ἀσχολία αὐτὴ θὰ βαστήξει πολλές ἡμέρες, γιατί στο Ν.Σ. δὲν πρέπει νὰ βιαζόμεθα καὶ γιατί γύρω ἀπὸ τὴ προετοιμασία τῆς ἐορτῆς ὀφείλουμε νὰ συνδέσουμε ὅλα τὰ μαθήματα, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέρουμε παρακάτω.

Στὸ Π.Σ. στὴ Γ' καὶ Δ' τάξη κάθε μιά ὥρα διδάσκεται κι' ἀπὸ ἓνα χωριστὸ μάθημα. Ἐδῶ στὸ Ν.Σ. ἀντὶ νὰ ἔχουμε κάθε ὥρα κι' ἀπὸ ἓνα χωριστὸ μάθημα ἔχουμε ἐπὶ 10-15 ὁλόκληρες ἡμέρες τὴν ἐπεξεργασία ἑνὸς κοινοῦ θέματος. Τέτοια θέματα ἔχουμε, τὴν προετοιμασία καὶ τὴν ἐκτέλεση ἐορτῶν, ἀπογευματίων παραμυθιῶν, ἐκδρομῆς μὲ ἐορτῇ, ἐκθέσεως προϊόντων καὶ φανταστικῶν παιγνιδιῶν. Κάθε δὲ ἡμέρα θὰ ἔχουμε ἐργασία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ κοινοῦ σκοποῦ τῆς τάξεως. Ἐπίσης κάθε ἡμέρα θὰ ἔχουμε δυὸ εἰδῶν δουλειές: *Τὶς κατ' ἐκλογὴν ἐλεύθερες ἀτομικὲς καὶ τὶς κοινές.*

Λέγοντες ἐλεύθερες κατ' ἐκλογὴν ἀτομικὲς δουλειές ἐννοοῦμε ὅτι θὰ εἶναι ἐλεύθερο τὸ παιδί μέσα στὴν τάξη νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ ἓνα ἢ μὲ δύο μερικώτερα θέματα (χειροτεχνικὰ ἢ πνευματικὰ), ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐορτῆς τῆς σποράς. Κάθε ἡμέρα θὰ ἔχουμε τὸ πρωῒ 2-2 1/2 ὥρες καὶ τὸ ἀπόγευμα 1-1 1/2, ἀτομικὲς ἐργασίες. Κοινὲς δὲ ἐργασίες εἶναι ἡ κοινὴ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ παρακολουθήσουν ὅλα τὰ παιδιά. Κοινὴ διδασκαλία εἶναι ἡ ἐλευθέρη συζήτηση, ἡ Ἀριθμητικὴ, ἡ Ἀνάγνωση μέχρι καταργήσεώς της,

ἡ Ὡδική, ἡ Γυμναστική, τὰ παιγνίδια, οἱ Ἑκθέσεις, ἡ Γραμματική καὶ ἡ Διήγησις.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξουμε πῶς θὰ ἐργάζονται τὰ παιδιὰ στίς ἀτομικὲς καὶ στίς κοινὲς ἐργασίες, πῶς θὰ εἶναι δυνατό νὰ δουλεύει τὸ καθένα σύμφωνα μὲ τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴν ὄρεξή του, πῶς θὰ συνδέονται τὰ μαθήματα τῆς κοινῆς διδασκαλίας μὲ τὸ γενικὸ θέμα καὶ πῶς θὰ εἶναι δυνατό νὰ μαθαίνουν τίς ἀπαραίτητες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις (Ἀνάγνωσις, Γραφὴ καὶ Ἀριθμητική), θὰ ἐκθέσουμε περιληπτικὰ ποιά μορφή καὶ ποιὸ δρόμο θὰ μπορεῖ νὰ παίρνει ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἐργασία τῆς Γ'. καὶ Δ. τάξεως κάθε ἡμέρα, ἀπ' αὐτὲς ποὺ θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς ἐορτῆς τῆς σπορᾶς.

Τὴν πρώτη ἡμέρα, ἀφοῦ ξεσκονίσουν καὶ τακτοποιήσουν τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ θρανία τους, καὶ ποτίσουν τίς γλάστρες, θ' ἀσχοληθοῦν ἐπὶ 2-2 1/2 ὥρες μετέλεύθερες ἀτομικὲς ἀσχολίες γιὰ τὴν ἐορτὴ ἔτσι, τὴν ἴδια ὥρα ἄλλα θὰ διαβάζουν διηγήματα γιὰ τὸ γεωργό, ἄλλα θὰ ἀντιγράφουν ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης ποιήματα σχετικὰ ἢ διαλόγους ἢ κωμωδίες καὶ θ' ἀσκοῦνται στὴν ἀπαγγελίαν τους, ἄλλα θὰ ἰχνογραφοῦν κι' ἄλλα θὰ φτιάχνουν μὲ πηλὸ διάφορα ἔργα γιὰ τὴ σπορά. Τὸ κάθε παιδί θὰ εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ κάνει μιὰ δουλειὰ τῆς ἐκλογῆς του (χειροτεχνικὴ ἢ πνευματική), ἀπ' ἑσες ἀναφέραμε παραπάνω. Κανένα δὲ θὰ κάθεται. Μόνο θὰ μποροῦν, ἂν θέλουν, νὰ δουλεύουν καὶ ὁμαδικά, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλει ἢ νὰ φτιάχνει τίς ὁμάδες ὁ δάσκαλος. Στίς 10—11 γίνεται συζήτηση λ. χ. γιὰ τὴ σπορά, γιὰ τὴ χρησιμότητα καὶ γιὰ τὴν ὀνομασία τῶν δημητριακῶν. Στίς 11-11 1/2 παιγνίδια καὶ τραγούδια καὶ στίς 11 1/2-12 τοὺς διηγεῖται ὁ δάσκαλος ἓνα παραμῦθι ἢ μιὰ ἱστορία (θρησκευτικὴ, ἱστορικὴ, λογο-

τεχνική). Τὸ ἀπόγευμα 2—3 ἐργάζονται σὲ ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἑορτὴ καὶ παρουσιάζει τὸ κάθε παιδί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας. "Ετσι, ἓνα θὰ παρουσιάσει ἓνα ἔργο μὲ πηλό, ἄλλο μὲ χρωματιστὸ χαρτί, ἄλλο ὅ,τι ἰχνογράφησε, ἄλλο θὰ πεῖ ὅτι προσπάθησε νὰ μάθει ἓνα ποίημα, ἄλλο ὅτι διάβασε ἓνα διήγημα καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Τὰ ἔργα ἐλέγχονται καὶ διορθώνονται ἀπὸ τ' ἄλλα παιδιά. Τέλος, 3—4 συζητοῦν καὶ λογαριάζουν νὰ βροῦν πόσο στοιχίζει στὸ γεωργὸ ἢ ὁκῶ τὸ στάρι· φτιάχνουν δὲ καὶ λύνουν διάφορα προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴ γεωργίαν καὶ μὲ τὴ σπορά.

Δεύτερη ἡμέρα. Ἀπὸ τίς 8 ἕως τίς 10 ἐργάζονται τὰ παιδιά σὲ ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἀσχολίες γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἑορτῆς. Κατὰ τίς 9 ὁ δάσκαλος θὰ συστήσει σὲ δυὸ ἢ σὲ τρία παιδιά νὰ πᾶνε νὰ παρακολουθήσουν τὴν κίνηση τῆς πλατείας ἢ ἐνὸς ἐργοστασίου ἢ ἐνὸς καταστήματος γιὰ νὰ γράψουν στὸν πίνακα τὴν ἑκθέσιν αὐτοῦ. Στις 10—11 τραγουδοῦν πρῶτα ἓνα τραγοῦδι κι' ἔπειτα διορθώνουν τὴν ἑκθέσιν· γίνονται ὀρθογραφικὲς παρατηρήσεις πάνω στὴν ἑκθέσιν καὶ διδάσκεται ἀπὸ τὸ δάσκαλον ἓνας κανόνας, τὸν ὁποῖον γράφουν στὰ τετράδιά αὐτοῦ καὶ ἀσκοῦνται ἐπὶ πολὺ στὴν ἐκμάθησίν αὐτοῦ, βρίσκοντα πολλὰ παραδείγματα· ὁ δάσκαλος δίνει διάφορες ὁδηγίες γιὰ τὸν τρόπο τῆς συντάξεως τῶν ἐκθέσεων. Στις 11—12 γίνεται μάθημα Ἀναγνώσεως ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ καὶ τέλος, ἀπαγγέλλει ὁ δάσκαλος ἓνα ἢ δυὸ ὠραῖα ποιήματα γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ παιδιά. Τὸ ἀπόγευμα 2—3 ἀτομικὲς ἐργασίες καὶ 3—4 συζήτηση π. χ. γιὰ τοὺς τόπους, ποὺ εὐδοκιμοῦν τὰ δημητριακὰ καὶ γιὰ τὸν τρόπο τῆς καλλιέργειάς των στὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς ξένες χώρες.

Τρίτη ἡμέρα. Ἀπὸ τίς 8 ἕως τίς 10 μποροῦν

νά ἐργασθοῦν τὰ παιδιὰ στὸν κήπο. Θὰ χωρίσουν σὲ πρασιές τὸ τμήμα τῶν δημητριακῶν· στὴ μιὰ θὰ σπείρουν στάρι μὲ λίπασμα καὶ στὴν ἄλλη χωρὶς λίπασμα, γιὰ νὰ ἴδουν τὴ διαφορὰ τῆς παραγωγῆς, ἀφοῦ θὰ ἔχουν ζυγίσει πρωτύτερα τὸ σπόρο. Στὶς ἄλλες θὰ σπείρουν κριθάρι, βρίζα, βρώμη κι' ἄλλα εἴδη τῆς ἐποχῆς. Καλὸν εἶναι νὰ σπείρουν καὶ μὲ τὸν τρόπο τῆς σκαλιστικῆς καλλιέργειας, καθὼς καὶ ποικιλίες σταριῶν, γιὰ νὰ ἴδουν τὴ διαφορὰ στὴν παραγωγή. Στὶς 10—11 ἐκφράζουν διάφορες ἀπορίες, πού θὰ ἔχουν γιὰ τὰ σιτηρὰ καὶ γίνεται συζήτηση, πάνω στὴν ὁποία, ὅταν δοθεῖ εὐκαιρία, γίνονται λογαριασμοί, γράφονται φράσεις στὸν πίνακα καὶ γίνονται ὀρθογραφικὲς παρατηρήσεις. Στὶς 11—12 κάνουμε Ἀναγνώση καὶ τὸ τελευταῖο τέταρτο διηγεῖται ἓνα παιδί ἢ ὁ δάσκαλος ἓνα παραμῦθι ἢ μιὰ ἱστορία. Τὸ ἀπόγευμα 2 - 3½ ἐργάζονται σὲ ἀτομικὲς ἐργασίας γιὰ τὴν ἑορτὴ καὶ 3½ - 4 κάνουν Γυμναστικὴ καὶ παίζουν.

Τετάρτη ἡμέρα. Ἀπὸ τὶς 8 - 10 ἐργάζονται σὲ ἀτομικὲς ἀσχολίες γιὰ τὴν ἑορτὴ. Στὶς 10 - 11 κάνουν χωριστὸ μάθημα Ἀναγνώσεως. Στὶς 11—12, ἀφοῦ παίξουν λίγο στὴν αὐλὴ, τὰ προσκαλεῖ ὁ δάσκαλος στὴν τάξη καὶ τοὺς μαθαίνει ἓνα τραγοῦδι ἐποχιακὸ γιὰ τὴ σπορὰ ἢ γιὰ τὸ γεωργὸ ἢ γιὰ τὸ φθινόπωρο. Τέλος, τοὺς διαβάζει μιὰ ἱστορία μέσα ἀπὸ ἓνα βιβλίο καὶ φεύγουν. Τὸ ἀπόγευμα ἀπὸ τὶς 2 ἕως τὶς 3 δουλεύουν μὲ τὶς ἀτομικὲς ἐργασίες καὶ παρουσιάζουν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀτομικῆς τους ἐργασίας. Ἀπὸ τὶς 3 ἕως τὶς 4 συζητοῦν π.χ. σὲ ποιὲς πεδιάδες τῆς Ἑλλάδος εὐδοκίμοῦν τὰ σιτηρὰ, δείχνονται στὸ χάρτη, γράφονται τὰ ὀνόματα στὸν πίνακα καὶ γίνονται ὀρθογραφικὲς παρατηρήσεις καὶ λογαριασμοί, ἂν δοθεῖ ἀφορμή.

Πέμπτη ημέρα. Ἀπὸ τὶς 8—10 ἔχουμε ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἑορτὴν. Ἀπὸ τὶς 10 ἕως τὶς 11 ξεχωριστὸ μάθημα Ἀριθμητικῆς, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ δάσκαλος θὰ δείξει στὰ παιδιὰ τὸ μηχανισμό καὶ τὴν τέχνη τῆς γραπτῆς ἐκτελέσεως π. χ. τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τριψηφίου ἀριθμοῦ ἐπὶ μονοψηφίον. Θὰ τοὺς δείξει ἀκόμη πὼς θὰ φτιάχνουν καὶ θὰ λύνουν μόνα τους τέτοια προβλήματα καὶ θὰ τὰ ἀφίσει νὰ ἀσκηθοῦν. 11—12 Γυμναστική, παιγνίδια, τραγούδια, καὶ ἀπαγγελία ἀπὸ τὸ δάσκαλο κι' ἀπὸ μερικὰ παιδιὰ ὠραίων ποιημάτων. Τὸ ἀπόγευμα 2—3 ἀτομικὲς ἀσχολίες καὶ 3—4 γίνονται λογαριασμοὶ στὸν πίνακα γιὰ νὰ φανεῖ πόσα χρήματα εἶχε τὸ Ταμεῖο τῆς τάξεως, πόσα εἰσέπραξεν ἀπὸ εἰσφορὰς τῶν παιδιῶν, πόσα ἐξώδευσε γιὰ νὰ ἀγοράσει χειροτεχνικὸ ὑλικὸ γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς σπορᾶς καὶ πόσα ἔμειναν ὑπόλοιπον. Τέλος ὁ δάσκαλος ἢ ἓνα παιδί διηγεῖται ἢ διαβάζει ἓνα παραμῦθι ὠραῖο ἢ μιὰ ἱστορίαν ἀπὸ τὴν Καινὴν ἢ τὴν Παλαιὰ Διαθήκην, ἀπὸ τὴ Μυθολογίαν καὶ ἀπὸ τὴ Ἀρχαία ἢ τὴ Νέα Ἱστορίαν ἢ ἀπὸ τοὺς βίους τῶν Ἀγίων.

Τὴν ἴδια περίπου μορφή παίρνει καὶ ἡ ἐργασία τῶν ἄλλων ἡμερῶν. Ἡ σειρὰ αὕτῃ τῶν ἀσχολιῶν δὲν εἶναι ἀπαράβατη. Ὁ δάσκαλος καὶ τὰ παιδιὰ κανονίζουν πότε θὰ δουλεύουν σὲ ἀτομικὲς ἐργασίες καὶ πότε σὲ κοινὴ διδασκαλίαν, ἢ ὅποια πρέπει νὰ γίνεται 1—2 ὥρες τὴν ἡμέραν. Ὅταν τελειώσουν οἱ ἀτομικὲς ἐργασίες κάθε παιδί (ἢ κάθε ὁμάδα) εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ παρουσιάσῃ στὴν τάξιν ὅ,τι ἔκανε· δηλ. τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα ἢ τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν.

Παραπάνω δείξαμε πὼς συνδέονται τὰ μαθήματα μὲ τὴν ἑορτὴ τῆς σπορᾶς. Ὁ δάσκαλος θὰ μάθει στὰ παιδιὰ μιὰ προσευχὴ καὶ ἐποχιακὰ τραγούδια γιὰ νὰ τὰ τραγουδήσουν στὴν ἑορτὴν.

“Όταν παρατηρήσει ὅτι κουραστήκανε ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς ἐργασίες θὰ τὰ προτρέψει νὰ τὶς διακόψουν καὶ νὰ πᾶνε νὰ παίξουν, νὰ γυμνασθοῦν καὶ νὰ τραγουδήσουν. Πρὶν φύγουν ἀπὸ τὴν τάξη τοὺς διηγούμεθα μονοκόμματα ἢ τοὺς διοβάζουμε μέσα ἀπὸ ἓνα βιβλίο ἓνα παραμῦθι ἢ μιὰ ἱστορία ἢ ἓνα διήγημα γιὰ νὰ φύγουν εὐχαριστημένα. Ἐπίσης τοὺς ἀπαγγέλλουμε καὶ κανένα ποίημα. Μιὰ ὥρα κάθε ἡμέρα κάνουμε καὶ ἀνάγνωση ἀπὸ τὸ Ἀναγνώστικό, γιατί εἴμαστε ὑποχρεωμένοι. Ἀλλ’ οὐσιαστικὰ στὸ Ν. Σ. γίνεται πολλὰς ὥρες μάθημα ἀναγνώσεως, ἀφοῦ εἶναι ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ νὰ παίρνουν βιβλία ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη, νὰ βρίσκουν διηγήματα καὶ ποιήματα γιὰ τὴν ἐορτή, νὰ ἀσκοῦνται πολὺ στὸ διάβασμά τους καὶ νὰ ρωτᾶνε τὸ δάσκαλο γιὰ νὰ τοὺς ἐξηγεῖ τὶς ἄγνωστες λέξεις. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ διαβάζουν πολλὰ βιβλία, αὐτενεργοῦν καὶ μαθαίνουν εὐκόλα μηχανικὴ καὶ λογικὴ ἀνάγνωση. Κάθε δυὸ ἢ τρεῖς ἡμέρες θὰ γράφεται στὸν πίνακα μιὰ ἐκθεση, θὰ διορθώνεται καὶ θὰ γίνεται μάθημα Γραμματικῆς μὲ τὸν τρόπο, ποῦ ἐκθέσαμε. Ἄν οἱ ἐκθέσεις, τὰ παραμῦθια καὶ τὰ διηγήματα ποῦ θὰ διηγεῖται ὁ δάσκαλος ἢ τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ ξεκουράζεται καὶ εὐχαριστεῖται ἡ τάξη, δὲν εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν ἐορτή, δὲ βλάπτει. Μόνον ἡ συζήτηση πρέπει νὰ εἶναι ἐντὸς τοῦ θέματος. Ἀριθμητικὴ θὰ κάνουμε, ὅσας διδεται εὐκαιρία μέσα στὴν ἐνιαία ἐργασία καὶ στὴ συζήτηση καὶ κάπου κάπου καὶ σὲ ξεχωριστὰς ὥρες.

Ὁ δάσκαλος κατὰ τὶς ὥρες τῶν ἀτομικῶν ἐργασιῶν δὲν κάθεται, παρὰ παρακολουθεῖ τὴν ἐργασία τῶν παιδιῶν, τὰ ὁδηγεῖ, τὰ βοηθεῖ τὰ παρακινεῖ μὲ εὐγενῆ τρόπο καὶ χωρὶς γκρίνιες καὶ φωνές.

“Όταν ἐτοιμασθοῦν τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα, τὰ

ποιήματα, τὰ διηγήματα, οἱ ἐκθέσεις καὶ οἱ διάλογοι θὰ ὀρισθεῖ ἡ ἡμέρα τῆς ἐορτῆς. Ἐπειτα τὰ παιδιά θὰ ἀντιγράψουν σὲ πολλὰ ἀντίτυπα τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν πρόσκληση. Τὸ πρόγραμμα θὰ συνταχθεῖ ἔτσι, ὥστε νὰ ἔχει πρῶτα προσευχή, ἔπειτα διήγημα, ἔπειτα ποίημα, τραγοῦδι, ἀνάγνωση, ἐκθέσεις, ποίημα, διήγημα, κωμωδία τραγοῦδι κ.λ.π. Στὸ μέσον τῆς ἐορτῆς γίνεται διάλειμμα. Ἀντιπρόσωποι τῆς τάξεως μοιράζουν τὶς προσκλήσεις.

Τὴν παραμονὴ θὰ στολισθεῖ ἡ αἴθουσα μὲ γλάστρες, μὲ χάρτινες ἀλυσίδες καὶ μὲ τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα καὶ θὰ γίνῃ ἡ γενικὴ δοκιμὴ. Ἡ ἐορτὴ θὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα καὶ δὲν πρέπει νὰ διαρκέσῃ πολλές ὥρες, γιὰ νὰ μὴ κουρασθοῦν τὰ παιδιά. Πρὸ τῆς ἐορτῆς οἱ καλεσμένοι θὰ παρατηρήσουν τὰ ἔργα τῆς χειροτεχνίας. Κατὰ τὸ διάλειμμα ἢ στὸ τέλος, τὸ Συμβούλιο τῆς τάξεως θὰ μοιράσῃ σ' ὅλα τὰ παιδιά, καραμέλλες, οἱ ὁποῖες θ' ἀγορασθοῦν ἀπὸ τὸ Ταμεῖο, τῆς τάξεως. Τὴν ἐπομένη γίνεται συζήτηση γιὰ τὰ παρατηρηθέντα σφάλματα καὶ γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο θὰ γινότανε καλλιτερὴ ἡ ἐορτὴ. Ὅλα τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα καὶ τὰ ἀντίγραφα τῶν ποιημάτων, τῶν διηγημάτων, τῆς ρεκλάμας, τῆς προσκλήσεως καὶ τοῦ προγράμματος τοποθετοῦνται σ' ἓνα φάκελλο, ποῦ θὰ γράφει ἀπ' ἑξῶς «ἡ ἐορτὴ τῆς σπορᾶς» καὶ ποῦ θὰ φυλαχθεῖ στὸ ἀρχεῖο τῆς τάξεως.

Μετὰ τὴν ἐορτὴ θὰ προετοιμάσουν καὶ θὰ ἐκτελέσουν ἀπόγευμα παραμυθιῶν, μετὰ φανταστικὸ παιχνίδι καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Τώρα μπορεῖ νὰ ρωτήσῃ κανεὶς : Στὰ σχολεῖα τῶν μικρῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν θὰ γίνῃ ἡ ἐορτὴ τῆς σπορᾶς, ἀλλὰ στὰ σχολεῖα τῶν μεγάλων πόλεων τί θὰ γίνῃ ; Ἐκεῖ

ἡ τάξη θὰ διοργανώσῃ ἀντὶ τῆς ἑορτῆς τῆς σπορᾶς τὴν ἑορτὴ τοῦ φθινοπώρου. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν θὰ εἶναι γεμάτη ἐντυπώσεις ἀπὸ τὰ πρωτοβρόχια, ἀπὸ τὶς ἀστραπές, ἀπὸ τὶς βροντές, ἀπὸ τὰ κιτρινιασμένα φύλλα τῶν δένδρων ποὺ πέφτουν κί' ἀπὸ τὸν συννεφιασμένο οὐρανό. Τότε ἡ ταξὶ θὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς κήπους καὶ θὰ προετοιμάσῃ ἑορτὴ τοῦ φθινοπώρου, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο ποὺ δώσαμε γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς σπορᾶς, γύρω στὴν ὁποία θὰ συνδεθοῦν ὅλα τὰ μαθήματα. Μάλιστα δὲ γιὰ τὸ φθινόπωρο ὑπάρχουν ἄφθονα ποιήματα, διηγήματα καὶ τραγούδια.

Τόσον στὰ σχολεῖα τῶν πόλεων, ὅσον καὶ στὰ σχολεῖα τῶν χωριῶν, ὅταν ὑπάρχει ἡ καλὴ θέληση τοῦ δασκάλου, δίδονται ἅπειρες ἀφορμὲς γιὰ νὰ βρεθοῦν θέματα ἑορτῶν, τὰ ὁποία θὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὶς ἐποχιακὰς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ μὲ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο.

Στὰ σχολεῖα τῶν πόλεων μπορεῖ νὰ γίνουν ἑορτὲς τοῦ φθινοπώρου, τῶν σταφυλιῶν, τῇ μιᾷ χρονίᾳ τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν ἐπομένη τοῦ Νέου Ἑτους, τοῦ χιονιοῦ ἢ τοῦ χειμῶνα, τῶν Ἀπόκρεω, τοῦ χελιδonioῦ, τῆς ἀνοιξέως, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῇ μιᾷ χρονίᾳ πένθιμη γιὰ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἐπομένη χαρούμενη γιὰ τὸ Πάσχα, τῶν φρούτων καὶ τῆς λήξεως τῶν μαθημάτων. Στὰ σχολεῖα δὲ τῶν χωριῶν ἐκτὸς αὐτῶν μπορεῖ νὰ γίνουν καὶ οἱ ἐξῆς : τοῦ τρύγου, τῆς ἐληᾶς, τοῦ ψαριοῦ, τῆς σταφίδας, τοῦ ἄρνιοῦ, τοῦ πράσινου κάμπου καὶ ἄλλες. Μποροῦν ἀκόμη νὰ γίνουν καὶ ἡμερήσιες ἐκδρομὲς μαζὶ μὲ ἑορτὴ. Ἀφοῦ μάθουν τὰ παιδιά καλὰ τὴν τέχνη τῆς διοργανώσεως τῶν ἑορτῶν θὰ τὰ ἀφίνουμε ἐλεύθερα νὰ προετοιμάζουν τὶς ἑορτὲς χωρὶς τὴν ὁδηγίαν μας.

Ἀπογεύματα παραμυθιῶν.

Ἐκτὸς τῆς ἑορτῆς ἄλλο γενικὸ κοινὸ θέμα τῆς τάξεως πρέπει νὰ ὀρίζεται ἡ διοργάνωση καὶ ἡ ἐκτέλεση ἀπογεύματος παραμυθιῶν χάριν τῶν μικροτέρων τάξεων καὶ χάριν ὅλου τοῦ σχολείου.

(1) Μιὰ ἡμέρα ὁ δάσκαλος θὰ πεῖ στὰ παιδιὰ ; «Πρέπει νὰ διοργανώσουμε ἓνα ἀπόγευμα παραμυθιῶν. Ἐγὼ θὰ σᾶς δείξω τὴν τέχνη μὲ τὴν ὁποίαν θὰ τὸ διοργανώσετε μόνα σας». Γίνεται ἐλεύθερος διάλογος ἢ συζήτηση, ἀπὸ τὸν ὁποῖον βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ ἐκτελέσουν τὰ παιδιὰ διάφορες ἐργασίες. Στὸν πίνακα θὰ γραφεῖ τὸ συνοπτικὸ σχέδιο ἐργασίας ὡς ἑξῆς : Α'. *Πνευματικὲς ἐργασίες* : 1) Παραμύθια· 2) ποιήματα τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον νὰ εἶναι μῦθος ἢ ἄλλα κατ' ἐκλογὴν· 3) διάλογοι, κωμωδίες, δράματα· 4) δραματοποίηση τῶν παραμυθιῶν. 5) αἰνίγματα, γρίφοι, παροιμίες, παραδόσεις· 6) σύνταξη ρεκλάμας, προσκλήσεως καὶ προγράμματος Β'. *Χειροτεχνικὲς ἐργασίες* : 1) Ἔργα χειροτεχνίας, ἰχνογραφίας καὶ ζωγραφικῆς καὶ σκηνὲς ἀπὸ τὰ παραμύθια, ποὺ θὰ διαβασθοῦν· 2) Ἔργα καὶ σκηνὲς τῆς ἀπολύτου ἐλευθέρας ἐκλογῆς τῶν παιδιῶν. 3) Εὕρεση καὶ ἐπίδειξη τῶν εἰκόνων, ποὺ ἔχουν τὰ βιβλία τῶν παραμυθιῶν.

Κάθε παιδί θὰ ἐργασθεῖ σ' ὅποιες δουλειὲς θέλει ἀπ' αὐτές. Ἔτσι ἄλλα θὰ ψάξουν στὰ βιβλία τῆς τάξεως καὶ τοῦ σπιτιοῦ νὰ βροῦν ὠραῖα παραμύθια καὶ θ' ἀσκηθοῦν τόσο, ὥστε νὰ εἶναι ἱκανὰ νὰ τὰ διαβάζουν ὠραῖα καὶ χωρὶς λάθη. Θὰ εἶναι ὅμως ἐλεύθερα νὰ τὰ διηγηθοῦν ἀπ' ἑξῶ, ἂν θέλουν. Θὰ βροῦν ροῦχα καὶ θ' ἀναπαραστήσουν τὰ πρόσωπα καὶ τίς σκηνὲς τῶν πα-

1) Βλέπε «Θεωρία καὶ πρᾶξις Σχολείου ἐργασίας» Σπ. Καλλιὰφα, μετάφραση ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ σελ. 162.

ραμυθίων. Θά δραματοποιήσουν δὲ καὶ τὸ παραμῦθι. Ἐνα π.χ. θά ντυθεῖ ἀράπης, ἄλλο κοκκινόσκουφίτσα, ἄλλο γρηᾶ κι' ἄλλο βασιλόπουλο. Ἀλλὰ θά βροῦν ποιήματα, κωμωδίες, διαλόγους καὶ δράματα, θά τὰ ἀντιγράψουν καὶ θ' ἀσκηθοῦν στὴν ἀπαγγελία τους. Ἀλλὰ θά βροῦν, θ' ἀντιγράψουν καὶ θά μάθουν αἰνίγματα, παροιμίες κ.λ.π. Ἀλλὰ θά ἱχνογραφήσουν, θά ζωγραφίσουν ἢ θά φτιάσουν μὲ πηλό, μὲ χαρτόνι καὶ μὲ χρωματιστὸ χαρτὶ σκηνές τῶν παραμυθίων ἢ ἄλλα ἔργα, ποὺ τοὺς ἀρέσουν κι' ἄλλα θά φτιάξουν ρεκλάμες, προσκλήσεις καὶ προγράμματα. Ὅταν ἐτοιμασθοῦν ὅλα θά γίνουν δοκιμαί καὶ θά ὀρισθεῖ ἡ ἡμέρα τοῦ ἀπογεύματος τῶν παραμυθίων. Γύρω ἀπὸ τὴ διοργάνωση τοῦ ἀπογεύματος τῶν παραμυθίων θά συνδεθοῦν ὅλα τὰ μαθήματα, ὅπως εἴπαμε παραπάνω στὴν ἐορτὴ τῆς σπορᾶς.

Ἡ ἐργασία αὕτῃ θά κρατήσῃ 3—6 ἡμέρες. Κάθε ἡμέρα θά δουλεύουν τὰ παιδιὰ σὲ ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες γιὰ τὸ ἀπόγευμα τῶν παραμυθίων καὶ θά παίρνουν μέρος καὶ στὴν κοινὴ διδασκαλία. Τὴν α' ἡμέρα π.χ. θά γίνονται 8—10 ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες, 10—11 Γυμναστικὴ καὶ παιγνίδια, γιὰ νὰ ξεκουρασθοῦν, 11—11½ ἀνάγνωση ἀπὸ τὸ Ἀναγνωστικόν, 11½—12 διήγηση ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἢ ἀπὸ ἓνα παιδί, 2—3 ἐλεύθερες ἐργασίες καὶ 3—4 ἐλευθέρη συζήτηση μέσα στὴν ὁποίαν θά γίνονται ἀνακοινώσεις ἀπὸ τὰ παιδιὰ γιὰ διάφορα πράγματα, πάνω στὶς ὁποῖες θά γίνονται λογαριασμοὶ καὶ ὀρθογραφικὲς παρατηρήσεις. Τέλος, θά παρουσιάσῃ τὸ κάθε παιδί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀτομικῆς του ἐργασίας τῆς ἡμέρας. Τὰ παιδιὰ θά εἶναι ἐλεύθερα νὰ δουλεύουν καὶ ὁμαδικά, ἂν θέλουν. Τὴ β' ἡμέρα θά ἔχουμε π.χ. 8—10 ἀτομικὲς ἐργασίες ἓνα παιδί ἢ μιὰ ὁμάδα θά πᾶνε νὰ παρακολουθήσουν τὴν

κίνηση ἑνὸς καταστήματος ἢ τὸ κτίσιμο ἑνὸς σπιτιοῦ ἢ ὅ,τι ἄλλο καὶ θὰ γράψουν τὴν ἔκθεσιν στὸν πίνακα· 10—11 διόρθωσις τῆς ἐκθέσεως, συζήτηση, γραμματικὸς κανὼν καὶ ἄσκησις 11—12· ἀτομικὲς ἐργασίαι· 2—3 ἀριθμητικὴ καὶ ἐλεύθεραι ἀσκήσεις· 3—4 ἀτομικὲς ἐργασίαι. Τί θὰ γίνεταί τις ἄλλες ἡμέρες θὰ εἶναι ἐλεύθερος νὰ τὸ κανονίσῃ ὁ δάσκαλος μὲ τὰ παιδιά.

Τέλος, θὰ στολισθεῖ ἡ αἴθουσα, θὰ κρεμασθοῦν τὰ ἔργα τῆς χειροτεχνίας καὶ θὰ γίνῃ ἡ γενικὴ δοκιμὴ. Τὸ ἀπόγευμα θὰ μαζευθοῦν ὅλα τὰ παιδιά τοῦ σχολείου, ἂν εἶναι λίγα, ἢ τῶν μικροτέρων τάξεων, ἂν εἶναι πολλά. Ἡ ἐκτέλεσις θὰ γίνεταί πάντοτε, ὅχι πρόχειρα, ἀλλὰ πάνω σένα πρόγραμμα, τὸ ὁποῖο μπορεῖ ν' ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς σειράν: προσευχή, διήγησις ἢ διάβασμα ἀπὸ τὸ βιβλίον ἑνὸς παραμυθιοῦ καὶ δεῖξιμο τῶν σχετικῶν εἰκόνων τοῦ βιβλίου, δραματοποίησις, τραγοῦδι, ποίημα, β' παραμῦθι, αἰνίγματα, τραγοῦδι διάλειμμα κ.λ.π. Στὸ τέλος ἢ κατὰ τὸ διάλειμμα τὸ Συμβούλιον τῆς τάξεως προσφέρει σ' ὅλα τὰ παιδιά καραμέλλας ἢ ἄλλο γλύκισμα, ποῦ θ' ἀγορασθεῖ ἀπὸ τὸ Ταμεῖον τῆς τάξεως. Τὴν ἐπομένη γίνεται συζήτησις γιὰ τὰ σφάλματα τῆς ἐκτέλεσεως καὶ μαζεύονται τὰ ἔργα καὶ τὰ ἀντίγραφα τῶν ποιημάτων, τῶν αἰνιγμάτων καὶ τῶν παραμυθίων καὶ τοποθετοῦνται σ' ἓνα φάκελλο, στὸν ὁποῖον θὰ γραφῇ «ἀπόγευμα παραμυθίων τῆς...». Ἐπειτα ἀπὸ κάθε ἑορτῇ, ἀπὸ κάθε ἔκθεσιν προϊόντων· κι' ἀπὸ κάθε φανταστικὸ παιγνίδι πρέπει νὰ γίνεταί ἀπόγευμα παραμυθίων.

Ἐκθέσεις προϊόντων.

Ἄλλο θέμα γύρω στὸ ὁποῖον εἶναι δυνατό

νά ένωθοῦν ὅλα τὰ μαθήματα τῆς Γ' καὶ Δ' τάξεως. μὲ τὴ βασικὴ προϋπόθεση πῶς τὸ κάθε παιδί θ' ἀσχολεῖται μὲ δουλειὰ ἀνάλογη πρὸς τὴν ἀτομικότητά του, εἶναι καὶ ἡ διοργάνωση ἐκθέσεων προϊόντων. Μετὰ τὴ διεξαγωγή τῆς ἐορτῆς τὰ παιδιὰ θὰ ἐργασθοῦν σ' ἄλλο θέμα καὶ ὅχι πάλι γιὰ ἐορτή, γιατί ἀρίσκονται πολὺ στὴν ποικιλία καὶ στὴ διαρκῆ μεταβολή. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ θέματα θὰ εἶναι καὶ ἡ ἐκθεση προϊόντων.

Τέτοιες ἐκθέσεις μπορεῖ νὰ διοργανώσει ἡ τάξη πολλές, ὅπως π. χ. ἐκθεση αὐτοκινήτων, ἀεροπλάνων, λαχανικῶν, φρούτων, προϊόντων τοῦ δάσους, γλυκισμάτων καὶ ζαχαρωτῶν, ζώων, φυτῶν, ψαριῶν κ.λ.π. Ἄς φέρουμε ἓνα παράδειγμα. Ὁ δάσκαλος θὰ θέσει τὸ σκοπὸ: «Τώρα παιδιὰ θὰ διοργανώσουμε μιὰ ἐκθεση αὐτοκινήτων». Γίνεται συζήτηση γιὰ τὸν τρόπο τῆς διοργανώσεως καὶ γιὰ τίς ἐργασίες, ποὺ πρέπει νὰ κάνει ἡ τάξη, καὶ γράφεται τὸ διάγραμμα τοῦ σχεδίου στὸν πίνακα: Πνευματικὲς ἐργασίες: 1) Ποιήματα αἰνίγματα καὶ παροιμίες γιὰ τ' αὐτοκίνητα· 2) διηγήματα, ἱστορίες καὶ παραμῦθια σχετικὰ· 3) διάλογοι καὶ κωμωδίες γιὰ αὐτοκίνητα· 4) ρεκλάμες γιὰ τὴν ἐκθεση καὶ 5) σύνταξη προσκλήσεως καὶ προγράμματος. Χειροτεχνικὲς ἐργασίες: 1) Θὰ φτιάξουν αὐτοκίνητα, ποδήλατα καὶ μοτοσυκλέττες μὲ χειροτεχνικὸ ὕλικό· 2) θὰ ἰχνογραφήσουν καὶ θὰ ζωγραφίσουν αὐτοκίνητα καὶ ἄλλες σχετικὲς σκηνές· 3) θὰ φέρουν ἀπὸ τὸ σπῆτι τοὺς αὐτοκίνητα μικρὰ καὶ μοτοσυκλέττες ποὺ ἔχουν γιὰ παίγνidia· 4) θὰ ψάξουν σὲ βιβλία, σὲ ἐφημερίδες καὶ σὲ περιοδικὰ νὰ βροῦν εἰκόνες μ' αὐτοκίνητα, μὲ ποδήλατα καὶ μὲ μοτοσυκλέττες· 5) θὰ φτιάξουν μὲ χαρτόνι κεφαλαῖα γράμματα γιὰ νὰ γράψουν στὸν τοῖχο «ἐκθεση αὐτοκινήτων καὶ ποδηλάτων». κλπ.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ μερικώτερα θέματα, ποὺ περιέ-

χει τὸ γενικὸ θέμα τῆς διοργανώσεως τῆς ἐκθέσεως τῶν αὐτοκινήτων, θὰ διαλέξει καὶ θ' ἀσχοληθεῖ τὸ κάθε παιδί μέσα στὴν τάξη καὶ κατὰ τίς ὥρες τῆς ἐλευθέρας ἀτομικῆς ἀσχολίας, μ' ὅσα καὶ μ' ὅποια τοῦ ἀρέσουν. Ἡ ἐργασία αὕτη θὰ διαρκέσει πολλές ἡμέρες καὶ ἕως ὅτου ἐτοιμάσουν τὰ παιδιὰ ὅλες τίς διανοητικὲς καὶ τίς χειροτεχνικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἐκθεση. Μέσα στὴν τάξη κάθε ἡμέρα θὰ δουλεύουν μέσα σὲ ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἀσχολίες ἐπὶ 3—4 ὥρες, κατὰ τίς ὁποῖες ἄλλα θὰ φτιάχνουν αὐτοκίνητα ἢ ποδήλατα μὲ πηλό, μὲ χαρτόνι, μὲ ξύλα, μὲ πλαστιλίνη καὶ μὲ χρωματιστὸ χαρτί μπριστόλ, ἄλλα θὰ ἰχνογραφοῦν, θὰ ζωγραφίζουν, θὰ κεντᾶνε σὲ ἄσπρο χαρτόνι ἢ θὰ φτιάχνουν μὲ γραμματόσημα αὐτοκίνητα, ποδήλατα καὶ μοτοσυκλέττες, ἄλλα θὰ ἰχνογραφοῦν ἢ θὰ γράφουν ρεκλάμες, ἄλλα θὰ διαβάζουν σχετικὰ διηγήματα, ἄλλα θὰ μαθαίνουν καὶ θ' ἀντιγράφουν σχετικὰ ποιήματα, διαλόγους καὶ κωμωδίες κι' ἄλλα θὰ κάνουν διάφορες ἐργασίες γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐκθέσεως.

Ἄλλ' ὁ δάσκαλος ἔχει ὑποχρέωση νὰ φροντίζει, ὥστε γύρω ἀπὸ τίς ἀτομικὲς ἐργασίες, νὰ ἐνώνονται ὅλα τὰ ἄλλα μαθήματα. Τοῦτο θὰ τὸ ἐπιτύχει κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπο : «Ὅταν ἴδῃ ὅτι τὰ παιδιὰ δουλεύουν δυὸ ὥρες στὶς ἀτομικὲς ἐργασίες θὰ τοὺς πεῖ : «Θέλετε, παιδιὰ, νὰ συζητήσουμε λίγο τώρα γιὰ τ' αὐτοκίνητα ;» ἢ «Ὁ Ν. ἔχεινὰ ἀνακοινώσει κάτι στὴν τάξη». «Θέλετε νὰ τραγουδήσουμε ;» Ὅταν θέλουν νὰ ἐργασθοῦν ἀκόμη, θὰ τ' ἀφίσει ἐλεύθερα. Ὅταν διαφωνοῦν, θὰ ὀρίσει αὐτὸς ὁμέσως καὶ γρήγορα τί θὰ κάνουν : θὰ πεῖ π.χ. «Ἀφήστε τίς ἐργασίες σας γιὰ νὰ σᾶς διηγηθῶ μιὰ ἱστορία».

Κάθε ἡμέρα γύρω ἢ μέσα στὶς ἐλεύθερες ἐργασίες θὰ γίνεται κοινὴ διδασκαλία, ἢ ὁποῖα θὰ

προσπαθοῦμε νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν σχετικῇ μὲ τὴν ἔκθεση ἢ μὲ ἄλλο θέμα, ποὺ προετοιμάζει ἡ τάξη.

Οἱ ἀτομικὲς ἐργασίες καὶ ἡ κοινὴ διδασκαλία θὰ παίρνει ὅλες τὶς ἡμέρες, ποὺ θὰ προετοιμάζουν τὰ παιδιὰ τὴν ἔκθεση τῶν αὐτοκινήτων, τὸ δρόμο καὶ τὴ μορφή, ποὺ εἴπαμε γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς σπορᾶς. Κάθε ἡμέρα θὰ γίνονται ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἔκθεση τῶν αὐτοκινήτων καὶ γύρω σ' αὐτὲς θὰ γίνεται συζήτηση, λογαριασμοί, λύση ἀποριῶν, ἐκθέσεις, γραμματικὴ, ἀνακοινώσεις, τραγούδια, παιγνίδια, γυμναστικὴ, ἀπαγγελία ποιημάτων κι' ἄλλα μαθήματα τῆς κοινῆς διδασκαλίας, τὰ ὁποῖα θὰ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὰ αὐτοκίνητα. Τὰ διηγήματα, τὰ ποιήματα καὶ οἱ ἐκθέσεις τῆς κοινῆς διδασκαλίας καὶ ὅχι τῆς προετοιμασίας τῆς ἐκθέσεως, ἐπιτρέπεται νὰ μὴν εἶναι καὶ σχετικὰ μὲ τὰ αὐτοκίνητα.

Χωριστὸ μάθημα Φυσικῆς καὶ Γεωγραφίας δὲ θὰ ἔχουμε στὴ Γ' καὶ Δ' τάξη τοῦ Ν. Σ. Ἀλλ' ὅταν δοθεῖ ἀφορμὴ στὴν κοινὴ διδασκαλία θὰ γίνεται λόγος γιὰ κανένα ζῷο, φυτὸ, ὄρυκτό, χωριό, βουνὸ καὶ πόλη καὶ θὰ δείχνει ὁ δάσκαλος, ποὺ βρίσκεται στὸ χάρτη.

Ὅταν ἐτοιμασθοῦν τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα καὶ θὰ ἔχουν ἀσκηθεῖ τόσο τὰ παιδιὰ, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀπαγγέλουν ὠραῖα τὰ ποιήματα, τοὺς διαλόγους καὶ τὶς κωμωδίες καὶ νὰ διηγοῦνται ἢ νὰ διαβάζουν τὰ σχετικὰ διηγήματα, θὰ ὀρισθεῖ ἡ ἡμέρα, ποὺ θ' ἀνοίξει ἡ ἔκθεση καὶ θὰ γίνουν οἱ δοκιμές. Τὴν παραμονὴ θὰ στολισθεῖ ἡ αἴθουσα μὲ τὰ ἔργα τῆς χειροτεχνίας, μὲ τὶς εἰκόνες, καὶ μὲ τὰ μικρὰ αὐτοκίνητα, ποδήλατα καὶ μοτοσυκλέτες, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὰ παιδιὰ γιὰ παιγνίδια καὶ ποὺ θὰ τοποθετηθοῦν πάνω σὲ τραπέζια.

Ποῖοι θὰ προσκληθοῦν στήν ἔκθεση θὰ κανονισθεῖ ἀπὸ τὴν τάξη. Καλὸν εἶναι νὰ προσκληθοῦν τὰ παιδιὰ τῶν ἄλλων τάξεων τοῦ σχολείου ἢ καὶ τῶν γειτονικῶν σχολείων καὶ λίγοι ἀπὸ τοὺς οἰκείους τῶν μαθητῶν.

Τὴν ἡμέρα καὶ τὴν ὥρα, ποῦ θ' ἀνοίξει ἡ ἔκθεση οἱ προσκαλεσμένοι θὰ παρατηρήσουν τὰ ἔργα τῶν παιδιῶν καὶ τὰ ἐκθέματα. Ἐπειτα θὰ δοθεῖ καὶ μικρὰ ἐορτὴ διαρκείας τὸ πολὺ μιᾶς ὥρας, μὲ τὸ ἑξῆς πρόγραμμα : προσευχή, διήγημα, τραγοῦδι, ποιήμα, κωμωδία κ.λ.π. Θα καταβληθεῖ ὅμως προσπάθεια τὰ διηγήματα καὶ τὰ ποιήματα νὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τ' αὐτοκίνητα. Τέλος, τὸ Συμβούλιο τῆς τάξεως θὰ μοιράσει καρτέλλες καὶ θὰ κλείσει ἡ ἔκθεση. Τὴν ἐπομένη γίνεται συζήτηση γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐκθέσεως καὶ τοποθετοῦνται τὰ ἔργα καὶ τὰ ἀντίγραφα τῶν διηγημάτων καὶ τῶν ποιημάτων σὲ εἰδικὸ φάκελλο, ποῦ θὰ γράφει ἀπ' ἑξῶ «ἐκθεση αὐτοκινήτων. Τάξη Δ'. ἡμερομηνία».

Μὲ ἀνάλογο τρόπο θὰ γίνεται καὶ ἔκθεση λαχανικῶν, φρούτων, ζαχαρωτῶν, ζώων τοῦ σπιτιοῦ, ζώων τοῦ δάσους, δημητριακῶν προϊόντων κ.λ.π. καὶ γύρω τῆς θὰ προσπαθεῖ ὁ δάσκαλος νὰ ἐνώνει τὰλλα μαθήματα.

Τὰ φανταστικὰ παιγνίδια.

Ἄλλο κοινὸ θέμα τῆς τάξεως (Γ. καὶ Δ'.) μπορεῖ νὰ ὀρισθεῖ ἡ διοργάνωση καὶ ἡ ἐκτέλεση φανταστικοῦ παιγνιδιοῦ. Τέτοια φανταστικὰ παιγνίδια εἶναι πολλὰ. Μεταβάλλεται ἡ τάξη σὲ ξενοδοχεῖο τοῦ φαγητοῦ, σὲ παντοπωλεῖο, σὲ φοῦρνο, σὲ ὀπωροπωλεῖο, σὲ λαχανοπωλεῖο, σὲ ἰχθυοπωλεῖο καὶ σ' ἄλλα παρόμοια καταστήματα,

καὶ διοργανώνεται φανταστικὸ παιγνίδι, γύρω στὸ ὁποῖο συνδέονται ὅλα τὰ μαθήματα (Ἀριθμητική, διηγήματα, ποιήματα, Γραμματική καὶ Ἔκθεσις) καὶ γίνεται ἐλευθέρα συζήτηση.

Τὸ βιβλίον τοῦ Γερμανοῦ δασκάλου P. Münck «Ἀπὸ τὴν τάξη μου» μετάφραση Γ. Ντεγιάννη, ἐκδόσεως Δημητράκου, ἔχει πρακτικὸ διοργανώσεως καὶ ἐκτελέσεως τοῦ φανταστικοῦ παιγνιδιοῦ «Ξενοδοχεῖο φαγητοῦ» ἀπὸ τὰ παιδιά τῆς Δ' τάξεως (1). Θὰ φέρουμε καὶ ἐμεῖς ἐδῶ ἓνα παράδειγμα, γιὰ νὰ φανεῖ, ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ φανταστικοῦ παιγνιδιοῦ καὶ στὰ δικά μας σχολεῖα.

Ἀφοῦ θὰ ἔχει διοργανώσει ἡ τάξη ἑορτές, ἀπογεύματα παραμυθιῶν καὶ ἐκθέσεις προϊόντων θὰ πεῖ μιὰ ἡμέρα ὁ δάσκαλος: «Τώρα θὰ σᾶς δείξω πῶς θὰ διοργανώσετε ἓνα φανταστικὸ παιγνίδι καὶ ὡς τέτοιο ὀρίζω τὸ παντοπωλεῖο». Ἐπειτα θὰ τοὺς πεῖ ὅτι γιὰ νὰ πετύχει πρέπει νὰ κάνουν τίς ἐξῆς δουλειές: Νὰ φέρουν ἀπὸ τὸ σπῆτι τοὺς σὲ μικρὴ ποσότητα διάφορα εἶδη ἀπὸ αὐτὰ ποὺ πωλοῦν στὰ παντοπωλεῖα καὶ νὰ τὰ βάνουν μέσα σὲ μικρὲς σακκοῦλες. Νὰ φέρουν μιὰ μικρὴ ζυγαριὰ μὲ τὰ δράμια τῆς. Νὰ φτιάξουν χειροτεχνικὰ ἔργα καὶ σκίτσα ἀπὸ τὰ παντοπωλεῖα. Νὰ φτιάξουν ρεκλάμες παντοπωλείου. Νὰ βροῦν εἰκόνες καὶ διάφορα ἔντυπα, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ κρεμοῦν στὰ παντοπωλεῖα. Νὰ κόψουν χαρτόνια καὶ νὰ φτιάξουν φανταστικὰ χαρτονομίσματα. Νὰ γράψουν ἐκθέσεις γιὰ τὴν κίνηση καὶ τὴ ζωὴ τοῦ παντοπωλείου. Νὰ φτιάξουν κοὶ νὰ λύσουν σχετικὰ προβλήματα. Νὰ ψάξουν νὰ βροῦν σχετικὰ διηγήματα ἢ ποιήματα, νὰ

1) Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι πολὺ χρήσιμο γιὰ τὸ δάσκαλο.

τὰ μάθουν καὶ νὰ τὰ ἀνακοινώσουν στὴν τάξη. Νὰ κάνουν κι' ἄλλες παρόμοιες ἐργασίες.

Μιά γωνία τῆς αἰθούσης μεταβάλλεται σὲ παντοπωλεῖο καὶ στολίζεται μὲ τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα, μὲ τὶς ρεκλάμες καὶ μὲ τὶς εἰκόνες. Πάνω σὲ ράφια τοποθετοῦνται οἱ σακκοῦλες, κι' ἄλλα εἶδη καὶ πάνω στὸ τραπέζι ἡ ζυγαριά. Δυὸ ἢ τρία παιδιὰ παίζουν τὸ ρόλο τοῦ ὑπαλλήλου, ἓνα τοῦ ἀφεντικοῦ κι' ἓνα τοῦ ταμῆα. "Ἐνα-ἓνα παιδί πηγαίνει καὶ ζητάει διάφορα εἶδη. Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ τὰ δίνουν φανταστικὰ καὶ τοῦ κάνουν τὸ λογαριασμό. "Ἐπειτα πηγαίνει στὸν Ταμῆα πληρώνει καὶ παίρνει τὰ ρέστα. Τὰ ἄλλα παιδιὰ κάθονται ἡσυχὰ στὰ θρανία, παρακολουθοῦν τὸ παιγνίδι καὶ λογαριάζουν τὴν ἀξία τῶν εἰδῶν γιὰ νὰ ἴδουν μήπως ἔκαναν λάθος στοὺς λογαριασμοὺς οἱ ὑπάλληλοι καὶ ὁ Ταμῆας. "Ἐπειτα τραγουδοῦν, παίζουν, συζητοῦν γιὰ τὸ παντοπωλεῖο, φτιάνουν καὶ λύνουν σχετικὰ προβλήματα, γράφουν καὶ διορθώνουν ἐκθέσεις, κάνουν ὀρθογραφικὲς παρατηρήσεις, διηγοῦνται ἱστορίες καὶ ἀπαγγέλλουν ποιήματα. Τὸ φανταστικὸ παιγνίδι θὰ ἐξακολουθήσει, ὅσο θέλουν τὰ παιδιά. Κατὰ ἀνάλογο τρόπο γίνονται καὶ τὰ ἄλλα παιγνίδια.

Κατὰ τὶς ἡμέρες τῆς προετοιμασίας τοῦ φανταστικοῦ παιγνιδιοῦ θὰ φροντίζουμε νὰ γίνονται κάθε ἡμέρα ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες καὶ κοινὴ διδασκαλία, στὴν ὁποίαν θὰ ἐνυφαίνονται ὅλα τὰ μαθήματα.

Τὰ φανταστικὰ παιγνίδια γίνονται στὴν Γ' καὶ στὴν Δ'. τάξη, ἐπειδὴ ἀρέσει στὰ παιδιά ἡ ποικιλία καὶ ἡ ἀλλαγὴ στὶς ἀσχολίες τους καὶ στὴ ζωὴ τῆς τάξεως. Πρέπει ὅμως νὰ γίνονται μόνον 3—4 φορές τὸ χρόνο, γιατί θέλουν ἀρκετὲς ἡμέρες γιὰ προετοιμασία.

Σχολικοί περίπατοι με πατριδο- γραφικά θέματα.

Ἐκδρομές καὶ περίπατοι πρέπει νὰ γίνονται πολὺ συχνὰ στὸ Ν.Σ. Θὰ προσπαθοῦμε δὲ νὰ ἐνώ-
νουνται μὲ πατριδογραφικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα θὰ
ἐπεξεργάζεται ἡ τάξη καὶ τὰ ὁποῖα, ὅσάκις εἶναι
δυνατό, θὰ φροντίζουμε νὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὶς
ἐποχιακὲς ἀσχολίες τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ πρὶν
ἐκθέσουμε πῶς θὰ γίνεται ἡ ἐπεξεργασία τῶν πα-
τριδογραφικῶν θεμάτων ἀπὸ τὴν τάξη εἶναι ἀ-
νάγκη νὰ παρουσιάσουμε τὴ θέση τῆς πατριδο-
γνωσίας στὰ δύο σχολεῖα.

Πατριδογνωσία. Στὸ Π.Σ. τρεῖς ὥρες τὴν ἐβδο-
μάδα γίνεται πατριδογνωσία μὲ μορφή τῆς διδα-
σκαλίας τὸν ἀναπτύσσοντα διάλογο. Κατὰ τὸ
Π.Σ. ἡ πατριδογνωσία ἔχει σκοπὸ, 1) νὰ ἐξερευ-
νήσῃ τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ μαθητοῦ πατρίδα ἐσκεμ-
μένως καὶ πολυμερῶς· νὰ μάθῃ δηλ. τὸ παιδί
τὴν ἰδιαιτέρα τοῦ πατρίδα κι' ὅλα τ' ἀντικείμενά
τῆς (τὸ ἔδαφος, τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων τοπο-
θεσιῶν, τοὺς δρόμους, τὶς πλατεῖες, τοὺς ναοὺς,
τὸ κλίμα, τὰ ζῶα, τὶς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, τὰ
ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα κ.λ.π.)· 2) νὰ γνωρίσῃ στοὺς
μαθητὰς τὰς γεωγραφικὰς ἐννοίας (πηγή, ποτα-
μός, πρόποδες, ὄρος, κόλποι κ.λ.π.)· 3) νὰ γνωρί-
σῃ στοὺς μαθητὰς τὸν οὐρανὸ τῆς πατρίδος καὶ
τ' ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα (βροχή, χιὼν, ψυχρός,
ἥλιος, ὥραι τοῦ ἔτους κ.λ.π.)· 4) νὰ μάθῃ τὰ παι-
διὰ νὰ διαβάζουν καὶ νὰ κατανοοῦν τὸ χάρτη.
Τὸ ἰσχυρὸν δὲ πρόγραμμα ἀπαιτεῖ ἀπὸ μὲν τὸ δά-
σκαλο νὰ τὰ διδάξῃ ὅλα αὐτά, ἀπὸ δὲ τὰ μικρὰ
παιδιὰ τῆς Α'. καὶ τῆς Β'. τάξεως, τὰ γεμᾶτα
ἀπὸ κινητικότητα καὶ συναισθηματικὴ ζωὴ, ν' ἀπο-
μνημονεύουν ὅλο αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν γνώσεων.

Οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς τοῦ Π.Σ. ἀπεδείχθησαν σήμερα γιὰ πολλοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους ὄχι μόνον μάταιες, ἀλλὰ καὶ βλαβερὲς στὰ παιδιὰ. Τὸ μικρὸ παιδί εἶναι ἓνας ψυχοφυσικὸς ὁργανισμός, ὁ ὁποῖος περνᾷ πολλὰ στάδια ἐξελίξεως. Ὅταν φοιτᾷ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Α' ἕως τὴν Δ', τάξη δὲν ἔχουν ὠριμάσειν καὶ δὲν λειτουργοῦν τέλεια οἱ ψυχικὲς καὶ οἱ πνευματικὲς του λειτουργίαι. Στὰ τέσσαρα αὐτὰ χρόνια δὲν ἔχει στὴν ὑποταγὴν του καὶ στὴν ἐξουσίαν του τὴν προσοχὴν καὶ δὲν μπορεῖ, ὅσο κι' ἂν θέλει, νὰ στρέψῃ τὸ ἐνδιαφέρον του, τὴν προσοχὴν του καὶ τὴν ψυχὴν του ἐκεῖ, πού θέλει ὁ δάσκαλος ἢ στίς γνώσεις πού ἐπιβάλλει τὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ μόνον σ' ἐκεῖνες τίς ἀντιλήψεις καὶ σ' ἐκεῖνες τίς ἐντυπώσεις, πού γεμίζουν τὴν ψυχὴν του καὶ πού προέρχονται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον (ἐορτές, πανηγύρια, ἀσχολίαι τῶν κατοίκων, οἰκογενειακὲς συναναστροφές, προϊόντα κάθε ἐποχῆς, γεγονότα, καιρικὲς μεταβολές κ.λ.π.). Οἱ ἐντυπώσεις αὐτὲς συγκλονίζουν τὴν ψυχὴν του καὶ γι' αὐτὸ μόνον ἀπ' αὐτὲς πρέπει νὰ ξεκινάει ὁ δάσκαλος καὶ νὰ ὀργανώνει τὴν ἐργασία καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς τάξεώς του.

Τὸ βασικώτερον μειονέκτημα τῆς ἀπαιτήσεως τοῦ Π.Σ., κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ δάσκαλος ὑποχρεοῦται νὰ μάθῃ στὰ παιδιὰ ὅλες αὐτὲς τίς πατριδογραφικὰς γνώσεις, εἶναι ὅτι βάζει ὡς σκοπὸν τὴν ἀγωγὴν νὰ μεταδώσῃ ὠρισμέναις γνώσεσιν κι' ὡς μέσον, πού θὰ φορτωθῇ τίς γνώσεις αὐτὲς, τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ. Ἄλλ' ὅπως ἐκθέσαμε σὲ ἄλλο μέρος τοῦ βιβλίου, ἐμποδίζεται ἡ ἐξέλιξις τοῦ παιδιοῦ, ὅταν βάζουμε ὡς σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τὴν μετάδοσιν τῶν γνώσεων.

Ἐπειτα, ὅταν διδάσκουμε χωριστὸ μάθημα πατριδογραφίας, δὲν ὠφελοῦνται τὰ παιδιὰ, γιατί

δέν αὐτενεργοῦν πραγματικά καὶ γιὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτὴ εἶναι προκαθορισμένη καὶ ὄχι παραγωγική. Ἡ δὲ προκαθορισμένη ἐργασία εἶναι ἄχρηστη, ἐπειδὴ δέν δυναμώνει τὸ παιδικὸ μυαλό, κι' ἀνήθικη, ἐπειδὴ συνηθίζει τὰ παιδιὰ στὴν πνευματικὴ τεμπελιά, ἀφοῦ παίρνουν ἑτοιμὲς τίς γνώσεις ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου.

Ὡστε δέν πρέπει νὰ προκαθορίζεται μὲ πρόγραμμα ποιεῖς γνώσεις πατριδογραφικὲς ὁφείλουν νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ, οὔτε πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ πατριδογραφία σὲ ξεχωριστὸ μάθημα γιὰ τοὺς ἐξῆς πέντε λόγους: 1) γιὰ τὴν εἶναι ἱκανὰ τὰ παιδιὰ τῆς Α'. ἕως Δ'. τάξεως ν' ἀσχοληθοῦν μὲ χωριστὴ ὕλη (μαθήματα). 2) γιὰ τὴν προκαθορισμένη ἐργασία εἶναι ἄχρηστη, ψεύτικη καὶ δέν ἀκονίζει τὸ παιδικὸ μυαλό. 3) γιὰ τὴν ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ στρέφουν τὴν προσοχὴ τους, τὸ ἐνδιαφέρον τους καὶ τὴν ψυχὴ τους στὶς γνώσεις ποὺ ζητάει ὁ δάσκαλος ἢ τὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ μόνο στὶς ἐντυπώσεις, ποὺ εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τους καὶ ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον. 4) γιὰ τὴν βάζουμε ὡς σκοπὸ τίς γνώσεις κι' ὡς μέσο, ποὺ θὰ τίς πάρει, τὸ παιδί, ἐνῶ πρέπει νὰ ἔχουμε ὡς σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ καὶ ὡς μέσον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτὴ τίς γνώσεις καὶ 5) γιὰ τὴν δίνουμε εὐκαιρίες νὰ αὐτενεργήσουν τὰ παιδιὰ καὶ νὰ ἐργάζονται ἀνάλογα μὲ τὴν ἀτομικότητά τους.

Τὸ Ν. Σ. ξεκινάει ἀπὸ τὴν προϋπόθεση πὼς τὴ διδασκτέα ὕλη δέν πρέπει νὰ τὴν προκαθορίζει ὁ δάσκαλος ἢ τὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ μόνον οἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ ἐντυπώσεις, ποὺ συγκλονίζουν κάθε ἐποχὴ τὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν. Τὸ Ν. Σ. δέν θέλει νὰ κάθονται τὰ παιδιὰ ἀκίνητα στὰ θρανία καὶ ν' ἀκούνε τὸ δάσκαλο νὰ διδάσκει ἢ ν' ἀπαντοῦν στὶς ἐρωτήσεις του, ἀλλὰ θέλει

νά δουλεύουν μέσα στην τάξη σὲ ἐργασίες (πνευματικὲς καὶ χειροτεχνικὲς), ποὺ θὰ τοὺς ἀρέσουν καὶ ποὺ θὰ τίς κάνουν μ' ὄλο τὸ ἐνδιαφέρον τους, μ' ὅλες τίς δυνάμεις τους, μ' ὅλη τὴ χαρὰ τους καὶ μ' ὅλη τὴν ψυχὴ τους· δηλ. μὲ πραγματική αὐτενέργεια. Γιατὶ τὸ παιδικὸ μυαλὸ ἀκονίζεται μόνον, ὅταν αὐτενεργεῖ πραγματικά.

Ἀντὶ τοῦ χωριστοῦ μαθήματος τῆς πατριδογνωσίας ὅχι μόνον στὴν Α. καὶ στὴ Β'. τάξη, ἀλλὰ καὶ στὴ Γ'. καὶ στὴ Δ'. στο Ν. Σ. θὰ γίνεται τοῦτο : "Ὅταν παρατηρήσει ὁ δάσκαλος ὅτι εἶναι γεμισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν μ' ἐντυπώσεις πατριδογνωστικὲς θὰ στρέψει ὅλη τὴν ἐργασία τῆς τάξεως του πρὸς αὐτές. Τὴν ἐποχὴ τοῦ τρύγου ὅλη ἡ ἐργασία τῆς τάξεως ἐπὶ 8—15 ἡμέρες θὰ εἶναι σχετικὴ μ' αὐτόν. Τὴν ἐποχὴ τῆς σπορᾶς θὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὴ σπορά. Τὴν ἐποχὴ τοῦ θερισμοῦ θὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὸ θερισμό. Τὴν ἐποχὴ τοῦ τρυγήματος τῶν μελισσιῶν σχετικὴ μὲ τὰ μελίσσια. Τίς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων σχετικὴ μὲ τὰ Χριστούγεννα. Τὴν ἐποχὴ τοῦ φθινοπώρου σχετικὴ μὲ τὸ φθινόπωρο. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔρχονται τὰ χελιδόνια σχετικὴ μ' αὐτά, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὁ δάσκαλος θὰ παίρνει τὰ παιδιά καὶ θὰ τὰ πηγαίνει ἐκδρομὴ γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τίς ἐποχιακὲς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, ὥστε ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας νὰ εἶναι ἡ ἐργασία τῆς τάξεως σχετικὴ μ' αὐτές.

Παράδειγμα Α'. Ἡ τάξη πηγαίνει ἐκδρομὴ σ' ἓνα μελισσοκομεῖο, καὶ παρακολουθεῖ πῶς ὁ μελισσοκόμος βγάζει ἀπὸ τίς κυψέλες τὸ κερὶ καὶ τὸ μέλι. Ὁ δάσκαλος θὰ τὸν παρακαλέσει νὰ διηγηθῇ στὰ παιδιά διάφορα περίεργα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς μέλισσας. Ἐπειτα θὰ προσκαλέσει τὰ παιδιά ν' ἀπευθύνουν ἐρωτήσεις στο μελισσοκόμο γιὰ ἀπορίες ποὺ τυχὸν θὰ ἔχουν ἀπ' ὅ,τι εἶδαν. Γι-

νεται συζήτηση μεταξύ παιδιών και μελισσοκόμου. Μετά θά παίξουν, θά χορέψουν, θά τραγουδήσουν.

Κατόπιν επί πολλές ημέρες θά γίνεται ένιαία εργασία με κοινό θέμα «ή μέλισσα». Ἄλλ' ή μορφή τής ένιαίας αὐτῆς εργασίας θά εἶναι διαφορετική στήν Α' τάξη, διαφορετική στή Β' τάξη καί διαφορετική στή Γ' καί Δ', ὅπως εἶναι διαφορετικός ὁ βαθμός τής πνευματικῆς ικανότητος τῶν παιδιῶν κάθε τάξεως.

Στήν Α' τάξη ή ένιαία εργασία επί αρκετές ημέρες πάνω στό θέμα «ή μέλισσα» θά γίνει ὡς ἑξῆς: Κάθε ήμέρα θά ἔχουμε ατομικές εργασίες κατ' ἐκλογήν καί κοινή διδασκαλία, ή ὁποία θά εἶναι μικρᾶς διαρκείας. Θά προτρέψουμε τὰ παιδιά νά φτιάξουν με ὅ,τι χειροτεχνικό ὑλικό θέλουν καί νά ἰχνογραφήσουν μέλισσες, κυψέλες, δοχεῖα με μέλι, κηριὰ καί ὅ,τι ἄλλο τοὺς ἔκανε ἐντύπωση ἀπό τήν ἐκδρομή, νά φτιάξουν ρεκλάμες γιά τὸ πούλημα τοῦ κηριοῦ καί τοῦ μελιοῦ, νά ψάξουν νά βροῦν εἰκόνες με μέλισσες, νά φτιάξουν στό ἀμμοδοχεῖο κυψέλες καί ὅ,τι ἄλλο σχετικό καί νά φτιάξουν με βότσαλα διάφορες σκηνές. Αὐτὲς εἶναι οἱ ατομικές εργασίες. Στήν κοινή διδασκαλία θά γράψουν στόν πίνακα φράσεις γιά τὰ μελίσσια, θά συζητήσουν, θά μετρήσουν τὰ χειροτεχνικά ἔργα καί πάνω σ' αὐτὰ θά κάνουν προσθέσεις καί ἀφαιρέσεις, θά παίζουν στήν αὐλή «περνάει περνάει ή μέλισσα» κι' ἄλλα παιγνίδια, θά τραγουδήσουν, θά τοὺς μάθει ὁ δάσκαλος σχετικὰ τραγούδια, ὅπως τὸ τραγοῦδι ή κυψέλη, θά τοὺς διηγηθεῖ ἱστορίες γιά τίς μέλισσες, θά τοὺς ἀπαγγεῖλλει σχετικὰ ποιήματα, κι' ἂν ζητήσουν, θά τοὺς μάθει ἓνα ἢ δύο, θά διηγηθοῦν παραμύθια, θά γράψουν στήν πλάκα, με πετραδάκια, με πηλὸ καί με καλαμπόκι φράσεις γιά τή μέλισσα

καί γενικά ὅλη ἡ ἐργασία ἐπὶ μερικές ἡμέρες θὰ εἶναι σχετική μὲ τίς μέλισσες.

Στὴ Β' τάξη ἡ ἐνιαία ἐργασία θὰ γίνεῖ, ὅπως καὶ στὴν Α', μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἐδῶ ἐπὶ πλεόν θὰ ψάξουν τὰ παιδιὰ στὰ βιβλία τῆς τάξεως καὶ τοῦ σπιτιοῦ τοὺς θὰ βροῦν παραμῦθια, διηγήματα, ἱστορίες, παραδόσεις, αἰνίγματα, διαλόγους, παροιμίες, ἀνέκδοτα καὶ ποιήματα σχετικά μὲ τὴ μέλισσα, θ' ἀσκηθοῦν πολλὲς φορὲς στὴν ἀνάγνωσή τους, κι' ὅποτε ἐτοιμασθοῦν θὰ τὰ διαβάσουν στὴν τάξη. Θὰ τὰ ἀντιγράψουν δὲ καθαρὰ σ' ἓνα χαρτὶ καὶ θὰ τὸ βάλλουν στὸ φάκελλο τῆς τάξεως, μαζὺ μὲ τὰ χειροτεχνικὰ ἔργα, ποὺ θὰ γράφει ἀπ' ἔξω «ἡ μέλισσα». Ἄν τυχὸν θέλουν τὰ παιδιὰ, μποροῦν νὰ φτιάξουν ἔργα κι' ὥς μὴν εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν ἐνιαία ἐργασία.

Τὰ παιδιὰ τῆς Γ' καὶ τῆς Δ' τάξεως μετὰ τὴν ἐκδρομὴ θὰ διοργανώσουν ἡ ἐορτὴ ἡ ἔκθεση γιὰ τὴ μέλισσα, μὲ τὸν τρόπο, ποὺ εἴπαμε παραπάνω.

Παράδειγμα Β. Ὁδηγοῦμε τὰ παιδιὰ στὴν ἀκρογιαλιά καὶ παρακολουθοῦν τὴν τράτα, ποὺ ψαρεύει. Ἐπειτα τὰ προσκαλοῦμε νὰ ἐκφράσουν τίς ἀπορίες ποὺ θὰ ἔχουν ἀπ' ὅτι εἶδαν, ἢ νὰ ρωτήσουν ἂν δὲν ξέρουν γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν ψαριῶν, ποὺ ἔπιασεν ἡ τράτα. Τίς ἀπαντήσεις καλὸν εἶναι νὰ τίς δίνουν οἱ ψαράδες, κι' ὅχι ὁ δάσκαλος, τοὺς ὁποίους μποροῦμε νὰ παρακαλέσουμε νὰ διηγηθοῦν στὰ παιδιὰ καμιά ἱστορία ἢ διάφορα περίεργα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ψαριῶν καὶ τῆς θάλασσας. Τέλος, θὰ τ' ἀφίσουμε ἐλεύθερα νὰ παίξουν, νὰ τραγουδήσουν, νὰ χορέψουν, νὰ μαζέψουν ὄστρακα καὶ νὰ φτιάξουν στὴν ἄμμο σπηλιές, σπῆτια, βουνά, ποτάμια κι' ὅ,τι ἄλλο θέλουν.

Κατόπιν ἐπὶ μερικές ἡμέρες θὰ γίνεῖ ἐνιαία

έργασία με κοινὸ θέμα «τὰ ψάρια». Στὴν Α'. τάξη ἡ ἐνιαία ἐργασία θὰ γίνεи ὡς ἑξῆς:

Ἀτομικὲς ἐργασίες: Θὰ προτρέψουμε τὰ παιδιὰ νὰ φτιάξουν μ' ὅ,τι χειροτεχνικὸ ὑλικὸ θέλουν νὰ ἰχνογραφήσουν καὶ νὰ ζωγραφήσουν με κραγιόνια ψάρια, βάρκες, πλοῖα, δίκτυα, σκηνές ἀπὸ τὸ ψάρεμα κι' ὅ,τι ἄλλο εἶδαν στὴν ἐκδρομὴ· νὰ ψάξουν νὰ βροῦν εἰκόνες με ψάρια, με βάρκες, με πλοῖα καὶ μ' ἄλλα θαλασσινὰ καὶ νὰ τίς δείξουν στὴν τάξη· νὰ φτιάξουν σχετικὲς ρεκλάμες καὶ με πετραδάκια στὴν αὐλὴ διάφορες σκηνές ἢ ψάρια.

Κοινὴ διδασκαλία: Θὰ συζητήσουν, θὰ κάνουν λογαριασμοὺς γιὰ τὰ ψάρια, θὰ γράφουν σχετικὲς φράσεις στὸν πίνακα καὶ στὰ τετράδια. Θὰ ποῦν πῶς πέρασαν τὴν προηγούμενη ἡμέρα. Θὰ τοὺς μάθει ὁ δάσκαλος θαλασσινὰ τραγούδια. Θὰ τοὺς διηγηθεῖ θαλασσινὲς ἱστορίες καὶ παραμῦθια, θὰ τοὺς ἀπαγγεῖλει ποιήματα γιὰ τὰ ψάρια, θὰ παίξουν, θὰ μετρήσουν τὰ ἔργα τοὺς καὶ γενικὰ θὰ βρεῖ ὁ δάσκαλος κι' ἄλλες ἐργασίες σχετικὲς με τὰ ψάρια.

Τὰ παιδιὰ τῆς Β'. τάξεως ἐπὶ πλέον θὰ βροῦν στὰ βιβλία θαλασσινὰ διηγήματα, παραμῦθια, ποιήματα, αἰνίγματα κλπ., θὰ τὰ ἀντιγράψουν, θὰ τὰ μάθουν καὶ θὰ τὰ ποῦν στ' ἄλλα παιδιὰ τῆς τάξεώς τοὺς. Τέλος, ὅλα τὰ ἔργα τῶν παιδιῶν με τὰ ἀντίγραφα τῶν διηγημάτων καὶ τῶν ποιημάτων τοποθετοῦνται σ' ἓνα φάκελλο, ποὺ θὰ γράφει ἀπ' ἑξῶ «τὸ ψάρεμα».

Τὰ παιδιὰ τῆς Γ'. καὶ τῆς Δ'. τάξεως θα διοργανώσουν ἐορτὴ ἢ ἐκθεση γιὰ τὰ ψάρια. Ἐδῶ δὲν παραλείπουμε νὰ τονίσουμε ὅτι τὰ παιδιὰ θα εἶνε ἐλεύθερα νὰ πηγαίνουν με τὸ δάσκαλο σὲ ἐκδρομὲς καὶ μόνον χάριν ἀναψυχῆς.

Ὁ δάσκαλος θὰ ρωτᾷ τὰ παιδιὰ σὲ τί θέλουν

ν^ο ἀσχοληθοῦν κατὰ τὴν ὥρα τῆς κοινῆς διδασκαλίας, κι' ἂν διαφωνοῦν μεταξύ των, θὰ ὀρίζει ἀμέσως καὶ χωρὶς χρονοτριβῇ τί θὰ κάνουν, θέτων τὸ σκοπὸ : «Θὰ σὰς μάθω τώρα ἓνα τραγοῦδι». ἢ «Τώρα θὰ συζητήσουμε» ἢ «Τώρα θὰ σὰς διηγηθῶ μιὰ ἱστορία» ἢ «Τώρα θὰ μᾶς πεῖ ὁ Γιώργος κᾶτι, ποὺ ἔχει ν' ἀνακοινώσῃ» ἢ «Τώρα θὰ φτιάξουμε καὶ θὰ λύσουμε προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸ κοινὸ θέμα». Ἐπίσης ὀφείλει νὰ σκέπτεται καὶ νὰ βρίσκει κι' ἄλλες ἐργασίες σχετικὲς μὲ τὸ θέμα.

Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι—καὶ εἶναι—ἐπισημονικῶς ὀρθά. Ἀλλὰ θὰ μᾶς ρωτήσῃ κανεὶς. Ἄν καταργήσουμε τὸ χωριστὸ μάθημα τῆς Πατριδογνωσίας πότε θὰ μάθει τὸ παιδί γιὰ τὸ κλῆμα, γιὰ τὶς τοποθεσίες, γιὰ τὶς πλατεῖες, γιὰ τοὺς δρόμους, γιὰ τὰ ζῶα, γιὰ τὰ φυτὰ καὶ γιὰ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ πατρίδος; Τὸ Ν. Σ. ἀπαντάει: «Ὅλα αὐτὰ τὸ παιδί θὰ τὰ μάθει ὅχι στὸ σχολεῖο, ἀλλ' ἔξω στὴν κοινωνία κατὰ τρόπο φυσικὸ καὶ ἀβίαστο, σιγά-σιγά ἕως ὅτου μεγαλώσῃ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν φοιτήσανε στὸ δημοτικὸ σχολεῖο σὲ ἡλικία 18-20 ἐτῶν ξέρουν πολὺ καλὰ τὶς τοποθεσίες, τὶς ἀγορές, τὰ προΐοντα, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, τὶς ἀρχές, τὴ διοίκηση καὶ τὰ ζῶα τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ πατρίδας, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνεπτυγμένον τὸ μυαλό τους.

Ἐπειτα θὰ μᾶς ρωτήσῃ: Πότε θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ τὶς γεωγραφικὰς ἐννοιες; Στὸ β' ἐξάμηνο τῆς Δ. τάξεως θὰ τὰ παίρνει ὁ δάσκαλος καὶ θὰ τὰ πηγαίνει ἐκδρομὴ στὴν κορυφὴ ἑνὸς λόφου. Ἀπ' ἐκεῖ θὰ τοὺς δείχνει, χωρὶς ἐρωταποκρίσεις, τί εἶναι ὄρος, τί πρόποδες, τί ὁροπέδιον, τί κορυφή. Ὅταν δὲ γυρῶσιν στὴν τάξιν θὰ φτιάξουν στὸ ἀμμοδοχεῖο, θὰ ἰχνογραφήσουν, θὰ φτιάξουν μὲ

πηλό και με χαρτόνι και μ' άλλα υλικά βουνά. Άλλη ημέρα έξω στην έξοχή θα τους δείξει τις γεωγραφικές έννοιες του ποταμού, της λίμνης, του όροπεδίου, του κόλπου κλπ. Με τον τρόπο αυτό σε μια ή δυο συνεχείς εβδομάδες θα μάθουν τις γεωγραφικές έννοιες εύκολα, γιατί είναι μεγάλα παιδιά της Δ' τάξεως. Ένῳ στο Π. Σ. άγωνιζόμαστε δυο χρόνια, στην Α' και στη Β' τάξη, και δέν μπορούν νά τις μάθουν, γιατί είναι μικρά. Επίσης κατά τό β' έξάμηνο της Δ' τάξεως θα δείξει ό δάσκαλος στα παιδιά την τέχνη με την όποία θα μπορούν νά διαβάζουν χάρτες γεωγραφικούς και πολιτικούς, και νά τους χρησιμοποιούν στηριζόμενοι πάνω στο υπόμνημα, που έχει κάθε χάρτης. Κι' άφοῦ τους δείξει πολλές φορές την τέχνη, με την όποία διαβάζεται ό χάρτης θα τ' άφίσει ν' άσκηθούν διαβάζοντα διαφόρους χάρτες μόνα τους.

Τέλος θα μäs ρωτήσει άκόμη: Πότε θα γνωρίσουν τά παιδιά τον ούρανό, τά άτμοσφαιρικά φαινόμενα, τά ζῳα και τά φυτά της πατρίδος τους; Για τον ούρανό, τον ήλιο, τη βροχή, τό χιόνι, την κόττα, τη χήνα, τό πρόβατο, τό άλογο και για τ' άλλα ζῳα και φυτά της ιδιαιτέρας πατρίδος γίνεται πλήρης, βαθειά και με χωρίς χάσματα εξέταση στην Ε' και στην ΣΤ' τάξη, όπου έχουμε χωριστά μαθήματα Φυσικής και Γεωγραφίας, κι' όπου καταργείται τό χωριστό μάθημα της Άναγνώσεως. Άλλά για τον τρόπο της διδασκαλίας των ξεχωριστών μαθημάτων της Ε' και της ΣΤ' δέν είναι δυνατό νά μιλήσουμε στο βιβλίο αυτό, γιατί δέν μäs επιτρέπει ό χώρος. Από την υποστήριξη των συναδέλφων θα έξαρτηθῇ ή δημοσίευση πρακτικών του τρόπου της διδασκαλίας κατά τό Ν. Σ., όπως εφαρμόστηκε με λαμπρά

ἀποτελέσματα, στήν Ε', καὶ στήν ΣΤ' τάξη τοῦ σχολείου μας.

Ἀνακεφαλalaίωση. Στὸ Ν. Σ. ἀντὶ τῶν ξεχωριστῶν μαθημάτων ἐφαρμόζεται τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς ἐνιαίας αὐθορμήτου διδασκαλίας στήν Α', Β', Γ' καὶ Δ' τάξη. Στὴ δὲ Ε' καὶ ΣΤ' τάξη ἔχουμε ξεχωριστὰ μαθήματα Γεωγραφίας, Φυσικῆς, Ἀριθμητικῆς, Θρησκευτικῶν, Ἱστορίας, Γυμναστικῆς, Γραμματικῆς, Ὡδικῆς καὶ Τεχνικῶν. Στὴν Γ' καὶ στήν Δ' ἀντὶ νὰ ἔχουμε κάθε ἡμέρα διδασκαλία χωριστῶν μαθημάτων θὰ ἔχουμε πάντοτε ἓνα κοινὸ θέμα, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἐργάζονται τὰ παιδιὰ. Τέτοια κοινὰ θέματα θὰ ὀρίζουμε τὴν προετοιμασίαν καὶ τὴν ἐκτέλεση ἐορτῶν (θρησκευτικῶν, πατριωτικῶν, τῆς φύσεως, πατριδογραφικῶν, κοινωνικῶν κλπ), ἀπογευμάτων παραμυθιῶν, ἐκθέσεων προϊόντων καὶ φανταστικῶν παιγνιδιῶν. Ἐπὶ δύο μῆνες π.χ. θὰ ἐργάζεται ἡ τάξη στὰ ἑξῆς θέματα: Ἐπὶ 10—15 ἡμέρες γιὰ μιὰ ἐορτή· μετὰ γιὰ ἓνα ἀπόγευμα παραμυθιῶν· κατόπιν γιὰ ἐκθεση προϊόντων· ἔπειτα πάλιν γιὰ ἀπόγευμα παραμυθιῶν· μετὰ γιὰ φανταστικὸ παιγνίδι κ.ο.κ. Ὁ δάσκαλος σὲ συνεργασία μὲ τὰ παιδιὰ θὰ ὀρίζει τὸ θέμα, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον καὶ τίς ἐντυπώσεις, οἱ ὁποῖες τὰ συγκλονίζουν κι' ἔχουν γεμίσει τὴν ψυχὴ τους. Ἡ Γ' καὶ ἡ Δ' τάξη θὰ ἐργάζεται πάντοτε γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς σκοποῦ ἢ θέματος. Κάθε δὲ ἡμέρα θὰ δουλεύουν τὰ παιδιὰ τίς περισσότερες ὥρες μὲ ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἀσχολίες πάνω στὸ θέμα καὶ τίς λιγώτερες ὥρες μὲ κοινὴ διδασκαλία, ἡ ὁποία, ἂν εἶναι δυνατόν, θὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὸ κοινὸ θέμα, προσέχοντες νὰ μὴ γίνεται κατάχρηση τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως, γιὰ νὰ μὴν πέσουνε πάλιν στὸ λογοκοπᾶνισμα τοῦ Π. Σ. καὶ τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας, καὶ ἔχοντες στὸ νοῦ μας

ὅτι οἱ ἐργασίες τοῦ χεριοῦ ἀναπτύσσουν τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν τῆς Α΄ ἕως τῆς Δ΄ τάξεως καλλίτερα ἀπὸ τὴν προφορικὴ διδασκαλίαν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ Ν. Σ. ἀναθέτει ὅλες τὶς ἐργασίες στὰ παιδιά. Ἀντίθετα στὸ Π. Σ. ὁ δάσκαλος ἐργάζεται καὶ τὰ παιδιά τὸν ἀκοῦνε ἢ ἀπαντοῦν στίς ἐρωτήσεις του.

Τὰ παιδιά τῆς Β΄. τάξεως πρέπει σὲ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα νὰ προετοιμάζουν ἑορτὲς καὶ ἀπογεύματα παραμυθιῶν, ὥστε νὰ δουλεύουν κι' αὐτὰ κάποτε-κάποτε γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς σκοποῦ.

Γιὰ νὰ δείξουμε σαφέστερα πῶς ἐφαρμόζεται ἡ ΕΑΔ στὴ Γ΄. καὶ στὴ Δ΄. δημοτικοῦ θὰ ἀναφέρουμε σὲ ποιά θέματα μποροῦν νὰ ἐργασθοῦν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου μέχρι τὴν 23ην Δεκεμβρίου μιᾶς σχολικῆς χρονιάς. Ἀπὸ 1-15 Ὀκτωβρίου ἐργασία γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ τρύγου στὰ χωριά καὶ γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν σταφυλιῶν στίς μεγάλες πόλεις. Ἀπὸ τὰς 15-20 Ὀκτωβρίου προετοιμασία γιὰ ἀπόγευμα παραμυθιῶν. Ἀπὸ 20-27 Ὀκτωβρίου ἔκθεση π. χ. ἀεροπλάνων. Ἀπὸ τὶς 27-30 Ὀκτωβρίου ἐργασία γιὰ διοργάνωση ἀπογεύματος παραμυθιῶν. Ἀπὸ 1-15 Νοεμβρίου ἑορτὴ τοῦ φθινοπώρου ἢ τῆς σπορᾶς. Ἀπὸ 15-20 ἀπόγευμα παραμυθιῶν. Ἀπὸ 20 - 30 ἔκθεση προϊόντων τοῦ ἐλαιοδένδρου, τοῦ πεύκου (ρετσίνι, νέφτι, πίσσα, διάφορα εἶδη ἀπὸ κολοφώνιον καὶ φλοῦδα). Ἀπὸ 1 - 10 Δεκεμβρίου τὸ φανταστικὸ παιγνίδι «λαχανοπωλεῖο» καὶ ἀπὸ 10-23 Δεκεμβρίου προετοιμασία τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων.

Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐργασίας τοῦ δασκάλου.

Κάπου-κάπου πρέπει νὰ κάνουμε ἀπολογισμὸ τῶν προσπαθειῶν μας γιὰ νὰ βλέπουμε ποιά ἀπο-

τελέσματα ἔχει ἡ ἐργασία μας καὶ νὰ διορθώ-
νουμε τὰ λάθη μας, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναπόφευ-
κτα στὸ δασκαλικὸ ἐπάγγελμα.

Ὁ δάσκαλος τοῦ Π.Σ., ὅταν κάνει ἀπολογι-
σμὸ τῆς δουλειᾶς του, πρέπει νὰ σκέπτεται : Ἐδί-
δαξα πολλὰ κεφάλαια ἀπὸ αὐτὰ ποὺ καθορίζει
τὸ πρόγραμμα γιὰ κάθε μάθημα ; Ἐμαθαν οἱ μα-
θηταὶ μου ὅ,τι τοὺς ἐδίδαξα ; Θυμοῦνται ὅλα τὰ
μαθήματα, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ δώσουν ὁρθὰς
ἀπαντήσεις στὶς ἐρωτήσεις τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ ;
Καὶ δὲν ἔχει ἄδικο. Γιατὶ ὁ Ἐπιθεωρητής, ὅταν θὰ
περάσει ἀπὸ τὴν τάξη του θὰ ζητήσῃ πρῶτα
πρῶτα τὸ βιβλίο τῆς ὕλης γιὰ νὰ ἰδεῖ, ἂν ἐδίδαξε
πολλὰ κεφάλαια. Ἐπειτα θὰ κάνει διάφορες ἐρω-
τήσεις στὰ παιδιά, γιὰ νὰ ἰδεῖ, ἂν θυμοῦνται, ὅσα
τοὺς ἐδίδαξεν ὁ δάσκαλός τους. Ἀλλ' ὁ τρόπος
αὐτὸς τῆς ἐπιθεωρήσεως εἶναι ἀντιπαιδαγωγικὸς
καὶ ἐκνευριστικὸς, καὶ γιὰ τὸ δάσκαλο καὶ γιὰ τὰ
παιδιά. Δυστυχῶς ἔτσι γίνεται καὶ ἔτσι θὰ γίνε-
ται ὑποχρεωτικά, ἕως ὅτου ἡ Πολιτεία, ἔπειτα
ἀπὸ πρόταση τῶν παιδαγωγῶν μας, μεταρρυθ-
μίσει γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὸ ἀναλυτικὸ πρό-
γραμμα καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, σύμφωνα
μὲ τὰ νέα ὁρθὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα καὶ κη-
ρύγματα τῆς Νέας Ψυχολογίας καὶ τῆς Νέας
Παιδαγωγικῆς.

Ἀλλ' ὁ δάσκαλος τοῦ Π.Σ. δὲν πρέπει νὰ σκέ-
πτεται μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Ὅταν στὸ τέλος κάθε
ἐβδομάδος θὰ κάνει τὸν ἀπολογισμὸ καὶ τὴν ἐκτί-
μηση τῆς δουλειᾶς του θὰ πρέπει νὰ σκέπτεται :
Τί ἔκανα τὴν περασμένη ἐβδομάδα γιὰ νὰ ἀνα-
πτυχθεῖ ἡ χαρά, ἡ ὄρεξη, τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ
θερμὴ ἀγάπη τῶν μαθητῶν μου πρὸς τίς γνώσεις,
πρὸς τὰ προϊόντα τοῦ πνεύματος καὶ πρὸς τὰ βι-
βλία ; Τὴν περασμένη ἐβδομάδα αὐτενεργήσανε
πολὺ καὶ πραγματικὰ ὅλοι οἱ μαθηταὶ μου ; Ὁ

δάσκαλος ὀφείλει νὰ φροντίζει νὰ αὐτενεργοῦν πάν-
τοτε ὅλοι οἱ μαθηταὶ του μέσα στὴν τάξη. Τοῦτο
εἶναι ἀπαραίτητο καὶ ἔχει πολὺ μεγάλη ἀξία. Ἀλλὰ
τότε μόνον θὰ αὐτενεργοῦν ὅλοι πραγματικά
καὶ πολὺ, ὅταν διαρρυθμίσει τὴν ἐργασίαν τοῦ
σχολείου καὶ τὴν πορεία τῆς διδασκαλίας, ὅπως
ἐκθέσαμε, κατὰ τὸ σύστημα τῆς Ε.Α.Δ. καὶ τοῦ
Ν.Σ. καὶ ὅχι ὅταν διδάσκει μὲ τὸ ἐρβάρτιανὸ
σύστημα ἢ μὲ τίς ἐρωταποκρίσεις ἢ μὲ τὴν ἐνιαία
διδασκαλία. Κι' ἂν κατορθώνει νὰ ἐρεθίζει καὶ
νὰ κεντρίζει τὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν, γιὰ ν' ἀγα-
πήσουν τίς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία, καὶ νὰ
ὀργανώνει τὴν πορεία τῆς διδασκαλίας μὲ τέτοιο
τρόπο, ὥστε ν' αὐτενεργοῦν πραγματικά, καὶ
σὲ χειροτεχνικὰ καὶ σὲ πνευματικὰ ἐργασίες,
τότε ἂς εἶναι ἡσυχος, γιατί ἐκτελεῖ τὸ καθήκον
του σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα καὶ τὰ διδάγματα
τῆς ἐπιστήμης. Μόνον ὁ δάσκαλος τῆς Δ'.
τάξεως θὰ ἔχει στὸ νοῦ του ὅτι, ὅταν προαχθοῦν τὰ
παιδιὰ ἀπὸ τὴν Δ' τάξη στὴν Ε' θὰ πρέπει νὰ ξέ-
ρουν νὰ διαβάζουν βιβλία εὐκόλα καὶ γραμμένα
στὴ δημοτικὴ γλῶσσα, καὶ νὰ λύνουν γραπτῶς
διάφορα ἀπλὰ προβλήματα τῶν ἀκεραίων καὶ
τῶν δεκαδικῶν ἀριθμῶν, ποὺ τὰ συναντοῦμε
πολὺ συχνὰ στὴ ζωὴ μας. Γι' αὐτὸ στὴν Δ' τάξη
θὰ γίνονται λογαρισμοὶ ὅχι μόνον ὁσάκις δίνε-
ται ἀφορμὴ στὴν ἐνιαία ἐργασία ἢ στὴ συζήτησι,
ἀλλὰ καὶ κάπου-κάπου σὲ ξεχωριστὰς ὥρες, ὅποτε
θὰ τοὺς δείχνουμε τὴν τέχνη τῆς ἐκτελέσεως
γραφτῶς τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων καὶ θὰ τὰ
ἀφίνουμε ἐλεύθερα ν' ἀσκηθοῦν σ' αὐτήν. Ἀνα-
φορικὰ μὲ τὴν ἀνάγνωσι θὰ μάθουν ἀσφαλῶς
τὰ παιδιὰ νὰ διαβάζουν καλὰ, γιατί ἀντὶ τοῦ
ἐνὸς Ἀναγνωστικοῦ θὰ διαβάσει τὸ καθένα πολλὰ
καὶ ὥραϊα βιβλία μὲ παραμῦθια, μὲ ἱστορίες καὶ
μὲ ποιήματα.

Κατὰ τὶ διαφέρει ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας.

Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία (Ε.Α.Δ.) εἶναι ἐκπαιδευτικὸ σύστημα διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἐνιαία διδασκαλία (1). Οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων εἶναι πολλές. Ἀλλ' οἱ βασικώτερες εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) Στὴν ἐνιαία διδασκαλία προκαθορίζεται ἡ διδακτέα ὕλη, γιὰτὶ ἡ τάξη ἐπεξεργάζεται ὠρισμένες ἐνότητες. Ἐδῶ στὴν Ε.Α.Δ. δὲν προκαθορίζεται, ἀλλὰ βγαίνει ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις, μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι πλημμυρισμένη ἡ ψυχὴ τῶν παιδιῶν κάθε ἐποχῇ. 2) Ἐκεῖ δὲν δίνονται εὐκαιρίες νὰ ἀσχοληθεῖ κάθε παιδί σὲ δουλειὰ σύμφωνη μὲ τὴν ἀτομικότητά του. Ἐδῶ δίδονται πολλές τέτοιες εὐκαιρίες καὶ ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς κοινωνικότητος τῶν παιδιῶν. 3) Ἐκεῖ ἔχουμε ὑποχρεωτικὰς ὁμάδες. Ἐνῶ ἐδῶ φτιάχνουν ὁμάδες, ἂν θέλουν καὶ ὅπως θέλουν, τὰ παιδιά. 4) Ἐκεῖ ἔχουμε κατὰχρησιν τῆς ἐλευθέρως συζητήσεως καὶ βερμπάλισμῳ. Ἐνῶ ἐδῶ τὸν ἀποφεύγουμε. 5) Ἐκεῖ δὲν εἶναι ἐξελεγκτικὴ ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας, ἐνῶ ἐδῶ εἶναι. 6) Ἐκεῖ κόβεται ἡ ἀγάπη τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς γνώσεις καὶ τὰ βιβλία, ἐνῶ ἐδῶ καλλιεργεῖται ἰδιαίτερα καὶ ἐντατικά. 7) Ἐκεῖ ἔχουμε πολὺ προφορικὴ διδασκαλία καὶ λίγη χειροτεχνική. Ἐδῶ ἔχουμε περισσότερες ἐργασίες τοῦ χεριοῦ καὶ λιγώτερη διδασκαλία μὲ τὰ λόγια ἀπὸ τὴν Α'.

(1) Γιὰ τὴν ἐνιαία διδασκαλία βλέπε «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παδαγωγικὴν» σελ. 302 καὶ «Ἡ ἐνιαία συγκεντρωτικὴ διδασκαλία» Ν. Ἐξαρχοπούλου. Ἐπίσης Θ. Καστάνου «Τὸ Σχολεῖο Ἐργασίας στὴ θεωρίαν καὶ στὴν πράξιν».

ἕως τὴν Δ'. τάξη. Ὁ χώρος τοῦ βιβλίου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὰ μειονεκτήματα τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας, ἢ ὅποια ἐν τούτοις εἶναι προοδευτικὸ σύστημα.

Γιὰ νὰ λείψει κάθε παρεξήγηση ὀφείλουμε νὰ τονίσουμε ἐδῶ ὅτι σεβόμεθα σὲ μεγάλο βαθμὸ ὅλους τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἐρβαρτιανοῦ συστήματος καὶ τῆς ἐνιαίας συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας, καὶ ἐκτιμᾶμε πολὺ τὶς εὐγενικὲς τοὺς προσπάθειες γιὰ τὴν πρόοδο τῆς Παιδαγωγικῆς.

Εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Ν. Σ. καὶ τῆς Ε. Α. Δ. στὰ Δημοτικὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος;

Γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Π. Σ. λένε : «Στὴ Γερμανία, στὴ Γαλλία, στὴν Ἑλβετία καὶ στ' ἄλλα προηγμένα κράτη εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ΕΑΔ καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ν. Σ., γιατί ἔχουν κατάλληλα διδασκῆρια, πολλὰ ὄργανα, μεγάλης ἐκτάσεως σχολικοὺς κήπους, καὶ τέλειες μαθητικὲς βιβλιοθήκες, καὶ γιατί ἐκεῖ τὰ παιδιὰ ἀνατρέφονται στὸ σπῆτι τους διαφορετικὰ καὶ καλλίτερα. Ἐνῶ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀπ' αὐτὰ καὶ δὲ βοηθᾷ ἡ οἰκογένεια τὸ ἔργο τοῦ σχολείου. Τὰ παιδιὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ Ἑλληνόπουλα καὶ γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ν' ἀντιγράψουμε τοὺς ξένους παιδαγωγούς, ἀλλὰ πρέπει νὰ φτιάξουμε Ἑλληνικὴ Παιδαγωγικὴ».

Οἱ γνώμες αὐτὲς στεροῦνται ἐπιστημονικῆς ὀρθότητος. Ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι ἐπιστῆμη μεγάλης ἀξίας καὶ εὐρύτητος. Ἐρευνᾷ τὴν παιδική

ψυχὴ μὲ κατάλληλες ἐπιστημονικὲς μεθόδους καὶ δίνει στοὺς παιδαγωγοὺς—δασκάλους διδάγματα, κηρύγματα, ἀρχὲς καὶ ὁδηγίες γιὰ νὰ κάνουν τὴ δουλειὰ τους μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ ὑποβοηθοῦν καὶ νὰ μὴν ἐμποδίζουν τὴν ἐξέλιξη τοῦ ψυχοφυσικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν μαθητῶν. Τὰ πορίσματα, τὰ διδάγματα καὶ οἱ ὁδηγίες αὐτὲς ἰσχύουν γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς γῆς, ὁποιοῦ δῆποτε κράτους καὶ ὁποιασδήποτε φυλῆς. Καὶ τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ παιδιὰ τῆς Γερμανίας, εἶναι ἐξελισσόμενοι ψυχοφυσικοὶ ὀργανισμοί. Ὡστε ὅ,τι μέτρα καὶ μέσα ἔχουμε γιὰ νὰ βοηθήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν Γερμανοπαίδων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, πρέπει νὰ ἔχουμε καὶ γιὰ νὰ βοηθήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν Ἑλληνοπαίδων. Συνεπῶς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ φτιάξουμε ἑμεῖς Ἑλληνικὴ Παιδαγωγικὴ ἐπιστῆμη ξεχωριστὴ ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμον. Ἀντίθετα εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ παρακολουθοῦμε τὴν παγκόσμια παιδαγωγικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ κίνηση, νὰ ἐλέγχουμε καὶ νὰ πειραματιζόμαστε, γιὰ νὰ βλέπουμε ἂν εἶναι ἐπιστημονικῶς ὀρθὰ κι' ἂν πετυχαίνουν τὰ κηρύγματα, τὰ διδάγματα κι' οἱ ὁδηγίες τῶν ξένων παιδαγωγῶν. Ἀκόμη, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουμε καὶ ἑμεῖς ἐπιστημονικὲς ἔρευνες, ὅπως εὐτυχῶς γίνονται ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς τῆς Παιδαγωγικῆς τῶν Πανεπιστημίων μας, καὶ νὰ βγάζουμε πορίσματα, διδάγματα καὶ κηρύγματα, τὰ ὁποῖα, ἂν εἶναι ὀρθὰ καὶ ἐφαρμόσιμα, θ' ἀναγνωρισθοῦν ἀπὸ τοὺς παιδαγωγοὺς ὅλου τοῦ κόσμου. Ὅχι λοιπὸν ξεχωριστὴ Ἑλληνικὴ Παιδαγωγικὴ ἀλλὰ ἐνωμένη καὶ συνεργαζομένη μὴ τὴν παγκόσμια.

Ἐμεῖς ἔχουμε τὴ γνώμη πῶς, ὅταν ὑπάρχει ἡ καλὴ θέληση ἐκ μέρους τῶν δασκάλων, ὥστε νὰ ἐφαρμόσουν τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα

χωρίς παρεξήγηση και παρερμηνεία, είναι δυνατή ή εφαρμογή της ΕΑΔ και του Ν. Σ. και στα δικά μας δημοτικά σχολεία και με τα υπάρχοντα διδακτήρια, θρανία, όργανα και έπιπλα. Δυσχέρειαι, ίσως παρουσιασθούν, σε δύο ζητήματα. Στην εξέυρεση των χρημάτων για την αγορά χειροτεχνικού υλικού και βιβλίων για τη μαθητική βιβλιοθήκη, και στον αριθμό των μαθητών. Το χειροτεχνικό υλικό (πηλός, χαρτόνι, χαρτί χρωματιστό, χαρτί έφημερίδος, άλευρόκολλα και χόρτο), αν δέν είναι δυνατό ν' αγοράσθει από το Σχολικό Ταμείο ή από το Ταμείο της τάξεως, ως το αγοράσει ένα-ένα παιδί χωριστά από το έμπόριο, γιατί είναι μηδαμινά τα έξοδα μπροστά στις τεράστιες ωφέλειες που έχει, όταν φτιάνει χειροτεχνικά έργα. Έπειτα, σχολείο δέ μπορεί να νοηθεί σήμερα χωρίς μαθητική βιβλιοθήκη με παιδικά βιβλία και περιοδικά.

Η ίδρυση και ο πλουτισμός της μαθητικής βιβλιοθήκης πρέπει να είναι και ή διαρκής άνησυχία και ή διαρκής φροντίδα κάθε δασκάλου, ο όποιος όφείλει να έξαντλήσει όλη του την έπιρροή, ώστε να βρει πόρους το Σχολικό του Ταμείο για την αγορά παιδικών βιβλίων και περιοδικών. Δέν παραλείπουμε δέ να τονίσουμε ότι, αν τα χρήματα, που δίνουν τα παιδιά στα Άναγνωστικά και στα βοηθητικά βιβλία, τα έδιναν στο Σχολικό Ταμείο, σε τρία χρόνια κάθε τάξη θα είχε μια θαυμασία και πλουσία παιδική βιβλιοθήκη, όλα τα βιβλία της όποιας θα διάβαζαν αυτά τα ίδια. Τέλος, όταν σε μια τάξη φοιτούν παραπάνω από 50 παιδιά βρίσκουμε κάποια δυσχέρεια στην εφαρμογή της Ε.Α.Δ., χωρίς αυτή να είναι άνυπέρβλητη και να μας άναγκάζει να ξαναγυρίσουμε στο Π.Σ.

Έφαρμόσαντες στο σχολείο μας την Ε.Α.Δ.

καί τις ἀρχές τοῦ Ν Σ. καί βεβαιωθέντες ὅτι αὐτὴ βοηθᾷ πολὺ τὴν ἐξέλιξη καὶ τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ σώματος τῶν παιδιῶν, ὅτι τὰ κάνει ν' ἄγα ἦσουν τὰ πνευματικὰ προϊόντα καὶ νὰ αἰσθάνονται τὴ θεία πνευματικὴ ἀπόλαυση τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ὅτι τοὺς δίνει λίγες μὲν, ἀλλὰ σταθερὲς γνώσεις καὶ ὅτι τὰ κάνει ἱκανὰ νὰ εὐδοκιμήσουν στὸ ἐπάγγελμα, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν κατὰ τὸ μετασχολικὸ βίο, προτρέπουμε τὸ συναδελφικὸ κόσμο μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μας, νὰ καταβάλλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ἐφαρμόσει τὸ νέο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι αὐτὸ φέρνει πολὺ καλλίτερα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὸ ἀντιπαιδαγωγικὸ καὶ ἀντιψυχολογικὸ ἐρβαρτιανὸ σχολεῖο, τὸ ὁποῖο κατέρρευσε πρὸ πολλοῦ.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ν. ΄Εξαρχοπούλου. Εισαγωγή εις τὴν παιδαγωγικὴν.
2. » » Σωματολογία τοῦ παιδός.
3. » » Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παίδων.
4. Ν. Καραχρίστου. Διδακτικὴ τοῦ σχολείου ἐργασίας, τεῦχος α΄, β΄, καὶ γ΄.
5. Σπ. Καλλιῶφα. Ἡ σύγχρονος διδακτικὴ.
6. » » Θεωρία καὶ πράξεις τοῦ σχολείου ἐργασίας.
7. Θ. Παρασκευοπούλου. Ὁ διδάσκαλος καὶ αἱ ἐξετάσεις.
8. Μ. Παπαμαύρου. Διδακτικὴ ἀρχὴς τοῦ σχολείου ἐργασίας.
9. » » Εἰδικὴ Διδακτικὴ τοῦ σχολείου ἐργασίας.
10. Δ. Ζήση. (μετάφρ. ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ). Βέβαια, φταίει τὸ σχολεῖο.
11. Γ. Ντεγιάννη. (μετάφρ. ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ). Ἀπὸ τὴν τάξη μου.
12. Θ. Καστάνου. Τὸ σχολεῖο ἐργασίας στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη.
13. Κ. Σωτηρίου. Τὸ σχολεῖο καὶ τὸ παιδί.
14. Γ. Σπαισιέρη. Τὸ σχολεῖο ἐργασίας στὴν πράξη.
15. Β. Τσίριμπα. Εἰδικὴ Διδακτικὴ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.	σελ. 3
-------------------	--------

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κεφ. Α'. Τὰ ψυχολογικά θεμέλια τῶν δύο σχολείων. »	5
Κεφ. Β'. Διαφορές στὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας »	17
Κεφ. Γ'. Ἡ θέση τῶν γνώσεων στὰ δύο σχολεῖα »	25

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας.

Κεφ. Α'. Οἱ διαφορές στὸν τρόπο τῆς μεταδό- σεως τῶν γνώσεων. »	34
Κεφ. Β'. Οἱ διαφορές στὶς γενικὲς διδακτικὲς ἀρχές. »	43
Κεφ. Γ'. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐργασίας τοῦ χεριοῦ. . . »	47
Κεφ. Δ'. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθέρου πνευματικῆς ἐργασίας »	55
Κεφ. Ε'. Ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενέργειας. »	60
Κεφ. ΣΤ'. Ἡ ἀρχὴ τῆς καλλιέργειας τῆς ἀτο- μικότητος »	63
Κεφ. Ζ'. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας. »	67

Κεφ. Η'. Πρέπει νὰ χωρίζεται ἡ τάξη σὲ ομάδες ἐργασίας ; *	72
Κεφ. Θ'. Τὸ περιεχόμενο τοῦ Νέου Σχολείου . *	76

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Διαφορὲς στὶς μορφὲς τῆς διδασκαλίας *	78
Κεφ. Α'. Ἡ διηγηματικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας *	79
Κεφ. Β'. Ἡ περιγραφικὴ μορφή. *	91
Κεφ. Γ'. Ἡ ἀνάγνωση. *	92
Κεφ. Δ'. Ἡ διαλογικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας *	103
Κεφ. Ε'. Ὁ ἐλεύθερος διδακτικὸς διάλογος. . *	105

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ἡ ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία. . . *	111
Κεφ. Α'. Τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα καὶ ἡ παιδικὴ ψυχὴ. *	112
Κεφ. Β'. Τί εἶναι ἐνιαία αὐθόρμητη διδασκαλία; *	116
Κεφ. Γ'. Οἱ ψυχολογικὲς βάσεις τῆς Ε. Α. Δ. . *	219
Κεφ. Δ'. Ποιὲς γνώσεις πρέπει νὰ μάθει τὸ παιδί στὴν Ε. Α. Δ. *	122
Κεφ. Ε'. Ποιὰ μαθήματα συνδέονται στὴν Ε. Α. Δ. *	125
Κεφ. ΣΤ'. Ἡ ἐκλογή τῶν γνώσεων καὶ τῶν δι- δακτικῶν ἐργασιῶν στὴν Ε. Α. Δ. . . *	128
Κεφ. Ζ'. Ὁ δάσκαλος καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς Ε. Α. Δ. *	134

(Ἡ κατεύθυνση πρὸς τὴ νόηση τῶν παιδιῶν σ. 135. Ἡ κατεύθυνση πρὸς τὸ συναίσθημα σ. 139. Ἡ καλλιέργεια τῆς παρατηρητικότητος σ. 142. Μερικὰ ἄλλα κηρύγματα τοῦ Ν. Σ. σ. 145).

Κεφ. Η'. Πῶς ἐφαρμόζεται ἡ Ε. Α. Δ. στὴν Α'. καὶ Β'. δημοτικῶ. *	150
---	-----

(Ἐπιπλά καὶ σκεύη σ. 151, Χειροτεχνικὲς ἐργασίαι σ. 152. Πρώτη

ἀνάγνωση σ. 155. Παραμύθια σ. 160. Προσευχές σ. 161. Ποιήματα σ. 161. Τραγούδια σ. 163. Αὐθόρμητη διήγηση σ. 163. Ἀριθμητική σ. 164. Ἐκδρομές σ. 165. Πῶς συνδέονται τὰ μαθήματα σ. 165. Ποιὸς θὰ ὀρίσει τὸ θέμα τῆς ἐργασίας ἢ τῆς διδασκαλίας σ. 173).

Κεφ. Θ'. Πῶς ἐφαρμόζεται ἡ Ε.Α.Δ. στὴν Γ'.

καὶ στὴν Δ'. δημοτικοῦ. » 176

(Χειροτεχνικὲς ἐργασίες σ. 178, Κηπουρικὲς ἐργασίες σ. 179. Διήγηση σ. 180. Ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις καὶ ἐκθέσεις σ. 183. Γραμματική σ. 185. Ἀριθμητική σ. 186. Γεωγραφία καὶ Φυσικὴ σ. 191).

Πῶς συνδέονται τὰ μαθήματα. » 194

(Ἑορτὲς σ. 196. Ἀπογεύματα παραμυθιῶν σ. 209. Ἐκθέσεις προτόνων σ. 211. Φανταστικὰ παιγνίδια σ. 215. Σχολικοὶ περίπατοι μὲ πατριδογραφικὰ θέματα σ. 218. Ἀπολογισμὸς τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐργασίας τοῦ δασκάλου σ. 228. Κατὰ τί διαφέρει ἡ Ε. Α. Δ. τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας σ. 231. Εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Ν. Σ. καὶ τῆς Ε. Α. Δ. στὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος ; σ. 232).

024000028396

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τιμή Δραχ. 40.—